

VOL 06

ISSUE
S1
03/2023

 UDES
JOURNAL

CURRENT
DEBATES IN
SOCIAL
SCIENCES

GD97-5@-EG 9-B<CBCI F'C: 'DFC: "'8F"AI F5H'; yAy

ISSN: 2632-1734

1

Önsöz
Mustafa DOĞAN

Mezarlık Turizmi Bağlamında Yazar Mezarları: Bir Rota Önerisi
Murat IŞIK / Umut BALCI

20

Siirt'in Kırsal Turizm Potansiyelinin Değerlendirilmesi
Yağmur CAN GABERLİ / Ümit GABERLİ

37

Göçmen Karşıtlığının Yükselmesinde İnfodeminin Etkisi
Buket ÖZDEMİR DAL

53

Çevre Dostu Bir Anlayış Olarak Aşırı Turizme Karşı Rejeneratif (Yenileyici)
Turizm: Kavramsal Bir Değerlendirme
Nur KULAKOĞLU DİLEK / S. Emre DİLEK

63

Turist Rehberlerinde Duygusal Zekanın Rolü
Seray GÜLERTEKİN GENÇ / Volkan GENÇ

75

Kadın Örgütlerinin Erkeklik İnşası: Hopa ve Fındıklı Örneği
Aycihan KONUK / Derya DEMİRDİZEN ÇEVİK

89

İş Sağlığı Ve Güvenliği Kültürü Üzerine Bir Araştırma: İzmit Belediyesi Örneği
Serpil GERDAN / Ali BÜYÜKKARA / Esmâ BULUŞ KIRIKKAYA

103

II. Dünya Savaşı Sonrası Dini Alanın İnşasında Bir Araç Olarak Antikomünizm
Propagandasında Sebilürreşad Dergisinin Yeri
Abidin ÇEVİK

112

Comparative Examination between the Wandering Minstrels of Medieval
Europe; the Troubadours and Traditional Kurdish Wandering Minstrels;
Dengbêjs on the Axis of Culture, Art and Language
Serkan DEMİRAL / M. Veyis BABAYİĞİT / Zafer KOÇAK

132

Lise Ders Müfredatında Yer Alan Somut Kültürel Miras Varlıklarının Yeterlilik
Analizi
Ramazan ASLAN / Umut BALCI

147

Biyokaçakçılığın Turizm ile İlişkisi: Turist Görünümlü Biyokaçakçılık!
Erdem SEVEN

VOL 06

ISSUE S1
03/2023

CUDES
JOURNAL

**CURRENT
DEBATES IN
SOCIAL
SCIENCES**

www.cudesjournal.com
info@cudesjournal.com

**JOURNAL OF CURRENT
DEBATES IN SOCIAL SCIENCES**

ISSN: 2632-1734

 CUDES CURRENT
DEBATES IN
SOCIAL
SCIENCES
JOURNAL

CUDES began broadcasting peer reviewed articles in 2018, is an international academical journal that publishes theoretical, empirical and experimental papers that significantly contribute to the disciplines of social sciences. Areas of Social Studies Sciences (Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines in Social Sciences).

No publication Fee!

Editorial Board is free to publish or not to publish articles which are sent. The authors are responsible for the content of their own article.

Guest Editor

Assoc. Prof. Dr. Mustafa DOĞAN
Batman University, Turkey

Field Editors

<i>Prof. Dr. Alfredo Saad-FILHO</i>	<i>Political Economy</i>	<i>SOAS University of London, UK</i>
<i>Prof. Dr. Anna SLOCINSKA</i>	<i>Management Studies</i>	<i>Czestochowa University of Technology, Poland</i>
<i>Prof. Dr. Birgit MAHNKOPF</i>	<i>Politics</i>	<i>Berlin School of Economics and Law, Germany</i>
<i>Prof. Dr. Dibyesh ANAND</i>	<i>International Relation</i>	<i>University of Westminster, UK</i>
<i>Prof. Dr. Dursun ZENGİN</i>	<i>Literature</i>	<i>Ankara University, Turkey</i>
<i>Prof. Dr. F. Burcu CANDAN</i>	<i>Marketing Studies</i>	<i>Kocaeli University, Turkey</i>
<i>Prof. Dr. Gülriz KOZBE</i>	<i>Art History</i>	<i>Batman University, Turkey</i>
<i>Prof. Dr. Joachim BECKER</i>	<i>Economics</i>	<i>Vienna University of Economics and Business, Austria</i>
<i>Prof. Dr. Ljiljana MARKOVIC</i>	<i>Cultural Studies</i>	<i>University of Belgrade, Serbia</i>
<i>Prof. Dr. Mustafa ERDOĞDU</i>	<i>Fiscal Studies</i>	<i>Marmara University, Turkey</i>
<i>Prof. Dr. Şükrü ASLA</i>	<i>Sociology</i>	<i>Mimar Sinan Fine Arts University, Turkey</i>
<i>Prof. Dr. Tahir BALCI</i>	<i>Linguistik</i>	<i>Çukurova University, Turkey</i>
<i>Assoc. Prof. Dr. Bora ERDAĞI</i>	<i>Philosophy</i>	<i>Kocaeli University, Turkey</i>
<i>Assoc. Prof. Dr. Ömer Can SATIR</i>	<i>Music</i>	<i>Hitit University, Turkey</i>
<i>Dr. Emrah DOĞAN</i>	<i>Film Studies</i>	<i>Bitlis Eren University, Turkey</i>
<i>Assoc. Prof. Dr. Makbule Ş. ÖNVER</i>	<i>Urbanization</i>	<i>Batman University, Turkey</i>
<i>Assoc. Prof. Dr. Nihal Şirin PINARCIOĞLU</i>	<i>Woman Studie</i>	<i>Batman University, Turkey</i>
<i>Assoc. Prof. Dr.. S. Emre DİLEK</i>	<i>Tourism</i>	<i>Batman University, Turkey</i>

Advisory Board

Prof. Dr. Dibyesh ANAND
Prof. Dr. Farhang MORADY
Prof. Dr. Federico PALO-MARTI
Prof. Dr. Hun Joo PARK
Prof. Dr. İzzettin ÖNDER
Prof. Dr. İsmail ŞİRİNER
Prof. Dr. Julia DOBREVA
Prof. DR. Milenko POPOVIĆ
Prof. Dr. Salvatore CAPASSO
Prof. Dr. Seçil Paçacı ELİTOK

University of Westminster, UNITED KINGDOM
University of Westminster, UNITED KINGDOM
University of Alcala, SPAIN
KDI School of Public Policy and Management, S.KOREA
İstanbul University, TURKEY
Batman University, TURKEY
VUZF University, BULGAR
Mediteran University, PODGORICA
University of Napoli, Parthenope, ITALY
Michigan State University, USA

Scientific Board

Adam SOFRONIJEVIC
Ali Osman ÖZTÜRK
Anna SLOCINSKA
Ayşe GÜNER
Ben FINE
Binhan Elif YILMAZ
Elmar ALTVATER
Erinç YELDAN
Fikret ŞENSES
Fuat KEYMAN
Galip YALMAN
Hacer ANSAL
Hilal YILDIZ
Juan R. CUADRADO-ROURA
Kouzis IOANNIS
Larissa BATRANCEA
Mahmut TEKÇE
María Teresa FERNÁNDEZ
Oktar TÜREL
Oxana KARNAUKHOVA
Phoebe KOUNDOURI
Sevda MUTLU AKAR
Şevket Alper KOÇ
Şükrü ASLAN
Wiboon KITTILAKSANAWONG
Yılmaz KILIÇASLAN
Yücel KARADAŞ

University of Belgrade
Necmettin Erbakan University
Częstochowa University of Technology
Marmara University
SOAS University of London
İstanbul University
University of Berlin
Bilkent University
Middle East Technical University
Sabancı University
Middle East Technical University
Işık University
Sakarya University
University of Alcalá
Panteion University
Babes-Bolyai University
Marmara University
Rey Juan Carlos University
Middle East Technical University
Southern Federal University
Athens University of Economics and Business
Bandırma Onyedli Eylül University
Kocaeli University
Mimar Sinan Fine Arts Universit
Saitama University
Anadolu University
Gaziantep University

Publisher

IJOPEC Publication
International Journal of Politics & Economics London, United Kingdom
3 Bassingbourn
, House Sutton Dwellings Upper Street, London N1 1UB

www.ijopez.co.uk

E-Mail: info@ijopoc.co.uk Phone: (+44) 73 875 2361 (UK)
(+90) 262 303 1567 (Turkey)

Contact

Umut BALCI
Batman University, Tourism Faculty
Batman, Turkey
Tel: 04882174041
E-Mail: info@cudesjournal.com

A large, stylized yellow gear graphic is positioned in the lower right quadrant of the page. The gear is composed of several interlocking teeth, with a central hub. The color is a bright, solid yellow.

JOURNAL OF CURRENT DEBATES IN SOCIAL SCIENCES
INDEXED BY

Eurasian Scientific Journal Index, Academic Resource Index, Directory of Open Access Scholarly Resources, Directory of Research Journals Indexing, Cosmos Impact Factor, Journal Factor, Cite Factor, Index Copernicus, Scientific Indexing Services, General Impact Factor International Services For Impact Factor And Indexing (ISIFI) and Google Scholar.

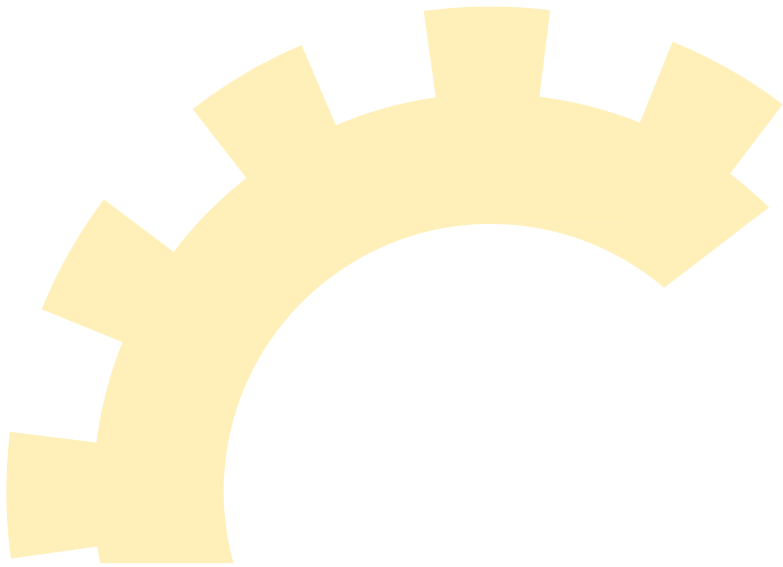
JOURNAL OF CURRENT DEBATES IN SOCIAL SCIENCES

PROF. DR. MURAT GÜMÜŞ ÖZEL SAYISI

ÖNSÖZ

Bir akademisyen olmaktan çok dahası olan bir yol gösterici ve ışık. Sevgili Murat Hocamız akademiye geçen yıl bu zamanlarda veda ederken hepimiz onsuz günlerde hep bir yanımızın eksik olacağını biliyorduk. Ordu'nun bir köyünden İstanbul'un en gözde okullarından biri Kadıköy Anadolu Lisesine; oradan Anadolu Üniversitesi, Uludağ Üniversitesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi ve Batman Üniversitesi'ne uzanan akademik süreçlerinde müdür, dekan, rektör yardımcısı ve danışman rolleriyle hep yanımızda ama bir insan olarak hep önümüzde oldu. Her dönemde doğaya, ağaca, çiçeğe, toprağa; insan dışındaki tüm canlılara, köpeğe ve kediye olan şefkatiyle bizi kendisine hayran bıraktı. Her zaman olduğu gibi önümüzdeydi ve yine bize rol model olarak davranış edindirdi. Akademik hayatı boyunca bilimin, felsefenin, aklın, eleştirel düşüncenin, akademik ahlak ve etiğin altını çizdi. Bugün akademiden emekli olup o çok sevdiği doğada, çok sevdiği canlılarla hem hal olmaya devam ediyor; arabasında her daim taşıdığı hayvan yemleri ile sokak hayvanlarını beslerken, hayvanların da onu eşsiz bir bahtiyarlıkla sevdiğine tanık oluyoruz. Bu sayıyı kendisine atfetmek gönül borcumuz ve özlemimizin sadece küçük bir kanıtıdır. Akademiye yetiştirdiği benim gibi öğrencileri ve dayanıştığı tüm dostları onun yolundan gitmeye elimizden geldiğince gayret edeceğiz. Bu da kendisine sözümüz olsun...

Mustafa DOĞAN

VOL 06

ISSUE

03/2023

ISSN 2632-1734

S1 UDES

JOURNAL

CURRENT
DEBATES IN
SOCIAL
SCIENCES

ARTICLES

Önsöz

Mustafa DOĞAN

Mezarlık Turizmi Bağlamında Yazar Mezarları: Bir Rota Önerisi

Murat IŞIK / Umut BALCI 1

Siirt'in Kırsal Turizm Potansiyelinin Değerlendirilmesi

Yağmur CAN GABERLİ / Ümit GABERLİ..... 20

Göçmen Karşıtlığının Yükselmesinde İnfodeminin Etkisi

Buket ÖZDEMİR DAL 37

Çevre Dostu Bir Anlayış Olarak Aşırı Turizme Karşı Rejeneratif (Yenileyici) Turizm:
Kavramsal Bir Değerlendirme

Nur KULAKOĞLU DİLEK / S. Emre DİLEK 53

Turist Rehberlerinde Duygusal Zekanın Rolü

Seray GÜLERTEKİN GENÇ / Volkan GENÇ 63

Kadın Örgütlerinin Erkeklik İnşası: Hopa ve Fındıklı Örneği

Aycihan KONUK / Derya DEMİRDİZEN ÇEVİK 75

İş Sağlığı Ve Güvenliği Kültürü Üzerine Bir Araştırma: İzmit Belediyesi Örneği

Serpil GERDAN / Ali BÜYÜKKARA / Esmâ BULUŞ KIRIKKAYA..... 89

II. Dünya Savaşı Sonrası Dini Alanın İnşasında Bir Araç Olarak Antikomünizm
Propagandasında Sebilürreşad Dergisinin Yeri

Abidin ÇEVİK 103

Comparative Examination between the Wandering Minstrels of Medieval Europe; the
Troubadours and Traditional Kurdish Wandering Minstrels; Dengbêjs on the Axis of
Culture, Art and Language

Serkan DEMİRAL / M. Veyisi BABAYİĞİT / Zafer KOÇAK 112

Lise Ders Müfredatında Yer Alan Somut Kültürel Miras Varlıklarının Yeterlilik Analizi

Ramazan ASLAN / Umut BALCI..... 132

Biyokaçakçılığın Turizm ile İlişkisi: Turist Görünümlü Biyokaçakçılık!

Erdem SEVEN 147

Mezarlık Turizmi Bağlamında Yazar Mezarları: Bir Rota Önerisi

Author's Tombs in the Context of Cemetery Tourism: Suggestion of a Route

Murat IŞIK

Batman Üniversitesi

muratanadolumurat@gmail.com

0009-0000-9519-2102

Prof. Dr. Umut BALCI

Batman Üniversitesi

balci_u@yahoo.de

0000-0001-8196-4351

DOI: <http://dx.doi.org/10.29228/cudes.68733>

Article Info

Received: 05.03.2023

Accepted: 11.03.2023

Keywords: Özel İlgi Turizmi, Edebiyat Turizmi, Mezarlık Turizmi, Yazar Mezarları, Rota

Abstract

Özel ilgi turizminin kapsamına giren edebiyat turizmi on alt türüyle son zamanların Türkiye’de ilgi gören alan ve türlerinden biri olmuştur. Yazar mezarlarının belli bir turistik rota bağlamında ziyaret edilmesi de bu on alt tür kapsamında değerlendirilmektedir. Dünya’da özellikle Avrupa’da Paris’te bulunan *Per Lachaise*, Hamburg’da bulunan *Ohlsdoorf*, Londra’da bulunan *Highgate* mezarlıkları örneğinde olduğu gibi mezarlıklar çok fazla turist çeken cazibe merkezleriyken, Türkiye’de durum tam tersi olup burada turizm eksenli mezar ziyareti alışılmış bir durum değildir. Bundan dolayı bu çalışmada yazar mezarlarını turistik bir çekim merkezine dönüştürebilmek için *İstanbul Aşiyân (Rumelihisarı) Mezarlığı* örnekleminde turistik bir yazar mezarları rotası ortaya koymak amaçlanmıştır. Yapılan detaylı inceleme ve araştırma sonucunda sırasıyla Ahmet Hamdi Tanpınar, Yahya Kemal Beyatlı, Özdemir Asaf, Orhan Veli Kanık, Turgut Uyar, Tezer Özlü, Edip Cansever ve Attilâ İlhan’dan oluşan 8 yazarlı bir rota gerekçeleriyle birlikte önerilmiştir.

Makale Bilgisi

Geliş: 05.03.2023

Onay: 11.03.2023

Anahtar sözcükler:

Special Interest Tourism, Literary Tourism, Cemetery Tourism, Author Tombs, Route

Öz

Literary tourism, which is within the scope of special interest tourism, has become one of the areas and types of interest in Turkey in recent times with its ten sub-types. Visiting the author's tombs in the context of a certain touristic route is also considered within the scope of these ten sub-types. In the world, especially in Europe, while cemeteries such as Per Lachaise in Paris, Ohlsdoorf in Hamburg, and Highgate cemeteries in London are attractions that attract many tourists, in Turkey the situation is the opposite and visiting tombs based on tourism is not customary case. Therefore, in this study, it is aimed to reveal a touristic author tombs route in the sample of İstanbul Aşiyân (Rumelihisarı) Cemetery in order to transform the author's tombs into a touristic destination. As a result of the detailed examination and research, a route with 8 authors consisting Ahmet Hamdi Tanpınar, Yahya Kemal Beyatlı, Özdemir Asaf, Orhan Veli Kanık, Turgut Uyar, Tezer Özlü, Edip Cansever and Attila İlhan has been suggested with the reasons.

1. GİRİŞ

Turizmin 70'li yıllarda ekonomi bilimi ile başlayan ilişkisi (Kozak, 2011) sonraki yıllarda diğcr bilim dallarına da uzanmış, Antropoloji, Arkeoloji, Astronomi, Biyokimya, Biyoloji, Coğrafya, Dilbilim, Edebiyat, Eğitim Bilimleri, Ekonomi, Etik, Felsefe, Gazetecilik, Halk Bilimi, Halkla İlişkiler, Hukuk, İlahiyat, İletişim, İktisat, İşletme, Kadın Çalışmaları, Kamu Yönetimi, Maliye, Mimarlık, Muhasebe, Müzik, Pazarlama, Psikoloji, Resim, Sinema, Siyaset Bilimi, Sosyoloji, Spor, Tarih gibi tüm disiplinler turizm eksenli çalışmalar yürütmeye başlamıştır. Bu durum *disiplinlerarası* kavramının turizm ile özdeşleştirilmesini sağlamış, böylece turizm diğcr bütün bilim dalları tarafından beslenen zengin bir alan haline dönüşmüştür. Turizmin bilim dallarıyla bu disiplinlerarası ilişkisi turizm çeşitlerini de arttırmış ve günümüzde sosyal, kültürel ve coğrafi birçok etmenin bir turizm boyutu ortaya çıkmıştır (Özbek, 2014: 27). Örneğin Temizkan vd. (2020) *Alternatif Turizm* başlıklı kitap çalışmalarında turizmin 41 türüne işaret ederken, aşağıdaki tabloda da görüleceği üzere çok daha fazla turizm çeşidine rastlanabilmektedir.

Akarsu Turizmi	Golf Turizmi	Macera Turizmi
Alışveriş Turizm	Gönüllü Turizmi	Mağara Turizmi
Av Turizmi	Hava Sporları Turizmi	Mezarlık Turizmi
Botanik Turizmi	Helal Turizm	Moda Turizmi
Çiftlik Turizmi	Hüzün Turizmi	Sağlık Turizmi
Dağ Turizmi	İçecek Turizmi	Sanal Turizm
Dans Turizmi	İnanç Turizmi	Sanayi Turizmi
Deniz Turizmi	İpek Yolu Turizmi	Savaş Turizmi
Diaspora Turizmi	İş Turizmi	Seks Turizmi
Dijital Arınma Turizmi	Kamp ve Karavan Turizmi	Soy Ağacı Turizmi
Doğal Afet Turizmi	Karanlık Turizm	Su Altı Dalış Turizmi
Doğum Turizmi	Kırsal Turizm	Tematik Parklar Turizmi
Düğün Turizmi	Kış Turizmi	Termal Turizm
Edebiyat Turizmi	Kış Sporları Turizmi	Toplum Temelli Turizm
Eğitim Turizmi	Kitapçı Turizmi	Uzay Turizmi
Ekoturizm	Kongre Turizmi	Yabani Beslenme Turizmi
Erişilebilir Turizm	Korunan Alanlar Turizmi	Yaratıcı Turizm
Etkinlik Turizmi	Köy Turizmi	Yat Turizmi
Fayda Turizmi	Kumar Turizmi	Yayla Turizmi
Film Turizmi	Kuş Gözlemciliği Turizmi	Yoga Turizmi
Gastronomi Turizmi	Kültür Turizmi	Yoksul Yanlısı Turizm

Tablo 1: Alternatif turizm çeşitleri (Yazarlar tarafından oluşturulmuştur).

Yukarıdaki tabloda yer alan bazı turizm çeşitleri ise kendi içinde alt dallara ayrılmaktadır, nitekim Balcı ve Dilek (2021) edebiyat turizminin 10 alt türüne vurgu yapmaktadırlar. Bu çalışmanın da araştırma alanına giren yazar mezarları da edebiyat turizminin alt dallarından birini oluşturmaktadır.

2. ÇALIŞMANIN AMAÇ VE YÖNTEMİ

2.1. Amaç

Dünya'da özellikle Avrupa'da yazar mezarları çok fazla turist çeken cazibe merkezleridir. Paris'te bulunan *Per Lachaise*, Hamburg'da bulunan *Ohlsdorf*, Londra'da bulunan *Highgate* mezarlıkları her yıl milyonlarca turisti kendine çekmekte ve ülkelerin ekonomilerine büyük katkılar yapmaktadırlar (Balcı ve Dilek, 2021: 124). Özellikle Hamburg'da bulunan *Ohlsdorf Mezarlığı* dünyanın en büyük park mezarlığı olma özelliğini taşımakta, dünyanın pek çok yerinden turist bu mezarlıkta yatan insanların mezarlarını ziyaret etmektedir. Avrupa'da durum böyleyken, Türkiye'de yazar mezarlarını ziyaret etmek, yazar mezarlarını turistik bir destinasyona dönüştürmek pek alışılmış bir durum değildir. Bundan dolayı bu çalışmanın temel amacı yazar mezarlarını turistik bir destinasyona dönüştürebilmek için *İstanbul Aşiyân (Rumelihisarı) Mezarlığı* örneğinde turistik bir yazar mezarları rotası ortaya koymaktır. Çünkü Türkiye'de dünyaca ünlü yazarlar mevcutken ve bunların mezarları cazip bir ziyaret alanına dönüştürülebilecekken, yapılan literatür analizi sonucunda

böyle bir çalışmaya ya da herhangi bir yazar mezarları rotasına rastlanmamıştır. Dolayısıyla bu çalışma sonucunda, edebiyat turizminin alt kollarından biri olan yazar mezarları bağlamında bir farkındalık oluşturulması ve onların turistik bir destinasyona dönüştürülmesi beklenmektedir.

2.2. Yöntem

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden biri olan literatür analizi kullanılmıştır. Doküman analizi (Wach & Ward, 2013), çeşitli yazılı dokümanların içeriklerinin sistematik ve hiçbir ayrıntıyı atlamadan analiz edilmesi, basılı ve elektronik materyaller dahil tüm dokümanların incelenmesi ve değerlendirilmesinde kullanılan nitel bir araştırma yöntemidir. Bu yaklaşım bazen bir literatür taramasında diğer araştırma yöntemlerini tamamlayabilse de tek başına bir yaklaşım olarak da kullanılabilir (Sak vd., 2021). Nitel araştırmalarda kullanılan diğer yöntemler gibi doküman analizi de verilerin anlaşılması, konunun anlaşılması ve görgül bilginin geliştirilmesi için verilerin incelenmesini ve yorumlanmasını gerektirir (Kıral, 2020, s. 173).

3. EDEBİYAT TURİZMİ

Özel ilgi turizmi veya alternatif turizmin alt türlerinden biri olan edebiyat turizmi Avrupa'da çok uzun bir geçmişi olan ve gelenekselleşmiş bir turizm çeşidiyken (Clament, Wallace ve Lednicki, 1959), Türkiye'de son dönemlerde önem kazanan bir alan olmuştur. Edebiyat turizmi, edebi unsurların, bunlar yazar, kitap veya bunların ikisiyle bağlantılı başka bir unsur, okuru yolculuğa sürüklenme durumu olarak tanımlanabilmektedir. Bu noktada önemli olan edebiyatın yeni mekanlara yönelik okurda merak uyandırması ve onu yolculuğa sürüklemesidir. Edebiyat turizmi farklı araştırmacılar tarafından çeşitli alt türlere ayrılmıştır. Örneğin Butler (1986) gerçek mekânlara, kurgusal mekânlara, edebi figürlere hitap eden destinasyonlara ve yazarın ya da eserin popüleritesine dayanan destinasyonlara yapılan seyahatler, Busby ve Klug (2001) gezi yazıları odaklı seyahatler, Busby ve Laviolette (2006) film odaklı seyahatler, Mintel ise (2011) edebiyat festivalleri ve kitapçı turizmi şeklinde sınıflandırmalar yapmışlardır. Balcı ve Dilek ise (2021:29) edebiyat turizmini *müzeler, edebi alanlar, edebiyat otelleri, edebi türler, sinema ve televizyon, edebiyat festivalleri, kitap fuarları, kitap köyleri, dünya kitap başkenti uygulaması, mekân-yazar özdeşliği* olmak üzere 10 alt türe ayırarak daha kapsamlı bir çerçeve ortaya koymuşlardır. Bu çalışmanın konusunu oluşturan *yazar mezarları* edebiyat turizminin ikinci türü olan *edebi alanlara* dahil olduğu için bu noktada edebi alanlara kısaca değinmekte fayda vardır.

3.1. Açık Hava Edebi Alanlar

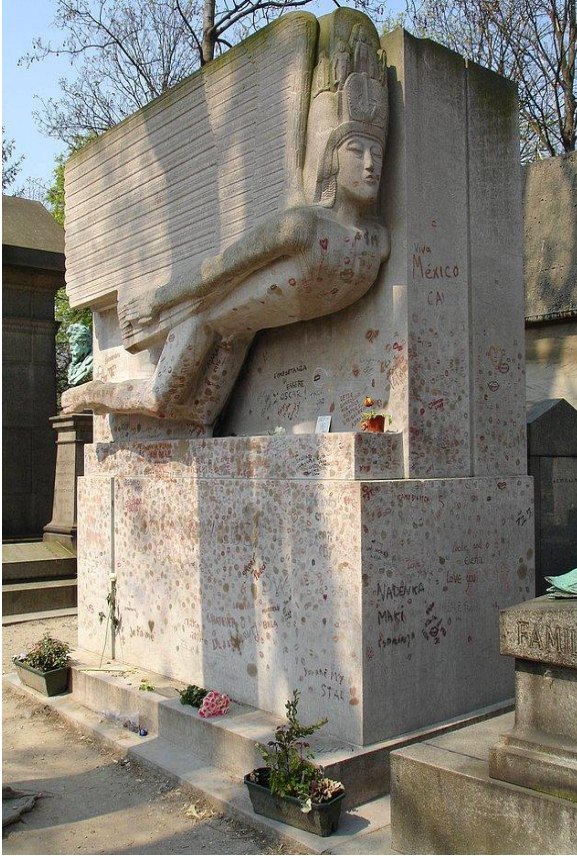
Açık alanlarda yer alıp edebiyatla ilişkilendirilen alanlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Balcı ve Dilek (2021: 114) bu alanları *Edebiyat/Yazar Sokakları, Eser Bağlantılı Alanlar, Yazar Mezarları* ve *Anıtlar* olarak dört sınıfa ayırmışlardır. Edebiyat ve yazar sokakları genellikle yerel yönetimler (belediyeler vs.) tarafından oluşturulan, bölge yazarlarını veya uluslararası edebiyatı temsil eden ünlü yazarların, şair ve filozofların büstlerle veya kaldırım taşlarına yazılan şiir ve aforizmalarıyla oluşturulan sokaklardır. Balcı ve Dilek (2021: 115) edebiyat sokaklarının oluşturulma amaçlarını *1. Sokağa cazibe kazandırıp ilgi çekici olmasını sağlamak, 2. Bölgenin edebi değerlerini sergilemek, 3. Sokaktan geçen insanlara doğrudan veya dolaylı yolla bilgi aktarmak, 4. İnsanların yaptıkları yürüşten keyif almalarını sağlamak* olarak sıralamışlardır. İstanbul'da Beşiktaş Vişnezade Parkı'nın bir bölümü *Beşiktaş Şairler Sofası* olarak adlandırılıp edebi alana dönüştürülmüştür. Ayrıca Nevşehir'deki *Avanos Şairler Sokağı*, yine Nevşehir'deki *Hacıbektaş Ozanlar Yolu* Türkiye'de yer alan önemli edebiyat sokaklarına örnek olarak gösterilebilmektedir.

Eser bağlantılı alanlar ise edebi eserlerde olaylar için mekan olarak tercih edilen yerlerdir. Bazı eserlerde mekan olgusu o kadar ön plana geçmektedir ki, okur o mekana yolculuk yapmayı tercih etmektedir. Örneğin Atilla İlhan'ın şiirlerinde ağırlıklı olarak İstanbul'un Beyoğlu semti, Necip Fazıl ve Abdülhak Şinasi'de Çamlıca, Mehmet Akif Ersoy'un cumhuriyet dönemi şiirlerinde Çanakkale'deki Gelibolu Milli Parkı ön plana çıkmaktadır. Orhan Pamuk'un Kar adlı romanından sonra Kars'a yapılan ziyaretlerin sayısı ciddi oranda artmıştır (Bkz. Balcı ve Dilek, 2021: 123). Anıtlar ise yazarların belli meydanlarda inşa edilen heykellerini ifade etmektedir. Türkiye'de Yaşar Kemal, Atilla İlhan, Orhan Veli başta olmak üzere farklı illerde pek çok yazarın heykeli dikilmiştir. Edebi alanların diğer alt dalını ise çalışmamızın konusunu oluşturan yazar mezarları oluşturmaktadır.

3.2. Yazar Mezarları

Mezarlık turizmi farklı yazarlar tarafından Morbid Turizm (Bloom 200:29), Hüzün Turizmi (Çevik 2017:156), Black Turizm (Alili 2017:40) veya Mezarlık Turizmi (Tarinç ve Kılınç 2019:36) olarak da adlandırılabilir. Bu adlandırmalar yapılırken dikkat edilmesi gereken husus mezarda yatan kişi veya kişilerin kim olduğudur. Yazar mezarlarına yapılan ziyaretlerin edebiyat turizmi çatısı altına alınması bu kişilerin yazar veya şair olmalarından kaynaklıdır.

Avrupa’da bazı mezarlıklar orada yatan ünlü kişilerle ön plana çıkmakta ve çok önemli bir turistik cazibe noktası olmaktadır. Fransa’nın Paris kentinde yer alan *Père Lachaise* mezarlığı bunlardan bir tanesidir. Mezarlığın popülaritesini arttırmak için Paris Belediyesi Molière ve La Fontaine’in mezarlarını oraya taşımış ve mezarlık bir anda medyanın gündemine oturmuştur. 43 hektarlık alanı kapsayan mezarlıkta günümüzde 70.000’den fazla mezar yer almaktadır. *Guillaume Apollinaire, Honore de Balzac, Sarah Bernhard, Pierre Bourdieu, Alfred de Musset, Marcel Proust, Georges Rodenbach, Moliere, La Fontane, Auguste Comte, Oscar Wilde, Edith Piaf, Max Ernst, Paul Baudry ve Gertrude Stein* orada yatan yazar ve şairlerin bazılarıdır. Paris Belediyesi’nin öncülüğünde mezarlık için farklı temalarda turistik rotalar belirlenmiş, mezarlığı ziyaret eden yıllık ortalama 3 milyon turist istedikleri tema rotasını takip ederek mezarlığı gezebilmektedirler¹.

Görsel 1: Sağda Oscar Wilde, solda Georges Rodenbach’ın mezarları.

Père Lachaise mezarlığında yer alan yazar mezarlarının hepsi tematik mezarlardır ve heykeltıraşlar tarafından ilgili yazarın önemli bir özelliği, hayata bakış açısı, bir romanı veya roman kahramanı bağlamında hazırlanmaktadır. Örneğin Oscar Wilde’nin mezarı bunlardan sadece bir tanesidir. İrlanda’nın tanınmış ailelerinden birinin çocuğu olan Wilde, eserlerinin yanı sıra Victoria dönemi sıkı ahlak kurallarının uygulandığı bir dönemde eşcinsel yaşam tarzıyla da tüm dikkatleri üstüne çekmiştir. Wilde’in Lord Douglas ve Alfred Taylor’la ilişkileri basında yer alınca hakkında ahlaksızlık soruşturması açılmıştır. Halkın büyük ilgisini çeken dava Wilde’nin iki yıl kürek hapsine

¹ Mezarlık ile ilgili sayısal veriler, fotoğraflar ve diğer bilgiler Paris Belediye’nin <https://www.paris.fr/dossiers/bienvenue-au-cimetiere-du-pere-lachaise-47/> resmi web sayfasından alınmıştır (Erişim: 10.12.2022).

çarpıtılmasıyla sonuçlanmıştır. Sırasıyla Pentonville, Wandsworth ve Reading hapishanelerinde yatan Wilde, hapishanedeyken Douglas'a 50.000 kelimelik mektup yazmış, mektuplar 1962 yılında *Oscar Wilde'nin Mektupları* başlığıyla yayınlanmıştır. Cezası bitince Paris'e yerleşmiş, üç sene sonra da menenjitten ölmüştür. Wilde'nin Paris Pere Lachaise mezarlığında bulunan mezarı *Sir Jacob Epstein* tarafından tasarlanmıştır. Üstünde erkek melekler olan Wilde'nin mezarı her yıl binlerce hayranını çekmektedir ve mezarın her tarafı hayranlarının öpücük izleriyle doludur. Dudak izlerinden ve üstüne çizilen grafitlerden zarar görmesi ihtimaline karşı mezar, Paris Belediyesi tarafından 2011 yılında camla kapatılmıştır². Rodenbach ise büyük granit bir taştan oluşan mezarından fırlayan heykeliyle anlatılmış, ölümle alay edercesine ve ona meydan okurcasına elinde bir çiçekle mezardan çıkmaktadır.

Yazar mezarlarıyla ön plana çıkan bir diğer alan ise 389 hektar, 235.000 mezar ve 1.4 milyon kişiye ev sahipliği yapmasıyla Dünyanın en büyük park mezarlığı olan Almanya'nın Hamburg kentindeki *Ohlsdorf* mezarlığıdır³. Mezarlıkta cenaze merasimleri ve mezar ziyaretlerinin yanı sıra içerdiği sayısız geniş ve iğne yapraklı ağaçlar, göletler, su fiskiyeleri, farklı tarihi yapılar, anıtlar ve tematik mezarları sayesinde insanların dinlenmek, spor yapmak, kitap okumak için de ziyaret ettikleri turistik bir yerdir. Mezarlığın 200 hektarı mezarlar için kullanılıyorken, geriye kalan 200 hektar ise park alanı olarak kullanılmaktadır. Mezarlıkta aileler için özel hazırlanan *Aile Mezarlığı* alanı, Hamburg tarihine adını yazdırmış kadınlara ithaf edilen *Kadın Bahçesi*, farklı renklerden oluşan 2.700 tane gül içeren *Gül Bahçesi*, 10 hektarlık bir bölümden oluşan *Jahudi Alanı*, farklı mimari özellikleri sahip ve turistlerin ilgisini çokça çeken 13 tane *şapel*, mezar şapeli, sütunlu şapel gibi farklı tarzlarda yapılmış 21 tane *mozole*, iki tane *krematoryum*, 1898'de inşa edilen *eski su kulesi*, yaklaşık 52.000 mezarın yer aldığı *Savaş ve Diktatör Kurbanları Alanı*, turistlerin temel ziyaret nedeni olan *Ünlü Mezarları*, denizcilik işiyle uğraşan insanların veya denizde boğularak ölenlerin gömüldüğü *Denizciler Alanı*, iki kişi için tasarlanan ve ağırlıklı olarak evli çiftler, sevgililer, anne çocuk, baba oğul ikilileri tarafından tercih edilen *Çift Mezarları*, görev başındayken hayatını kaybeden polisler için oluşturulan *Polis Mezarları Anıtı*, krematoryumda yakıldıktan sonra külleri kavanoz mezar yöntemiyle gömülen hayvan ve insanlar için *İnsan ve Hayvan Mezarları Alanı*, Bahullah'a inanan Bahailerin mezarları için *Bahailer Alanı*, 1892'de yaşanan kolera salgınında hayatını kaybeden 6500'den fazla insan için *Kolera Alan ve Anıtı* ve *Mezarlık Müzesi* yer almaktadır.

Ohlsdorf mezarlığında turistler için oluşturulmuş üç farklı tur rotası mevcuttur. Bunların ilki Almanya Doğa Koruma Derneği tarafından organize edilen *Doğa Turları*: Mezarlık 36.000 ağaç, 15 gölet ve göletlerde yüzen onlarca kaz ve kuğu, binlerce çiçek ve hayvan türüne ev sahipliği yapmaktadır. Sincap, tavşan, kirpi, geyik, ceylan, tilki, kaplumbağa, sansar, rakun gibi birçok hayvan türü mezarlıkta serbest bir şekilde barınmaktadır. 284 çeşit kelebek ve 57 çeşit kuş türü, arı, yarası gibi kanatlı hayvanlar da mezarlığı yuva edinmiştir. Mezarlıktaki hayvan türlerini tanıtan tabelalar 13 farklı noktaya yerleştirilmiş, böylece turistler hayvan türleri hakkında detaylı bilgi de edinebilmektedir. İkincisi *Ölüm Temalı Masal Turları*: Ölüm temalı masal turlarında, bazen kurgu bazen gerçek anlatılarla ünlü kişilerin mezarları ziyaret edilmektedir. Tur esnasında rehberler sürekli olarak ölüm temalı öykü, masal vb. anlatılarla turistlerin ilgi ve heyecanını canlı tutmaya çalışmaktadır. Üçüncüsü ise *Edebi Turlar*: Edebi turlarda, mezarlıkta yatan ünlü yazarların mezarları ziyaret edilmekte, onların hayatları ve eserleri hakkında bilgiler verilmektedir (Detaylı bilgi için, bkz. Balcı ve Dilek, 2021: 152). Bu özellikleriyle Ohlsdorf mezarlığı yılda ortalama 1.2 milyon ziyaretçi çekmektedir.

² Özgeçmiş bilgileri için <https://www.biyografi.info/kisi/oscar-wilde> ile <https://www.tarihiolaylar.com/biyografiler/oscar-wilde-147> sayfalarından (Erişim: 11.08.2020) ve Balcı & Dilek (2021) eserinden faydalanılmıştır.

³ Ohlsdorf mezarlığına dair makalede yer alan tüm bilgiler ve resimler mezarlığın resmi web sayfası <https://www.friedhof-hamburg.de/en/ohlsdorf-cemetery> adresinden alınmıştır (Erişim tarihi: 10.01.2023).

Görsel 2: Yazar Kurt W. Marek'in mezarı

Alman yazar Kurt Marek'in yukarıdaki görselde yer alan mezarı Ohlsdorf mezarlığında yer alan tematik mezarlardan sadece bir tanesidir. Marek mezarının üstüne yayılmış kitap okur bir vaziyette mezar tasarımı yapılmıştır.

Görsel 3: Kader Temalı Anıt

Resim 3'te kader (Das Schicksal) temalı anıt yer almaktadır. Anıt, zalim kontes olarak bilinen bir kadının iki çaresiz insanı hayatları boyunca saçlarından tutarak sürüklemesini anlatmaktadır.

Avrupa'nın diğer ülkelerinde yer alan yazar mezarları da turistlerin ilgisini çekmektedir. Örneğin Moskova'da bulunan Novodevichy mezarlığında yatan Nazım Hikmet, Berlin'de yatan Bertold Brecht, Londra'nın Highgate mezarlığında yatan Karl Marx, Viyana'nın Zentralfridhof mezarlığında yatan Erns Jandl, Weimer kentinin mezarlığında yatan Goethe ve Schiller, Paris'in Pantheon mezarlığında yatan Voltaire, Emile Zola, Victor Hugo, J.J. Rousseau, Floransa kent

mezarlığında yatan Galileo Galilei, Dante, Michalengelo ve Donatello'nun mezarları gibi daha pek çok mezar turist akınına uğramaktadır.

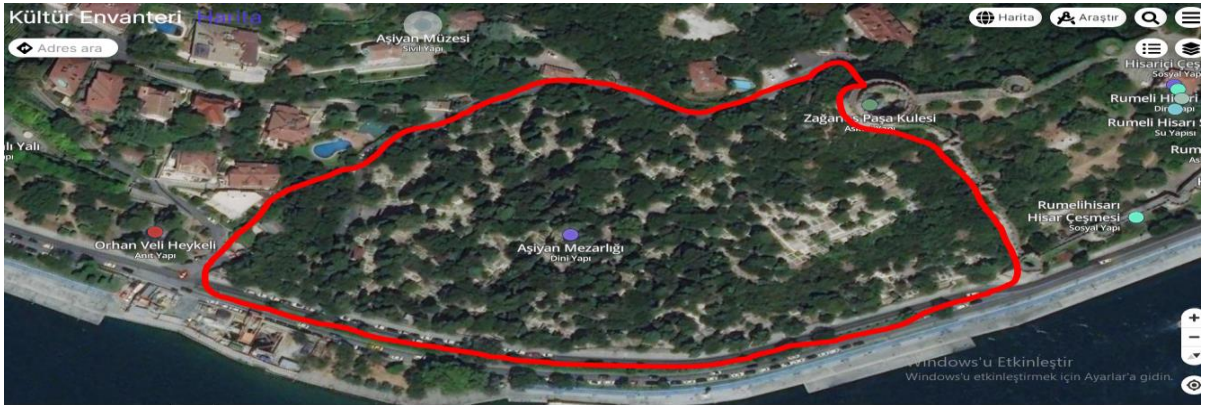
Türkiye'de yazar mezarlarının ziyaret edilme geleneği, Avrupa'nın tersine, alışılmış bir durum değildir. Örneğin Edirnekapı Mezarlığı'nda Oğuz Atay, Baki, Züleyman Nazif, Yusuf Akçura, Leyla Saz Hanım, Mehmet Akif Ersoy, Yusuf Nabi Abalıoğlu, Yusuf Nabi Abalıoğlu, Ömer Bedrettin Uşaklı, Hammamizade İhsan, Peyami Safa, Vala Nurettin, Ethem İzzet Benice, Hasan Tahsin Benguoğlu, Necdet Evliyagil, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, Karacaahmet Mezarlığı'nda Nabi, Nedim, Mütercim Asım Efendi, Nabizade Nazım, Musahipzade Celal, Sadettin Nüzhet Ergun, Safiye Erol, Mithat Cemal Kuntay, Reşat Nuri Güntekin, Ali Fuad Başgil, Zeki Velidi Togan, Salih Zeki Aktay, Fahri Celal Göktulga, Nihal Atsız, Eflatun Cem Günay, Abdülbaki Gölpınarlı, Cemil Meriç, Mehmet Kaya Bilgegil, Oktay Rıfat Horozcu, Zeki Ömer Defne, Sabahattin Kudret Aksal, Tarık Buğra, Behzat Ay, Mustafa Necati Sepetçioğlu, Gültekin Samanoğlu, Fazıl Hüsnü Dağlarca. Ankara Karşıyaka Mezarlığı'nda Arif Nihat Asya, Arkadaş Z. Özger, Behçet Aysan, Bilge Karasu, Edibe Sulari, Gülten Akın, Haldun Boysan, Halit Çelenk, Hasan Hüseyin Korkmazgil, Metin Altıok, Necdet Adalı, Tayfun Talipoğlu, Turgut Özakman, Cebeci Mezarlığı'nda Ahmed Arif, Ahmet Özer, Cahit Sıtkı Tarancı, Enis Behiç Koryürek, Fahir Özgüden, Fahri Kopuz, Hasan Âli Yücel, Hüseyin Vasıf Çınar, Kemalettin Kamu, Memduh Şevket Esendal, Muzaffer Sarısözen, Şiar Yalçın, Tunalı Hilmi, Turan Dursun gibi yazarlar yatarken bu yazarların mezarlarının pek ziyaret edilmediği, rotalar oluşturulup turistik bir destinasyon haline dönüştürülmediği gözlemlenmiştir.

4. AŞIYAN (RUMELİHISARI) MEZARLIĞI İÇİN TURİSTİK ROTA ÖNERİSİ

4.1. Aşiyan Mezarlığı

Eski başbakanlardan yüksek rütbeli askerlere, iş insanlarından bilim insanlarına kadar birçok önemli misafiri olan mezarlık, edebiyatseverler için de büyük öneme sahiptir. Mezarlık bir çeşit edebiyat antolojisini anımsatmaktadır. Mezarlıkta Turgut Uyar, Attila İlhan, Tezer Özlü, Özdemir Asaf, Edip Cansever, Orhan Veli Kanık, Onay Kutlar, Cevdet Kudret, Ahmet Vefik Paşa, İhan Raif Hanım, Nigar Hanım, Yahya Kemal Beyatlı, Ahmet Hamdi Tanpınar, Nihat Sami Banarlı, Şükrü Enis Regü, Münevver Ayaslı, Rıfki Melül Meriç, Rusen Eşref Ünaydın, Münir Nurettin Selçuk, Mine Urgan, Demirtaş Ceyhun, Gündüz Kılıç gibi Türk Edebiyatının çok ünlü yazarları yatmaktadır. Farsça'da ev, yuva anlamına gelen Aşiyan, Tevfik Fikret'in 1905 yılında projesini çizip 1906 yılında inşaatı biten evin müzeye dönüştürülmesidir ve bu müze Aşiyan (Rumelihisarı) mezarlığının içinde yer almaktadır, yani günümüzde hem müze hem de mezarlık Aşiyan olarak adlandırılmaktadır. Tevfik Fikret'in mezarı ise 1961 yılında şairin vasiyeti üzerine Eyüp'ten evin bahçesine taşınmıştır.

Aşiyan Mezarlığı, İstanbul'da Bebek ile Rumelihisarı arasındaki sırtlarda, İstanbul Boğazı'na bakan yerde yer almaktadır.

Görsel 4: Aşiyan Mezarlığı'nın konumu (Yandeks)

4.2. Rota Önerisi

Mezarlıkta yatan şair ve yazarlardan 8 tanesi yazar mezarları rotasına dahil edilmiştir. Bunlar sırasıyla Ahmet Hamdi Tanpınar, Yahya Kemal Beyatlı, Özdemir Asaf, Orhan Veli Kanık, Turgut Uyar, Tezer Özlü, Edip Cansever ve Attilâ İlhan'dır. Mezarlıkta yatan birçok yazar ve şairin arasından bu 8 kişinin rotaya dahil edilme sebepleri;

1. Eserlerinin yabancı dillere çevrilmesinden dolayı sadece Türkiye'de değil, farklı ülkelerde de tanınıyor olmaları,
2. Çok büyük bir okur kitlelerinin olması,
3. Kült eserleriyle ortaya çıkmaları
4. Mezarlarının konum olarak birbirlerine yakın olması.

Özellikle mezarlarının birbirlerine yakın olması şeklinde belirtilen dördüncü madde en önemli husus olmuştur, çünkü mezarlar arası yürüyüş mesafesinin kısalığı hem tur için ayrılacak süre açısından, hem mezar başı edebi anlatılara daha fazla zaman ayırmak, son olarak da turistleri zorlu bir yürüyüş parkuruna sokmadan edebiyatla haşır neşir olmalarını sağlamak açısından son derece önemlidir.

Resim 5: Önerilen Rota

4.2.1. Ahmet Hamdi Tanpınar

Mezarlığın girişinde karşımıza ilk çıkan yazar, beyaz mermer bir sütun ve hemen yanında duran yine mermer bir kaideyle Ahmet Hamdi Tanpınar'dır. Mermer kaidede bir dizesi yazar: *Ne içindeyim zamanın ne de büsbütün dışında...*

Ne içindeyim zamanın,
Ne de büsbütün dışında;
Yekpare, geniş bir anın
Parçalanmaz akışında.

Bir garip rüya rengiyle
Uyuşmuş gibi her şekil,
Rüzgarda uçan tüy bile
Benim kadar hafif değil.

Başım sükutu öğüten
Uçsuz bucaksız değirmen;
İçim muradına ermiş
Abasız, postsuz bir derviş.

Kökü bende bir sarmaşık
Olmuş dünya sezmekteyim,
Mavi, masmavi bir ışık
Ortasında yüzmekteyim.

Görsel 6: https://tr.m.wikipedia.org/wiki/Dosya:Ahmet_Hamdi_Tanpınar_mezar.jpg

Ölü adlı şiiri de rehberin anlatı envanterine katılabilir:

“Kabrime gösteren taş parçasından
Yıllarla silinmiş olsa da adım
Bir zaman, ey yolcu, ben de yaşadım.
Çılgın heveslerim vardı benim de,
Benim de ra’şeler gezdi tenimde.
Alnımda bahtımın kırılmaz tacı,
Ben de ey yolcu, şen, yahut kavgacı
Adımlarla gezdim hayat yolunu
Ve bir avuç toprak oldum en sonu.”

4.2.2. Yahya Kemal Beyatlı

Rotanın ikinci durağı Ahmet Hamdi Tanpınar’ın hocası Yahya Kemal Beyatlı’nın mezarıdır. Yahya Kemal’in hayattayken hiçbir eseri yayınlanmamış, 1958’de öldükten sonra eserleri “Yahya Kemal Enstitüsü’ derlenen eserlerini yayınlamıştır. Eserlerinin büyük bir kısmı aşk, ölüm ve İstanbul kokmaktadır, çünkü Beyatlı İstanbul aşığı olarak bilinmektedir. Konusu ölüm olan ama en büyük aşkı Celile’nin Ada’dan gemiyle İstanbul’a gitmesi üzerine yaşadığı acı ve çaresizliği anlatan *Sessiz Gemi* adlı eserini bilmeyen yoktur:

Artık demir almak günü gelmişse zamandan,
Meçhule giden bir gemi kalkar bu limandan.
Hiç yolcusu yokmuş gibi sessizce alır yol;
Sallanmaz o kalkışta ne mendil ne de bir kol.
Rıhtımda kalanlar bu seyahatten elemli,

Günlerce siyah ufka bakar gözleri nemli.
Biçare gönüller! Ne giden son gemidir bu!
Hicranlı hayatın ne de son matemidir bu!
Dünyada sevilmiş ve seven nâfile bekler;
Bilmez ki giden sevgililer dönmeyecekler.
Birçok gidenin her biri memnun ki yerinden,
Birçok seneler geçti; dönen yok seferinden.

Bir de *Aziz İstanbul*:

Sana dün bir tepeden baktım aziz İstanbul!
Görmedim gezmediğim, sevmediğim hiçbir yer.
Ömrüm oldukça gönül tahtına keyfince kurul!
Sade bir semtini sevmek bile bir ömre değer.

Nice revnaklı şehirler görünür dünyada,
Lakin efsunlu güzellikleri sensin yaratan.
Yaşamıştır derim en hoş ve uzun rüyâda
Sende çok yıl yaşayan, sende ölen, sende yatan.

Görsel 7: Yahya Kemal Beyatlı'nın mezarı

4.2.3. Özdemir Asaf

Rotanın üçüncü durağı ölmeden önce son şiirini röntgen kağıdına yazan Özdemir Asaf'ın mezarıdır. Kısa aşk şiirleriyle, şiirlerin can damarını oluşturan genellikle zıtlıklara dayalı sözcük seçimiyle bilinen Asaf, bu üslubundan ötürü çok büyük bir okur ve hayran kitlesine sahiptir. Aşkın, hüznün ve hayal kırıklıklarının şairidir Asaf.

Ben ölseydim, o belki ağlardı.
Ama o ağlasaydı; Ben ölürdüm!

Altro adlı şiiri de kült şiirlerden bir tanesidir:

Şarkı söylüyormuşum
Sokaklarda,

Görmüşler.

Yere yere bakıyormuşum
Yürürken,
Duymuşlar.
Sonrasını uydurmuşlar.

Mevhibe Meziyet Beyat'a karşı beslediği karşılıksız ve umutsuz aşkın yazdığı Lavinia adlı şiiri anmadan geçmek olmaz. Bu arada Lavinia'nın sözcük anlamının ölüm çiçeği olduğunu belirtmek gerekir.

Sana gitme demeyeceğim.
Üşüyorsun ceketimi al.
Günün en güzel saatleri bunlar.
Yanımda kal.

Sana gitme demeyeceğim.
Gene de sen bilirsin.
Yalanlar istiyorsan yalanlar söyleyeyim,
İncinirsin.

Sana gitme demeyeceğim,
Ama gitme, Lavinia.
Adımı gizleyeceğim
Sen de bilme, Lavinia.

Görsel 8: Özdemir Asaf'ın mezarı

Mezarı başında turistlere aktarılabilir o kadar çok güzel şiiri var ki Asaf'ın, biz *ben sana hep üşüyordum* şiiriyle noktıyoruz:

Ben sana hep üşüyordum
Çünkü kıştım
Nakıştım... Bakıştım..
İnkâr etmiyorum da bunu
seni sevmek gibi büyük işlere kalkıştım.
Ve lütfen inkâr etme,
Sana en çok ben yakıştım...

4.2.4. Orhan Veli Kanık

Garipler'in Orhan'ı. Hani o Veli'nin oğlu. Yazar mezarları rotasının dördüncü durağını oluşturmaktadır. Çok şey var anlatılacak ona dair. Aruz veznini kenara atıp serbest şiirler yazdı diye en yakın arkadaşları tarafından bile bir süre dışlandı. Hayatı boyunca hiç evlenmeyip çok aşk acısı yaşayan şairin öldüğünde cebinden çıkan son şiiri *Aşk Resmi Geçidi*:

Birincisi o incecik, o dal gibi kız,
Şimdi galiba bir tüccar karısı.
Ne kadar şişmanlamıştır kim bilir.
Ama yine de görmeyi çok isterim,
Kolay mı? İlk göz ağrısı.

İkincisi Münevver Abla, benden büyük
Yazıp yazıp bahçesine attığım mektupları
Gülmekten katırdı, okudukça.
Bense bugünmiş gibi utanırım
O mektupları hatırladıkça.

..... çıkar
..... dururduk mahallede
..... halde
..... yan yana yazılırdı duvarlara
..... yangın yerlerinde.

Dördüncüsü azgın bir kadın,
Açık saçık şeyler anlatırdı bana.
Bir gün de önümde soyunverdi
Yıllar geçti aradan, unutamadım,
Kaç defa rüyama girdi.

Beşinciye geçip altıncıya geldim.
Onun adı da Nurinnisa.
Ah güzelim
Ah esmerim
Ah
Canımın içi Nurinnisa.

Yedincisi, Aliye, kibar bir kadın.
Ama ben pek varamadım tadına.
Bütün kibar kadınlar gibi
Küpe fiyatına, kürk fiyatına.

Ayten'di dokuzuncunun adı.
İş başında şunun bunun esiri,
Ama bardan çıktı mı,
Kiminle isterse onunla yatar.

Onuncusu akıllı çıktı
..... gitti
Ama haksız da değildi hani.
Sevişmek zenginlerin harcıymış
İşsizlerin harcıymış.
İki gönül bir olunca
Samanlık seyranmış ama,
İki çıplak da, olsa olsa,
Bir hamama yakışmış.

İşine bağlı bir kadındı on birinci,
Hoş, olmasın da ne yapsın,
Bir zalimin yanında gündelikçi.
.....leksandra
Geceleri odama gelir,
Sabahlara kadar kalır.
Konyak içer sarhoş olur,
Sabahı da işbaşı yapardı şafakla.

Gelelim sonuncuya.
Hiçbirine bağlanmadım
Ona bağlandığım kadar.
Sade kadın değil, insan.
Ne kibarlık budalası,
Ne malda mülkte gözü var.
Hür olsak der,
Eşit olsak der.
İnsanları sevmesini bilir
Yaşamayı sevdiği kadar.

1950'nin 10 Kasım'da Ankara'da belediyenin kazdığı bir çukura düşüp başından hafifçe yaralanmış, 4 gün sonra bir arkadaşının evinde yemek yerken fenalık geçirip hastaneye kaldırılmış. Beyinde damar çatlaması yüzünden başlayan rahatsızlığın sebebi doktor tarafından anlaşılamamış ve Kanık'a alkol zehirlenmesi teşhisiyle tedavi uygulanmış, aynı akşam sekizde komaya girip gece 23.20'de hayata veda etmiş. Pembe granitten oluşan mezarını Abidin Dino tasarlamış, Nevzat Kemal inşa etmiştir. Kitabe de Emin Barın tarafından yazılmıştır.⁴

⁴ Bilgilere <https://www.cumhuriyet.com.tr/turkiye/orhan-veli-kanik-kimdir-orhan-veli-kanikin-son-siiri-ve-aci-olumu-1962140> web sayfasından ulaşılmıştır. Erişim tarihi: 10.11.2022

Görsel 9: Orhan Veli'nin mezarı

Orhan Veli, Veli'nin oğlu, şimdilerde Abidin Dino tarafından tasarlanan güzel mezarında İstanbul'u dinliyor gözleri kapalı...

4.2.5. Turgut Uyar

Orhan Veli'den ayrılıp az ilerde solda bulunan Turgut Uyar'ın mezarı rotanın beşinci noktasını oluşturmaktadır.

Görsel 10: Turgut Uyar'ın mezarı

İlk şiirini ilkokuldayken yazan Uyar, daha sonra roman da yazmıştır. Dostoyevski'nin romlarını okuduktan sonra roman yazmayı tamamen bırakmıştır. *Her türün bir ustası var, romanı da onlara bırakalım* demiştir.

Herkesin bir umudu vardır,
Bir savaşı,
Bir kaybedişi,
Bir acısı,
Bir yalnızlığı,
Bir hüznü...
Çünkü herkesin bir gideni vardır...
İçinden bir türlü uğurlayamadığı...

Tomris Uyar ile evlenen ve bir erkek çocuğu olan Turgut Uyar 1985 yılında henüz 58 yaşındayken sirozdan ölmüş. *Göğe Bakma Durağı*'yla uğurluyoruz.

İkimiz birden sevinebiliriz göğe bakalım
Şu kaçamak ışıklardan şu şeker kamışlarından

Bebe dişlerinden güneşlerden yaban otlarından
 Durmadan harcadığım şu gözlerimi al kurtar
 Şu aranıp duran korkak ellerimi tut
 Bu evleri atla bu evleri de bunları da
 Göğe bakalım

Falanca durağa şimdi geliriz göğe bakalım
 İnecek var deriz otobüs durur ineriz
 Bu karanlık böyle iyi afferin Tanrıya
 Herkes uyusun iyi oluyor hoşlanıyorum
 Hırsızlar polisler açlar toklar uyusun
 Herkes uyusun bir seni uyutmam bir de ben uyumam
 Herkes yokken biz oluruz biz uyumayalım
 Nasıl olsa sarhoşuz nasıl olsa öpüşürüz sokaklarda
 Beni bırak göğe bakalım

Senin bu ellerinde ne var bilmiyorum göğe bakalım
 Tuttukça güçleniyorum kalabalık oluyorum
 Bu senin eski zaman gözlerin yalnız gibi ağaçlar gibi
 Sularım ısınsin diye bakıyorum ısınıyor
 Seni aldım bu sunturlu yere getirdim
 Sayısız penceren vardı bir bir kapattım
 Bana dönesin diye bir bir kapattım
 Şimdi otobüs gelir biner gideriz
 Dönmiyeceğimiz bir yer beğen başka türlü güç
 Bir ellerin bir ellerim yeter belliyelim yetsin
 Seni aldım bana ayırdım durma kendini hatırlat
 Durma kendini hatırlat.

4.2.6. Tezer Özlü

Rotanın altıncı durak noktası Tezer Özlü'nün mezarıdır. Orhan Veli'nin mezarı gibi yontma taştan oluşan mezar Turgut Uyar'ın birkaç metre ötesindedir. 1962/63 yıllarında otostopla Avrupa'yı gezmiş, çok kültürler tanımış, çok yazarla tanışmış. İlk romanı *Çocukluğun Soğuk Geceleri*'ni 1980'de yazmış. *Yaşamın Ucuna Yolculuk* çokça okura ulaşmış. Çok gezdiğini eserlerinde anlatılanlardan zaten far edersiniz.

Yalnız yaşı olmayan ve dünyalarını kendi içlerinde taşıyan insanlara dayanabiliyorum der Özlü.

Görsel 11: Tezer Özlü'nün mezarı

4.2.7. Edip Cansever

Görsel 12: Edip Cansever'in mezarı

Yerçekimli Karanfil adlı şiirinden esinlenerek oluşturulmuş bir mezar, Edip Cansever'in mezarı yedinci durak noktasını oluşturmaktadır. Cansever'in mezarlığın en güzel noktasını kaptığı söylenir. Bir de Cemal Süreya'nın onun için söylediği var:

Yeşil ipek gömleğinin yakası
Büyük zamana düşer.

Her şeyin fazlası zararlıdır ya,
Fazla şiirden öldü Edip Cansever (Cemal Süreya)

Mezarın temasını oluşturan *Yerçekimli Karanfil*:

Biliyor musun az az yaşıyorsun içimde
Oysaki seninle güzel olmak var
Örneğin rakı içiyoruz, içimize bir karanfil düşüyor gibi
Bir ağaç işliyor tıkr tıkr yanımızda
Midemdi aklımdı şu kadarcık kalıyor.

Sen karanfile eğilimlisin, alıp sana veriyorum işte
Sen de bir başkasına veriyorsun daha güzel
O başkası yok mu bir yanındakine veriyor
Derken karanfil elden ele.

Görüyorsun ya bir sevdayı büyütüyoruz seninle
Sana değiniyorum, sana ısınıyorum, bu o değil
Bak nasıl, beyaza keser gibisine yedi renk
Birleşiyoruz sessizce.

Cansever'in İstanbul'da tanıştığı TKP üyesi bir işçi olan Ahmet abiye (Ahmet Gayretli) seslendiği ve dönemin toplumsal analiz ve eleştirisini yapan *Mendilimde Kan Sesleri* şiiri:

Her yere yetişilir
Hiçbir şeye geç kalınmaz ama
Çocuğum beni bağışla
Ahmet Abi sen de bağışla

Boynu bükük duruyorsam eğer
İçimden öyle geldiği için değil
Ama hiç değil
Ah güzel Ahmet abim benim

Ve zaman dediğimiz nedir ki Ahmet Abi
Biz eskiden seninle
istasyonları dolaşırdık bir bir
O zamanlar Malatya kokardı istasyonlar
Nazilli kokardı
Ve yağmurdan ıslandıkça Edirne postası
Kıl gibi ince İstanbul yağmurunun altında
Esmer bir kadın sevmiş gibi olurdun sen
Kadının ütülü patiskalardan bir teni

İnsan yaşadığı yere benzer
 O yerin suyuna, o yerin toprağına benzer
 Suyunda yüzen balığa
 Toprağını iten çiçeğe
 Dağlarının, tepelerinin dumanlı eğimine
 Konyanın beyaz
 Antebın kırmızı düzlüğüne benzer
 Göğüne benzer ki gözyaşları mavidir
 Denize benzer ki dalgalıdır bakışları
 Evlerine, sokaklarına, köşebaşlarına
 Öylesine benzer ki
 Ve avlularına
 (Bir kuyu halkasıyla sıkıştırılmıştır kalbi)
 Ve sözlerine
 (Yani bir cep aynası alım-satımına belki)
 Ve bir gün birinin adres sormasına benzer
 Sorarken sorarken üzünçlü bir görüntüsüne
 Camcının cam kesmesine, dülgerin rende tutmasına
 Öyle bir cıgara yakımına, birinin gazoz açmasına
 Minibüslerine, gecekondularına
 Hasretine, yalanına benzer
 Anısı ıssızlıktır
 Acısı bilincidir
 Bıçağı gözyaşlarıdır kurumakta olan
 Gülemiyorsun ya, gülmek
 Bir halk gülüyorsa gülmektir
 Ne kadar benziyoruz Türkiye'ye Ahmet Abi.
 Bir güzel kadeh tutuşun vardı eskiden
 Dirseğin iskemleye dayalı
 - Bir vakitler gökyüzüne dayalı, derdim ben -
 Cigara paketinde yazılar resimler
 Resimler: cezaevleri
 Resimler: özlem
 Resimler: eskidenleri
 Ve bir kaşın yukarı kalkık
 Sevmen acele
 Dostluğun çabuk
 Bakıyorum da şimdi
 O kadeh bir küfür gibi duruyor elinde.

Upuzun boynu
 Kirpikleri
 Ve sana Ahmet Abi
 uzaktan uzaktan domates peynir keserdi sanki
 Sofranı kurardı
 Elini bir suya koyar gibi kalbinden akana koyardı
 Cezaevlerine düşsen cigaramı getirirdi
 Çocuklar doğururdu
 Ve o çocukların dünyayı düzelterek ellerini işlerdi
 bir dantel gibi
 O çocuklar büyüyecek
 O çocuklar büyüyecek
 O çocuklar...
 Bilmezlikten gelme Ahmet Abi
 Umudu dürt
 Umutsuzluğu yatıştır
 Diyeceğim şu ki
 Yok olan bir şeylere benzerdi o zaman trenler
 Oysa o kadar kullanışlı ki şimdi
 Hayalsiz yaşıyoruz nerdeyse
 Çocuklar, kadınlar, erkekler
 Trenler tıklım tıklım
 Trenler cepheye giden trenler gibi
 İşçiler
 Almanya yolcusu işçiler
 Kadınlar
 Kimi yolcu, kimi gurbet bekçisi
 Ellerinde bavullar, fileler
 Kolonyalar, su şişeleri, paketler
 Onlar ki, hepsi
 Bir tutsak ağaç gibi yanlış yerlere büyüyenler
 Ah güzel Ahmet Abim benim
 Gördün mü bak
 Dağılmış pazar yerlerine benziyor şimdi istasyonlar
 Ve dağılmış pazar yerlerine memleket
 Gelmiyor içimden hüzünlenmek bile
 Gelse de
 Öyle sürekli değil
 Bir caz müziği gibi gelip geçiyor hüzün
 O kadar çabuk
 O kadar kısa
 işte o kadar.

Ahmet Abi, güzelim, bir mendil niye kanar
 Diş değil, tırnak değil, bir mendil niye kanar
 Mendilimde kan sesleri.

4.2.8. Attilâ İlhan

İzmirli şair İlhan şiiirlerinde İstanbul başta olmak üzere İzmir, Paris, Singapur gezip durmaktadır. Babasının mesleğinden dolayı çocukluğu Konya Ilgın'da geçen İlhan, Ilgın'ın ıssız bir köyünde yer alan Barakmuslu Mezarlığından esinlenerek Anadolu insanının sıkıntılarını anlatmak için yazmıştır o ünlü Barakmuslu Mezarlığı şiiirini:

Kuş uçmaz kervan geçmez, karanlık tuttu yolları,
 gözün gönlün kararmış, sen nasıl gecesin hey gidi,
 Buğdaysız, çavdarsız kara ekmeğe benzersin.
 Yıldızların, hani yıldızların, çiçeklerin neredeler?
 Kalbin neden durmuş rüzgarı kesilmiş değirmen gibi?
 Suya indi çakallar, suya indi söğüt dalları,

Barakmuslu Mezarlığı kımıldanır için için
Barakmuslu Mezarlığı'nda seyran seyran ölüler
Bir giden bir daha dönmez gitti gider,
.....

Görsel 13: Attila İlhan'ın mezarı

İlkokuldayken şiir, ortaokuldayken roman yazmaya başlamış Kaptan lakaplı yazar. Lise yıllarında Vacide'ye yazdığı mektuplarda komünizm propagandası yaptığı gerekçesiyle tutuklanır. Avukatları İlhan'ın zihinsel hasta olduğunu iddia eder, akıl hastanesine gitmesi koşuluyla tahliye edilir (İleri, 2002). Hayatı dışarda yaşamaya mecbur hissetmiştir, *ben sana mecburum* şiiriyle analım:

Ben sana mecburum bilemezsin
Adımı mih gibi aklımda tutuyorum
Büyüdükçe büyüyor gözlerin
Ben sana mecburum bilemezsin
İçimi seninle ısıtıyorum

Ağaçlar sonbahara hazırlanıyor
Bu şehir o eski İstanbul mudur?
Karanlıkta bulutlar parçalanıyor
Sokak lambaları birden yanıyor
Kaldırımlarda yağmur kokusu
Ben sana mecburum sen yoksun

Sevmek kimi zaman rezilce korkudur
İnsan bir akşam üstü ansızın yorulur
Tutsak ustura ağzında yaşamaktan
Kimi zaman ellerini kırar tutkusu
Birkaç hayat çıkarır yaşamasından
Hangi kapıyı çalsa kimi zaman
Arkasında yalnızlığın hınzır uğultusu

Fatihte yoksul bir gramafon çalıyor
Eski zamanlardan bir Cuma çalıyor
Durup köşe başında deliksiz dinlesem
Sana kullanılmamış bir gök getirsem
Haftalar ellerimde ufanıyor
Ne yapsam ne tutsam nereye gitsem
Ben sana mecburum sen yoksun

Belki Haziranda mavi benekli çocuksun
Ah seni bilmiyor kimseler bilmiyor
Bir şilep sızıyor ıssız gözlerinden
Belki Yeşilköy'de uçağa biniyorsun
Bütün ıslanmışsın tüylerin ürperiyor
Belki körsün kırılmışsın telâş içindesin
Kötü rüzgâr saçlarını götürüyor

Ne vakit bir yaşamak düşünsem
Bu kurtlar sofrasında belki zor
Ayıpsız fakat ellerimizi kirletmeden
Ne vakit bir yaşamak düşünsem
Sus deyip adınla başlıyorum
İçim sıra kımıldıyor gizli denizlerin
Hayır başka türlü olmayacak
Ben sana mecburum bilemezsin.

SONUÇ

Yazar mezarlarının özel ilgi turizmi bağlamında ziyaret edilmesi Avrupa'da yaygın bir şekilde görülürken, Türkiye'de durumun tam tersi olduğu, yazar mezarlarının pek ziyaret edilmediği tespit edilmiştir. Bunda İslamiyet'te heykellere günah gözüyle bakılmasının etkisi vardır, çünkü bundan dolayı Türkiye'deki mezarların çok az bir kısmı tematik mezar (heykellerden oluşturulan mezarlar)

özelliği taşımaktadır. Nitekim rotaya dahil edilen 8 adet mezarın sadece bir tanesinin (Edip Cansever) kısmen tematik olabileceği tespit edilmiştir. Türkiye'deki yazar mezarlarının turistik bir çekim merkezi olabilmesi ve tematik mezar sayısının artması için, Avrupa'daki yazar mezarları rotaları da incelenerek, bu çalışmada İstanbul Aşiyân mezarlığı odaklı bir yazar mezarları rotası önerilmiştir. Aşiyân mezarlığı hem konumu, manzarası hem de ev sahipliği yaptığı çok ünlü yazar sayısının fazlalığı açısından rota için uygun görülmüştür.

Çalışmanın sonucunda Ahmet Hamdi Tanpınar, Yahya Kemal Beyatlı, Özdemir Asaf, Orhan Veli Kanık, Turgut Uyar, Tezer Özlü, Edip Cansever ve Attilâ İlhan olmak üzere 8 yazardan oluşan bir rota önerilmiştir. Bu yazarların seçilme nedenleri ulusal ve uluslararası alanda çok ünlü olmaları, geniş bir okur kitlesine sahip olmaları, hayatlarında ilgi çekici dönüm noktalarının olması ve son olarak mezarlarının birbirlerine yakın olmasıdır. Bu çalışmanın içinde turist rehberlerine her mezarın başında turistlere neler anlatabilecekleri yazarların hayatlarından ve eserlerinden kesitler verilerek aktarılmıştır. Toplamda iki saati geçmeyen bir rota önerisi yapılmıştır. Ama tura katılan edebiyatseverler mezarlıkta yatan daha nice yazar ve şairi rota kapsamı dışında ziyaret etme şansına sahiptir. Rotanın cazip hale gelip turist çekebilmesi için mezarlığa önerilen rota bağlamında yön levhalarının yerleştirilmesi, rota güzergahı üstünde dinlenme alanlarının yerleştirilmesi (bank vb.), Avrupa örneklerinde olduğu gibi mezarlığın bir noktasına turistlerin su ve atıştırmalık ihtiyaçlarını gidermek için bir büfenin açılması faydalı olacaktır. Bundan sonra İstanbul başta olmak üzere farklı illerdeki mezarlıkların araştırılarak ilgi çekebilecek yeni yazar mezarları rotalarının oluşturulması, bunu yaparken turizm paydaşlarının görüşlerine yer verilmesi yerinde olacaktır.

KAYNAKÇA

- Alili, M. (2017). Avrupa'daki ve Türkiye'deki Hüzün Turizmi Destinasyonlarının Karşılaştırması Üzerine Teorik Bir Çalışma. *Uluslararası Global Turizm Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 37-50.
- Anonim. (2022, Kasım 22). *Aşiyân Mezarlığı*. Vikipedi Özgür Ansiklopedi: https://tr.wikipedia.org/wiki/A%C5%9Fiyân_Mezarlık%C4%B1%C4%9F%C4%B1 (Erişim tarihi: 27.09.2022)
- Balcı, U. & Dilek, S. (2021). *Edebiyat Turizmi*. Ankara: Detay Yayıncılık
- Baştemur, C. T. (2008). *Dünya Mezarlık Turizmi*. https://www.academia.edu/2904746/D%C3%BCnya_Mezarlık_Turizmi_Ankara_Universitesi_Publication_Ankara_Turkey (Erişim tarihi: 27.09.2022)
- Bilgin, S. (2013). *Edebiyat antolojisi gibi bir mezarlık*. <https://www.edebiyathaber.net/edebiyat-antolojisi-gibi-bir-mezarlik/> (Erişim tarihi: 27.09.2022)
- Blom, T. (2000). Morbid tourism-a postmodern market niche with an example from Althorp. *Norsk Geografisk Tidsskrift*, 54(1), 29-36.
- Busby, G. ve Klug, J. (2001). Movie-induced tourism: The challenge of measurement and other issues. *Journal of Vacation Marketing*, 7(4), 316-332.
- Busby, G. ve Laviolette, P. (2006). "Narratives in the Net: Fiction and Cornish Tourism", *Cornish Studies Fourteen*, ed.P. Payton, Exeter: University of Exeter Press, s. 142-163.
- Butler, R. W. (1986). Literature as an influence in shapeing the image of tourist destinations: a review and case study. *Canadian studies of parks, recreation and tourism in foreign lands*, 111-132.
- Clement, J. S. & Wallace, S. H. & Lednicki, W. (1959). Krasinki and France. *The Polish Review*, 4(4), 82-90.
- Kıral, B. (2020). Nitel Bir Veri Analizi Yöntemi Olarak Doküman Analizi. *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(15), 170-189.
- Kozak, N. (2011). Disiplinlerarası bir alan: Turizm. *Anadolu Üniversitesi E-Gazete*. <http://egazete.anadolu.edu.tr/kampus/27273/disiplinlerarasi-bir-alan-turizm> Erişim Tarihi: 11.08.2022
- Mintel (2011). *Literary tourism - international* - September 2011. London: Mintel

- Özbek, M. (2014). Turizm Amaçlı Su Altı ve Su Üstü Sportif Faaliyetler: Bugünü Geleceği. *Dokuz Eylül Üniversitesi Denizcilik Fakültesi Dergisi*, 6(2), 27-48.
- Özdemir, N. (2009). Turizm Ve Edebiyat. *Milli Folklor*(82), 32-49.
- Sak, R. , Şahin Sak, İ. T. , Öneren Şendil, Ç. & Nas, E. (2021). Bir araştırma yöntemi olarak doküman analizi. *Kocaeli Üniversitesi Eğitim Dergisi*, 4 (1), 227- 256.
- Temizkan, R. & Cankül, D. & Gökçe, F. (2020). Alternatif Turizm. (Turizmin 41 Türü). Ankara: Detay Yayıncılık
- Tırıl, A. (2018). Bir Özel İlgi Turizmi Olarak Edebiyat Turizmi Vetürkiye'nin Edebiyat Turizmi Potansiyeli. *idealonline*, 2(2), 161-184.
- Wach E. & Ward R. (2013). *Learning about Qualitative Document Analysis*. IDS Practicen Papers. 13,1-9.

Siirt'in Kırsal Turizm Potansiyelinin Değerlendirilmesi

Assessment of Rural Tourism Potential of Siirt

Arş. Gör. Yağmur CAN GABERLİ
Siirt Üniversitesi
yagmurcan2009@gmail.com
0000-0002-0828-0954

Dr. Öğr. Üyesi Ümit GABERLİ
Siirt Üniversitesi
umit.gaberli@siirt.edu.tr
0000-0003-0097-174X

DOI: <http://dx.doi.org/10.29228/cudes.68361>

Article Info

Received: 15.02.2023
Accepted: 02.03.2023

Keywords: Doğa Turizmi, İnanç Turizmi, Kırsal Turizm, Kültür Turizmi, Siirt, SWOT Matrisi.

Abstract

Bu çalışmada Siirt ilinin kırsal turizm potansiyelini belirlemek amacıyla, literatür taraması, kırsal turizm kapsamındaki destinasyonların belirlenmesi, bu destinasyonlara ilişkin tanıtım ve diğer faaliyetler ile turizm sektöründeki genel ve güncel eğilimler dikkate alınarak SWOT matrisi oluşturulmuştur. Güçlü-zayıf yönler ile fırsat ve tehditlerin analizinden elde edilen bulgular öncelikle Siirt'in yatak kapasitenin artırılması gerektiğini göstermektedir. Reklam ve tanıtım faaliyetleri açısından gözlenen yetersizlik nedeniyle influencer (internet ünlüsü) ve gerilla pazarlama stratejilerine odaklanılarak profesyonel influencer ve gerilla pazarlama ajansları ile çalışılması önerilmektedir. Ayrıca, aynı pazarlama tekniklerinin yerel halka turizm ve çevre bilinci oluşturulması için eğitici içerikler üretilmesinde de kullanılması önerilmektedir. Öte yandan, farklı destinasyonlara yakın olan Kurtalan Ekspresi ve güzergahını tanıtarak daha fazla ziyaretçi çekmek önemli bir stratejidir. Bu bulgular ve politika önerileri, literatürdeki önemli bir boşluğu doldurmakta ve gelecekteki çalışmalar için teorik ve bilimsel bir temel sağlamaktadır.

Makale Bilgisi

Geliş: 15.02.2023
Onay: 02.03.2023

Anahtar sözcükler: Culturel Tourism, Faith Tourism, Nature Tourism, Rural Tourism, Siirt, SWOT Matrix.

Öz

In this study, a SWOT matrix was created by considering the literature review, the destinations within the scope of rural tourism, the promotion and other activities related to these destinations, and general and current trends in the tourism sector to determine the rural tourism potential of Siirt province. Findings from the analysis of strengths-weaknesses, opportunities, and threats show that Siirt's total bed amount should be increased first. It is recommended to work with professional influencers (internet celebrities) and guerrilla marketing agencies by focusing on influencers and guerrilla marketing strategies due to the inadequacy of advertising and promotion activities. In addition, it is suggested that the same marketing techniques be used to produce educational content to create tourism and environmental awareness for local people. On the other hand, it is an important strategy to attract more visitors by promoting the Kurtalan Express and its route, which is close to different destinations. These findings and policy recommendations fill a crucial gap in the literature and provide a theoretical and scientific basis for future studies.

1. GİRİŞ

Sürdürülebilir turizm; ziyaretçilerin, ev sahibinin, çevrenin ve sektörün ihtiyaçlarını ve gelecekte ortaya çıkabilecek çevresel, sosyal ve ekonomik etkileri dikkate alan bir yaklaşımı temsil etmektedir (UNWTO, 2023). Sürdürülebilir turizm yaklaşımında yerel halkın hak ve ihtiyaçları göz ardı edilmemektedir (Carr vd., 2016: 1069). Bunun yanı sıra tüm paydaşlar için en kazançlı ve çevreye en az zarar veren politikalar benimsenmekte ve doğaya verilen tahribatın en aza indirilmesi amaçlanmaktadır (Weaver, 2001: 80; Pelit vd., 2015: 41). Bu noktada, turizmin sürdürülebilirliği ve gelişmesinde yerel halk önemli bir rol üstlenmektedir. Çünkü turizmin gelişmesinin olumlu yansımalarının yanında çevre kirliliği, sezonluk istihdam ve suç oranlarının artması gibi olumsuz yansımaları da bulunmaktadır. Bu anlamda, olumlu etkilerin artması olumsuz etkilerin ise azalması için yerel halkın fikir ve görüşlerinin dahil edildiği turizm politikalarına ihtiyaç duyulmaktadır (Erul ve Uslu, 2022: 611). Sürdürülebilir turizm, hem kitle turizmi hem de alternatif turizm çeşitleri için uzun vadede uygulanabilir olmayı hedeflemektedir. Ancak bu yaklaşım karmaşık ve çok yönlü bir yapıya sahiptir. Çünkü turizm ileri-geri bağlantıları ile çok sayıda sektörle etkileşim halindedir (Canlı ve Kaya, 2012: 7). Sürdürülebilirlik içinse dört temel amaç bulunmaktadır. Bunlar (Lu ve Nepal, 2009: 6):

- Bütüncül planlama ve strateji oluşturma,
- Temel ekolojik süreçleri koruma,
- Hem insan mirasının hem de biyolojik çeşitliliğin korunması,
- Gelecek nesiller için üretkenliğe dayalı kalkınma modeli benimsenmesidir.

Bir bölgede ağırlıklı olarak kitle turizminin gelişmesi her ne kadar makro ve mikro boyutta ekonomik katma değer sağlasa da, aşırı taleple birlikte hem çevreye zarar vermekte hem de alternatif turizm destinasyonlarının gelişmesine engel olmaktadır (Bahar, 2003: 151). Aslında turistik faaliyetin tek bir mevsime bağlı kalması başka bir deyişle mevsimsellik, sadece istihdam ya da talep fazlalığı nedeniyle marjinal fiyat artışları gibi ekonomik koşulları değil, aynı zamanda alt ve üst yapı, çevre gibi farklı alanları da etkilemektedir (Jolliffe ve Farnsworth, 2003: 321; Chung, 2009: 83-84). Bunun yanı sıra mevsimsellik, yoğun talebi aynı dönem veya mevsime sıkıştırdığı için sektörde genel bir dengesizliğe yada kaynakların etkin ve verimli şekilde kullanılamamasına da neden olmaktadır (Cannas, 2012: 45; Corluka, 2019: 23; Zvaigzne vd., 2022: 421-422). Tüm bu sorunların ortadan kalkması ya da azalması ise turizmde mevsimsellik sorununun ortadan kaldırılması ile mümkündür. Diğer taraftan, turizm doğal güzelliklere ve çevreye bağımlı bir sektör olduğundan doğal, tarihi, kültürel kaynakların korunması ve yenilenmesi, ekolojik dengenin, biyolojik çeşitliliğin zarar görmemesi ve gelecek nesillere aktarılması da turizm için hayati önem taşımaktadır (Uğuz ve Uğuz, 2011: 333). Dolayısıyla, her koşulda sürdürülebilirlik turizm politikalarının ana odağı olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak, turizmde mevsimselliğin ortadan kaldırılması adına politika yapıcıların geliştirmeyi planladığı alternatif turizm biçimi/leri bir yandan aşırı kapasite kullanımına bağlı olarak ortaya çıkan sürdürülemez sorunu hafifletmeye gerçek anlamda olanak vermeli, bir yandan da sürdürülebilirlik olgusuna yaklaşıma ciddi katkılar sağlamalıdır. Alternatif turizm türlerinin geliştirilmesi ise, aşırı kapasite kullanımını azaltıcı etkisi ile çevre tahribatını önlemenin yanında, bölgede yerel halkın destek ve katılımıyla küçük ölçekli kalkınmaya, olumsuz çevresel ve sosyal etkilerin en aza indirilmesine, yerel ekonominin diğer sektörlerle olan işbirliğinin en yüksek düzeyde tutulmasına, ithalata bağılılığı azaltmaya, ekonomik gelirlerin çoğunluğunun bölgeden elde edilmesine, güç paylaşımı ve yerel paydaşların sürece dahil edilip kontrol mekanizmasında yer almasına önemli katkılar sunmaktadır (Cuculeski, 2015: 107; Ei ve Karamanis, 2017: 3).

Bu çalışma, Siirt'in Tillo ilçesinde sadece yılın belli günlerinde (21 Mart ve 23 Eylül) gözlemlenen "Işık Hadisesi" ile bu ilçe özelinde yaşatılmaya çalışılan medrese kültürü bağlamında inanç turizmi sarmalına sıkışmış, turizmin tüm yıla yayılmadığı Siirt için, çevrenin korunmasını da göz önüne alarak, kırsal turizmin geliştirilmesini alternatif turizm biçimi olarak önermektedir. Bu bağlamda, güçlü ve zayıf yönlerin yanında fırsat ve tehditlerin de ortaya çıkarılması için SWOT matrisi oluşturularak Siirt'in kırsal turizm potansiyeli incelenecektir. İlk bölümde kırsal turizme ilişkin literatür taraması yer almaktadır. İkinci bölümde, Siirt ili sınırları içinde kırsal turizm kapsamına giren alternatif turizm türleri potansiyeli barındıran coğrafi alanlar belirlenmektedir. Üçüncü bölümde, söz konusu alanların potansiyelini belirlemek amacı ile güçlü-zayıf yönler, fırsatlar ve tehditler analiz edilmiştir. Son bölümde, yapılan analizlere dayanarak Siirt özelinde politika önerileri yer almaktadır. Bu çalışma,

Siirt'in kırsal turizm potansiyelini bir bütün olarak analiz etmesi ile literatürdeki önemli bir boşluğu doldurmaktadır. Ayrıca, söz konusu potansiyelin SWOT matrisi ile incelenmesi çalışmanın özgün değerini oluşturmaktadır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Alternatif turizm türleri arasında sağlık ve termal turizmini, yat turizmini, golf turizmini, kış sporları turizmini, inanç turizmini, kongre turizmini, kış sporları turizmini ve kırsal turizm sayabiliriz (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2023). Bu türler arasında hem kırsal yerleşimle iç içe hem de doğal kaynakların turizm arzında çevreye en az zarar verecek şekilde kullanılmasının amaçlandığı kırsal turizm; kuş gözlemciliği, yayla ve çiftlik turizmi, mağara turizmi, akarsu turizmi, sualtı dalış, dağcılık, yamaç paraşütü, atlı doğa yürüyüşü, kamp-karavan turizmi, botanik turizmi, foto safari, balon turizmi, yayla turizmi, tarım temelli turizm gibi farklı turizm türlerini de kapsamaktadır (Pamukçu vd., 2015: 524). Aslına bakılırsa, tüm bu türler klasik deniz-kum-güneş kitle turizmi anlayışının dışına çıkılarak merak duygusu, farklı kültürleri tanıma, yerel halkla kaynaşma ya da macera arama gibi amaçlarla faaliyette bulunma isteği sonucunda ortaya çıkmıştır (Tanrısevdi, 2003: 9). Kırsal turizmi diğerlerinden ayıran ise, Sasu ve Erupan'da (2016) da değinildiği gibi, gelişmekte olan bölgeler için sürdürülebilirliğin sağlanması açısından büyük önem taşımaktadır (Sasu ve Erupan, 2016: 119).

2.1. Kırsal Turizm Çalışmaları

Literatürde kırsal turizmi ele alan birçok çalışma bulunmaktadır. 2016 yılının ilk dört ayında çevrimiçi olarak taranabilen veri tabanlarındaki yurtiçi ve yurtdışı kaynakların incelenmesiyle kırsal turizm kavramının bibliyometrik analizini gerçekleştiren Bozok vd. (2017) kırsal turizm ile ilgili akademik çalışmaların geçmişinin son yirmi yıla dayandığını belirtmektedir. "Kırsal Turizm" ve "Kırsal Kalkınma" anahtar kelimeleri kullanarak SCOPUS veri tabanında 225 makaleye ulaşan Singhania vd. (2022) ise, bu anahtar kelimelerle ilgili çalışmaların 2010'dan sonra ivme kazandığını belirtmektedir. Birçok çalışma belirli bir bölge özelinde analizlerini gerçekleştirmektedir. Fakat Soykan'ın (2003) değindiği gibi, kırsal turizm aktiviteleri yerel halkla ve doğal kaynaklarla gerçekleştiği için diğer turizm türleri ile de tamamlayıcılık ilişkisi içerisindedir. Çünkü Sasu ve Erupan'da (2016) belirtildiği gibi, yaratıcılık ve özgünlük ekoturizmde ekolojide, gastronomi turizminde yerel yemek ve içeceklerde, etnik turizmde yerel halkla beraber yaşamakla ve yaratıcı turizmde ise yerel halkla yapılan aktivitelerde deneyimlenmektedir (Sasu ve Erupan, 2016: 119-120). Diğer taraftan, Soykan (2003) kırsal turizmin yılın belli aylarında biriken turizm talebini tüm yıla yaydığını ve bölgeler arası eşitsizliği azalttığını vurgulamaktadır. Yozgat özelinde araştırma yapan Ersoy vd. (2018) de kırsal kalkınmanın kırsal alanlarda yaşayan halkın refah düzeyinin iyileştirilmesi, şehir ve kırsal alan arasındaki ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmişlik farkının azaltılması ile mümkün olabileceğini belirtmektedir. Bu açıdan, Levi ve Taşçı'nın (2017) Bayındır yöresinin Ege Bölgesi için kırsal mimarinin korunup kırsal turizm faaliyetleri için potansiyel taşıdığı sonucuna ulaşması da aslında kırsal turizm potansiyelinin kırsal ve bölgesel kalkınmada önemli bir politika aracı olabileceğini göstermektedir. Bu anlamda, ülkelerin ya da destinasyonların turizm pazarından aldığı payı arttırmak için gastronomi ürünlerinin kırsal turizm bağlamında kullanılması gerektiğine değinen Sarıışık ve Özbay'ın (2015) çalışmasından hareketle, yöreye özgü ürünlerin de kırsal turizmin geliştirilmesinde bir araç olabileceğini öne sürebiliriz. Çünkü Şahin (2020) de özellikle kırsal alanlarda üretimi yapılan ürünler özgünlüğünü koruduğu için bunların gastronomi turizmi kapsamında pazarlanması gerektiğini vurgulamıştır (Şahin, 2020: 36-37). Yukarıda değinilen çalışmalar kalkınma açısından kırsal turizmin önem arz ettiğini belirtmektedir. Fakat kırsal turizm potansiyelinin göstergelerinin neler olduğuna veya olabileceğine dair kapsamlı bir analiz söz konusu değildir. Ancak, özellikle Pandemi döneminde kırsal turizm alanlarının kişilere sosyal mesafeyi koruyarak ve izole olarak kendi başlarına vakit geçirebilecekleri imkanları sağlamasını (Gürbüz, 2020) kırsal turizm potansiyelini arttıran bir unsur olarak ele alabiliriz. Kırsal turizmin önemli bir potansiyeli olduğunun belki de en önemli işaretlerinden biri, Kürüm Varolgüneş vd.'nin (2022) Gökçeada'yı ele aldıkları çalışmada ulaştıkları sonuç gibi kırsal turizmin kitle turizmine ikame olabileceğidir. Benzer şekilde, Fichter ve Román (2022) da kitle turizmine alternatif bir pazar olarak kırsal turizm tercihlerini incelemiştir. Jiang ve Wang (2022) ise, kentsel ve kırsal bütünleşmeyi kırsal turizmi destekleyen ve koordineli bir kalkınma stratejisi ortaya koyan bir olgu olarak ele almaktadır.

2.2. Siirt İle İlgili Çalışmalar

Literatürde kırsal turizmin kalkınmaya etkilerini ele alan çalışmalar dışında, bu çalışmanın asıl konusunu oluşturan Siirt ili özelinde şehrin farklı özelliklerinin ele alındığı çalışmalara da rastlanmak mümkündür. Koday vd. (2018) Siirt ilinin alternatif turizm potansiyelini yamaç paraşütü perspektifinden değerlendirmiştir. Yamaç paraşütü faaliyetlerinin tanıtıldığı bu çalışmada, Siirt'teki yamaç paraşütü uçuş noktaları ve iniş-kalkış alanları haritalandırılmıştır. SWOT analizi ile yapılan değerlendirmede, Siirt ilindeki genç ve dinamik nüfusun yamaç paraşütü türlerine ilgisi önemli fırsatlardan biri olarak belirlenirken, iklim ve bitki örtüsünün bu tür faaliyetlere uygun oluşu da güçlü yönlerden biri olarak ortaya çıkmıştır. Çeşitli yetersizlikler bu faaliyetin yapılmasında engeller oluştursa da geliştirilebilir bir alan olduğu açıkça ortaya konmuştur.

Diğer taraftan, yamaç paraşütünde olduğu gibi doğrudan veya dolaylı şekilde kırsal turizm ile ilişkilendirilebilecek inanç turizmi bağlamında Siirt'in değerlendirildiği çalışmalar da bulunmaktadır. Unutulmamalıdır ki, bir bölgedeki doğal, tarihi, sosyokültürel ve çevresel değerler kırsal turizm için bir çekim merkezi oluşturabilmektedir. Karakaş (2012) Siirt'te kutsal sular olarak adlandırılan kaynakların mitolojik ve dini ritüeller doğrultusunda bereket ve şifa gibi beklentilerle kullanıldığını ifade etmiştir. Bunun yanı sıra suyla yapılan aktivitelerin Siirt halk kültüründe "su"ya dayalı ritüeller olarak dini bir etkinliğe bürünmüş ve eren kültürüyle birleştiği görülmüştür (Karakaş, 2012: 2149). Tillo ilçesinin sahip olduğu inanç turizmi potansiyelinin değerlendirilemediğini belirten Sönmez (2012) ise, Tillo'nun Türk mutasavvıf, sosyolog ve aynı zamanda alim olan İbrahim Hakkı'nın bilimsel çalışmalarını ortaya koyduğu mekanları, tarihi ve geleneksel yapının en belirgin örneği olan cas evleri, yerel tatları ve coğrafi güzellikleriyle önemli bir turizm alanı olmaya aday olduğunu ifade etmektedir. Fakat Tillo ilçenin turizm potansiyelinin belirlenip yeterince tanıtım yapılamaması ve tarihi yapıların bakımsızlığı nedeniyle yeterince ilgi görmemektedir. Araştırmada, yılda 30 bin ziyaretçinin Tillo'ya geldiği ve turistik harcama yapma potansiyelinin olduğu sonucuna varılmıştır. Ayrıca, Tillo'nun turizm potansiyelinin değerlendirilmesinin hem bölgesel kalkınma hem de kültürel ve doğal öğelerin korunmasına fayda sağlayacağı tespit edilmiştir (Sönmez, 2012: 27). Benzer şekilde, Siirt'in inanç turizmi mekanlarını Tillo ve Veysel Karani özelinde ele alan Özgen'e (2012) göre, Siirt'te yer alan bu iki inanç turizmi mekânı planlama, tanıtım, konaklama, ulaşım ve diğer alt-üst yapı sorunlarının giderilmesiyle; şehre, yöreye ve hatta ülkeye önemli sosyoekonomik kazanımlar sağlayacaktır (Özgen, 2012: 251). Ayrıca, Tillo 2014 yılında ilan edilen tabiat parkına sahiptir ve Altuntaş'ın (2020) yöre halkına yaptığı ankette Tillo Tabiat Parkı'ndan genel anlamda memnuniyet duyulduğu sonucuna ulaşılmıştır. Alanın uzun süre güneşe maruz kalması ve iklim koşullarından dolayı gölgelenme ihtiyacının fazla olması ise parkın kullanımını kısıtlayan etkenler olarak tespit edilmiştir (Altuntaş, 2020: 359).

İnanç turizminin yanında, toprak özelliklerinin ve bitki türlerinin değerlendirildiği çalışmalar da dolaylı olarak kırsal turizmin potansiyeli ve geliştirilmesi konusunda ipuçları sunabilmektedir. Örneğin, Siirt'in eğim, baki, yükselti ve kabartı haritalarını üreten Özyazıcı vd. (2014) Siirt'in batısının daha düz ve düze yakın ovalık arazilerden oluştuğunu, kuzeyinde ve doğusunda rakımın yüksek olduğunu belirtmektedir. Bu yüzden eğim değerleri kuzey ve doğu bölgelerinde yüksek, batıda ise düşüktür (Özyazıcı vd., 2014: 128). Saya vd. (2009) ise Siirt'i insanlarla bitkiler arasındaki çok yönlü ilişkiyi sistematik olarak araştıran etnobotanik bilimi çerçevesinde değerlendirmiştir. Çalışmada Siirt'in ilçesi olan Kurtalan'daki bitkilerin yerel isimleri ile tıp ve gıda alanındaki kullanım alanları incelenmiştir. Bölgedeki 34 bitkinin yerel adı ve kullanım alanları tespit edilmiş, yerel halk tarafından da yaygın şekilde kullanıldığı sonucuna ulaşılmıştır (Saya vd., 2009: 191; Saya vd., 2009: 195). Bunun yanında, Siirt'in gastronomi kültürü de kırsal turizm potansiyeli kapsamında ele alınabilecek alanlar arasındadır. Uyak vd. (2011), Erez vd. (2017), Toprak ve Oğuz (2017), Ceylan ve Samırkaş Komşu (2020) ve Çildam (2021) Siirt'in gastronomi kapsamına giren ürünlerini değerlendiren çalışmalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Uyak vd. (2011) botanikte asmaların çeşit, nitelik ve özelliklerinin belirlenmesi aynı zamanda asma yapraklarının renk ve şekil açısından karşılaştırılması prensibine dayanan ampelografi bilimini kullanmıştır. Araştırmada Siirt ili ve çevre bölgelerinde yer alan üzüm çeşitleri "Uluslararası Bitki Gen Kaynağı Merkezi" standartları doğrultusunda incelenmiştir. Üzüm çeşitlerinin yetiştiği yöreye göre renk, şekil, tüylülük gibi özelliklerinin değişkenlik gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır (Uyak vd. 2011: 15; Uyak vd. 2011: 23). Erez vd. (2017) ise Siirt ilinde yetişen üzüm çeşitlerinin belirlenip tanıtılmasını amaçlamıştır. Bu doğrultuda Siirt merkez, Eruh, Pervari, Şirvan, Kurtalan ve Tillo ilçelerinde yetiştirilen 20 farklı üzüm çeşidinin morfolojik özelliklerini belirlemiştir. Çalışma

neticesinde Siirt'te zengin üzüm çeşidi ve bunların işlenebilme potansiyeli olduğu sonucuna varılmıştır. Ayrıca, Siirt bölgesinde yetiştirilen üzümlerin korunması, tanıtılması ve değerlendirilmesi gerektiğine vurgu yapılmıştır (Erez vd., 2017: 31; Erez vd., 2017: 41). Toprak ve Oğuz (2017), Ceylan ve Samırkaş Komşu (2020) Siirt'in coğrafi işaretli ürünleri ve bunların kullanılması üzerine çalışmıştır. Toprak ve Oğuz'a (2017) göre, Siirt zengin bir yerel ürün ağı ile coğrafi işarete sahip olmasına rağmen ürünler bölgenin turizm pazarlamasında yeterince kullanılamamaktadır. Bu çalışmada, Siirt'i ziyaret eden 380 kişi rastgele seçilerek, ziyaretçilerin yerel ürünlere bakış açıları değerlendirilmiştir. Coğrafi işaretli ürünlerin tanıtılmasının, kullanımının yaygınlaştırılmasının, henüz coğrafi işareti olmayan ürünler için gerekli başvuruların yapılmasının bölge turizmüne katkı sağlayacağı sonucuna ulaşılmıştır (Toprak ve Oğuz, 2017: 964; Toprak ve Oğuz, 2017: 972). Benzer şekilde, Ceylan ve Samırkaş Komşu (2020) coğrafi işaretli ürünlerin bölgenin ve yerel ürünlerin bilinirliğinin artırılmasında, yerel değerlerin turistik bir ürün olarak pazarlanmasında ve bölgesel ekonomiye katkı sağlanmasında önemli bir araç olduğunu belirtmiştir. Ayrıca, bu ürünlerin bölgenin çekiciliğini arttırmada kullanılabileceğini, bölgenin kültürel değerleri ve doğal güzellikleriyle inanç ve gastronomi turizminin bütünleştirilmesi gerektiğini vurgulamıştır. (Ceylan ve Samırkaş Komşu, 2020: 59; Ceylan ve Samırkaş Komşu, 2020: 72). Son olarak, Siirt'in mutfak kültürünü ve gastronomik özelliklerini ele alan Çıldam (2021: 5) da hem yerel ve otantik değerlere hem de kozmopolit bir sosyolojik yapıya sahip olan Siirt'in özgün ürünlerinin ön plana çıkarılmasının önemini ve gelecek nesillere aktararak farkındalık oluşturulması gerektiğini vurgulamıştır (Çıldam, 2021: 321-322).

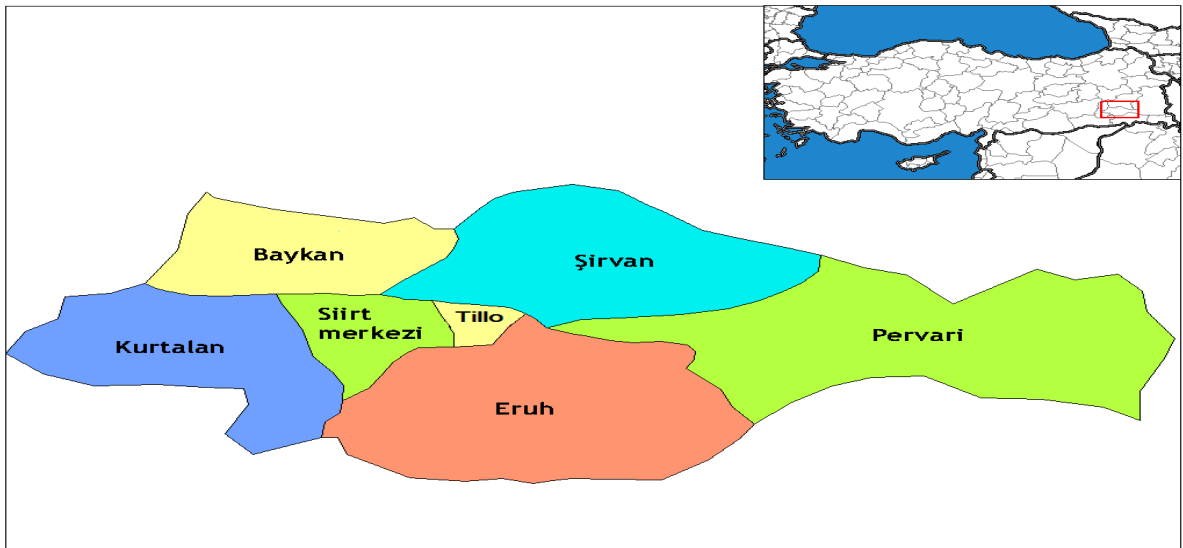
3. SİİRT İLİNİN KIRSAL TURİZM ALANLARI VE POTANSİYELİ

Çalışma alanımızı oluşturan Siirt ilinin kırsal turizm alanları ve potansiyeli belirlenirken öncelikle il sınırları, nüfusu, iklimi, coğrafyası, konaklama tesisleri, ziyaretçi sayıları vb. özellikleri incelenmiştir.

3.1. Çalışma Alanı

Türkiye'nin güneydoğu Anadolu bölgesinde yer alan Siirt 5406 km² yüzölçümüne sahiptir. Yaklaşık 330 bin nüfusu olan Siirt 7 ilçeden (Merkez, Baykan, Eruh, Kurtalan, Pervari, Şirvan, Tillo) ve bu ilçelere bağlı 5 belde ve 280 köyden oluşmaktadır. Nüfusun yarısından fazlası kent merkezinde yaşamaktadır (T.C. Siirt Valiliği, 2023).

Şekil-1: Siirt İl Haritası

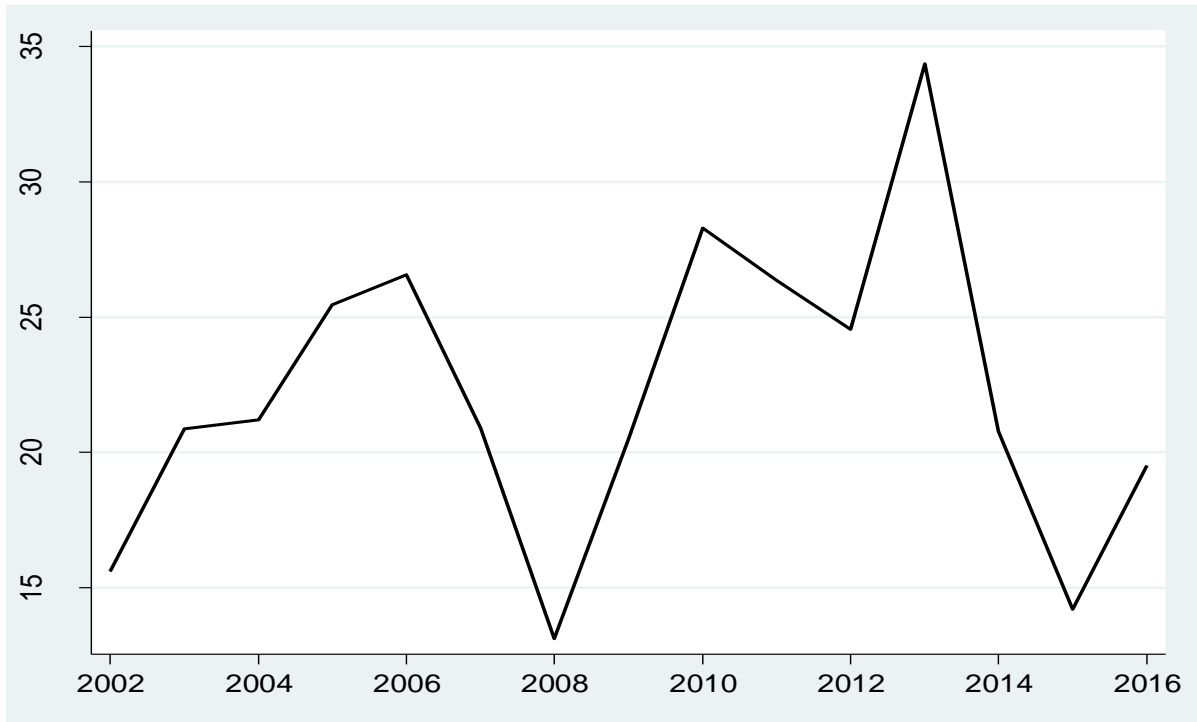
Kaynak: Wikipedi, 2023.

Siirt ili kuzeyden Batman ve Bitlis, güneyden Mardin ve Şırnak, doğudan Şırnak ve Van ve batıdan Batman illeri ile çevrilidir.

Siirt'in iklim özellikleri incelendiğinde karasal iklimin hakim olduğu ve dört mevsimin en belirgin özellikleri ile yaşandığı görülmektedir. Yazların sıcak ve kurak olduğu ilde haziran ve ekim ayları arasında pek yağış görülmemektedir. Güneydoğu Anadolu projesi ile birlikte iklim özellikleri değişmeye başlayan Siirt'te yağışlar daha çok ilkbaharda görülmeye başlanmış ve % 40'ın altında olan nem bu oranın üzerine çıkmıştır. Tüm toprakları Dicle Havzası'na dahil olan Siirt çevresine göre daha fazla yağış almaktadır ve Dicle Irmağı'nın önemli su toplama merkezlerinden biridir (Özyazıcı vd., 2014: 129).

Konaklama açısından bakıldığında, 2017 yılında il merkezinde toplam 9 tesis bulunduğu görülmektedir. Bunlardan sadece 4 yıldızlı Barden otel Kültür ve Turizm Bakanlığı işletme belgesine sahipken, Çelebi, Erdef, Özer, Özer 2, Diyarbakır, Büyük, Vatan ve Tura otelleri Belediye belgelidir. Merkez (525) ve ilçelerdeki konaklama tesislerinin (389) yatak kapasiteleri değerlendirildiğinde Siirt'in 914 yatak kapasitesine sahip olduğu görülmektedir (Kılınç, 2019: 181-183).

Şekil-2: Siirt İli Otellerindeki Konaklama Sayıları (Bin Kişi) (2002-2016)

Kaynak: Kılınç, 2019: 185.

Not: İlgili kaynaktaki veriler yazarlar tarafından grafiğe aktarılmıştır.

Siirt'teki konaklama tesislerinde kalan ziyaretçi sayıları ise şekil-2'de gösterilmektedir. 2002-2006 yılları arasında ziyaretçi sayılarında istikrarlı bir artış gözlenirken, 2007-2008 yıllarında bir düşüş görülmektedir. Bu düşüşte, söz konusu yıllarda tüm dünyayı etkileyen küresel finansal krizin etkili olduğunu ileri sürebiliriz. 2013 sonrası yaşanan düşüşü ise, 2014-2015 döneminde Güneydoğu Anadolu bölgesinde yaşanan Hendek Olaylarının bölgeye gelen ziyaretçi sayılarında neden olduğu azalmaya ile açıklayabiliriz.

3.2. Kırsal Turizm Alanları

Siirt ili alternatif turizm türleri kapsamına giren birçok faaliyetin gerçekleştirilebileceği destinasyonlara sahiptir. Bu destinasyonları kültür, inanç, doğa ve termal turizm başlıkları altında sınıflandırmak mümkündür.

3.2.1. Kültür Turizmi

Dünya Turizm Örgütü tahminlerine göre, 2017 yılında uluslararası turizm seyahatlerine katılanların % 39'unu kültür turizmi ziyaretçileri oluşturmaktadır. Kültür turizmi yaratıcı ekonomi,

kültürel miras, arkeoloji ve antropoloji gibi kavramlarla da ilişkilidir (Richards, 2018: 13). Kültür turizmi, kişilerin normalde ikamet ettikleri yerlerin dışında; kültürel beklenti ve ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla, cazibe merkezlerinde gerçekleştirdikleri tecrübelerdir. Kültür turizmi sadece geçmişten bugüne aktarılan miras ve ürünleri değil, toplumların yaşam tarzını yansıtan sanat ürünlerini ve din gibi unsurları da barındırmaktadır (Richards, 1996: 24). Kırsal turizm, bölgenin doğal ve tarihi kaynaklarının korunması önceliğine dayanan bir turizm türüdür. Kültür turizminin de ana temasını oluşturan doğal ve tarihi miras kırsal turizm için sürdürülebilirliğin sağlanmasında önemli unsurlardan biridir. Kırsal turizmin sürdürülebilirlik için korumayı hedeflediği doğal ve tarihi miras kültürel turizmin arz unsurlarını oluşturmaktadır (Kodaş ve Sibel, 2012: 169). Bu nedenle kültür turizmi destinasyonlarını kırsal turizmin kapsamına dahil etmek mümkündür. Aşağıdaki tablo Siirt ilinde kırsal turizm kapsamında değerlendirilebileceğimiz kültür turizmi destinasyonlarını göstermektedir.

Tablo-1: Siirt'te Kırsal Turizm Kapsamındaki Kültür Turizmi Destinasyonları

Destinasyon/Ürün	
Çaykaya Köyü Kalesi	Cas Evleri ve Sabatlar
Derzin Kalesi	Saat Kulesi
Kurtalan Tren İstasyonu	Erzen Ören Yeri
Garzan Kalesi	Çattape Höyüğü
İrun Kalesi	Başur Höyük
Kormas Kalesi	Türbe Höyük

Kaynak: Go Türkiye, 2023; Kıran, 2017: 80-84.

Çaykaya Köyü Kalesi

Çaykaya Köyü Kalesi, Siirt ile Baykan yolunda bulunan ve Osmanlı döneminden kaldığı tahmin edilen bir kaledir. Kale harap durumda olmasından dolayı bakıma ve restorasyon çalışmalarına muhtaçtır (Kıran, 2017: 80).

Derzin Kalesi

Baykan ilçesinin 8 km doğusunda ve Derzin köyü yakınlarında bulunan Derzin Kalesi'nin Bizans dönemine ait olduğu düşünülmektedir. Sarp bir kayalık üzerine kurulan kalenin gözetleme kuleleri hala ayakta (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2023).

Güney Kurtalan Ekspresi-Kurtalan Tren İstasyonu

74 yıldır seferlerini sürdüren Kurtalan Ekspresi, Cumhuriyet'in kurulduğu ilk yıldan itibaren devam eden seferlerinde ilk duraktan son durağa kadar 70 istasyon ve 1212 km güzergâhı (Kurtalan-Diyarbakır-Malatya-Sivas-Kayseri-Ankara) tamamlamaktadır (T.C. Kurtalan Kaymakamlığı, 2023).

Garzan Kalesi

Siirt ilinin Kurtalan ilçesine bağlı Yanarsu Köyü'nün yakınlarında bulunmaktadır. Hangi yılda ve kim tarafından yapıldığıyla ilgili net bir bilgi bulunmamaktadır. Kalenin mevcut kalıntılarında yola çıkarak 17. yy'de yapıldığı düşünülmektedir (Kıran, 2017: 80).

İrun Kalesi

Kale Şirvan ilçesinin 40 km kuzeyinde yer almaktadır. Sarp dağların zirvesine kurulmuştur. Kalenin yer altı tüneli ile dağın eteğinden geçen nehirle bağlantısı bulunmaktadır (Siirt İl Kültür Turizm Müdürlüğü, 2023).

Kormas Kalesi

Kale, görüntüsüyle şatoyu andırmaktadır. Siirt'in Şirvan ilçesinin 10 km uzağındaki İncekaya köyünde yer almaktadır. Kale Bizanslılar dönemine aittir (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2023).

Cas Evleri ve Sabatlar

Cas evleri Siirt'e özgü alçı taşından yapılan halkın ekonomik, sosyal ve gündelik hayatının yansımalarını taşıyan ve geleneksel yapının en belirgin özelliklerine sahip evlerdir. En sık görüldüğü ve

yaygın olarak kullanıldığı yer Tillo ilçesidir (Koday vd., 2017: 1372-1382). Sabatlar ise, evlerin altında geçit, parsel bölme ya da kullanım alanlarını ayırma maksadıyla yapılan sivri, basık, yuvarlak kemerli ya da kubbe şeklindeki geçitlerdir. Sabatlar cas evlerinin mimari özelliklerinden biridir (İnalcan ve Özyılmaz, 2021: 115).

Saat Kulesi

Siirt Saat Kulesi 1975 yılında il merkezine yapılmıştır. Kare formda ve kesme taştan yapılan Kule Hükümet caddesinde yer almaktadır (T.C. Siirt Belediyesi, 2023).

Erzen Ören Yeri

Siirt'in Kurtalan ilçesinde Bozhöyük Köyü ile Gökdoğan Köyü arasında yer almaktadır. Yapılan araştırmalara göre, Erzen ören yeri Siirt'in ilk yerleşim yerlerinden biridir (T.C. Siirt Valiliği, 2023).

Çattape Höyüğü

Kurtalan ilçesinde bulunan Çattape Höyüğü I. Derece arkeolojik sit alanı olarak tescillenmiştir. Yapılan kazılarda Tell-Fafan şehri ortaya çıkmıştır (T.C. Siirt Valiliği, 2023).

Başur Höyük

Siirt il merkezine 20 km uzaklıkta Botan Vadisi'nin Aktaş Köyü'nde yer alan Başur Höyük Bitlis Vadisi'nden Botan Nehri'ne dökülen Başur Çayının yanında bulunmaktadır. Buradaki yerleşimin M.Ö 7000 yılına kadar uzandığı tahmin edilmektedir (Kıran, 2017: 83).

Türbe Höyük

Siirt merkezine 30 km uzaklıkta olan Türbe Höyük M.Ö 1400-1350 yılları arasında ve savunma amacıyla yapıldığı tahmin edilen bir yapıdır (Baştürk, 2017: 47). Höyükte yapılan kazılarda çanak, çömlek ve Akad dilinde tabletler bulunmuştur (Kıran, 2017: 83).

3.2.2. İnanç Turizmi

İnsanların kutsal addettiği yerlere yaptıkları ziyaretler inanç turizmi kapsamında değerlendirilmektedir (Kılınç vd., 2019: 201). İnanç turizmi kapsamına giren mabet, tapınak, hac ziyareti gibi aktiviteler aynı zamanda kırsal turizm ürünlerini de oluşturmaktadır. Çünkü inanç turizmi kapsamında değerlendirilen mabet, tapınak, türbe gibi unsurlar aynı zamanda kırsal turizmin de korumayı hedeflediği tarihi miras kapsamına girmektedir. Bu yüzden inanç turizminin kırsal turizm ile iç içe geçtiğini söylemek mümkündür.

Tablo-2: Siirt'te Kırsal Turizm Kapsamındaki İnanç Turizmi Destinasyonları

Destinasyon/Ürün	
Cumhuriyet Cami	Sultan Memduh Türbesi
Siirt Ulu Cami	Veysel Karani Türbesi
İbrahim Hakkı Hz. Türbesi	Deyr Mir Yakup Manastırı
İsmail Fakirullah Türbesi	Hardevis Kilisesi

Kaynak: Go Türkiye, 2023; Kıran, 2017: 85-90.

Cumhuriyet Cami

İlk adı Hıdrul Ahdar olan caminin yapım yılı net değildir. 1926 yılında onarılmış ve adı Cumhuriyet Cami olarak değiştirilmiştir. Mihrabında madalyonlar bulunan cami kare şeklinde ve tek kubbelidir (T.C. Siirt Valiliği, 2023).

Siirt Ulu Cami

Cami Büyük Selçuklu minareleri gibi tamamen tuğladan inşa edilmiştir. Zamanla değişen Orta Asya gözetleme kulelerinin Karahanlı dönemindeki İran ve Irak'ta görülen formlarının Türkiye'deki nadir örneklerinden biridir (Parlak vd., 2013: 167).

İbrahim Hakkı Hazretleri ve İsmail Fakirullah Türbesi

İbrahim Hakkı ve İsmail Fakirullah Türbeleri Siirt'in Tillo ilçesinde bulunan yapılardır. İbrahim Hakkı, hocası İsmail Fakirullah için 18. yy'de 21 Mart ve 23 Eylül tarihlerinde doğan güneş ışığının hocasının sandukasına geleceği şekilde bir yapı inşa etmiştir. Güneşin hocasının sandukasına yansıdığı iki dakika boyunca Tillo'da güneş görünmemektedir ve bu olay ışık hadisesi olarak adlandırılmaktadır. İbrahim Hakkı'nın coğrafya ve astronomi alanında kullandığı araç ve gereçler Tillo'da müzede sergilenmektedir. İbrahim Hakkı Hazretleri vasiyeti üzerine hocası için yaptırdığı türbeye gömülmüştür (Kıran, 2017: 86). İsmail Fakirullah Hazretleri Türbesi Unesco Dünya Miras Listesinde yer almaktadır.

Sultan Memduh Türbesi

Türbe 47 bin beyitlik divanı olan Sultan Memduh tarafından kendisinden önce ölen oğlu için 1830 yılında yaptırılmıştır. Sultan Memduh'un kendisi ve eşi de aynı yere defnedilmiştir. Kesme taştan yapılan türbe kare şeklindedir (Kıran, 2017: 88).

Veysel Karani Türbesi

555-560 yılları arasında Yemen'de doğan Hz. Veysel Karani'nin türbesi Siirt'in Baykan ilçesine 8 km uzaklıktadır. Türbenin külliye formunun temelleri Selçuklular döneminde atılmış, daha sonra Veysel Karani türbesi yapılmıştır. 1967 yılında ise onarım görmüştür. (T.C. Baykan Kaymakamlığı, 2023).

Deyr Mir Yakup Manastırı

Manastır şehir merkezine 3 km uzaklıktadır. Günümüzde büyük bölümü yıkılmış olsa da hala sağlam olan yerleri bulunmaktadır. Kırmızı taştan ve molozdan yapılan manastır sade bir görüntüye sahiptir (Kılınç, 2019: 151).

Hardevis Kilisesi

Kaynaklarda yapım yılı ile ilgili bilgi bulunmayan kilisenin kalıntıları bugüne dek ulaşmıştır. Kilise Siirt kent merkezinden 3 km uzakta bulunmaktadır (Boran ve Tüfekçioğlu, 2001: 19).

3.2.3. Doğa Turizmi

Doğa turizmi kitle turizminin çevrede yarattığı tahribattan dolayı ona alternatif olarak ortaya çıkmıştır. Doğa turizmi, kültürel mirasın ve doğal kaynakların korunarak kullanılması prensibine dayanan sürdürülebilir turizm yaklaşımı ile uyumludur. Doğa temelli turizm türleri, bulunan yere (dağ, yayla, mağara) ve etkinlik türlerine göre (akarsu, av, trekking) farklılık göstermektedir (Oktay vd., 2016: 47). Aslında doğa turizmi kırsal turizmin korumayı hedeflediği destinasyonu var olan kaynaklara zarar vermeden gözlemlemek ve deneyimlemek amacıyla gerçekleştirilen turizm faaliyetleridir. Bu anlamda, kırsal turizmin bir alt dalı olarak da nitelendirmek mümkündür.

Tablo-3: Siirt'te Kırsal Turizm Kapsamındaki Doğa ve Termal Turizmi Destinasyonları

Destinasyon/Ürün	
Doğa Turizmi	Termal Turizmi
Akabe Yolu	Billoris Kaplıcası
Botan Vadisi	Lif Kaplıcası
Taş Başı	Eruh Hista Kaplıcası
Zervin ve Zirin Gölleri	Nar Suyu Köyü

Kaynak: Go Türkiye, 2023.

Akabe Yolu

6 metre genişliğinde, 3,5 km uzunluğunda insan eliyle yapılmış, sarp kayalıklar ve zor geçitlerden oluşan Siirt'in aşağı Botan Vadisi yamaçlarındaki Siirt Akabe Yolu dünyadaki 3 akabe yolundan biridir (Alkan, 2018: 489).

Botan Vadisi

Bitlis'in güneyindeki dağlardan başlayan; sarp ve dik vadilerden oluşan Botan Vadisinde çok sayıda arkeolojik kalıntı vardır. Ayrıca vadiye mağara, höyük, antik yol, kilise, kale, han ve camiler de mevcuttur (Kıran, 2017: 91).

Taş Başı

Taş Başı Mağarası, Botan Vadisine ve Uluçay'a kuşbakışı bir konumdadır. Mağara dik kireç taşlarının M.Ö devirlerde oluşmasıyla meydana gelmiştir. Siirt'in 4 km güneydoğusunda ve Botan vadisinden 350 metre yüksektedir (T.C. Siirt Valiliği, 2023).

Zervin ve Zirin Gölleri

Siirt'in kuzeydoğusunda bulunan Pervari ilçesinde yer alan göller yazın bataklığa dönüşmektedir (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2023).

Billoris Kaplıcası

Suyun sıcaklığının 36°'yi bulduğu kaplıca, Botan Çayı'nın kenarında ve Siirt'e 17 km uzaklıkta yer almaktadır. Belediye ve mücavir saha sınırlarının dışındadır (Siirt İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2023).

Lif Kaplıcası

Kaplıca Siirt'in merkez ilçe köylerinden biri olan Kışlacı'da yer almaktadır. Kaplıca suyunun sıcaklığı 41°'yi bulmaktadır (Çelik ve Coşkun, 2015: 588).

Eruh Hista Kaplıcası

Eruh Hista Kaplıcası; Eruh ilçesi, Fındık Bucağı ve Düğünyardu Köyü sınırları içinde yer almaktadır. Suyun sıcaklığı ise 60°'dir (Kıran, 2017: 95).

Nar Suyu Köyü

Bozulmamış doğası ile gezi rotaları için önemli bir kaynak teşkil eden Nar Suyu Köyü, Siirt'in Pervari ilçesine 8 km uzaklıktadır (Kıran, 2017: 94).

4. KIRSAL TURİZM POTANSİYELİNE İLİŞKİN SWOT MATRİSİNİN OLUŞTURULMASI

SWOT (*Strengths (Güçlü Yönler)*, *Weaknesses (Zayıf Yönler)*, *Opportunities (Fırsatlar)* ve *Threats (Tehditler)*) analizi çok sayıda şirket, çalışan ya da kurumlar tarafından kullanılmaktadır. Analiz, sektörün ya da analizi yapılan konunun güçlü ve zayıf yönlerinin yanında fırsat ve tehditlerinin de belirlenmesi prensibine dayanmaktadır. Analizde, iç ve dış faktörlerin değerlendirilmesiyle, sektöre yönelik stratejilerin belirlenmesi amaçlanmaktadır (Helms ve Nixon, 2010: 216). Başlarda iş ve şirket yönetimi için kullanılan SWOT analizi daha sonra turizm potansiyeli belirlenmek istenen destinasyonlar için de kullanılmaya başlanmıştır (Kılınç vd., 2019: 207). Bu çalışmada Siirt ili için literatür taraması, kırsal turizm kapsamına girebilecek destinasyonların belirlenmesi, ilgili destinasyonlara ilişkin tanıtım ve diğer faaliyetler ile sektördeki genel ve güncel eğilimler dikkate alınarak, ikincil verilerden hareketle, SWOT matrisi oluşturulmuştur. Ayrıca, literatür araştırmasının yanı sıra internet siteleri, tanıtım yayınları gibi ikincil verilerden Siirt'in kırsal turizm potansiyeli hakkında bilgiler elde edilmiştir. Analizde ikincil verilerin kullanılması çalışmanın önemli bir kısmını oluşturmaktadır.

Siirt ilindeki turizm faaliyetleri kapsamında değerlendirilebilecek destinasyonlar incelendiğinde, kırsal turizm potansiyelinin kültür, inanç ve doğa turizmi olmak üzere üç kısma ayrılabilir. Dolayısıyla, Siirt'in farklı turizm türlerine ev sahipliği yapması güçlü yönlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Farklı türlerdeki turizm destinasyonları incelendiğinde, bölgenin kale, cami, türbe, manastır, kilise, öğren yeri gibi farklı tarihi ve kültürel yapılara ev sahipliği yapmasının yanında vadi, çay, nehir, göl, kaplıca gibi doğal güzelliklere de sahip olması doğal ve tarihi mirasının önemli bir güçlü yön olduğunu göstermektedir. İsmail Fakirullah Türbesinde gözlemlenen ışık hadisesinin 2015 yılında UNESCO Dünya Mirası geçici listesine alınması da bölgenin kültürel mirasının korunduğunu göstermektedir. Diğer taraftan, Koday vd.'nin (2018) değindiği gibi, Siirt ilindeki genç ve dinamik nüfusun yamaç paraşütü türlerine ilgisi ile iklim ve bitki örtüsünün bu tür faaliyetlere uygun oluşu güçlü yönler olarak değerlendirilebilmektedir. Sönmez'in (2012) değindiği İbrahim Hakkı Hazretlerinin bilimsel çalışmalarını ortaya koyduğu mekanların korunması da önemli güçlü yönlerden biridir. Uyak vd. (2011), Erez vd. (2017), Toprak ve Oğuz (2017), Ceylan ve Samırkaş Komşu (2020) ve Çıldam (2021) gibi birçok çalışmanın yöreye özgü coğrafi işaretli birçok ürünün varlığını ortaya koyması ile fıstık ve nar arazilerinin kırsal turizm potansiyeli önemli bir güçlü yönü daha ortaya

çıkarmaktadır. Ayrıca, eren kültürü ile bütünleşmiş yerel halkın konuksever ve sıcakkanlı olması da oldukça önemlidir. Diğer taraftan, nüfus yoğunluğunun azlığı Siirt'i büyük şehirlerin kalabalığından uzaklaşmak isteyen ziyaretçiler için önemli bir destinasyon olmaya aday hale getirmektedir. Siirt Üniversitesi'nde Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu'nun olması hem nitelikli işgücünün yetiştirilmesinde hem de turizm projelerinin bilimsel metotlarla yürütülmesinde önemli bir unsurdur. Bölge coğrafyası incelendiğinde, Siirt ve çevresinde hava yolu ulaşımının sağlanması ve günümüzde hala faaliyetini sürdüren tarihi Kurtalan Tren İstasyonu'nun varlığı turizm potansiyeli için olumlu yönler olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak, tüm bu güçlü yönlerin tam olarak değerlendirilememesine yol açan zayıf yönler de bulunmaktadır. Örneğin, inanç turizmi potansiyelini Tillo ve Veysel Karani özelinde ele alan Özgen'in (2012) inanç turizmi mekânı planlama, tanıtım, konaklama, ulaşım ve diğer alt ve üst yapı ile ilgili konularda sorunlar tespit etmesi genel anlamda kırsal turizm potansiyelinin harekete geçirilmesindeki zayıf yönler olarak karşımıza çıkmaktadır. Hatta bunlardan en önemlisinin şehirdeki konaklama tesisi ve yatak kapasitesinin yetersizliği olduğunu söylemek mümkündür. Toprak ve Oğuz (2017) ise, zengin bir yerel ürün ağı ile coğrafi işarete sahip olmasına rağmen Siirt'in bu ürünleri bölgenin turizm pazarlamasında yeterince kullanmadığı sonucuna ulaşmıştır. Literatürdeki bu çalışmaların bulgularından Siirt'te turizm bilincinin yeterince oluşmadığı sonucunu çıkarmak da mümkündür. Bu bilincin oluşmamasının kırsal turizmin geliştirilmesi anlamında girişimcilik kültürünün oluşmamasına da yol açacağı öngörülebilmektedir. Tanıtım ve pazarlamadaki aksaklıklar da bu konudaki organizasyonun yetersiz olduğuna işaret etmektedir. Öte yandan, sektördeki genel ve güncel eğilimler çerçevesinde Siirt ili için var olan fırsatlar değerlendirildiğinde, genel konjonktürde kırsal turizme ilginin giderek artması Siirt için önemli bir fırsattır. Ayrıca, turizmin geliştirilmesi için verilen fonların varlığı ve Siirt'in bulunduğu bölgedeki farklı turistik destinasyonlara komşu olması gelen ziyaretçi sayısının artırılması konusunda önemli bir fırsattır. Kılınç (2019)'da ortaya konan turizme yönlendirilebilecek işgücünün varlığı da bir fırsat olarak karşımıza çıkmaktadır. Tüm bu fırsatlar değerlendirilip Siirt'in kırsal turizm potansiyeli harekete geçirildiğinde ise, teorik olarak ortaya koyabileceğimiz bazı sorunlarla da karşı karşıya kalınması muhtemeldir. Her şeyden önce aşırı turizm talebi ile kapasite kullanım oranlarının aşılması ve bilinçsiz kullanım her destinasyonda olduğu gibi Siirt için de çevre sorunlarına yol açacaktır. Aynı zamanda, aşırı turizm talebi ile kırsal alanda yaşanacak göç ile demografik yapının değişmesi ve yerel-geleneksel kültürün yozlaşması gibi sorunlarla da karşılaşılması mümkündür. Ayrıca, Kılınç (2019)'da değinilen imar ve yapı denetimi sorunları ile siyasi ve ekonomik istikrarsızlıklar da önemli tehditler olarak karşımıza çıkmaktadır. Tablo-4, Siirt ilinin kırsal turizm potansiyeli ile ilgili güçlü-zayıf yönler ile fırsat ve tehditleri özetlemektedir.

Siirt özelindeki SWOT matrisinden hareketle, bazı olası stratejiler oluşturabilmek mümkündür. SO stratejilerinde fırsatlar avantaja güçlü yönler kullanılarak çevrilmektedir. Bu açıdan, günümüzde kırsal turizme ilginin artması gibi bir fırsatı Siirt'in farklı turizm türlerine ev sahipliği yapabilecek ve doğası bozulmamış bir bölge olmasını ön plana çıkararak avantaja dönüştürebiliriz. Ayrıca, turizme teşvik amacıyla verilen fonları yöreye özgü coğrafi işaretli ve orijinal ürünlerin olmasından kaynaklanan güçlü yönü kullanarak avantaja çevirmek mümkündür. Siirt'in bulunduğu bölgedeki farklı turistik destinasyonlara komşu olması fırsatını da Güney Kurtalan Ekspresi tren yolculuğu daha aktif tanıtılarak ve yerel halkın konukseverliği ile birleştirilerek ziyaretçi sayısının artırılmasında önemli bir avantaj olarak kullanabiliriz. WO stratejilerinde ise, zayıf yönlerin üstesinden gelmek için fırsatlar kullanılmaktadır. Siirt 'in kırsal turizm potansiyelinin geliştirilmesi açısından, halkın turizm bilincine sahip olmaması ve kırsal turizme konu olan yöreye özgü yapı ve ürünlerin yeterince korunamamış olması şeklindeki zayıf yönü günümüzde kırsal turizme ilginin arttığını ve bunun bir fırsat olduğunu yerel halka aktararak ve eğitimler vererek güçlendirebiliriz. Bunların dışında, tablo 4'teki tüm zayıf yönleri turizme teşvik amacıyla verilen fonların yarattığı fırsatlarla güçlendirmek mümkündür. ST stratejilerinde ise, güçlü yönler kullanılarak tehditlerden kaçınmak amaçlanmaktadır. Bu anlamda, aşırı turizm talebinin doğal çevrenin ve alanların bilinçsizce kullanılmasına neden olması ile ortaya çıkacak çevre sorunlarından üniversite tarafından kullanım kapasitelerinin belirlenmesi ve kapasite kullanımlarının bu doğrultuda yönetilmesi ile kaçınabiliriz. Öte yandan, kırsal alanda yaşanacak göç nedeniyle demografik yapıdaki değişme ve benzeri nedenlerle yerel ve geleneksel kültürün bozulması veya yozlaşması konusundaki tehditleri yerel halkın konukseverliği, sıcakkanlılığı ve eren kültürü ile minimize etmek mümkündür. WT stratejilerinde ise, zayıf yönleri minimize ederek tehditlerden kaçınma yoluna gidebiliriz. Aşırı turizm talebi ve bilinçsiz kullanımın yaratacağı tehditler için halkı turizm konusunda bilinçlendirerek yöreye özgü yapı ve ürünlerin korunmasının neden gerekli olduğuna

dair eğitimler, broşür ve içerikler düzenleyebiliriz. Kırsal turizmin geliştiği bölgelerden göçün önüne geçilmesi için personel açığına minimize ederken yerel halktan faydalanma yoluna gidilebiliriz. Kültürel yozlaşma ve bozulmanın ise yerel halkın turizm bilincinin artırılması ile azaltılması mümkündür.

Çalışmanın son bölümünde, tablo-4'teki matristen hareketle çizilen stratejiler çerçevesinde politika önerilerine yer verilerek değerlendirmeler yapılmakta ve gelecekteki çalışmalar için öneriler sunulmaktadır.

Tablo-4: Siirt'in Kırsal Turizm Potansiyelinin Belirlenmesine Yönelik SWOT Matrisi

İç Etmenler			
Güçlü Yönler – (S)		Zayıf Yönler – (W)	
1.	Farklı turizm türlerine ev sahipliği yapabilecek bir bölgede bulunması.	1.	Yerel halkın turizm bilincine sahip olmaması.
2.	Sanayi yeterince gelişmediği ve kitle turizmi olmadığı için doğanın özgünlüğünü koruması, yöre doğasının bozulmamış olması.	2.	Kırsal turizme konu olan yöreye özgü yapı ve ürünlerin yeterince korunamamış olması.
3.	Yörenin inanç ve doğa turizmi ile termal turizm kapsamında değerlendirilecek vadi, çay, nehir, kilise, türbe gibi doğal ve tarihi mirasa sahip olması.	3.	Kırsal turizm konusunda girişimcilik oluşmaması ve kırsal turizmi pazarlayacak bir yapının ya da organizasyonun olmaması.
4.	İsmail Fakirullah Türbesinde gözlemlenen ışık hadisesinin 2015 yılında UNESCO Dünya Mirası geçici listesine alınması.	4.	Şehre özgü ürün ve organizasyonların yerel ölçekte kalması ve yeterince tanıtılmaması.
5.	Yöreye özgü coğrafi işaretli ve orijinal ürünlerin varlığı.	5.	Çarpıtılmış talep kitlesi için yeterli tanıtım ve reklam faaliyetinin olmaması.
6.	Geniş alana yayılan fıstık ve nar arazilerinin kırsal turizm potansiyeli.	6.	Yeterli sayıda alt ve üstyapı ile konaklama tesisi bulunmaması.
7.	Yerel halkın konukseverliği ve sıcakkanlılığı.	7.	Ulaşım imkanlarının yetersizliği.
8.	Nüfus yoğunluğunun azlığı.	8.	Kırsal turizm talebinin artışına bağlı oluşacak yoğunluktan doğacak personel yetersizliği.
9.	Siirt Üniversitesinin bünyesinde Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu'nun bulunması.		
10.	Çevresinde hava yolu ulaşımının sağlandığı bir alanda bulunması.		
11.	Tarihi Kurtalan Tren İstasyonu'nun varlığı.		
Dış Etmenler			
Fırsatlar – (O)		Tehditler—(T)	
1.	Günümüzde kırsal turizme olan ilginin giderek artması.	1.	Aşırı turizm talebinin doğal çevre için tehdit unsuru olması.
2.	Turizme teşvik amacıyla verilen fonların varlığı.	2.	Doğal alanların bilinçsizce kullanılmasından doğacak çevre sorunları.
3.	Siirt'in bulunduğu bölgedeki farklı turistik destinasyonlara komşu olması.	3.	Kırsal alanda yaşanacak göç nedeniyle demografik yapıdaki değişme.
4.	Turizme yönlendirilebilecek işgücü potansiyeli.	4.	Yerel ve geleneksel kültürde yozlaşma ve bozulma yaşanması.
		5.	İmar ve yapı denetimi sorunları.
		6.	Siyasi ya da ekonomik istikrarsızlıklar.

Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışma sonuçları itibarıyla Siirt'in kırsal turizm potansiyelini ortaya çıkarmakta ve söz konusu potansiyelin geliştirilmesi için politika önerileri sunmaktadır. SWOT analizinde kullanılmak üzere matrisin hazırlanması ise gelecekteki anket çalışmaları için bilimsel temel oluşturmaktadır.

Bu çalışmada ortaya konan bulgular literatürdeki çalışmalar ile paralellik göstermektedir. Örneğin, Ersoy vd. (2018) ve Levi ve Taşçı'nın (2017) sırası ile Yozgat ve Bayındır için ulaştığı kırsal turizm potansiyelinin kırsal ve bölgesel kalkınmada önemli bir politika aracı olabileceği tespitine Siirt için de ulaşılmıştır. Diğer taraftan, Sarıışık ve Özbay (2015) ve Şahin (2020) gibi turizmden alınan payın artırılması için yöreye özgü ürünlerin pazarlanması gerektiğini savunan çalışmalar ile benzer bir sonuca Siirt özelinde ulaşılmıştır. Literatürdeki Siirt ile ilgili çalışmalardaki bulgular da, bu çalışmadaki SWOT matrisinin oluşturulmasında temel alındığından, paralellik göstermektedir. Koday vd.'de (2018) olduğu gibi yamaç paraşütü önemli bir potansiyel olarak görülmektedir. Öte yandan, Sönmez'de (2012) olduğu gibi olduğu inanç turizmi potansiyelinin değerlendirilemediği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca, Toprak ve Oğuz (2017); Ceylan ve Samırkaş Komşu (2020) ve Çıldam'da (2021) da olduğu gibi Siirt'in özgün ürünlerinin ön plana çıkarılmasının önemine vurgu yapılmıştır.

Siirt özelindeki SWOT matrisinden hareketle ortaya konan olası stratejilerin ortak özelliğine odaklanıldığında ise, reklam ve tanıtım konusunda önemli bir eksiklik göze çarpmaktadır. Yapılan araştırmalar sonucunda belediye ve bazı kamu kuruluşlarının internet sayfaları dışında Siirt'e ait tanıtımların pek yaygın olmadığı görülmektedir. Sosyal medyanın kullanımı ise, çeşitli dijital içerikler üretilme noktasından öteye gitmemektedir. Bu, dijital çağda doğru bir yöntem olmakla birlikte dijital çağın ilkel dönemlerini temsil etmektedir. Bu anlamda, Siirt'in Turizm İl Müdürlüğü bünyesinde profesyonel bir ekip oluşturulması ile daha hızlı ilerleme sağlanacaktır. Influencer (internet ünlüsü) pazarlama stratejilerine odaklanarak profesyonel influencer ajansları ile çalışmak çağı yakalamak adına önemli bir turizm politikası olacaktır. Aynı zamanda, klasik pazarlama stratejilerinin dışına çıkarak gerilla pazarlama uygulamalarında uzman ajanslarla çalışmak daha yaratıcı ve çarpıcı tanıtımları ortaya çıkaracaktır. Diğer taraftan, farklı destinasyonlara yakın Siirt'in ilçesinin adı ile anılan bu anlamda başlı başına reklam unsuru olan Kurtalan Ekspresi'nin ve güzergâhının tanıtımının yetersiz kalması da göze çarpan unsurlardandır. Bu tanıtımın daha çok yapılmasıyla ziyaretçi sayısının artırılması mümkündür. Çünkü bilinirliği benzeri olan Doğu Ekspresi kadar fazla değildir. Tanıtılmasında yukarıda değinilen influencer ve gerilla pazarlama tekniklerinin kullanılması daha büyük kitlelere ulaşmayı sağlayacaktır. Ayrıca, SWOT matrisinden elde edilen bilgiler ışığında yerel halka turizm ve çevre bilinci oluşturulması gerekliliği için influencer ve gerilla pazarlama teknikleri ile eğitici içerikler üretilmelidir.

Bu çalışmanın bulguları Siirt'in büyük ve geliştirilebilir bir kırsal turizm potansiyeline sahip olduğunu göstermektedir. Bu potansiyeli kapsamlı şekilde ortaya koyan çalışmamız, başta Siirt olmak üzere tüm turizm paydaşları üzerinde yaygın etkiye sahip olacaktır. Her şeyden önce, Siirt'in yerel ekonomisinin geliştirilmesi, ildeki refahın artırılması için önemli bilgiler sunulmaktadır. Bu bilgiler ışığında, Siirt özelinde gerçekleştirilecek projelerin ulusal ekonomiye ve toplumsal refaha da olumlu etki etmeleri beklenmektedir. Ayrıca, bu çalışma literatürdeki Siirt ile ilgili çalışmaların kapsamlı bir özetini vermesi nedeni ile akademik anlamda da önemli bir etkiye sahiptir. Bu anlamda, gelecekteki çalışmaların bu bulguları temel alarak anket uygulamaları ile hangi stratejilerin daha ağır bastığını ortaya koyma üzerine yoğunlaşmalarında yarar vardır.

KAYNAKÇA

- Alkan, A. (2018). Orta ve Aşağı Botan Vadisi'nin Ekoturizm Potansiyeline Analitik Bir Yaklaşım. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22(Özel Sayı), 475-499.
- Altuntaş, A. (2020). Siirt İli Tillo Tabiat Parkı'nın Kullanıcı Memnuniyeti Açısından Değerlendirilmesi. *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi*, (18), 359-367.
- Bahar, O. (2003). Kitle Turizminin Çevre Üzerindeki Olası Etkileri: Bodrum Örneği. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 14(2), 150-158.
- Baştürk, E. (2017). Türbe Höyük II. Tabaka Geç Tunç Çağ Çanak Çömleği. *Colloquium Anatolicum*, 16, 20-31.
- Boran, A. ve Tüfekçioğlu, A. (2001). Siirt'teki Manastır ve Kiliseler. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2001(2), 17-39.

- Bozok, D., Kılıç, S. N., ve Özdemir, S. S. (2017). Turizm Literatüründe Kırsal Turizmin Bibliyometrik Analizi. *Journal of Human Sciences*, 14(1), 187-202.
- Canlı, B., ve Kaya, A. A. (2012). Türk Turizm Sektörünün Ekonomik Etkilerinin Girdi Çıktı Yaklaşımıyla Ölçülmesi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(1), 1-12.
- Cannas, R. (2012). An Overview of Tourism Seasonality: Key Concepts and Policy. *AlmaTourism Journal of Tourism. Culture and Territorial Development*, 3(5), 40-58.
- Carr, A., Ruhanen, L., ve Whitford, M. (2016). Indigenous Peoples and Tourism: The Challenges and Opportunities for Sustainable Tourism. *Journal of Sustainable Tourism*, 24(8-9), 1067-1079.
- Ceylan, Y., ve Samırkaş Komşu, M. (2020). Coğrafi İşaretli Ürünlerin Bölgesel Turizmin Gelişimi Açısından Değerlendirilmesi: Siirt İli Örneği. *Journal of Humanities and Tourism Research*, Özel Sayı 5, 59-75.
- Chung, J. Y. (2009). Seasonality in Tourism: A review. *E-review of Tourism Research*, 7(5), 82-96.
- Corluka, G. (2019). Tourism Seasonality—An Overview. *Journal of Business Paradigms*, 4(1), 21-43.
- Cuculeski, N., Petrovska, I., ve Petkovska Mircevska, T. (2015). Emerging Trends in Tourism: Need for Alternative Forms in Macedonian Tourism. *Review of Innovation and Competitiveness: A journal of Economic and Social Research*, 1(1), 103-114.
- Çelik, S., ve Coşkun, E. (2015). Trc3 Bölgesi (Mardin, Batman, Siirt, Şırnak)“ nin Termal Turizm Açısından Değerlendirilmesi, I. In *Eurasia International Tourism Congress: Current Issues, Trends And Indicators (Eitoc) Bildiriler Kitabı* (ss. 3-583).
- Çildam, S. Y. (2021). Kültürel Coğrafya Denemesi Olarak Siirt Mutfak Kültürü. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25(1), 305-325.
- Ei, T., ve Karamanis, K. (2017). The Evolution of Alternative Forms of Tourism: A Theoretical Background. *Business & Entrepreneurship Journal*, 6(1), 1-4.
- Erez, M. E., Fidan, M., Pınar, S. M., İnal, B., Kaya, Y. ve Altıntaş, S. (2017). Siirt İlinde Yetiştirilen Bazı Üzüm Çeşitlerinin Tanımlanması ve Kalite Değerlerinin Belirlenmesi. *Türkiye Tarımsal Araştırmalar Dergisi*, 4(1), 31-42.
- Ersoy, Y., Tehci, A., ve Ersoy, B. (2018). Kırsal Turizm Potansiyelinin SWOT Analizi İle Değerlendirilmesi: Yozgat İli Örneği. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(1), 649-664.
- Erul, E. ve Uslu, A. (2022). Yerel Halkın Turizm Gelişmelerini Destekleme Niyeti: Manavgat Örneği. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 10(1), 610-626.
- Fichter, T., ve Román, C. (2022). Rural Tourism Activities in Mass Tourism Destinations: Residents vs Non-residents Perspectives. *Tourism Review*, DOI 10.1108/TR-05-2022-0225, ISSN 1660-5373.
- Go Türkiye (2023). <https://siirt.goturkiye.com/tr/siirt-rotalari> Erişim Tarihi: 02.02.2023.
- Gürbüz, İ. B. (2020). Challenges and Opportunities That the Covid Pandemic Brings to Rural Tourism: A Case of Trilye-Bursa. *Uluslararası Kırsal Turizm ve Kalkınma Dergisi (IRTAD) E-ISSN: 2602-4462*, 4(2), 1-8.
- Helms, M. M., ve Nixon, J. (2010). Exploring SWOT Analysis—Where Are We Now? A Review of Academic Research from the Last Decade. *Journal of Strategy and Management*, 3(3), 215-251.
- İnalcan, S. Ş., ve Özyılmaz, H. (2021). Tillo Geleneksel Konutlarının Fiziksel ve Fonksiyonel Kullanımının Değerlendirilmesi. *Kent Akademisi*, 15(DÜ 2. Uluslararası Mimarlık Sempozyumu Özel Sayısı), 110-129.
- Jiang, L., ve Wang, L. (2022). New Urbanization and Rural Tourism Development under the Rural Revitalization Strategy Environment. *Journal of Environmental and Public Health*, 2022.

- Jolliffe, L., ve Farnsworth, R. (2003). Seasonality in Tourism Employment: Human Resource Challenges. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 15(6), 312-316.
- Karakaş, R. (2012). Siirt Halk Kültürünün Şifa Dağıtıcıları: Kutsal Sular. *Turkish Studies-Languages and Literature, Literature and History of Turkish or Turkic Volume*, 7(4), 2149-2161.
- Kılınç, N. (2019). Siirt ve Çevresinin Turizm Coğrafyası. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul*.
- Kılınç, O., Ongun, U. ve Kılınç, U. (2019). Sakin Şehir, İnanç ve Kırsal Turizm Üçgeni: Yalvaç İlçesi'nin Turizm Potansiyeline Yönelik Swot Analizi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 24(2), 199-213.
- Kıran, S. (2017). *Turizm Destinasyonları İçin Sürdürülebilir Turizmin Önemi: Siirt İli Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, T.C. Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kodaş, D., ve Sibel, S. Ü. (2012). Kırsal Turizm ile Kültürel Turizmin Bütünleşmesi. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2012(1), 169-174.
- Koday, S., Koday, Z., ve Kızılkın, Y. (2018). Alternatif Turizm Açısından Siirt İlinde Yamaç Paraşütü Faaliyetleri. *TUCAUM 30. Yıl Uluslararası Coğrafya Sempozyumu International Geography Symposium, 30th Anniversary of TUCAUM, 3-6 Ekim 2018 /3-6 October 2018, Ankara*, 3-6.
- Kürüm Varolğüneş, F., Çelik, F., Del Río, M. D. L. C., ve Álvarez-García, J. (2022). Reassessment of Sustainable Rural Tourism Strategies after COVID-19. *Frontiers in Psychology*, 13, 1-13.
- Levi, E. A., ve Taşçı, B. (2017). Ege'de Kırsal Mimari Araştırmaları: Bayındır Köyleri. *Megaron*, 12(3), 365-384.
- Lu, J., ve Nepal, S. K. (2009). Sustainable Tourism Research: An Analysis of Papers Published in the Journal of Sustainable Tourism. *Journal of Sustainable Tourism*, 17(1), 5-16.
- Oktay, K., İşlek, E., ve Yaşar, U. (2016). Kastamonu'da Doğa Turizmi Potansiyelinin Değerlendirilmesi. *Türk Bilimsel Derlemeler Dergisi*, 2016(2), 47-54.
- Özgen, N. (2012). Siirt'in İnanç Turizmi Mekânları: Ziyaret (Veysel Karani) ve Tillo (Aydınlar) Örnekleri. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 17(27), 251-272.
- Özyazıcı, M. A., Dengiz, O., ve İmamoğlu, A. (2014). Siirt ili Bazı Arazi ve Toprak Özelliklerinin Coğrafi Bilgi Sistem Analizleriyle Değerlendirilmesi. *Türkiye Tarımsal Araştırmalar Dergisi*, 1(2), 128-137.
- Pamukçu, H., Aydoğdu, A., Gemici, E., ve Samgar, B. (2015). Kırsal Turizm Etkinlikleri Tür ve Sınıflandırma. *Doğu Karadeniz Bölgesi Sürdürülebilir Turizm Kongresi*, 14, 16.
- Parlak, S., Kunt, H. İ., ve Kocadağistan, M. (2013). Siirt Ulu Camii Minaresi ve 2008 Yılı Restorasyonu. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 30(1), 167-198.
- Pelit, E., Baytok, A. ve Oybalı, H. H. (2015). Sürdürülebilir Turizm mi? Turizmde Sürdürülebilirlik mi? Kavramsal Bir Tartışma. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 6(14), 39-58.
- Richards, G. (1996). *The Scope and Significance of Cultural Tourism*. In: Cultural Tourism in Europe (Eds.) Greg Richards, CAB International, Wallingford, UK, 1996.
- Richards, G. (2018). Cultural Tourism: A Review of Recent Research and Trends. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 36, 12-21.
- Sarıışık, M., ve Özbay, G. (2015). Gastronomi Turizmi Üzerine Bir Literatür İncelemesi. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 26(2), 264-278.
- Sasu, K. A., ve Epuran, G. (2016). An Overview of the New Trends in Rural Tourism. *Bulletin of the Transilvania University of Brasov. Economic Sciences. Series V*, 9(2), 119-126.

- Saya, Ö., Yapıcı, Ü., İ., ve Hoşgören, H. (2009). Kurtalan (Siirt) İlçesinin Etnobotanik Özellikleri. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, (12), 191-196.
- Siirt İl Kültür Turizm Müdürlüğü (2023). <https://siirt.ktb.gov.tr/TR-317673/gezilecek-yerler.html> Erişim Tarihi: 08.02.2023.
- Singhania, O., Swain, S. K., ve George, B. (2022). Interdependence and Complementarity Between Rural Development and Rural Tourism: a Bibliometric Analysis. *Rural Society*, 31(1), 15-32.
- Soykan, F. (2003). Kırsal Turizm ve Türkiye Turizmi İçin Önemi. *Ege Coğrafya Dergisi*, 12(1), 1-11.
- Sönmez, M. (2012). Tillo (Siirt) İlçesi'nin Kültürel Turizm Potansiyeli. *Türk Coğrafya Dergisi*, 59(0), 27-44.
- Şahin, H. (2020). Türkiye'deki Gastronomi Turizmi Hakkında Genel Bir İnceleme. *Uluslararası Kırsal Turizm ve Kalkınma Dergisi (IRTAD) E-ISSN: 2602-4462*, 4(1), 34-40.
- T.C. Baykan Kaymakamlığı (2023). <http://www.baykan.gov.tr/veysel-karani-turbesi---siirt> Erişim Tarihi: 07.02.2023.
- T.C. Kurtalan Kaymakamlığı (2023). <http://www.kurtalan.gov.tr/kurtalan-ekspresiii> Erişim Tarihi: 03.02.2023.
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı (2023). <https://siirt.ktb.gov.tr/TR-56374/kultur-turizmi.html> Erişim Tarihi: 03.02.2023.
- T.C. Siirt Belediyesi (2023). <https://www.siirt.bel.tr/saat-kulesi> Erişim Tarihi: 05.02.2023.
- T.C. Siirt Valiliği (2023). <http://www.siirt.gov.tr/tasbasi-deliklitassiirt> Erişim Tarihi: 09.02.2023.
- Tanrısevdi, A. (2003). Özel ilgi Turizmi ve Özel ilgi Turizmi Kapsamında Kuşadası ve Çevresinde Var Olan Potansiyel Potansiyel Kaynaklar Üzerine Kuramsal Bir inceleme. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 14(1), 9-22.
- Toprak, L., ve Oğuz, Z. (2017). Coğrafi İşaretler ve Siirt ili Örneği. 18. *Ulusal Turizm Kongresi*, 964, 973.
- Uğuz, S., ve Uğuz, S. Ç. (2011). Sürdürülebilir Turizm Kapsamında Burhaniye'nin Alternatif Turizm Potansiyeli. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 24(0), 332-353.
- UNWTO (2023). <https://www.unwto.org/sustainable-development> Erişim Tarihi: 02.01.2023.
- Uyak, C., Doğan, A., ve Kazankaya, A. (2011). Siirt (Merkez)'de Yetiştirilen Üzüm Çeşitlerinin Ampelografik Özelliklerinin Belirlenmesi Üzerine Bir Araştırma. *Journal of the Institute of Science and Technology*, 1(3), 15-26.
- Vikipedi (2023). https://tr.wikipedia.org/wiki/Siirt%27in_il%C3%A7eleri Erişim Tarihi: 17.02.2023).
- Weaver, D. B. (2001). *Ecotourism in the Context of other Tourism Types*. In the Encyclopedia of Ecotourism (pp. 73-83). Wallingford UK: CABI Publishing.
- Zvaigzne, A., Litavniece, L., ve Dembovska, I. (2022). Tourism Seasonality: the Causes and Effects. *Worldwide Hospitality and Tourism Themes*, 14(5), 421-430.

Göçmen Karşıtlığının Yükselmesinde İnfodeminin Etkisi¹

Impact of Infodemic on the Rise of Anti-Immigrant Sentiment

Buket ÖZDEMİR DAL

Kocaeli Üniversitesi

buketozdemirdal@gmail.com

0000-0002-6159-9681

DOI: <http://dx.doi.org/10.29228/cudes.68260>

Article Info

Received: 09.02.2023

Accepted: 27.02.2023

Keywords: Anti- Immigration,
Infodemic, Securitization

Abstract

The World Health Organization defines an infodemic as a situation where there is an excess of information circulating and it is difficult to find correct information during a crisis when people are looking for the knowledge, they need to protect themselves and avoid the impacts of the crisis (WHO& Infodemic Management, 2020). The infodemic has an impact on national and international economies, politics, and even security, in addition to endangering public health. In this paper, the social and political aspects of the infodemic's effects throughout time are discussed in relation to the securitization of the migration. The research's focus is on how the spread of false information contributes to the rise in anti-immigrant sentiment in Turkey and the transformation of migration and migration-related issues into security issues in society. In this respect, Teyit, one of the fact-checking platforms that plays an essential role in the struggle against disinformation, was chosen as a case study, and news fact-checks about Syrians were studied using content analysis. The goal of this research is to contribute to the literature in the area of infodemic, which has only recently begun to be discussed in Turkey. In order to accept the reality of migration and ensure that immigrants successfully integrate into the host society, it is crucial to stop the infodemic, which is regarded to be effective at creating a negative perception of immigrants. Therefore, it is critical to display the infodemic's impact.

Makale Bilgisi

Geliş: 09.02.2023

Onay: 27.02.2023

Anahtar sözcükler: İnfodemi,
Göçmen Karşıtlığı,
Güvenlikleştirme

Öz

DSÖ'nün değerlendirmesine göre infodemi, kriz anlarında, insanların kendilerini korumak ve krizin sonuçlarından kaçınmak için ihtiyaç duyduğu bilgiyi aramaya başladığı zamanda, çok fazla bilginin dolaşımında olması ve doğru bilgi arayışının zorlaşması anlamına gelmektedir (World Health Organization & Infodemic Management, 2020). İnfodemi, halkların sağlığını tehlikeye atmanın yanı sıra ulusal ve uluslararası ekonomileri, siyaseti ve hatta güvenliği de etkilemektedir. Bu çalışmada infodeminin yaygınlaştığı dönemlerde yarattığı etkilerin toplumsal ve siyasal boyutu, göçün güvenlikleştirilmesi süreci ile ilişkili olarak tartışılmaktadır. Araştırma kapsamında, Türkiye'de yükselen göçmen karşıtlığında, yanlış bilgi dolaşımının, toplumda göç ve göç ile ilgili sorunların güvenlik meselesine dönüştürülmesinde nasıl bir rolü olduğu; Türkiye'de yakın dönemde sığınmacılarla ilgili özellikle sosyal medya aracılığıyla dolaşımında olan ve yanlışlığı kanıtlanan bilgiler üzerinden ele alınmaktadır. Bu kapsamda örnek vaka olarak, doğrulama platformlarından Teyit seçilmiş ve Suriyeliler ile ilgili haber doğrulamaları içerik analiziyle incelenmiştir. Bu araştırma ile Türkiye'de yeni tartışılmaya başlanan infodemi alanında literatüre katkı sunulması hedeflenmektedir. Göç gerçeğinin kabullenilmesi ve göçmenlerin başarılı bir şekilde ev sahibi topluma entegrasyonun gerçekleşebilmesi için göçmenler hakkında olumsuz algı yaratımında etkili olduğu düşünülen infodeminin önlenmesi önemlidir. Bu nedenle infodeminin etki alanını gösteren önemli bulunmaktadır.

¹ Bu çalışma "International Congress on Afro-Eurasian Research VI"da 30.12.2022 tarihinde yayımlanan bildirinin genişletilmiş ve geliştirilmiş halidir.

1. GİRİŞ

Dijital çağda her bilgiye bir tıkla ulaşmanın kolaylığının, pratikliğinin yanında bilginin içeriğinin oluşturulma şekli ve bilginin dolaşıma girdiği kanalların amaçları nedeniyle olumsuz durumlar da yaşanabilmektedir. Özellikle 2020 yılında tüm dünyayı ekonomik, siyasal ve sosyal anlamda derinden etkileyen pandemi ile birlikte yanlış bilginin etkisinin büyüklüğüne şahit olduk. Salgını önleme sürecinde salgınla ilgili yayılan yanlış bilgiler halkların sağlığını olumsuz yönde etkilemiştir. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) de halkın sağlığını etkileyen bu duruma karşı mücadele edilmesi gerektiğine dikkat çekmiş ve bu mücadele edilen olgunun tanımını yapmıştır. Bu tanıma göre infodemi, kriz anlarında insanların kendini korumak ve krizin sonuçlarından kaçınmak için ihtiyaç duyduğu bilgiyi aramaya başladığı zamanda, çok fazla bilginin dolaşımında olması ve doğru bilgi arayışının zorlaşması anlamına gelmektedir (World Health Organization & Infodemic Management, 2020). Bu tanımın işaret ettiği gibi infodemi en çok kriz anlarında ortaya çıkmakta ve yayılımı çok hızlı olmaktadır. Yayılımı kolaylaştıran ise internet ve sosyal medya ağları olmaktadır. Infodemi sadece sağlık boyutunda değil toplumların güvenliği açısından da tehdit oluşturmaktadır. SARS virüsünün ortaya çıkıp yayıldığı dönemde de infodeminin güvenlik boyutuna özellikle dikkat çekilmiştir (Rothkopf, 2003). Göç olgusu da güvenlik boyutu ile alınan bir konudur. Küresel hareketliliğin artışı ile birlikte toplumların göç ile ilişkisi değişim göstermeye başlamıştır. Özellikle Avrupa yaşanan siyasal ve tarihi gelişmelerin de etkisiyle yoğun göç alması akabinde göçe yönelik daha güvenlikçi bir yaklaşımla göç politikaları geliştirmeye başlamıştır. Avrupa’da aşırı sağ partilerin göç karşıtı tutumlarının son on yıldır etkili bir şekilde siyaset sahnesinde yükselmesinde etkili olduğu söylenebilir. Göçün güvenleştirilmesine dair güvenlik çalışmalarındaki yaklaşımları da inceleyen bu çalışmada infodemi ve göç ilişkisi ikisinin de barındırdığı bu güvenlik boyutu ekseninde tartışılmaktadır. Bu bağlamda infodeminin toplumsal ve siyasal boyuttaki etkisi göçün güvenleştirilmesi ile ilişkili olarak ele alınmaktadır.

Araştırmada Türkiye’nin seçilmesinin en önemli nedeni, Türkiye 2011 yılından itibaren artan sığınmacı² sayısı ve aynı dönemde yaşanan ekonomik ve siyasal gelişmeler ile birlikte bir kriz sürecine girilmiş olmasıdır. DSÖ’nün de işaret ettiği gibi kriz zamanlarında bilgi arayışının yoğun olduğu dönemlerde infodemi daha çok görülmektedir. Türkiye’nin içinde bulunduğu bu kriz döneminde bilgilerin nasıl dolaşıma girdiği ve dolaşımda olan bilgilerin ülkedeki göçe karşı tutumu nasıl etkilediği önemli konulardır. Bu kapsamda araştırma Türkiye’de yükselen göçmen karşıtlığında, yanlış bilgi dolaşımının toplumda göç ve göç ile ilgili sorunların güvenlik meselesine dönüştürülmesinde nasıl bir rolü olduğunu irdelemektedir. Çalışmada Türkiye’de son dönemlerde yeni medya olarak adlandırılan sosyal medya mecralarında dolaşıma giren göçmen karşıtı söylemleri destekler nitelikteki bilgilerden yanlışlığı kanıtlananlar, bu doğrultuda incelenmektedir. Bu bağlamda yanlış bilgi ile mücadelede önemli rolleri olan doğrulama kuruluşlarından Teyit, örnek vaka olarak seçilmiştir. Teyit’in Suriyeliler ile ilgili haber doğrulamaları içerik analizi ile incelenmiştir. Teyit’in web sitesindeki Suriye anahtar kelimesi ile 2016 ve 2022 yılları arasındaki içerikler taranmıştır. Buna göre 124 içeriğin 114’ünün yanlış bilgiden oluştuğu tespit edilmiştir. Bu bilgilerin 6’sı karma bilgiden yani hem doğru hem yanlış bilgiden oluşmaktayken yalnızca 4’ü doğrudur. Analiz edilen içeriklerin yoğunlaştığı temalar ise eğitim, ekonomi, vatandaşlık ve haklar, milli değerler ve güvenlik şeklinde kategorize edilmektedir. Yanlış bilgilerin en çok hatalı ilişkilendirme ve çarpıtma yolu ile verildiği tespit edilmiştir.

Dünya siyasetinde yükselen aşırı sağ ve göçmen karşıtlığı üzerinden politika üretmek, Türkiye siyasetini de etkilemektedir. Yaklaşan seçim süreci ile birlikte de göçmen karşıtı söylemlerin toplumda da karşılığı olduğu görülmektedir. Bu bağlamda araştırmada Türkiye’de göçmenlerle ilgili yanlış bilgilerin oluşturulduğu ve yayıldığı mecralar da ele alınmaktadır. Araştırmada, yanlış bilginin yoğunlaştığı temaların, göçün güvenleştirilmesi bağlamında kamuoyu oluşturma ve Suriyelilerin göçü ile ilgili önlem alınması gerektiği algısını yaratmada kolaylaştırıcı bir etkiye sahip olduğu görülmüştür. Bu çalışma ile Türkiye’de yeni oluşmaya başlayan infodemi literatürüne katkı sunmak ve infodeminin göçmenler hakkında olumsuz algı yaratımında etkili bir araç olarak kullanılarak entegrasyona olan olumsuz etkisini göstermek hedeflenmektedir. Bu bağlamda infodeminin etki alanını

² Türkiye 1951 Cenevre Konvansiyonunda koyduğu “coğrafi çekince” nedeniyle Avrupa’dan gelmeyen kişileri “mülteci” ya da “sığınmacı” olarak kabul etmemektedir. Türkiye’deki Suriyeliler resmi olarak “geçici koruma altındaki kişiler”dir. Bu çalışmada kullanılan “mülteci, sığınmacı” kavramı resmi-hukuki tanımlama olarak değil zorla yerinden edilmiş kişileri nitelendirmek amacıyla sosyolojik bir kavram olarak kullanılmaktadır.

gösterdiği ve entegrasyona yönelik politika üretiminde yanlış bilgi ile mücadelenin önemini vurguladığı için bu araştırma önemli bulunmaktadır. Çalışmada öncelikle infodemi ve türleriyle ilgili bilgi ve medya ile ilişkisi aktarılmaktadır. Daha sonra göçün güvenlikleştirilmesi süreci ile infodeminin ilişkisi tartışılmaktadır. Ardından araştırmanın bulguları detaylandırılmaktadır.

2. İNFODEMİ VE İNFODEMİNİN MEDYA İLE İLİŞKİSİ

DSÖ'nün infodemi tanımında dikkat çektiği nokta, insanların kriz anında infodemiye maruz kalmalarıdır. Kriz anlarında çok fazla bilgi üretilmekte ve insanlar bu bilgiler içerisinde hangisinin doğru ya da yanlış olduğunu ayırt etmekte zorluk yaşamaktadır. Pan American Health Organization'ın infodemi ile ilgili yayınlamış olduğu raporda Covid-19'un ilk döneminde Covid-19 başlığıyla 361 milyon Youtube videosu olduğu belirtilmektedir. Covid-19 ile ilgili Google Akademik'te yaklaşık 19.200 makale varken, 550 milyon tweetin atıldığı bilgisi de raporda bulunmaktadır (Pan American Health Organization ve World Health Organization, 2020: 2). Bu bilgilerin doğrulanmasına yönelik çalışmalar da yapılmaktadır. Örneğin Türkiye'de İnfodemiyle Etkin Mücadele başlıklı raporda 10 Mart-5 Haziran 2020 tarihleri arasında 5 milyon tweet incelenmiş ve bunların %5,7'sinde yanlış bilgiye rastlanılmıştır (Erdoğan, Uyan-Semerci, Türkarşlan ve Kuzlukluoğlu, 2020: 8). Ortaya konulan bu veriler, DSÖ'nün infodemi tanımını doğrulamaktadır.

İnfodemi başka sebeplerden doğan kriz anlarında da görülmektedir. Doğal afetler, terör saldırıları, iklim değişiklikleri gibi durumlarda da yanlış bilgiler hızla yayılabilmektedir (Erdoğan, Uyan-Semerci, Eyolcu-Kafalı ve Çaytaş, 2022: 68). Türkiye'de 2021 yılında yaşanan orman yangınları sırasında dolaşan bilgileri örnek olarak incelemek mümkün. Teyit'in) 2021 yaz aylarında yaşanan orman yangınları sırasında paylaşılan yanlış bilgilerin türlerine dair yaptığı analizde beş yanlış bilgi türü olduğu görülmektedir. İlk olarak olay yerinde olduğu iddia edilen ama incelendiğinde dünyadaki başka olaylar sırasından kalan eski tarihli görsellerin sıklıkla paylaşıldığı yanlış bilgiler göze çarpmaktadır. İkinci olarak yangınların faillerine yönelik desteksiz çıkarımlara dayanan yanlış bilgiler görülmektedir. Özellikle terör saldırısı, sabotaj ekseninde yapılan çıkarımların asıl nedenleri görmeyi engellediği ve ilgili kişi ya da kurumların sorumluluk almasını engellediği ifade edilmektedir. Yangınlarla ilgili üçüncü yanlış bilgi verilerin çarpıtılmasıdır. Özgür (2021) bu analizinde Avrupa Orman Yangını Bilgi Sistemi 2020 yılına ait raporda olduğu iddia edilen Türkiye'nin yangınlara hızlı müdahale edebildiği bilgisinin yanlış olduğunu belirtmekte ve aksine Türkiye'nin bahse konu raporda orman yangınlarından en çok etkilenen ülkelerden dördüncü sırada olduğu bilgisi olduğunu göstermektedir (European Commission, 2021: 24). Söz edilen analizdeki yanlış bilgilerden diğeri de komplo teorileridir. Güvensiz ortamlarda komplo teorilerinin güç kazandığını belirtmekte, bu durumun özellikle kutuplaşmanın yaşandığı toplumlarda görüldüğü vurgulanmaktadır. Yangınlar sırasındaki komplo teorilerinden biri, yangına ABD'nin Marshall yardımlarıyla Türkiye'ye getirdiği kızılçamların yol açtığına yöneliktir. Sonuncu yanlış bilgi de yangınlara müdahale yöntemi ile ilgili iddialardan oluşmaktadır. Özellikle Türkiye'nin yangınları önleme ve hızlı müdahalede yeterli ekipmana ve sisteme sahip olup olmadığına yönelik şüpheler, bu konu ile ilgili yanlış bilgilerin hızla yayılmasına sebep olmuştur (Özgür, 2021). Çalışmanın konusu ile doğrudan ilişkili olması açısından önemli bulunan bir diğer örnek de 2021 yazında Türkiye'ye kitlesel göç akımlarıyla gelen Afganların bu yangınları çıkardığına dair olanıdır (Türkmen, 2021). Yangınları Afganların çıkardığına dair eski tarihli videolar dolaşıma sokulmuştur. Bu bilgiler daha sonra teyit edilmiş ve doğru olmadıklarına dair veriler paylaşılmıştır (Türkmen, 2021).

Haber odaları, üniversiteler, platformlar ve sivil toplum kuruluşlarından oluşan uluslararası bir Ortak Ağ olan First Draft'ın çalışmaları yanlış bilginin tanımlanması ve sınıflandırılması konusunda önemli bir kaynaktır. Claire Wardle ve Hossein Derakhshan tarafından yazılan makale, 2017'de Avrupa Konseyi tarafından da yayınlanmıştır (Silsüpür, 2018). *Information Disorder: Toward an Interdisciplinary Framework for Research and Policy Making* adlı bu çalışmada "sahte haber", "yalan haber" (fake news) kategorisine indirgenen bilgi kirliliği konusuna dikkat çekilmiştir. Profesyonel şekilde tasarlanan siteler, hakaret içerikli sosyal medya mimleri³ ve "trol çiftlikleri"nin manipüle ettiği trendler, bu çalışmanın da belirttiği üzere yalnızca sahte haber ile açıklanamazlar. Sahte haberin çok daha ötesinde bir yaklaşıma ihtiyaç vardır. Wardle ve Derakhshan (2017: 15), sahte haber diye

³ Sosyal medya mimlerine karşılık Türkçe bir kelime bulunmamaktadır. Görüntülerle birlikte paylaşılan mimler, akılda kalıcılığı sağlamak ve hatta aynı konuda çıkan çok sayıda mim, sorunun büyüklüğünü de göstermeye yaramaktadır.

adlandırılan çoğu haberin sahte bile olmadığını, “genellikle temeli doğru bir bilgi üzerine oluşturulmuş yanlış bilgilere daha çok inanıldığını ve bu bilgilerin daha çok paylaşıldığını bilen kişiler tarafından bağlamından koparılarak oluşturulduğunu” belirtmektedirler. Wardle *Understanding Information Disorder* adlı makalesinde First Draft olarak sahte haber yerine “içeriğin çeşidine göre– propaganda, yalanlar, komplolar, söylentiler, uydurmalar, aşırı-partizan içerikler, sahte (falsehoods) veya manipüle edilmiş medya” terimlerinin kullanılması gerektiğini düşündüklerini vurgulamaktadır. Bununla birlikte dezenformasyon, mezenformasyon ve malenformasyon terimlerinin kullanılmasını da önermektedir (Wardle, 2020).

Bilgi düzensizliği türleri yanlış bilginin analiz edilmesinde önemlidir. Bu nedenle tanımlamalara ve bu bilgilerin amaçlarına bakmakta fayda vardır. Yukarıda da değinildiği üzere Wardle ve Dereksan’ın (2017: 20) gruplanmış olduğu üzere bilgi düzensizlik türleri: *dezenformasyon*, *malenformasyon* ve *mezenformasyon* şeklindedir. İlk enformel düzensizlik olan *dezenformasyon*, bilinçli bir şekilde zarar verme amacı güdülerek yayılan bilgi anlamına gelmektedir. Bu bilginin yayılmasındaki amaçlar “para kazanmak, siyasal alanda nüfuz elde etmek veya herhangi bir sorun yaratmak” şeklinde ifade edilmektedir. İkinci enformel düzensizlik olan *mezenformasyon*, doğru olduğu varsayılan yanlış bilginin yayılması anlamındadır. Genellikle dezenformasyonun dolaşıma girerek mezenformasyona dönüştüğü belirtilmektedir. Yanlış bilgi zarar verme amacı taşımadan yayılmaktadır. Mezenformasyon yayan kişi çoğu zaman bilginin yanlış olduğunun farkında değildir ve iyilik yaptığını düşünerek bu bilgiyi çevresi ile paylaşır. Mezenformasyon paylaşımının ardında sosyo-psikolojik faktörler bulunmaktadır. İnsanlar çevrimiçi platformlarda kimliklerini ortaya koymak istemektedir. İklim aktivistleri, aşı karşıtı gruplar gibi ya da etnik, dini kökene ait gruplara ait olmayı isteyen kişiler bilgileri bu motivasyon ile paylaşmaktadır. Son bilgi düzensizliği türü ise *malenformasyondur*. Burada paylaşılan bilgi doğru olmakla birlikte gizli kalması gereken bir bilgidir. Kuruma veya kişiye zarar verme amacıyla bilginin kamusal alana taşındığı enformasyon düzensizliğidir (Wardle ve Dereksan, 2017: 20-21).

Wardle ve Dereksan (2017: 17) ayrıca mezenformasyon ve dezenformasyonun en yaygın 7 türünü ele almaktadır. Bunlar; *hiciv*, *çarpıtılmış içerik*, *sahte kimlikli taklit içerik*, *uydurma/ üretilmiş içerik*, *hatalı ilişkilendirme*, *yanlış bağlam ve manipüle edilmiş içerik* olarak belirtilmektedir. Hiciv zarar verme kastı içermeyen fakat yanıltıcı olabilen içeriktir. Hiciv ve parodi, tekrar tekrar dolaşıma girdikçe asıl kaynak ile bağlantısı kopmakta ve zamanla gerçek gibi algılanabilmektedir. Buna Türkiye’de Zaytung örnek olarak verilmektedir (Foça, 2019). Çarpıtılmış içerik, bilginin bir konu ya da kişi hakkında algı oluşturma amacı ile yanıltıcı şekilde kullanılmasıdır (Erdoğan vd., 2022: 19). Çarpıtmayı tanımlamanın ve bulmanın zor olduğunu belirten Wardle (2020), savını desteklemek için istatistiklerin nasıl değiştirildiği, kullanılan alıntılarının ne kadarının silindiği konularının bilgiyi incelemede önemli olduğunu ifade etmektedir. Sahte kimlikli taklit içerik, bir kişi, kurum ya da haber kaynağını taklit eden sahte hesaplar/siteler tarafından yayılan içeriktir. Wardle (2020), insanların karşılaştıkları bilgilerin güvenilirliğini “sezgisel analiz” ile belirlediklerini söylemektedir. Bu nedenle de bilinen bir marka ya da kişi ile karşılaşma, bilgiye güvenilirliği arttırmakta ve bu durum da içeriğin yayılımını kolaylaştırmaktadır. Bu nedenle taklit yoluyla oluşturulan sahte kimlikli içeriklerin daha çok kullanıldığı görülmektedir. Türkiye’de de sahte kimlikli hesaplar çokça bulunmaktadır (Foça, 2019). Wardle (2020) bu yanlış bilgi türüne örnek olarak 2014 yılında UNCHR logosuyla oluşturulan Facebook sayfalarındaki tekne görselleri ile “sizleri güvenli şekilde Akdeniz’den geçireceğiz” diye yapılan paylaşımları örnek göstermiştir. Uydurma içerik, tamamı yanlış, zarar vermek ve aldatmak için tasarlanmış içeriktir. Dünyaya göre Türkiye’de daha az yaygın olan türdür (Foça, 2019). 2014 yılında New York Post’un da kapağına taşıdığı bir videoda Suriye’de silahlı çatışma sırasında bir erkeğin genç bir kadını kurtardığı anların Gladyatör film setinde yapıldığı ortaya çıkmıştır. Videonun amacı, Suriye’de yaşanan savaşa dikkat çekmek olsa da gerçekte olanların belgelenmesi sürecine zarar vermiştir (Wardle, 2020). Hatalı ilişkilendirme, başlıkların, görsellerin ya da görsel alt yazıların içerik ile eşleşmediği durumlardır (Foça, 2019). Wardle (2020) bu türe “tık avcısı” içerikler de demektedir. Dikkat çekme, daha fazla tıklanma ve paylaşım için haber sitelerinin sıklıkla başvurduğu bir yöntem olduğu söylenebilir. Yanlış bağlam, bir içeriğin bağlamından koparılarak ve yanlış bir çerçeve içinde kullanılmasıdır (Foça, 2019). Tespiti zor olan bu bilgi düzensizliğine örnek olarak Wardle (2020) ABD’de göçmen karavanı olarak paylaşılan görselin, 2015 yılında Yunanistan Midilli Adası’nda çekilen Suriyeli mültecilerin fotoğrafı olmasını göstermektedir. Manipüle edilmiş içerik, bir metin, görsel ya da ses içeriğinin aldatıcı şekilde manipüle edilmesidir (Wardle, 2020). Türkiye’de bu tarz oluşturulan içeriklere “şoplanmış” “fotoşoplu” da

denildiği görülmektedir. Manipülatif bilgi, propaganda amaçlı da yapılabilmektedir; ancak her zaman sebep bu olmayabilir (Foça, 2019). Bu araştırmada da Türkiye’de Suriyelilerle ilgili yayılan yanlış bilgiler, bu sınıflandırmalar çerçevesinde analiz edilmektedir.

İnfodeminin medya ile sıkı bir ilişkisi vardır. İnfodemi ve medya ilişkisini ele alırken aslında yanlış bilginin kimler tarafından ve nasıl dolaşıma sokulduğuna odaklanmak faydalı olacaktır. İletişimin gerçekleşebilmesi için kaynak, iletilecek mesaj, ortam ve alıcı olmalıdır. Kaynağın mesajı oluşturma amacı, iletimi sağlayan araç, mesajın içeriği ve alıcının yorumlama şekli gibi çok boyutlu bir süreç bulunmaktadır. Bu noktada iletişim sosyal/kültürel bir bağlama oturmaktadır (Wardle ve Derekhsan, 2017: 27). İletişimin temel unsuru olan aktörler, yanlış bilginin yayılmasının ilk unsuru olarak görülmektedir. Bu aktörler, devletler, şirketler, siyasetçiler, komplo teorisyenleri olabilmekle birlikte bilgiyi üreten ve yayan aktörler aynı kişi veya kurumlar değildir. Örneğin, koronavirüsle ilgili komplo teorisyeninin, virüsün bir komplo sonucu ortaya çıktığı ile ilgili bilgisi Facebook, Twitter, Youtube içeriğine dönüşerek yayılabilir (Erdoğan vd., 2022: 134). Yanlış bilgilerin nerede yayıldığı konusunda medya araçları karşımıza çıkmaktadır. Özellikle dijital çağda toplumda, dünyada neler olup bittiğini fiziksel deneyimle değil çoğu zaman sosyal medya aracılığı ile öğreniyoruz. Bu bağlamda medya, bilginin aktarılmasında ve dolaşıma girmesinde önemli bir role sahiptir (Erdoğan vd., 2022: 36). McLuhan *Understanding Media: The Extensions of Man* kitabında aracının, taşıdığı mesajdan daha önemli olduğunu belirtmiştir (1965: 19). Ona göre “teknolojinin etkileri görüşler veya kavramlar düzeyinde oluşmaz, duyu oranlarını veya algı kalıplarını istikrarlı bir şekilde ve herhangi bir direnç göstermeden değiştirir.”” Dünyayı algılama biçimimizin şekillendirilmesi burada daha önemlidir. Dolayısıyla bilgiye ulaşılan araçlar, mesajın kendisini de etkilemektedir. Mesaj ve araç arasındaki bu ilişkiyi daha iyi anlamak için geleneksel ve yeni medya kanallarının da incelenmesi gerekmektedir. Böylece özellikle Suriyelilere yönelik kalıp yargıların oluşumunda, medyanın ve medya aracılığıyla dolaşıma giren bilginin rolünü anlamamız kolaylaşacaktır.

Erdoğan vd.’nin (2022: 174) infodemiye inceledikleri çalışmalarında özellikle göçmenler hakkında yanlış bilgilerin yayıldığı platformlar iki sınıfa ayrılmıştır: yeni medya ve geleneksel medya. Geleneksel medya televizyon, radyo ve gazete; yeni medya Facebook, Twitter, Whatsapp ve Instagram gibi sosyal medya platformlarıdır. Yanlış bilgiyi yayanlar ise anonim, siyasetçi, medya kuruluşları ve gazeteler şeklinde sınıflandırılmaktadır (Erdoğan vd., 2022: 174-179). Yanlış bilgi bir kere dolaşıma girince sosyal medya aracılığıyla çok hızlı bir şekilde yayılmaktadır. Bu bilginin doğru olmadığı ortaya çıksa dahi, insanların fikirlerini ve inançlarını etkilemeye devam edebilir (Marwick ve Lewis, 2017: 44). Özellikle bilginin hedefinde duygusal ve toplumsal değerler varsa yanlış bilgi daha hızlı yayılıyor. Vosoughi vd. (2018) çalışmalarında yanlış haberlerin gerçek haberlerden daha hızlı yayıldığını, bunun sebebini de yanlış haberlerin insanlara daha değişik/alışılmamış gelmesi ve paylaşma olasılığının yüksek olması olarak açıklamışlardır. Yanlış içerikler korku, iğrenme ve şaşkınlık duyguları uyandırırken gerçek bilgilerin beklenti, üzüntü, neşe ve güven duygularını uyandırmaktadır. Yanlış içeriklerin sanıldığı gibi robotlar tarafından değil insanlar tarafından yayılma olasılığının yüksek olduğunu vurgulayan yazarlar, özellikle twitter’da yanlış bilginin yayılım hızının yüksek olduğunu tespit etmiştir (Vosoughi vd., 2018).

3. GÖÇÜN GÜVENLİKLEŞTİRİLMESİ ve İNFODEMİ İLİŞKİSİ

Göçün güvenlik meselesine dönüştürülmesinde infodeminin rolünü anlamak için öncelikle göçün güvenleştirilmesi kavramını tanımlamak gerekir. Böylelikle göçün güvenleştirilmesi sürecinde infodeminin kullanım şekilleri daha açıkça anlaşılacaktır. Uluslararası göçlerin dünyada artan bir seyirde ilerlemesi onu siyasetin ve uluslararası ilişkilerin en önemli gündem maddelerinden biri haline getirmektedir. 1980’lerden itibaren göçün değişen doğası itibarıyla birincil önem haiz eden bir politika meselesi haline geldiği üzerine tartışmalar başlamış olsa da özellikle 11 Eylül saldırıları ardından göçün yüksek politika⁴ alanında ele alınmaya ve çalışmaya başlandığı görülmektedir (Şirin Öner ve İhlamur Öner, 2018: 1). Göçün güvenlikçi bir yaklaşımla ele alınması bakımından 11 Eylül saldırıları bir kırılma noktasıdır ancak Soğuk Savaş ardından güvenlik kavramının kapsamının genişlemiş olması bu değişimde önemli bir rol oynamaktadır.

⁴ Uluslararası İlişkiler disiplininde 1945-1990 yılları arasında kuramcılarının siyaseti iki sınıfa ayrıldığını ifade eden Hollifield (2000: 152), yüksek (*high*) politikanın dış politika, ulusal güvenlik ve savaş-barış konularından oluştuğunu, alçak (*low*) politikanın ise sosyal ve iktisadi politika ile ilgili ulusal meseleler olduğunu belirtmektedir.

Soğuk Savaş ardından güvenlik çalışmaları ivme kazanmış ve güvenlik, ülkesel güvenlikten, toplum güvenliğine doğru değişmiştir (Buzan, 1997: 6). Söz konusu değişimle birlikte güvenlik gündemi çevre, birey ve toplumların ekonomik güvenliği, kolektif kimliklerin güvenliği gibi konularla derinleşmiş ve genişlemiştir (Weaver, Buzan ve Wilde vd., 1998). Göç de bu yeni güvenlik gündeminin en çok tartışılan alanı haline gelmiştir (Dannreuther, 2007: 100; aktaran Mitchell, 2012: 5). Göç ve güvenliğin birbirini nasıl etkilediğine ve ilişkisine dair çeşitli analizler bulunmaktadır. Rudolph (2003: 2; aktaran Şirin Öner ve Ihlamur Öner, 2018: 4), göç ile güvenliğin bağlantısının üç temel bileşenini şu şekilde sıralamaktadır: “iktisadi gücün üretimi ve birikimi, savaşın değişen doğası ve ulus-devletler sisteminde sosyal kimlikler ve ulusal kimliğe yönelik tehditlerin hükümetin meşruiyeti üzerindeki potansiyel etkisiyle ilgili artan endişeler”. Adomson (2006) da Rudolph ile benzer bir düşünceyle uluslararası göçlerin “devletin kimliğinin kültürel dayanağını sorgulamamıza” neden olduğunu belirtmektedir (aktaran Şirin Öner ve Ihlamur Öner, 2018: 4). Her ne kadar göçle birlikte toplumda farklılık ve çeşitlilik artmış olsa da bu durumun “toplumsal güvenliğe” zarar vermesi de mümkündür (Mitchell, 2012: 6). Huysmans (2006: 45) ise göçün genişleyen güvenlik kapsamı içinde “tehdit” olarak yer edindiğini ifade etmektedir.

Güvenliğe dair tanımların, yeni yaklaşımların gelişmesinde ve güvenliğin göç ile ilişkisini irdelemede Kopenhag, Abesystwyth ve Paris ekollerinin rolü önemlidir. Bu ekoller içerisinde Kopenhag Ekolü, güvenikleştirmeye yönelik literatürün gelişmesinde önemli bir yere sahiptir. Kopenhag Üniversitesi bünyesindeki Barış ve Çatışma Araştırma Merkezi’nde kurulan Avrupa Güvenliği Çalışma Grubu, güvenliğe yönelik kapsayıcı bir proje gerçekleştirmiştir (Açıkmeşe, 2021: 251). Dikkatleri çeken bu proje ile Kopenhag Ekolü güvenliğe dair eleştirel bir analiz geliştirmiştir (Hisarlıoğlu, 2019: 1). Öncüleri Buzan, Weaver ve Wilde 1990’lardan itibaren konuya ilişkin literatüre oldukça önemli katkılarda bulunmuşlardır. İnşacı yaklaşımıyla Kopenhag Ekolü, güvenikleştirmenin söylemsel ve siyasal yönüne odaklanmaktadır. Güvenliği söylemsel ve siyasi bir güç olarak konumlandıran bu yaklaşıma göre çeşitli aktörler, güvenliği inşa etmekte ve bu süreçte tehdit algısı yaratmaktadırlar. Bu sürecin sonunda inşa edilen güvenlik bir güç aracı haline gelmektedir (Buzan, Weaver ve Wilde, 2009: 213). Kopenhag Ekolü, güvenliğin kapsamını genişletirken bireyi ilgilendiren her konunun güvenlik alanına taşınmasının bazı riskler barındırdığına dikkat çekerek eleştirmiştir (Hisarlıoğlu, 2009: 2). Buzan, Weaver ve Wilde güvenikleştirmeyi bir konunun siyasetçiler ve karar vericiler tarafından şekillendirilerek güvenlik gündemine getirilmesi ve siyasetin dışına taşınması olarak tanımlamaktadır (Buzan vd., 2009: 23). Bu süreçte söylemin çok önemli bir yeri vardır. Söylem güvenlik tehdidinin inşa edilmesinde ve tehditlere karşı olağanüstü tedbirlerin alınmasını meşru hale getirmede kritik rol oynar (Eroukhmanoff, 2017: 105; Rumelili ve Karadağ, 2017: 73; Hisarlıoğlu, 2019: 1).

Güvenikleştirmeyi pragmatik bir eylem olarak niteleyen Balzacq’a (2010: 60) göre “güvenikleştirme, hedef kitleyi (*audience*), belli bir gelişmeye karşı onun durdurulmasına yönelik politika geliştirilmesini gerektirecek kadar tehdit oluşturduğu iddiasını kabul etme ikna olmasını amaçlayan tartışmacı bir süreçtir.”. Başka bir deyişle, Buzan vd.’nin (1998: 27) ifade ettiği üzere güvenikleştirme süreci “acil önlem ya da özel tedbir gerektiren mevcudiyete dair tehditlerin belirlenmesi ve bunun belirli bir kitle tarafından kabul edilmesi” anlamına gelmektedir. Kopenhag Ekolünün geliştirdiği bu söylem odaklı güvenikleştirme teorisine göre başarılı bir güvenikleştirme için bazı koşulların olması gerekmektedir. Bunlardan ilki, bahsi geçen konunun devlet veya toplum için “varoluşsal tehdit (*existential threat*)” olarak inşa edilmesidir. İkincisi, tehdidin yöneldiği kurumun ya da varlığı temsil eden referans nesnesinin güvenikleştirme söyleminin merkezinde yer almasıdır. Dinleyiciye de vurgu yapan Kopenhag Okulu, karar alıcıların hedef kitlesi olan dinleyicinin ikna edilmesi gerektiğini de belirtmektedir. Öyle ki olağanüstü, istisnai önlemler alınması gerektiğine toplum ikna edilmelidir ve devlet bu konuda askeri yöntemleri de kapsayan olağanüstü tedbirler almak zorunda kalmalıdır (Buzan vd., 1998: 24-26; Açıkmeşe, 2021: 251-252).

Günümüzde göç, güvenikleştirmeden en fazla pay alan konudur. Buzan, Weaver ve Wilde göçün toplumsal güvenliğe en fazla tehdit olarak görülen sorun alanlarından biri olduğunu belirtmektedir. Göçün güvenlik söylemi içinde yer almasını şöyle ifade etmektedirler: “X halkı, Y halkı akını ile istila ediliyor veya seyreltiliyor; X halkı eskisi gibi olmayacaktır, çünkü diğerleri toplumu tekrar inşa edecektir; X kimliği nüfusun bileşenindeki kaymayla değişime uğrayacaktır” (Buzan vd., 1998: 121). Bu tarifte yer alan “kimlik”, “diğerleri”, “istila” gibi kelimelerin bugün göç karşıtı söylemlerin kurgulanmasında sıklıkla görülmektedir. Göçmen karşıtlığını besleyen söylemlerde de göçmenlerin

oluşturduğu tehdit bu kelimeler ile birlikte dinleyiciye iletilmekte ve dinleyicinin ikna sürecinde önemli görevler üstlenmektedir.

Güvenliğin kapsamının toplumun güvenliğine doğru genişlemesi, onu kimlikle ve kültürle daha çok ilişkili hale getirmiştir (Sönmez & Ünal-Eriş, 2021: 226). Toplumda yaşanan değişimin, toplumun kimliğine zarar veren veya zayıflatan süreçlerin toplumun varlığına yönelik tehdit olarak tanımlanması toplumsal güvensizliğe sebep olmaktadır. Bu bağlamda güvensiz toplumlar askeri harekâta değil “biz” ve “onlar” arasındaki ayrımı güçlendirme yoluna giderler. Toplumun yabancıları olarak da hedefte göçmenler olmakta ve toplumsal kimliğe, ortak kültüre tehdit olarak görülmektedir (Sönmez ve Ünal-Eriş, 2021: 226). Bununla birlikte ülkelerindeki savaş ve zulümden kaçan sığınmacılar sınırları olağan dışı/ düzensiz yollardan geçerek geldikleri için de güvenlikleştirme sürecinde en çok rastlanan referans nesnelere olan devletin egemenliğine tehdit olarak görülmektedir. Göçmenlerin bir diğer tehdit oluşturdukları referans nesne ise ekonomik yapıdır (Demirtaş, 2019: 3). İstihdam piyasasında kayıt dışı/ düzensiz göçmenlerin tercih edilmesi, göçmenlere giden yardımlar, göçmen çocuklarının ve yaşlılarının bakım masrafları gibi konular ekonomik güvenliğe tehdit oluşturan unsurlar arasında değerlendirilmektedir (Mandacı ve Özerim, 2013: 116). Bu referans nesnelere yönelik tehdidin varlığına dair söylem ve bu söylemlerin ikna edici olması önemlidir. Aslında güvenlikleştirme sürecinin bir algı yönetimi olduğunu söylemek yanlış olmaz. Bu algıyı yönetimde kullanılacak görsel ve sözsöz temsilere büyük iş düşmektedir. Dinleyicinin, olağanüstü önlemler alınmasını meşru görmesi ve buna ikna olması için güvenlikleştirici aktörler, yanlış bilgiye de başvurabilmektedir.

Göç, yalanlarla ve yarı gerçeklerle kafa karışıklığı yaratmak, korku, öfke veya önyargı yaymak için ideal bir konudur ve bu alanda gerçeklerin tespit edilmesi ve açıklanmasında da güçlükler yaşanmaktadır (Neidhardt and Butcher, 2022). Göçün barındırdığı bu potansiyelin en çok sığınmacıları etkilediğini söylemek yanlış olmaz. Demirtaş, sığınmacıların ev sahibi toplumlarda en çok karşılaştıkları sorunun haklara erişimini engelleyen güvenlikleştirme ve bu bağlamda üretilen söylem ve uygulamalar olduğunu belirtmektedir. (2019: 2). Özellikle kriz zamanlarında hedef haline gelen sığınmacılar, kültürel kimliğe tehdit, ekonomideki istikrarsızlığın ve suç oranlarındaki yükselişin sebebi olarak görülmektedir (Phizacklea, 2011: 7). Bu algının benimsenmesi ve yayılmasında yanlış bilgiye dayalı içeriklerin dolaşımında olması önemli bir rol oynamaktadır.

Göç ve yanlış bilgi birlikteliğinin hikâyesi çok eskilere dayanmaktadır. Örneğin antisemitizmin temellerini oluşturmada Yahudiler hakkındaki çocuk cinayetleri ve kan içen Yahudiler şeklindeki yanlış bilgiler önemli rol oynamıştır. Bu bilgiler, 12.yy’da dolaşıma girmiştir (Neidhardt and Butcher, 2022). Günümüzde bu tarz yanlış bilgilerin medya aracılığıyla daha çabuk yayıldığı görülmektedir. Avrupa’da yükselen göçmen karşıtlığında da medyanın büyük etkisi vardır. Müslüman topluluklar hakkında özellikle toplumsal cinsiyet eşitsizliği temelinde yapılan haberlerin, Müslümanların Avrupalılık değerlerine uymadığı, farklı olduğu ve dolayısıyla Avrupa’ya tehdit olduğu algısını oluşturmada önemli bir rolü olduğunu gösteren çalışmalar mevcuttur (Yıldız, 2009; Korteweg ve Yurdakul, 2009; Yılmaz, 2014). Ayhan Kaya (2016: 239), *İslam, Göç ve Entegrasyon: Güvenlikleştirme Çağı* adlı çalışmasında Avrupa’da göçmen karşıtlığının, 1973 Arap-İsrail Savaşı ile başladığını 2015 Charlie Hebdo Katliamı’na kadar gelen süreç içerisinde yaşananlarla da yükseldiğini belirtmektedir. Kaya, süreç içerisinde neo-liberal politikalar neticesinde derinleşen yoksulluk, artan işsizlik problemleri ile değişen güvenlik kapsamında göçmenlerin “içimizdeki düşmanlar” olarak ilan edildiğine ve tüm bu yaşanan sorunların kaynağı olarak görüldüğüne, buna yönelik algı oluşturulduğuna dikkat çeker. İnfodeminin kriz zamanlarında yaygınlaştığı bilgisi göz önünde bulundurulursa, Türkiye’nin de içinde bulunduğu ekonomik sorunların kaynağı olarak 2011’den itibaren Türkiye’ye sığınan Suriyelilerin görüldüğünü söylemek mümkün. Türkiye’de işsizliğin, ekonomik sorunların sorumlusu sözde sorumlusu Suriyelilerin güvenlik tehdidi oluşturduğu algısının inşa edildiği gözlemlenmektedir. Suriyeliler hakkında zamanla inşa edilen olumsuz algılarda yanlış bilgilerin dolaşımında olması etkilidir. Bu yanlış bilgilerin paylaşımı ve kamusal alanda yayılımı, Suriyelilerin Türkiye’ye bir tehdit oluşturduğu algısını inşa etmede önemli bir görev üstlendiği bulgular bölümünde detaylandırılarak tartışılacaktır.

4. YÖNTEM

Araştırmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Niteliksel yöntem derinlemesine araştırma gerektiren konularda kullanılan bir yöntemdir. Dinamik bir boyuta sahip olan nitel araştırma insana, topluma dair olguları bağlamından koparmadan, derinlemesine kavrama imkânı sunmaktadır (Bogdan ve Biklen, 1997). Aynı zamanda nitel araştırmada araştırmacının esnek olması ve elde edilen verilere

göre araştırma sürecinin yeniden şekillenmesi mümkündür (Yıldırım ve Şimşek, 2011: 39-40). Zapata-Barrero ve Yalaz (2019: 2), nitel araştırma ile derinlemesine analizin, kavramlarda iyileştirmenin, var olan sınıflandırmaları sorgulamanın, yeni hipotezler, kuramlar ve paradigmlar üretmenin mümkün olduğunu ve bunun da göçün çok boyutlu ve dinamik yapısını anlama, açıklama için verimli bir zemin oluşturduğunu vurgulamaktadır.

Bu çalışmada örnek vaka olarak Teyit kuruluşu seçilmiştir. Doğrulama kuruluşu olan Teyit'in, Suriyeliler hakkındaki haberlere yönelik yapmış olduğu doğrulamalar içerik analizi ile incelenmiştir. İçerik analizinde araştırmacılar, iletişim ortamlarında ya da yazılı belgelerde bulunan bilgiler, semboller gibi içeriği incelemektedir (Neuman, 2014: 67). Hem nicel hem nitel araştırmalarda kullanılan bu teknik sosyal etkileşimin niteliğini analiz ederken oldukça kullanışlı bulunmaktadır (White ve Marsh, 2006: 30-31). Nitel içerik analizi ile temalar ve örüntüler belirlenerek ve kodlanarak metnin içeriği öznel yorumlamaya tabi tutulmaktadır (Fanh-Hisieh ve Shannon, 2005: 1279). İçerik analizinde araştırmacı anlamı, kodlar ve temalar aracılığıyla ortaya çıkartmaktadır (Mayring, 2011: 117). Bu araştırmada da Teyit'in Suriyeliler ile ilgili yapmış olduğu haber analizlerinde "Suriye" anahtar kelimesi ile arama yapılmış ve ortaya çıkan metinler temalara ayrılarak analiz edilmiştir.

5. BULGULAR

5.1. İnfodemi ile Mücadelede Doğrulama Kuruluşları: Teyit

Dijital ortamda paylaşılan bilgilerin çokluğu ve birbirinden farklı olmaları, onların sorgulanmasına yol açmaktadır. Yayılan bilgiler, insanların sağlığından, güvenliğine, siyasi tutumlarına kadar nüfuz etmektedir. Dijital dünyada hızlıca yayılan bilgilerin etki alanının büyüklüğü, doğrulama araçlarının ortaya çıkmasını ve gelişmesini de beraberinde getirmiştir (Silverman, 2015: 9). Bununla birlikte, doğruluk kontrolleri kendi siyasi ve sosyal kurumlarını oluşturmaya başlamış ve demokratik bir uygulama haline gelmiştir (Ünver, 2020: 1- 3). Doğrulama kuruluşlarının temel amacı toplumun mümkün olduğunca dezenformasyona maruz kalmasını engellemektir. Doğrulama platformları kişiler, gazeteler, sivil toplum kuruluşları tarafından kurulmaktadır. Dolaşımda olan içeriklerin ve iddiaların doğruluğunu araştıran bu kuruluşlar kamuya açık bir şekilde faaliyetlerini yürütmekte ve ulaştıkları sonuçları okuyucularıyla paylaşarak içeriğin güvenilirliği hakkında bilgilendirme yapmaktadır (Çömlekçi, 2019: 1552). Doğrulama kuruluşlarının tarafsız bir şekilde doğru bilgi peşinde olması önemlidir (Young vd., 2018). İlk haber doğrulama siteleri 2000'lerin başında ABD'de faaliyete geçmiştir (Fındık, 2017). Ardından tüm dünyaya yayılmıştır.

Türkiye'de de çeşitli doğrulama kuruluşları faaliyet göstermektedir. İlk doğruluk kontrol girişimi *YalanSavar.org* 2009'da domuz gribi ile ilgili yanlış bilgileri kontrol etme amacıyla kurulmuştur. 2010 yılında *Muhtesip*, köşe yazılarını kontrol etmek amacıyla kurulmuş ve 2015 sonrasında isim değiştirerek *Malumatfuruş* olarak aynı amaçla yayın faaliyetlerine devam etmektedir. *Evrimağacı*, *Doğrululuk Payı*, *Günün Yalanları*, *Factcheck.tr* ve *Doğrula* diğer doğrulama kuruluşlarıdır (Ünver, 2020: 5). Bu kuruluşların şeffaflık ve kalite göstergesi Uluslararası Doğrulama Ağı (IFCN) üyeliğidir. Uluslararası Doğrulama Ağı, 2015 yılında haber doğrulama yapan kuruluşları tek bir çatı altında toplamak amacıyla kurulmuştur (Uzunoğlu ve Uyar, 2021: 7). Ağa üye olmak için doğrulama kuruluşları, açık bir şekilde ekip listesinin tamamını, finansal kaynaklarını ve yapılarını, geçmiş aktivitelerine dair ayrıntılı belgelerini paylaşımaya hazır hale getirmelidir. Anonim dış hakemler bu bilgileri, finansal şeffaflık, takım yetkinlik ve büyüklüğü, tecrübe ve doğrulama yöntemlerinin açıklanabilirliği kriterlerine göre değerlendirmektedir. Değerlendirmeyi başarı ile tamamlayan doğrulama platformları, doğrulama konusunda yetkinliklerini ve bilgilerini açık bir şekilde paylaşımaya konularında kendilerini ispatlamış olmaktadır (Ünver, 2020: 6). Türkiye'de faaliyet gösteren Doğrululuk Payı ve Teyit bu kriterler doğrultusunda denetlenmiş ve Uluslararası Doğrulama Ağı'na kabul edilmiştir (Çavuş, 2019).

Araştırma kapsamında örnek vaka olarak seçilen Teyit'in kuruluşu tam da infodeminin tanımındaki kriz dönemlerinden birine denk gelmiştir. 2015 ve 2016 yıllarında peş peşe yaşanan bombalı saldırılar, PKK ile ateşkesin sona ermesi ve bu süreçte artan şiddet sarmalı sonrası yanlış bilginin siyasi partiler tarafından da bilinçli bir strateji olarak kullanılmaya başlamış olması doğru bilgiye erişimi zorlaştırmıştır. Teyit'in kurucusu Mehmet Atakan Foça, bu dönemde tek başına kişisel hesaplarında yaptığı doğrulama faaliyetlerini daha organize hale getirmiş ve Teyit'i kurmuştur (Medyascope, 2017). Teyit yalnızca siyasilerin söylemleri veya köşe yazılarını değil her şeyi kapsayan

daha geniş çaplı analizler yapmaktadır. 2018 yılında Facebook'un Türkiye'deki haber doğrulama partneri olan Teyit, doğrulama faaliyetlerinde öncü bir rol de üstlenmektedir. Halka açık kurslar rehberler ve videolar ile açık bir şekilde faaliyetlerini paylaşmaktadır (Ünver, 2020: 9-10).

5.2. Teyitte Yer Alan Suriyelilere İlişkin Doğrulamalar ve Temaları

Çalışmada Teyit'in sitesinde Suriyeliler ile ilgili içerik doğrulamaları analiz edilmiştir. 2016-2022 yılları arasında "Suriye" anahtar kelimesiyle yapılan aramada 124 içerik bulunuyor. Bu içeriklerin 4'ü doğru, 114'ü yanlış ve 6'sı karma bilgilerden oluşuyor. Yanlış bilgilerin çokluğu, Türkiye'de yükselen göçmen karşıtlığı ile paralellik göstermektedir. Teyit analizlerinde yanlış bilgi türlerini de (parodi, çarpıtma, taklit, uydurma, hatalı ilişkilendirme, bağlamdan koparma ve manipülasyon) belirtmektedir. Buna göre en çok başlıkların, görsellerin ya da görsel altyazılarının içerik ile eşleşmediği hatalı ilişkilendirme olan bilgilerin yaygın olduğu görülmektedir. Bazı paylaşılan haberler aynı anda hem hatalı içerik, hem uydurma ya da çarpıtma da barındırabiliyor.

Tablo 1: Analiz Edilen Yanlış Haberlerin İçerdiği Yanlış Bilgi Türleri Dağılımı

Hatalı İlişkilendirme	56
Çarpıtma	28
Uydurma	19
Bağlamdan Koparma	7
Manipülasyon	7
Taklit	1

İncelenen yanlış bilgilerin hangi temalarda yoğunlaştığına yönelik yapılan analiz sonucunda şu temalar belirlenmiştir: i) Eğitim, ii) Ekonomi, iii) Vatandaşlık ve Haklar ve iv) Millî Değerler ve Güvenlik.

Eğitim kategorisindeki yanlış bilgilerin en bilineni Suriyeli öğrencilerin sınavsız bir şekilde üniversitelere girebildiği varsayımdır. Bu durum genelde üniversite sınavı ve tercih döneminde gündeme getirilmektedir. Oysaki Türk vatandaşı olmayan her öğrenci yabancı öğrenci statüsündedir ve bir yabancı için devlet üniversitesine girebilmesi için YÖS denilen Yabancı Öğrenci sınavını geçmesi gerekmektedir. Vakıf üniversiteleri de kendine göre kriter belirlemekte ve bu kriterlere uyulmazsa yabancı öğrenciler üniversitelere girememektedir. Suriyeli öğrencilere özgü avantajlı bir durum olmadığı görülmektedir (Mülteciler Derneği, 2022). Eğitim kapsamında yapılan bir haberdeki yanlış bilgiye örnek olarak, yakın zamanda Millî Eğitim Bakanlığı'nın (MEB) beş yıldızlı otelde Suriyeli öğrencilere özel festival düzenlediği haberi verilebilir. Bu konu Twitter'da en çok konuşulan konu oldu (Korkmaz, 2022). Teyit'in analizine göre bu haber yanlış bilgi türlerinden çarpıtma içermektedir. Bahse konu festival, MEB'in kendi bütçesinden değil, Avrupa Birliği (AB) tarafından finanse edilen SEUP (Mesleki ve Teknik Eğitim Yoluyla Sosyal ve Ekonomik Uyum Projesi) projesi kapsamında düzenlenmiştir. Projenin hedef kitlesinde sadece Suriyeli öğrenciler değil, 14-17 yaş aralığındaki Türk öğrenciler de vardır. Projenin amacı geçici koruma altındaki Suriyelilerin ve Türk ev sahibi toplulukların sosyal ve ekonomik uyumunu, istihdam edilebilirliklerini ve yeterliliklerini iyileştirerek, onları mesleki eğitime teşvik etmektir (SEUP, 2022). Haberin özellikle Türk halkından alınan vergilerle öğrencilerin finanse edildiği vurgusu ile dolaşıma girdiği görülmektedir (Ayhan, 2022; Cumhuriyet, 2022). Haberi ayrıca göçmen karşıtı söylemleri ve eylemleri ile bilinen Zafer Partisi başkanı Ümit Özdağ'da paylaşmıştır (Özdağ, 2022). İnfodeminin göçmen karşıtlığını yükseltmede kullanılmasına iyi bir örnek teşkil etmektedir.

AB Yardım Programı (FRIT) fonu, Alman Kalkınma Bankası ve Dünya Bankası tarafından finanse edilen bir diğer eğitimle ilgili proje "Kriz Zamanlarında Herkes İçin Eğitim I, II & III ve Eğitim Altyapısının Güçlendirilmesi Projeleri" hakkında da yanlış bilgilerin paylaşıldığı içerikler bulunmaktadır (Korkmaz, 2021). Teyit'in yaptığı analize göre bu içerikler çarpıtma türünde yanlış bilgi barındırmaktadır. MEB'in uygulayıcısı olduğu proje kapsamında sadece Suriyeli öğrenciler değil, kurulduğu bölgede ikamet eden tüm öğrenciler yararlanabilmektedir (MEB, 2019). AB projenin amacında yerinden edilmiş kişilerin uzun vadede kalkınma ihtiyaçlarını ve çocukların eğitimini

karşılama olduğunu belirtmiştir. Hedef kitle de 5-17 yaş aralığındaki Suriyeli ve Türk çocukları olarak ifade edilmiştir (Delegation of the European Union to Türkiye, 2022). Dolaşan çarpıtma haberlerde proje kapsamında kurulan okulların yatılı okul olduğu bilgisi de bulunmaktadır. Ayrıca bu proje ile sığınmacı olmayan yerlere de sığınmacı yerleştirileceği, Suriyeli öğrencilerin ailelerine vatandaşlık ve geçici konut verileceği iddiaları da paylaşılan haberlerde yer almaktadır (Korkmaz, 2021). Eğitime dair bu yanlış bilgiler, entegrasyon sürecini olumsuz etkilemektedir. Philimore (2012:3) göç alan toplumun bireylerinin ve göçmenlerin eğitim, iş ve barınma gibi temel hak ve kaynakları kullanmalarının başarılı bir entegrasyon⁵ için önemli olduğunu vurgulamaktadır. Suriyelilere dair sadece eğitimde değil, diğer alanlarda da yer alan yanlış bilgiler onların temel haklara erişiminde engeller oluşturmaktadır. Entegrasyon sürecindeki bu olumsuzluklar, göçmen karşıtlığını da besler niteliktedir.

Ekonomi alanında Suriyeliler ile ilgili yanlış bilgiler, onlara yönelik yapılan yardımlar, iş olanakları ve vergide ayrıcalık konularında yoğunlaşmaktadır. En fazla yayıldığı bilinen yanlış bilgi, Suriyelilere yapılan yardımlar hakkındadır. Özellikle bu yardımların devlet tarafından yapıldığına dair haberler olduğu görülmektedir. Devletin Geçici Barınma Merkezleri dışında yaşayan geçici koruma altındaki kişilere AB tarafından finanse edilerek yaptığı Sosyal Uyum Yardımı (SUY) ve Yabancılar Yönelik Şartlı Eğitim Yardımı (YŞEY) adlarında iki programı bulunmaktadır (T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü, 2022). Bu konuya ilişkin tartışmalar sürerken devletin Şanlıurfa'da Suriyelilere bayram için 2 bin TL nakdi yardım dağıttığı iddiası ortaya atılmış, Teyit'in konuya ilişkin araştırması sonucu Şanlıurfa'da yapılan yardımın İnsan Hak ve Hürriyetleri İnsani Yardım Vakfı (İHH) tarafından yapıldığı ortaya çıkmıştır (Korkmaz, 2022). Haber, Bizim Haber Ajansı Youtube kanalında yayımlanmıştır (Archive.today, 2022). Görüntüler incelendiğinde İHH görevlileri vakıf amblemlerinin açıkça görülebildiği yeleklerle ayırt edilebilmektedir. Haberi paylaşan sitelerin kaynak olarak gösterdiği Gazete İpekyol'a gidildiğinde yardımın devlet tarafından yapıldığına dair detay içermediği görülmektedir (Gazete İpekyol, 2022). Bahse konu haberdeki bilgi, Suriyeliler hakkında olumsuz algı oluşturma amacıyla yanıltıcı bir şekilde kullanılmış ve çarpıtılarak verilmiştir.

Ekonomi alanındaki yanlış bilgiye bir başka örnek, Suriyeli ve Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarını kapsayan, maliyeti FRIT tarafından karşılanan "Geçici Koruma Altındaki Suriyeliler ve Türk Vatandaşları İçin İstihdam Desteği Projesi" hakkındaki iddialardır. Paylaşılan içeriklerde bu projenin Suriyelileri istihdam etmeye yönelik olduğu ifade edilmiştir. İşte Kocaeli, Yeni Çağ, Yüz Makale gibi haber siteleri, Turkish Special Forces Facebook sayfasında paylaşılan 7.400 Suriyelinin istihdam edileceğine dair gönderisini haber yapmışlardır. Aynı zamanda Ekşi Sözlük'te de gündem olmuştur (Furuncı, 2019). Proje, 14 bin 800 kişinin istihdam edilebilmelerine yönelik bir eğitim olarak tasarlanmıştır. Proje dahilinde kimsenin istihdam edilmesi söz konusu değildir (İŞKUR, 2019). Bu içerikler, çarpıtma ve bağlamdan kopartma türünde üretilmiş yanlış bilgilerdir. Göç ve güvenlik ilişkisinin açık bir şekilde görüldüğü alanlardan biri ekonomik güvenlidir. Bu tema altındaki yanlış bilgilerin sığınmacıların istihdam piyasasına tehdit oluşturduğu, istihdam piyasasında yerlilerin yerine tercih edildiği, vergiden muaf tutulduğu ya da kolaylık sağlandığı, hükümetin onlara yönelik yaptığı harcamaların ve yardımların miktarının fazla olduğu, aileleriyle beraber sağlık ve eğitim masrafları yarattığı iddiaları etrafında dolaşıma girdiği görülmektedir.

Suriyelilerle ilgili düzenli aralıklarla yapılan diğer bir dezenformasyon vatandaşlık ile ilgilidir. Zaman zaman çeşitli illerde Suriyelilerin vatandaşlık kuyruğuna girdiği iddiaları gündeme gelmektedir. Bunlardan bir tanesi de yakın zamanda Esenyurt'ta İçişleri Bakanlığı Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü'ne ait seyyar aracın, sığınmacılara vatandaşlık verdiği iddiası ile yayılan bir fotoğrafı ilişkilidir (Başaçek, 2022). İçişleri Bakanlığı kimlik kartı, pasaport, sürücü belgesi gibi nüfus işlemlerinde kullanılmak üzere Esenyurt'ta seyyar araçlar hizmete sunmuştur. Kamu hizmetlerinin yurt içi ve hatta yurt dışı temsilciliklerde gezici olarak yapılması olağan bir durumdur, böylelikle kamu hizmetine ulaşılabilirliği arttırmak hedeflenmektedir. Esenyurt da Türkiye'nin en kalabalık ilçesi olması sebebiyle gezici kamu hizmetlerinin kolaylaştırıcılığına ihtiyaç duyulan bir bölgedir. Nüfus Müdürlüğü hizmetlerinden yararlanacak olan herkese açık şekilde gezici aracın Esenyurt'ta hizmet verdiğine dair bilgiye İçişleri Bakanlığı'nın sitesinden ulaşılabilir (T.C. İçişleri Bakanlığı, 2022). Haberin

⁵ Entegrasyona dair literatürde üzerinde uzlaşmış tek bir tanım bulunmamaktadır. Castles ve arkadaşları entegrasyonun iki kullanımı olduğunu düşünmektedir. İlk kullanıma göre entegrasyon, yeni gelenlerin hakim kültüre ve hayat şekline tek taraflı olarak uyum sağlamalarıdır. İkinci kullanımda ise entegrasyon hem yeni gelenlerin hem toplumun karşılıklı değişimini içeren çift taraflı bir uyum sürecidir (Castles vd., 2002: 112-119).

paylaşıldığı Haber Erk sitesinin kaynağına gidildiğinde başka bir kullanıcının alıntılı olduğu görülebilmektedir. Bahse konu haberde çarpıtılmış yanlış bilgi bulunmaktadır. Türkiye’de vatandaşlık başvurularının ilgili makamı yurtiçinde 5901 sayılı Türk Vatandaşlığı Kanunu’nun 16. maddeye göre valiliklerdir (Resmî Gazete, 2010). Kamuoyundaki tepkinin bir sebebi de bahse konu kanundaki “istisnai vatandaşlık” kategorisi ve bu kategorinin değerlendirilmesine ilişkin kriterlerin oldukça muğlak olmasıdır. Buradaki kriterlerde yer alan “vatandaşlığa alınması zaruri görülen kişiler” ve “göçmen olarak kabul edilen kişiler” ifadeleri oldukça yoruma açıktır ve şüphe uyandırmaktadır. Ayrıca taşınmaz mülk edinerek Türk vatandaşlığının genel ve istisnai olarak kazanılması durumu da (Resmî Gazete, 2010) yaygın bir şekilde bilinmektedir. Bununla ilgili Teyit’te yer alan içerik analizlerinde taşınmaz mülk edinerek vatandaşlık hakkı kazanılabileceğine dair doğrulanan bir iddia da bulunmaktadır (Ünsay, 2019). Tüm bu etmenlerle birlikte vatandaşlığın hangi koşullarda alınabildiğine dair spekülasyon bilgilerin dolaşımında olması da yanlış bilgilere inanmayı kolaylaştırmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığına geçişle ilgili bu yanlış bilgiler, göçmenlik karşıtı tutumları beslemektedir.

Suriyelilerin milli değerlere saldırdığı ve güvenlik tehdidi oluşturduklarına dair yanlış bilgiler de dolaşıma sokulmaktadır. Bu tarz tehdit algısı yaratan bilgiler “biz” ve “onlar” arasındaki sınırları keskinleştirmektedir (Yurdakul, 2009: 218-19). Göçmenler şiddet eylemleri içerisinde olan öznel olarak gösterilerek Türkiye toplumu ile uyum sağlayamayacakları, farklı oldukları ve dolayısıyla tehdit oluşturdukları algısı yaratılmaya çalışılmaktadır. Örneğin, 25 Temmuz 2019’da Türkiye’de Suriyeli sığınmacılar tarafından düzenlenen ve Türk bayrağının da ezildiğini gösteren bir video dolaşıma girmiş ve hızlıca etkileşim olarak yayılmıştır (Arabacı, 2019). Bahse konu video aslında ilk kez 2015 yılında Youtube’da Irak’ın Basra kentinde eylem yapan kişileri gösterdiği iddiasıyla paylaşılmıştır. Türkiye’den askeri güçlerin takviye edilmesine yönelik protestolarda Türk bayrağının ezildiği ve yakıldığı ile ilgili videoya ulaşılabilmektedir (Arabacı, 2019). Bu videonun dolaşıma girdiği tarihlerde Suriyelilerin geri gönderilmesine ilişkin karar ardından yapılan eylem çağrıları bulunduğu için bu hatalı ilişkilendirme türündeki yanlış bilgi hızla yayılmıştır (DW, 2019). Adıyaman’da Atatürk heykeline saldıran kişinin Suriyeli olduğu iddiası da bu temadaki diğer bir dezenformasyon örneğidir (Arabacı, 2018). Bahse konu kişinin Türk vatandaşı ve madde bağımlısı biri olduğu polis tarafından açıklanmıştır (Milliyet, 2018). Heykele yapılan saldırı ile ilgili iddiayı Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) İstanbul Milletvekili Barış Yarkadaş, Adıyaman Merkez İlçe Başkanı referanslı bir video ile Twitterda paylaşmıştır (Yarkadaş, 2018). İlgili twite bakıldığında çok fazla yeniden paylaşıldığı ve beğenildiği görülmektedir. Yarkadaş daha sonra saldırıyı yapan kişinin Suriyeli olmadığına dair paylaşım da yapmıştır (Yarkadaş, 2018). Saldırganın Suriyeli olduğuna ilişkin twitin 3 bini aşkın defa paylaşıldığı, doğru bilginin açıklandığı twitin ise 51 kez paylaşıldığı görülmektedir. Daha önce de belirtildiği üzere yanlış bilgi eğer değerleri hedef alıyor ve duygulara hitap ediyorsa çok hızlı bir şekilde yayılmaktadır. Bu bilginin olumsuz algı oluşumundaki katkısı, haberin yanlışlığı kanıtlanırsa bile geri alınamamaktadır.

6. TARTIŞMA ve SONUÇ

Çalışma kapsamında paylaşılan analizlerde gösterilmeye çalışılan infodeminin göçün güvenleştirilmesi sürecinde göçmen karşıtı söylemlerin oluşturulmasında, dolaşıma sokulmasında ve göçün güvenlik meselesi olduğuna inandırıcılığın artırılmasında önemli bir rolü olduğudur. Yanlış bilgilerin yayıldığı mecraların web tabanlı oluşu paylaşımı hızlandırmakta ve çok daha fazla kişiyi etkilemektedir. Bu bilgilerin yanlışlığı ispatlansa dahi toplumun algısını olumsuz yönlendirdiği görülmektedir. Bu durumda yanlış bilgi, göçün güvenleştirilmesi sürecinde referans nesnesine yönelik tehdidin varlığına ikna için kamuoyunda gerekli algının oluşumunda önemli bir görev üstlenmiş olmaktadır. Özellikle duyguları hedef olarak dolaşıma giren yanlış bilgilerin etkisi daha çok olmakta ve inandırıcılığı da yüksek olmaktadır. Dünya siyaset sahnesinde parlayan aşırı sağ akımlar ve göçmen karşıtı politikalar Türkiye’yi de etkilemektedir. Özellikle toplumsal ve ekonomik kriz anlarında göçmen karşıtlığı, yayılan yanlış bilgilere dayanan söylemler ile alevlenmektedir. Türkiye’de de milyonlarca sığınmacı, göçmen karşıtlığının hedefinde bulunmaktadır. Savaştan kaçarak Türkiye’ye sığınan Suriyelilere karşı ilk zamanlar toplumsal kabul yüksekken daha sonra kalış süresinin uzaması ve entegrasyon politikalarının gecikmesi, toplumda hızla Suriyelilere yönelik ayrımcı tutumları yükselterek kabulü düşürmüştür. Murat Erdoğan’ın Suriyeliler Barometresi çalışmasında Türk halkının Suriyelilerle birlikte yaşamasına rağmen araya ciddi bir mesafe koyduğu tespiti yapılmaktadır. “Suriyeliler ile evlenebilirim” önermesine gelen cevaplarda Türk toplumu içinde buna “kısmen katılıyorum” ve

“katılıyorum” diyenlerin oranı 2017’de %20,3 iken 2019’da bu oran %11,6’ya düşmüştür. %86,9 ise evliliği net biçimde uygun görmediğini ifade etmiştir (M. Erdoğan, 2019: 72-73).

Yanlış bilginin yayılımında medyanın rolü azımsanamaz. Bu bağlamda Suriyelilerin medyada temsili konusu önemlidir. 2011-2015 yıllarını kapsayan gazete haberleri analizinde Birgün, Evrensel, Yeni Şafak ve Zaman gazetelerinin Suriyelileri doğrudan ilgilendiren barınma, entegrasyon, güvenlik, sağlık, çalışma şartları gibi konularda haber yaptıklarını; Cumhuriyet, Ortadoğu ve Sabah gazetelerinde ise daha siyaset temalı, hükümetin sığınmacı politikalarına yönelik haberlerle Suriyelileri yansıttıkları görülmüştür (Efe, 2015: 26-41). Aynı şekilde bir başka çalışmada da Cumhuriyet, Yeni Şafak, Zaman, Posta ve Hürriyet gazetelerinde yer alan haberlerde sığınmacıların “günah keçisi” olarak yansıtıldığı tespit edilmiştir (Göker ve Keskin, 2015). Medyada Suriyelilerin temsili yanlış bilgi içeren haberler ile doğrudan ilişkilidir. Tüm dünyanın muzdarip olduğu infodemi ile mücadele etmek, oluşan olumsuz algıların değişmesi için önemlidir. Türkiye’de de bulunan doğrulama kuruluşları, vatandaşların yanlış bilgiye olabildiğince daha az maruz kalmasını sağlamaya çalışmaktadır. Bu çalışmada örnek vaka olarak seçilen Teyit, yanlış bilgi ile mücadelede önemli rol oynayan doğrulama kuruluşlarından biridir. Teyit, birçok alanda doğrulama faaliyeti göstermektedir. Teyit’in Suriyeliler ile ilgili haberlere yönelik yapmış olduğu analizlerde yanlış bilginin çokluğu, Türkiye’de artan göçmen karşıtlığının boyutunu gözler önüne sermektedir. İncelenen yanlış bilgi türleri ve amaçlarında da görüldüğü üzere, yanlış bilgiler bir amaç doğrultusunda paylaşılmaktadır. Göçün güvenlikleştirilmesi konusunda göçmenlerin tehdit oluşturduğu yönündeki söylemlerin yanlış bilgi şeklinde yayılması toplumu bu konuda ikna etmekte ve olağan üstü önlemlere meşru bir zemin oluşumunu sağlamaktadır. Türkiye ya da diğer ülkeler için insan hareketliliği gerçeğinin kabullenilebilmesi ve ev sahibi toplum ile göçmenlerin huzur, barış içinde yaşayabilmesi için doğru bilgi kaynakları önemlidir. Toplulukların birbirini tanıması, önyargılarını ortadan kaldırabilmesi için doğru tanıma gereklidir. Yanlış bilgi ile mücadeleye yönelik insan ve toplum güvenliğini tehlikeye atan infodeminin önlenmesine dair girişimlerin ve çalışmaların artması önemli görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Açıkmeşe, S. A. (2021). Güvenlik, Güvenlik Çalışmaları ve Güvenlikleştirme. E. Balta (Ed.). *Küresel Siyasete Giriş Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler* içinde (s. 241-256). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Adomson, F. (2006). Crossing Borders: International Migration and National Security. *International Security*, 31 (1), 165-199.
- Arabacı, A. O. (2019, 26 Temmuz). Videonun Türkiye’deki gösteride Türk bayrağına basan Suriyelileri gösterdiği iddiası. *Teyit*. Erişim adresi: <https://teyit.org/videonun-turkiyedeki-gosteride-turk-bayragina-basan-suriyelileri-gosterdigi-iddiasi>
- Arabacı, A. O. (2018, 14 Kasım). Adıyaman’da Atatürk heykeline saldırdığı belirtilen kişinin Suriyeli olduğu iddiası. *Teyit*. Erişim adresi: <https://teyit.org/adiyamanda-ataturk-heykeline-saldirdigi-belirtilen-kisinin-suriyeli-oldugu-iddiasi>
- Archive.today (2022, 29 Nisan). Erişim adresi: <https://archive.md/dyeoM>
- Ayhan, D. (2022, 11 Mayıs). Suriyeli öğrenciler 5 yıldızlı otelde 5 gün ağırLANacak!. *Sözcü Gazetesi*. Erişim adresi: <https://www.sozcu.com.tr/2022/gundem/suriyeli-ogrenciler-5-yildizli-otelde-5-gun-agirlanacak-7127359/>
- Balzacq, T. (2010). Constructivism And Securitization Studies. M. Dunn ve V. Mauer (Ed.). *The Routledge Handbook of Security Studies*, içinde (s.56-72). Londra: Routledge,
- Başaçek, C. (2022, 26 Nisan). Fotoğrafın sığınmacılara hizmet eden seyyar vatandaşlık aracını gösterdiği iddiası. *Teyit*. Erişim adresi: <https://teyit.org/analiz-fotografin-siginmacilar-icin-seyyar-vatandaslik-aracini-gosterdigi-iddiasi>
- Bogdan, R., & Biklen, S. K. (1997). *Qualitative Research For Education*. Ma: Allyn & Bacon.
- Buzan, B. (1997). Rethinking Security After The Cold War. *Cooperation and Conflict*, 32(1), 5-28.
- Castles, S., Korac, M., Vasta, E. and Vertovec, S. (2002). Integration: Mapping the Field. Centre for Migration and Policy Research and Refugee Studies Centre. University of Oxford.
- Cumhuriyet (2022, 11 Mayıs). *Suriyeli öğrenciler 5 yıldızlı otelde 5 gün ağırLANacak*. Erişim adresi: <https://www.cumhuriyet.com.tr/turkiye/suriyeli-ogrenciler-5-yildizli-otelde-5-gun-agirlanacak-1934778>

- Çavuş, G. (2019, 20 Şubat). Baybars Örsek Uluslararası Doğruluk Kontrolü Ağı'nın yeni direktörü oldu. *Teyit*. Erişim adresi: <https://teyit.org/baybars-orsek-uluslararasi-dogruluk-kontrolu-aginin-yeni-direktoru-oldu>
- Çömlekçi, M. F. (2019). Sosyal Medyada Dezenformasyon ve Haber Doğrulama Platformlarını Pratikleri. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 7 (3), 1549-1563.
- Dannreuther, R. (2007). People on the Move: Migration as a Security Issue. R. Dannreuther (Ed.). *International Security: The Contemporary Agenda*. İçinde (s. 100-17). Cambridge, MA: Polity Press.
- Delegation of the European Union to Turkey (2022). Erişim adresi: <https://www.avrupa.info.tr/en/project/education-all-times-crisis-ii-7083>
- Demirtaş, B. (2019). Mülteciler ve Güvenlikleştirme. *Güvenlik Yazıları Serisi*, 18, 1- 8.
- DW (2019, 22 Temmuz). *İstanbul Valiliği kaydı olmayan Suriyelilere tarih verdi*. Erişim adresi: <https://www.dw.com/tr/i%CC%87istanbul-valili%C4%9Fi-kayd%C4%B1-olmayan-suriyelilere-tarih-verdi/a-49700135>
- Efe, İ. (2015, Aralık). *Türk Basınında Suriyeli Sığınmacılar*. SETA.
- Erdoğan, E., Uyan-Semerci, P., Eyolcu-Kafalı, B. ve Çaytaş, Ş. (2022). *İnfodemi Ve Bilgi Düzensizlikleri Kavramlar, Nedenler Ve Çözümler*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Erdoğan, E., Uyan-Semerci, P., Türkarlan, G. ve Kuzlukluoğlu, C. (2020). "İnfodemi" İle Etkin Mücadele İçin Bireylerin Yanlış Bilgi Karşısındaki Tutumlarının ve Bu Tutumların Belirleyicilerinin Araştırılması: Covid-19 Örneği. İstanbul Bigi Üniversitesi. Erişim adresi: <https://drive.google.com/file/d/1zxTiejG0ex5uqomcnDP4ykgek9eOjVMS/view?pli=1>
- Erdoğan, M. M. (2020). *Suriyeliler Barometresi 2019: Suriyelilerle Uyum İçinde Yaşamın Çerçevesi*. Orion Kitabevi.
- Eroukhmanhoff, C. (2017). Securitisation Theory. S. McGlinchey, R. Walters & C. Scheinpflug (Ed.). *International Relations Theory* içinde (104- 110). E-International Relations Publishing.
- European Commission (2021). Advance EFFIS Report on Forest Fires in Europe, Middle East and North Africa 2020. EU Science Hub. Erişim adresi: https://effis-gwis-cms.s3-eu-west-1.amazonaws.com/effis/reports-and-publications/effis-related-publications/Advance_EFFIS_Report+on+Forest+Fires+in+Europe_2020_210401xv_fin_alv2.pdf
- Fanh Hisieh, H. ve Shannon, S. E. (2005). Three Approaches To Qualitative Content Analysis. *Qualitative Health Research*, 15 (9), 1277-1288.
- Fındık, K. H. (2017). Haber doğrulama sitelerinin yükselişi ve haber doğrulama araçları. *Digitalage*. Erişim adresi: <https://digitalage.com.tr/haber-dogrulama-sitelerinin-yukselisi/>
- Foça, M.A. (2019). Sözlük: Yanlış bilginin en yaygın yedi türü. *Teyit*. Erişim adresi: <https://teyit.org/sozluk-yanlis-bilginin-en-yaygin-7-turu>
- Furuncı, P. (2019, 5 Şubat). İŞKUR'un 7 bin 400 Suriyeli istihdam edeceği iddiası. *Teyit*. Erişim adresi: <https://teyit.org/iskur-un-7-bin-400-suriyeli-istihdam-edecegi-iddiasi>
- Gazete İpekyol (2022, 27 Nisan). *Suriyelilerin yardım kuyruğu*. Erişim adresi: <https://www.gazeteipekyol.com/haber/10074795/suriyelilerin-yardim-kuyruğu>
- Göker, G., & Keskin, S. (2015). Haber Medyası Ve Mülteciler: Suriyeli Mültecilerin Türk Yazılı Basınındaki Temsili. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, (41).
- Hisarlıoğlu, F. (2019). Güvenlikleştirme. *Güvenlik Yazıları Serisi*, 24, 1-7. Erişim adresi: https://trguvenlikportali.com/wp-content/uploads/2019/11/Guvenliklestirme_FulyaHisar%C4%B1oglu_v.1.pdf
- Huysmans, J. (2006). *The Politics of Insecurity: Fear, Migration and Asylum in the EU*, Londra, Routledge,
- İŞKUR (2019, 28 Ocak). Geçici koruma altındaki Suriyeliler ve Türk vatandaşları için istihdam desteği projesi açılış toplantısı Ankara'da yapıldı. Erişim adresi: <https://www.iskur.gov.tr/haberler/gecici-koruma-altindaki-suriyeliler-ve-turk-vatandaslari-icin-istihdam-destegi-projesi-acilis-toplantisi-ankara-da-yapildi/>
- Kaya, A (2016). *İslam, Göç ve Entegrasyon Güvenlikleştirme Çağı*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları

- Korkmaz, B. (2021, 7 Ağustos). MEB'in İzmir'de mültecilere özel dört okul yapacağı iddiası. *Teyit*. Erişim adresi: <https://teyit.org/analiz-mebin-izmirde-multecilere-ozel-dort-okul-yapacagi-iddiasi>
- Korkmaz, B. (2022, 12 Mayıs). MEB'in beş yıldızlı otelde Suriyeli öğrencilere özel festival düzenlediği iddiası. *Teyit*. Erişim adresi: <https://teyit.org/analiz-mebin-bes-yildizli-otelde-suriyeli-ogrencilere-ozel-festival-duzenledigi-iddiasi>
- Korkmaz, B. (2022, 29 Nisan). Devletin Şanlıurfa'da Suriyelilere bayram için 2 bin TL nakdi yardım dağıttığı iddiası. *Teyit*. Erişim adresi: <https://teyit.org/analiz-devletin-sanliurfada-suriyelilere-bayram-icin-ikibin-tl-nakdi-yardim-dagittigi-iddiasi>
- Korteweg, A., & Yurdakul, G. (2009). Islam, Gender, and Immigrant Integration: Boundary Drawing in Discourses on Honour killing in the Netherlands and Germany. *Ethnic and Racial Studies*, 32 (2), 218-238.
- Mandaci, N., & Özerim, G. (2013). Uluslararası Göçlerin Bir Güvenlik Konusuna Dönüşümü: Avrupa'da Radikal Sağ Partiler ve Göçün Güvenlikleştirilmesi. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 10 (39), 105-130.
- Marwick, A. & Lewis, R. (2017). *Media Manipulation And Disinformation Online*. Data & Society. Erişim adresi: https://datasociety.net/wp-content/uploads/2017/05/DataAndSociety_MediaManipulationAndDisinformationOnline-1.pdf
- Mayring, P. (2011). *Nitel Sosyal Araştırmaya Giriş Nitel Düşünce İçin Bir Rehber*. Çev. A. Gümüş ve M. S. Durgun. Bilgesu Yayıncılık.
- McLuhan, M. (1965). *Understanding Media: The Extensions of Man*. New York: McGraw Hill.
- MEB (2019, 18 Eylül). "Kriz zamanlarında herkes için eğitim projesi" kapsamında 180 yeni okul. Erişim adresi: <https://www.meb.gov.tr/kriz-zamanlarında-herkes-icin-egitim-projesi-kapsamında-180-yeni-okul/haber/19332/tr>
- Medyascope (2017). *Teyit.org'un 1. yılı Konuk: Mehmet Atakan Foça* [Video]. Youtube. Erişim adresi: https://www.youtube.com/watch?v=SxE5XAHFPPg&ab_channel=Medyascope
- Milliyet (2018, 13 Kasım). Atatürk heykelinin omuzlarına oturdu! Polis linçten zor kurtardı. *Milliyet*. Erişim adresi: <https://www.milliyet.com.tr/gundem/ataturk-heykelinin-omuzlarına-oturdu-polis-lincten-zor-kurtardi-2777295>
- Mitchell, M.I. (2012, Haziran). *The Perils of Population Movements in International Relations: new directions for rethinking the migration-conflict nexus*. Paper Presented at the Canadian Political Science Association Annual Meeting, Edmonton, AB.
- Mülteciler Derneği (2022). *Suriyelilerle İlgili Doğru Bilinen Yanlışlar*. Erişim adresi: <https://multeciler.org.tr/suriyelilerle-ilgili-dogru-bilinen-yanlislar/#:~:text=%C4%B0DD%C4%B0A%201%3A%20Suriyeliler%20Devletten%20Maa%C5%9F,Giden%20Her%20Suriyeliye%20Burs%20Veriyor>
- Neidhardt, A.H. & Butcher, P. (2022, 8 Eylül). Disinformation On Migration: How Lies, Half-Truths, And Mischaracterizations Spread. *Migration Policy Institute*. Erişim adresi: <https://www.migrationpolicy.org/article/disinformation-migration-how-fake-news-spreads>
- Neuman, W. L. (2014). *Toplumsal araştırma yöntemleri nitel ve nicel yaklaşımlar* 1. Cilt (7. Basım). Çev. Sedef Özge. Yayıncısı.
- Özdağ, Ü. (2022, 11 Mayıs). Erişim adresi: <https://twitter.com/umitozdag/status/1524426765078347783>
- Özgür, E. (2021, 26 Ağustos). Yangınlar sırasında yayılan beş yanlış bilgi türü. *Teyit*. <https://teyit.org/teyitpedia-yanginlar-sirasında-yayilan-bes-yanlis-bilgi-turu>
- Pan American Health Organization & World Health Organization (2020). *Understanding the infodemic and misinformation in the fight against COVID-19*. Pan American Health Organization. Erişim adresi: https://iris.paho.org/bitstream/handle/10665.2/52052/Factsheet-infodemic_eng.pdf?sequence=16&isAllowed=y
- Phillimore, J. (2012). Implementing integration in the UK: lessons for integration theory, policy and practice. *Policy and Politics*, 40 (4), 525-545.
- Phizacklea, A. (2011). Concluding remarks: State security versus the security of migrants: the unbalanced contest. Lazadiris, G. (Ed.), *Security, Insecurity and Migration in Europe* içinde (1-8). Ashgate Publishing.

- Resmi Gazete (2010, 6 Nisan). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/04/20100406-9.htm>
- Rothkopf, D.J. (2003, 11 Mayıs). When the buzz bites back. *The Washington Post*. Erişim adresi: <https://www.washingtonpost.com/archive/opinions/2003/05/11/when-the-buzz-bites-back/bc8cd84f-cab6-4648-bf58-0277261af6cd/>
- Rudolph, C. (2003). Security and the Political Economy of International Migration. *The American Political Science Review*, 97 (4), 603- 620.
- Rumelili, B., & Karadağ, S. (2017). Göç ve güvenlik: Eleştirel yaklaşımlar. *Toplum ve Bilim*, 140, 69-92.
- SEUP (2022). *Proje Hakkında*. Erişim adresi: <https://seup.meb.gov.tr/proje-hakkinda/>
- Silsüpür, S. (2018, 14 Aralık). Bilgi bozukluğunu anlamak için kavramlar. *Teyit*. Erişim adresi: <https://teyit.org/bilgi-bozuklugunu-anlamak-icin-kavramlar>
- Silverman, C. (2015). *Doğrulama el kitabı (Verification handbook)*, European Journalism Centre.
- Sönmez, P., & Ünal Eriş, Ö. (2021). Securitisation of Migration Revisited: European Union Policies Through the Lens of Syrian Refugees Living in Turkey. *Siyasal: Journal of Political Sciences*, 30(2), 225–241. <http://doi.org/10.26650/siyasal.2021.30.899160>
- Şirin Öner, N. A. Ve Ihlamur Öner, S.G. (2018). Giriş: Uluslararası İlişkiler Disiplininde Göçün Yeri. N.A. Şirin Öner ve S.G. Ihlamur Öner (Ed.). *Uluslararası İlişkilerde Göç: Olgular, Aktörler ve Politikalar* içinde (s. 1- 20). İstanbul: Der Yayınları.
- T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü (2022, 12 Kasım). *Sosyal Yardım Programlarımız*. Erişim adresi: <https://www.aile.gov.tr/sygm/programlarimiz/sosyal-yaritim-programlarimiz/>
- T.C. İçişleri Bakanlığı (2022, 19 Şubat). *Nüfus İşleri Genel Müdürlüğümüzün Mobil Tırı Esenyurt Meydanında Vatandaşlara Hizmet Veriyor*. Erişim adresi: <https://www.icisleri.gov.tr/nufus-isleri-genel-mudurlugumuzun-mobil-tiri-esenyurt-meydaninda-vatandaslara-hizmet-veriyor#:~:text=Mobil%20%C4%B1ra%20gelen%20vatanda%C5%9Flar%C4%B1n%20adres,ortalama%201200%2D1300%20i%C5%9Flem%20yap%C4%B1yoruz>
- Türkmen, G. (2021). When wildfires fan the flames of anti-immigrant discourse: Climate change, conspiracy theories, and the need for transparent governance. *WZB*. Erişim adresi: <https://wzb.eu/en/publications/wzb-mitteilungen/im-angesicht-der-klimakrise/when-wildfires-fan-the-flames-of-anti-immigrant-discourse>
- Uzunoglu, S. & Uyar, V. (2021). *Türkiye 'de doğru bilgiyi aramak: Çöldeki vahanın peşinde*. News Lab Turkey. Erişim adresi: <https://www.newslabturkey.org/wp-content/uploads/2021/04/rh-2.pdf>
- Ünsay, H.K. (2019, 20 Haziran). 250 bin dolar yatırım yapan yabancıların Türk vatandaşlığı alabileceği iddiası. *Teyit*. Erişim adresi: <https://teyit.org/250-bin-dolar-yatirim-yapan-yabancilarin-turk-vatandasligi-alabilecegi-iddiasi>
- Ünver, H. A. (2020). *Türkiye 'de Doğruluk Kontrolü ve Doğrulama Kuruluşları*. EDAM.
- Vosoughi, S., Roy, D. ve Aral, S. (2018). The spread of true and false news online. *Science*, 359(6380), 1146-1151. Erişim adresi: <https://www.science.org/doi/10.1126/science.aap9559>
- Waever, O.Buzan, B. and Wilde, J.D. (1998). *Security: A New Framework for Analysis*. Lynne Rienner Publishers.
- Wardle, C. & Derakshan, H. (2017). *Information Disorder: Toward an Interdisciplinary Framework For Research and Policy Making*. Council of Europe.
- Wardle, C. (2020). *Understanding Information Disorder*, First Draft,
- World Health Organization & Infodemic Management. (2020). *Managing the Covid-19 infodemic call for action*. World Health Organization. Erişim adresi: <https://blog.sodipress.com/wp-content/uploads/2020/11/Managing-the-Covid-19-infodemic-czll-for-action.pdf>
- Yarkadaş (2018, 13 Kasım). Erişim adresi: <https://twitter.com/barisyarkadas/status/1062330851478921217?s=19>
- Yarkadaş (2018, 13 Kasım). Erişim adresi: <https://twitter.com/barisyarkadas/status/1062330851478921217?s=19>
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2011). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.
- Yıldız, Y. (2009). Turkish girls, Allah's Daughters, and the Contemporary German Subject: Itinerary of a Figure 1. *German Life and Letters*, 62 (4), 465-481.

- Yılmaz, F. (2015). From immigrant worker to Muslim immigrant: Challenges for feminism. *European Journal of Women's Studies*, 22 (1), 37-52.
- Young, D., Jamieson, K. H., Poulsen, S. ve Goldring, A. (2018). Fact-checking effectiveness as a function of format and tone: Evaluating FactCheck. org and FlackCheck. org. *Journalism & Mass Communication Quarterly*, 95 (1), 49-75.
- Zapata-Barrero, R., ve Yalaz, E. (2019). Göç Çalışmalarında Nitel Araştırmalara Giden Yolu Açmak. Zapata-Barrero, R. ve Yalaz, E.(Ed.) *Avrupa Göç Çalışmalarında Nitel Araştırmalar* içinde, GarKitaplık, İstanbul, 1-9.
- الابطال البصرة شباب ارجل تحت العثماني التركي العلم سحق (2016). Erişim adresi: https://www.youtube.com/watch?v=AXSXBB0raNw&t=13s&ab_channel=alwaleed77

Çevre Dostu Bir Anlayış Olarak Aşırı Turizme Karşı Rejeneratif (Yenileyici) Turizm: Kavramsal Bir Değerlendirme

Regenerative Tourism Against Overtourism as an Environmentally Friendly Approach: A Conceptual Evaluation

Dr. Öğretim Üyesi Nur KULAKOĞLU DİLEK
Batman Üniversitesi, Turizm Fakültesi
nurkulakoglu@hotmail.com
ORCID: 0000-0002-2115-301X

Doç. Dr. S. Emre DİLEK
Batman Üniversitesi, Turizm Fakültesi
s.emre.d@hotmail.com
ORCID: 0000-0001-7830-1928

DOI: <http://dx.doi.org/10.29228/cudes.68729>

Article Info

Received: 05.03.2023

Accepted: 10.03.2023

Keywords: Overtourism, regenerative tourism, tourism paradigm

Makale Bilgisi

Geliş: 05.03.2023

Onay: 10.03.2023

Anahtar sözcükler: Aşırı turizm, rejeneratif turizm, turizm paradigması

Abstract

This study examines the concept of regenerative tourism as an emerging movement to reduce the negative effects of the tourism industry on touristic destinations, tourists and local people in the short and long term in recent years, and to improve the habit of conscious travel, against human density, environmental and noise pollution, transportation problem and negative tourism experiences, which are expressed as overtourism. The aim of the study is to make a literature review about the 'regenerative tourism' approach, which is still new in the national literature, to compare it with the concept of overtourism and to try to create a conceptual framework. In accordance with this purpose; qualitative research approach is adopted in the study, and the data on the subject were obtained through source and document review.

Öz

Bu çalışma, aşırı turizm (overtourism) olarak ifade edilen insan yoğunluğu, çevre ve gürültü kirliliği, ulaşım sorunu ve olumsuz turizm deneyimlerine karşı, son yıllarda turizm endüstrisinin kısa ve uzun vadede turistik destinasyonlar, turistler ve yerel halk üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmak ve bilinçli seyahat alışkanlığını geliştirmek üzere ortaya çıkan bir hareket olarak rejeneratif (yenileyici) turizm kavramını incelemektedir. Çalışmanın amacı, ulusal alanyazında henüz yeni olan 'rejeneratif turizm' yaklaşımı ile ilgili bir yazın taraması yapmak, aşırı turizm kavramı ile karşılaştırmak ve kavramsal bir çerçeve oluşturmaya çalışmaktır. Bu amaç doğrultusunda; çalışmada nitel araştırma yaklaşımı benimsenmekte olup, konuya ilişkin veriler kaynak ve doküman incelemesi yoluyla elde edilmiştir.

1. GİRİŞ

Aşırı turizm, son yıllarda özellikle pandemi dönemi öncesinde alanyazında sıklıkla tartışılan ve gerek ulusal gerekse uluslararası medyada kendine yer bulan bir kavram olarak dikkat çekmektedir. 2017 yılında ortaya çıkan kavram farklı tanımlamalara sahip ve halen pek çok farklı yoruma da açıktır (Koenigs, Postma ve Papp, 2018; Milano, Novelli ve Cheer, 2019). Birçok yazar aşırı turizm kavramını yoğun turizm faaliyetlerinden olumsuz etkilenen destinasyonlara atfen kullanmaktadır (Goodwin, 2017; Benner, 2020). Aşırı turizmden etkilenen destinasyonlarda sosyal ve ekonomik adaletsizlikler, yaşam kalitesinde düşüş, stres gibi pek çok olumsuz sonuç doğrudan yerel halka etki etmekte ve yerel halkın turizme, turiste, karar vericilere ve diğer turizm paydaşlarına yönelik direnç göstermesine neden olmaktadır (Dodds ve Butler, 2019; Butler, 2020; Volo, 2020). Bu durum yerel halkın kızgınlık, öfke, yok sayılma gibi çeşitli duygular ile hareket etmesine ve özellikle turistler ile çatışmasına evrilerek o destinasyon için sürdürülebilirlik ilkesinin ortadan kalkması sonucunu doğurmaktadır. Öyle ki Dünya Turizm Örgütü (DTÖ) aşırı turizmi; "yerel halkın algılanan yaşam kalitesini ve/veya ziyaretçi deneyimlerinin kalitesini olumsuz yönde ve aşırı derecede etkileyerek destinasyona bütünsel anlamda zarar veren turizm" şeklinde tanımlamaktadır (DTÖ, 2018). Tam da bu noktada bir çözüm yolu olarak hem yerel halkın refahına ve gelişimine odaklanan hem de turistlerin deneyimini zenginleştiren birbiriyle bağlantılı iki kavram ön plana çıkmaktadır: 'sürdürülebilir turizm' ve 'rejeneratif (yenileyici) turizm'. Bilindiği üzere sürdürülebilir turizm 80'li yıllardan bu yana tartışılan bir felsefe ya da ilkeler bütünü olarak kavramsallaştırılmaktadır (Norton, 2005). Ekonomik, sosyal ve fiziksel çevrenin bir bütün olarak ele alınması gerekliliğine ya da başka bir deyişle turizmden elde edilen ekonomik faydanın sosyal ve fiziksel çevre ile denge içerisinde olmasının önemine vurgu yapan sürdürülebilir turizm, özellikle Covid-19 pandemisiyle birlikte bir başka kavramı da içerisinde barındırmaya başlamıştır (Cave ve Dredge, 2020). Rejeneratif turizm olarak ifade edilen bu kavram, sürdürülebilir turizmin bir sonraki adımı olarak nitelendirilebilir. Nitekim küresel ölçekte sürdürülebilir turizm modellerinin geliştirilmesine yönelik artan çabalar bir küçülme paradigmasının turizmin olumsuz etkilerini azaltmak adına daha faydalı olduğunu ortaya koymaktadır (Duxbury, Bakas, Vinagre de Castro ve Silva, 2021). Söz konusu küçülme paradigması ise beraberinde rejeneratif turizm kavramının ortaya çıkmasına ve kavramın sürdürülebilir turizm amaçları ile daha uyumlu bir turizm paradigmasına evrilmesine yol açmıştır (Bellato, Frantzeskaki ve Nygaard, 2022). Bu çalışmada, sürdürülebilir turizm gelişimine yönelik eleştiriler sonucunda sürdürülebilir turizmin bir sonraki adımı ya da yeni bir sürdürülebilir turizm paradigması olarak adlandırılan rejeneratif turizmin, destinasyonlardaki aşırı turizm faaliyetlerine yönelik bir çözüm olup olmadığı tartışmaya açılmaktadır. Bu yönüyle derinlemesine kavramsal bir inceleme gerçekleştirilmiş olup, aşırı turizme karşı rejeneratif turizm paradigmasının önemi üzerinde durulmuş ve bu doğrultuda söz konusu paradigma tüm yönleriyle değerlendirilmiştir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Aşırı Turizm (Overtourism)

Küresel olarak etkisi her alanda hissedilen teknolojik dönüşümler ve gelişen kitle iletişim araçları, artan sosyal medya kullanımı, yeni iş modelleri gibi birçok nedenden dolayı uluslararası turizm hareketliliği artmış, 2019 yılında dünya genelinde 1,5 milyar turist hareketliliği kaydedilmiştir (DTÖ, 2022). Covid-19 pandemi sürecinden kaynaklanan seyahat kısıtlılıkları, savaşlar, ekonomik krizler gibi beklenmedik olayların sonrasında insanlar, fiziksel olduğu kadar ruhsal ve zihinsel olarak da rahatlayabilmek için turizm faaliyetlerine katılsalar da 2020 ve 2021 yılı turizm hareketliliği 400 milyon kişi civarında seyretmiştir (DTÖ, 2022). Covid-19 pandemi sürecinde zorunlu olarak uzun süreli yaşanan hareket kısıtlılığı, normalleşme adımlarıyla birlikte tüm dünyada turizm hareketliliklerini olumlu yönde etkilemiş olsa da halen 2019 yılı seviyelerine ulaşamadığı, toparlanmanın ise tam anlamıyla 2024 yılından itibaren gerçekleşebileceği ifade edilmektedir (DTÖ, 2023). Bu noktada ortaya çıkan temel soru ise turizm sektörünün küresel ölçekte salt ekonomik araçsallığı önceleyen kitle turizmine yeniden dönmesinin gerekli olup olmadığıdır. Nitekim özellikle pandemi dönemi öncesinde artan turizm hareketliliğiyle birlikte, kimi popüler destinasyonlarda aşırı talepten kaynaklanan turistik yoğunlaşmaların başladığı bilinmektedir (Capocchi, Vallone, Pierotti, M. ve Amaduzzi, 2019). Söz konusu yoğunluk, destinasyonların fiziksel ve sosyal taşıma kapasitelerinin aşılmasına yol açarak destinasyonlarda fiziksel ve sosyo-kültürel çevre üzerinde olumsuz etkiler

yaratmış, yerel halk ile turistler arasında çatışmaya neden olmuş ve böylelikle hem yerel halkın yaşam kalitesini hem de turistlerin memnuniyet düzeyini azaltmıştır (Perkumienė ve Pranskūnienė, 2019).

Aşırı turizm kavramı şehirler, plajlar ve doğal parklar dâhil olmak üzere dünya çapında birçok popüler destinasyonu etkileyen ve büyüyen bir sorunu ifade etmek üzere ilk olarak 2016 yılında kullanılmıştır (Insch, 2020). Aşırı turizm, bir destinasyondaki turist yoğunluğu ile ortaya çıkan ve beraberinde yerel topluluk, kültür, çevre ve ekonomi üzerinde olumsuz etkilere yol açan bir olgu şeklinde tanımlanmaktadır (Goodwin, 2017). Aşırı turizmin ortaya çıkışının temel nedenlerinden biri, seyahat talebinin artması ve seyahati birçok insan için daha uygun fiyatlı ve erişilebilir hale getiren düşük maliyetli uçuşların yaygınlaşmasıdır (Capocchi vd., 2019). Bununla birlikte birçok destinasyonun ziyaretçi sayılarında ciddi artışlar yaşanmış ve bu da aşırı kalabalığa, tıkanıklığa ve yerel kaynaklar üzerinde baskıya yol açmıştır. Barcelona (İspanya), Venedik (İtalya), Santorini (Yunanistan) gibi pek çok popüler destinasyon aşırı turizme yönelik yerel halkın tepkileri ile karşı karşıya kalmıştır (Bourliataux-Lajoinie, Dosquet ve del Olmo Arriaga, 2019; Goodwin, 2021; Azzahra ve Nugrahani, 2022).

Aşırı turizmin olumsuz etkilerinin belirlenmesi destinasyonların sürdürülebilirliği adına son derece önemlidir. Yerel halk için kiralaların ve emlak fiyatlarının yükselmesi, buna bağlı olarak o destinasyonda yaşayan kişilerin kendi topluluklarında yaşamalarının zorlaşması, ulaşım, hastaneler, yerel yönetimler ve okullar gibi yerel altyapı ve hizmetler üzerinde taşıma kapasitesine bağlı baskıların artması olumsuz etkiler içerisinde yer almaktadır (Milano vd., 2019). Ayrıca, aşırı turizm yerel kültür ve yaşam tarzı üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olarak, bölge sakinlerinin kendi topluluklarının/kültürlerinin turistler tarafından istila edildiğini ve geleneksel yaşam biçimlerinin tehdit edildiğini hissetmelerine yol açabilmektedir. Söz konusu örnekler, aşırı turizmin sosyo-kültürel çevre üzerinde yaratmış olduğu sonuçlar şeklinde değerlendirilmektedir. Aşırı turizmin yaratmış olduğu bir diğer olumsuz etki de fiziksel çevre üzerindedir. Kitle turizmine bağlı aşırı turizm hareketleri, o destinasyonun sahip olduğu doğal yaşam alanlarının yok olmasına, kirliliğe ve doğal kaynakların tükenmesine yol açmaktadır (Koens vd., 2018). Gerek sosyo-kültürel çevre gerekse fiziksel çevre üzerinde ortaya çıkan olumsuz sonuçlar, o destinasyonun ekonomik çevresini de doğrudan etkilemektedir. Bazı destinasyonlarda, turistik yoğunlaşmaya bağlı aşırı turizm hareketleri enflasyonist baskılar yaratarak mal ve hizmet fiyatlarında artışa neden olmakta, bu durum yerel halkın kendi toplumlarında yaşamalarını zorlaştırmaktadır. Ayrıca, turistlerin talebini karşılamakta zorlanabilecekleri ve daha büyük, uluslararası şirketlerin rekabetiyle karşılaşabilecekleri için yerel işletmeler üzerinde baskıya yol açabilmekte, işletmeler hizmet talebini karşılamak için düşük ücretli, geçici personel kiralayabileceğinden, aşırı turizm yerel işçilerin emeklerinin sömürülmesine de neden olabilmektedir (Benner, 2019). Kısacası aşırı turizm destinasyonlardaki sosyo-kültürel, fiziksel ve ekonomik çevre üzerinde bütünsel bir tahribat yaratabilmekte ve destinasyonun sürdürülebilirliğini tehdit etmektedir.

Aşırı turizmden kaynaklı sorunları ortadan kaldırmak ve destinasyon üzerindeki tehdidi azaltabilmek ise aşırı turizmin kontrol altına alınabilmesi ile mümkündür. Bu doğrultuda destinasyonların ziyaretçi sayısını yönetmesi ve sürdürülebilir turizm uygulamalarını hayata geçirmesi önem teşkil etmektedir. Bu kapsamda ziyaretçi sayısına sınır koymak, destinasyon vergisi, alternatif ulaşım türlerinin teşvik edilmesi ve yerel işletmelere/topluluklara yönelik inovatif desteklerin verilmesi gibi önlemler alınabilir (Nepal ve Nepal, 2021; Žemla ve Szromek, 2021). Bununla birlikte turistlerin sürdürülebilir konaklama alternatiflerine ve aktivitelerine yönlendirilmesi, yerel kültüre ve çevreye saygı duyarak sorumlu davranış sergilemelerinin sağlanabilmesi ve seyahatlerinin yaratabileceği her türlü olumsuz etkiye dikkat çekilmesi de alınabilecek önlemler olarak ifade edilmektedir (Remenyik, Barcza, Csapó, Szabó, Fodor ve Dávid, 2021). Ayrıca yoğun olmayan/sezon dışı seyahatler teşvik edilerek, turist akışının daha uzun bir süreye yayılması ve yerel kaynaklar üzerindeki baskının azaltılması sağlanabilir. Öyle ki bu durum otantik deneyim arayışındaki turistler için de o destinasyonda yaşayacakları deneyimin kalitesini artıracak ve yerel halk – turist çatışması azaltılabilecektir. Destinasyonların aşırı turizmi yönetmek için kullanabileceği başka bir strateji de alternatif destinasyonları teşvik etmektir. Bu strateji, seyahat talebini yaymaya ve popüler destinasyonlar üzerindeki baskıyı azaltmaya yardımcı olurken, destinasyonlar için turizm talebini çeşitlendirmenin ve farklı türde gezginleri çekmenin bir yolu da olabilecektir. Bu doğrultuda destinasyon yönetimi organizasyonları (DMO), aşırı turizm hareketlerini kontrol altına almada çok önemli bir rol oynamaktadır (Eckert, Zacher, Pechlaner, Namberger ve Schmude, 2019). DMO'lar, bir

destinasyonda turizmi teşvik etmek ve yönetmekten sorumludur ve ziyaretçi sayılarını yönetmek ve sürdürülebilir turizm uygulamalarını teşvik etmek için stratejiler uygulayabilmektedirler. Bununla birlikte DMO'ların turizmin planlanması ve yönetiminde yerel topluluklar ve diğer tüm paydaşlarla ilişki kurması da önemlidir. Söz konusu ilişki, turizmin faydalarının tüm paydaşlar tarafından paylaşılmasını ve aşırı turizmin olumsuz etkilerinin en aza indirilmesini sağlamaya yardımcı olmaktadır (Zacher, Pechlaner ve Olbrich, 2019). Böylelikle hem turistler hem de bölge sakinleri için faydalı olabilecek, destinasyonda bir sahiplik, aidiyet ve gurur duygusu oluşturma konusunda etkili olacaktır (Mihalic ve Kuščer, 2022). Alınması gereken tüm bu önlemler, destinasyonların aşırı turizm hareketlerini bütünsel bir bakış açısıyla yerel halkın hayat kalitesini önceleyen ve geliştirebilen/yenileyebilen bir paradigmaya ihtiyacı olduğunu ortaya koymaktadır.

2.2. Rejeneratif (Yenileyici) Turizm

Sözlük anlamı ile rejenerasyon; bir şeyin büyümesi veya yeniden büyümesi eylemi olarak tanımlanmaktadır (Cambridge, 2023). Bu tanımdan yola çıkarak rejeneratif turizm, bölgenin veya çevrenin büyümesini veya yeniden büyümesini sağlayan yenileyici seyahat biçimi olarak basit bir şekilde tanımlanabilir. Ancak rejeneratif turizmi yalnızca bu tanımlama ile açıklamak ya da tam olarak ne olduğunu anlatmak yetersiz kalacaktır. Rejenerasyon ya da diğer bir ifadeyle yenilenme, hayatımızın herhangi bir alanına uygulayabileceğimiz bir pratik olduğu gibi, salt yeşil ya da sürdürülebilir olmak değil, yeni bir zihinsel model, dil ve düşünme çerçevesi ile yaşama bütüncül bir yaklaşımı/paradigmayı ifade etmektedir. Burada yenilenme, zihinsel, fiziksel, duygusal, ruhsal, kültürel, sosyal, çevresel ve ekonomik olarak gerçekleşmektedir (Bellato vd., 2022: 17).

Yıllar içerisinde insan ve doğa arasındaki ayrım artmış, insanın doğaya hükmettiği ve doğanın rolünün ekonomik zenginlik yaratmak için bedava kaynak sağlamak olduğu şeklinde bir paradigma güçlenmiştir. Ancak tüm gezegeni etkileyen çevresel krizlerdeki artış doğanın artık bu rolünü bıraktığını ve bir paradigma değişiminin zaruri olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda rejeneratif turizm, seyahat ve turizmi anlama ve hareket etme biçimimizde ontolojik bir değişim yaratarak, insanların doğadan ayrı değil, onun bir parçası olduğunu, seyahat ve turizmin insanlara, destinasyonlara ve doğaya fayda sağlaması gerektiğini, sosyal ve ekolojik sistemlerin uzun vadeli yenilenmesini ve gelişmesini destekleyerek turizm faaliyetlerine karşı bütünsel bir bilincin gelişmesini amaçlamaktadır (Pollock, 2012; Bellato vd., 2022; Dredge, 2022). Diğer bir ifadeyle yenileyici turizm, turizm sistemlerinin ve ana bileşenlerinin rollerinin sosyo-ekolojik sistemlerin sürdürülmesine ve yenilenmesine nasıl katkıda bulunabileceğini açıklamaya çalışmaktadır.

Turizm bağlamında ilk kez Owen (2007a, 2007b) tarafından kullanılan ve 2011 yılında Pollock (2012) tarafından 'bilinçli seyahat' olarak ifade edilen rejeneratif turizm, yalnızca çevre ve yerel topluluklar üzerindeki olumsuz etkileri en aza indirmeyi değil, aynı zamanda doğal ve kültürel kaynakların yenilenmesine aktif olarak katkıda bulunmayı amaçlayan bir turizm türü olarak tanımlanmıştır. 2015 yılı sonrası uluslararası yazındaki kavramsal çalışmalar artmaya başlamış, mimari, tarım, ekonomi ve işletme alanlarının yanında turizm bağlamında da rejeneratif konulu çalışmalar artmıştır. Covid-19 pandemisi ile turizmi yeniden düşünme çağrıları turizm akademisyenlerinin rejeneratif turizm çalışmalarına daha fazla yoğunlaşmalarına neden olmuştur (Ateljevic, 2020; Cave ve Dredge, 2020; Cheer, 2020; Bellato vd., 2022) Bazı yazarlar da rejeneratif turizmi sıklıkla birbirleri ile karıştırılan sürdürülebilir turizm, sorumlu turizm, eko turizm gibi diğer turizm biçimleri ile karşılaştırmışlardır (Çakar ve Uzut, 2020; Dwyer, 2017). Turizme yönelik bu niş yaklaşım, sosyal, ekonomik ve çevresel sistemlerin birbirine bağlı olduğunu kabul etmekte ve turistler, yerel halk ve ziyaret edilen destinasyon arasında sürdürülebilir ve karşılıklı yarar sağlayan ilişkiler yaratmayı amaçlamaktadır (Hes ve Coenen, 2018). Rejeneratif anlayışa göre turizm, bir bölgede bulunan doğal, sosyal ve kültürel kaynakları korurken aynı zamanda bu kaynakların yenilenmesine de katkıda bulunmaktadır. Rejeneratif turizm, turizm faaliyetlerinin doğal ve toplumsal çevreye olumlu etkilerini maksimize etmeyi amaçlayarak, turizm sektörünün çevre dostu bir anlayış olarak dönüşmesine yardımcı olmaktadır. Bu amaç doğrultusunda, turizm faaliyetlerinde enerji tasarrufu sağlanması, atıkların azaltılması ve geri dönüşümün teşvik edilmesi gibi önlemleri de içermektedir.

Rejeneratif turizm; insanın doğal çevre ve yerel halk üzerinde sebep olduğu olumsuz etkilerin azaltılması anlayışına dayanmaktadır. Bu da ancak seyahat edecek kişilerin bilinçli tercihleri ile gerçekleşebilecektir. Söz konusu bilinçli seyahat, yalnızca çevresel duyarlılığı değil, bilinçli tüketim ve yerel halka saygı gibi unsurları da içermektedir. Glusac (2020) da, rejeneratif turizmin, ziyaret

edilen bölgeyi ziyaret edilmeden önce olduğundan daha iyi durumda bırakan bir anlayış olduğunu ifade etmektedir. Bu kapsamda önemli örnekler de giderek yaygınlaşmaktadır. Örneğin 2020 yılında Küresel Sürdürülebilir Turizm Konseyi (GSTC) danışmanlığında bir araya gelen altı sivil toplum kuruluşu Turizmin Geleceği Koalisyonu'nu oluşturmuş ve küresel turizm endüstrisini daha rejeneratif bir geleceğe yönlendirmeyi amaçlayarak 13 yol gösterici ilkeden oluşan bir liste yayınlamıştır (Futureoftourism, 2020). Bu ilkeler arasında; destinasyon yönetiminde iş birliği çağrısı, nicelik yerine kalitenin seçilmesi, adil gelir dağılımı talebi, turizm yükünün azaltılması ve iklimsel etkilerin azaltılması gibi doğanın ve tarihin korunmasını teşvik eden, destinasyonlardaki yerel topluluklara fayda sağlayabilecek ve sorumsuz uygulamaların önüne geçilebilecek önlemlere yer verilmektedir.

Rejeneratif anlayışı benimseyen Yeni Zelanda ve Hawaii gibi destinasyonlar, turizm sektöründeki başarılarını salt ziyaretçi sayılarıyla değil, aynı zamanda yerel halkın mutluluğu ile de ölçmektedir. Yeni Zelanda bu durumu "Tiaki sözü" ile korumaya almıştır. Tiaki sözü, şimdi ve gelecek nesillere özen gösterme taahhüdü olarak insanları, destinasyonu, kültürü ve doğayı koruyucu bir işlev görmektedir (Tiaki Care, 2018). Bir diğer örnek olarak İtalya'nın Venedik kenti, 1 Ocak 2022 yılından itibaren günübirlik ziyaretçilerden giriş ücreti (12 dolara kadar) almaya başlayarak, tarihsel olarak yılda 30 milyon civarında ziyaretçinin geldiği destinasyonda artan plastik kirliliği, konut piyasasındaki arz düşüşü ve yerel kültürün tehdit altında olması gibi sonuçlara yol açan aşırı turizmin önüne geçme sözü vermiştir (CNNTravel, 2020).

Rejeneratif turizmin önemli yönlerinden biri destinasyona 'geri verme' fikridir. Bu durum; yerel koruma ve geliştirme projelerini desteklemek, kültürel değişim programlarına katılmak veya seyahat ederken kişinin kendi çevresel ayak izini azaltmak için çaba sarf etmesi gibi birçok şekilde olabilmektedir (Becken ve Kaur, 2021). Bu bağlamda önemli örneklerden biri, turistlerin doğal alanlar üzerindeki olumsuz etkisini en aza indirme amacıyla sorumlu açık hava rekreasyon uygulamalarını teşvik eden "Leave No Trace/İz Bırakma" programıdır. Bu program, seyahatin önceden planlanması ve gerekli hazırlıkların yapılması, dayanıklı arazilerde seyahat ve kamp yapılması, atıkların uygun şekilde atılması, alanların bulunduğu gibi bırakılması, kamp ateşi etkilerinin en aza indirilmesi, vahşi yaşama saygı duyulması ve başkalarına karşı düşünceli olunması gibi yedi temel ilke çerçevesinde oluşturulmuştur (Leave No Trace, 2023)

Rejeneratif turizmin bir diğer yönü de ekonomik ve sosyal sürdürülebilirliğe odaklanmaktadır (Cave ve Dredge, 2020). Bu yaklaşım, yerel işletmelerin ve toplulukların desteklenmesini ve ekonomik faydaların tüm paydaşlar arasında eşit ve adil dağılımının teşvik edilmesini içermektedir. Örneğin, eko-turizm girişimleri, yerel ekonomiyi canlandırmaya ve uzun vadeli istihdam fırsatları yaratmaya yardımcı olan yerel iş gücünün kullanılmasına ve yerel konaklama tesislerinin ve tur operatörlerinin kullanılmasına öncelik verilmesidir (Owen, 2007a). Rejeneratif turizm ve seyahat, destinasyonların daha yaratıcı ve dayanıklı hale gelmesi ve bunun yanında refahı da artıran bütünsel bir yaklaşım sunmaktadır (Duxbury vd., 2020). Bugüne kadar turizmin olumsuz etkilerini azaltmanın bir yolu olarak savunulan sürdürülebilirlik kavramına karşın rejeneratif turizm, çeşitli faktörlere hızlı bir şekilde tepki veren ve hızla dönüşen turizm sektörü için daha sorumlu bir anlayış geliştirmeye öncülük etmektedir.

Genel olarak rejeneratif turizm, turizmin tüm elemanları ile sosyal, ekonomik ve çevresel sistemlerin birbirine bağlılığını tanıyan ve destinasyonlar ve toplulukları üzerinde olumlu, uzun vadeli etkiler yaratmayı amaçlayan bütüncül bir turizm yaklaşımını temsil etmektedir (Becken ve Kaur, 2021; Bellato vd, 2022). Bu nedenle yukarıda bahsedilen yönlerinin yanında rejeneratif turizm, kültürel alışveriş ve karşılıklı anlayışın önemini de vurgulamaktadır. Öyle ki seyahatin temel amaçlarından biri, sosyal ilişkiler kurmak, yeni kültürleri öğrenmek ve yeni sosyal beceriler geliştirmektir (Filep, 2014). Rejeneratif turizm biçiminde turistler ve ev sahibi topluluklar arasındaki anlamlı etkileşimler teşvik edilerek, farklı kültürler ve yaşam biçimleri arasında karşılıklı anlayış, saygı ve takdir amaçlanmaktadır. Ayrıca topluluklar turizmin kendilerini ve çevrelerini nasıl etkilediği konusunda daha fazla kontrole ve daha büyük bir paya sahiptir (Pollock, 2019). Bu bağlamda yarının turizmi olarak görülen rejeneratif turizmin yerel topluluklara dayandığını söylemek mümkündür. Geleneksel anlayışta turizm toplulukları şekillendirir ancak rejeneratif turizmde topluluklar turizmi şekillendirmektedir. Yerel halkın birlikte çalışarak geliştiği ve evi gibi sahiplendiği bir bölgeye gelen ziyaretçiler de kendilerini evinde hissedebilecek ve bu duyguyla deneyimlerini zenginleştirebileceklerdir (Pollock, 2019). Rejeneratif turizm aynı zamanda yerel üretim ve tüketim

kullanımını da teşvik etmektedir. Bu durum, turizm faaliyetlerinin yerel ekonomiye katkısını artırdığı gibi yerel toplulukların da turizm faaliyetlerinden yararlanmalarını sağlamaktadır.

Belçika'nın kuzey bölgesinde yer alan Flanders'ı temsil eden turizm organizasyonu VisitFlanders, Avrupa'nın hızla büyüyen turizm ekonomisinin neden olduğu gelecekteki tehditlere ve aşırı turizm endişelerine karşı daha sürdürülebilir ve akıllı bir seyahat yaklaşımını teşvik etmek için 2018 yılında 'Yarına Seyahat' projesi ile rejeneratif turizm anlayışına geçiş yapmıştır (VisitFlanders, 2019). Örneğin VisitFlanders'da, taşıma kapasitesi 'bakım kapasitesi' olarak tanımlanmakta ve bu kapasiteyi de yerel halk belirlemektedir. Yalnızca turist memnuniyetine odaklanan anlayışın yerine her iki yılda bir yerel halkın turizme karşı duyarlılığının ne olduğu, duygularının olumlu veya olumsuz yönde değişip değişmediği ve nedenleri araştırılmaktadır. Bu durum turizmin yalnızca rakamlardan ibaret sayısal bir hedef olmasının önüne geçerek, yerel halka, girişimcilere ve kültürel mirasa somut fayda sağlayan niteliği yüksek bir turizm faaliyetine dönüşümü sağlamaktadır.

Rejeneratif turizmin eko-lüks bir seyahat biçimi olarak tanımlanması yalnızca ekonomik anlamda değil, kişiye sunduğu yerel odaklı, otantik, yenileyici ve dönüştürücü ancak aynı zamanda sürükleyici deneyimlerle de ilgilidir. Örneğin aynı adı taşıyan Rejenerative Travel turizm şirketi, bu tür seyahatleri teşvik etmek için Dünyanın farklı yerlerinde sahil ya da orman evi, safari kampı, çadır, çiftlik ve lüks olanaklar da dahil olmak üzere 45 farklı konaklama portföyüne sahiptir (Regenerative Travel, 2023). Buralarda yapılan konaklamalar, öncelikle doğal ve tarihi alanların korunması amacını taşımaktadır. Ayrıca yerel ekonomiye anlamlı bir katkıda bulunan özel deneyimler yaratmaya odaklanılmaktadır. Turistler de gittikleri birçok yerde yiyeceklerini kendileri yetiştirmekte, kaçak avlanma veya erozyonla mücadele etmekte ya da ruhsal yenilenme için inziva kamplarına katılabilmektedirler. Rejeneratif turizmin önemli bileşenlerinden biri olan ziyaretçiler, değişimin gerçekleşebilmesi için önemli bir paya sahiptirler. Seyahat edilen yere dikkat edilmesi, ulaşım biçiminin karbon ayak izi yaratmayacak şekilde seçilmesi, yerel işletmelere öncelik verilmesi, konaklama için eko sertifikaların kontrol edilmesi, seyahat boyunca çevreye ve yerel topluluklara saygılı olunması oldukça önem arz etmektedir (Joe, 2020).

Rejeneratif turizm ve 'daha iyisini inşa etme' fikri, seyahat etmenin yeni bir yolu olarak giderek daha fazla dikkat çekmektedir. Sonuç olarak, yerel halkı tüm turizm karar süreçlerine dahil etmek, çevresel uygulamaları yalnızca korumaya değil iyileştirmeye de yönelik gerçekleştirmek, küreselden önce yereli önceliklemek ve desteklemek, toplumun, kültürün ve çevrenin genel refahına katkıda bulunmak gibi birçok faydası olan yeni bir yaklaşımın varlığı, aşırı turizm gibi kaynakları tüketen ve gezegene yıkıcı etkileri olan uygulamaları terk etmek için önemli bir kapı aralamaktadır.

3. YÖNTEM

Çalışmada nitel araştırma yaklaşımı benimsenmekte olup, konuya ilişkin veriler kaynak ve doküman incelemesi yoluyla elde edilmiştir. Nitekim kavramlar, herhangi bir disiplin için bilimsel bilginin veya teorik çerçevelerin temel yapı taşlarıdır (Aydan, 2018, s. 552). Kavram analizi ise, özellikle kavramlar hakkında bilgi birikimine katkıda bulunabilecek bir yöntem olarak pek çok farklı disiplinde kullanılmaktadır. Bir kavramı daha iyi anlayabilmek, içselleştirebilmek, netliğe kavuşturmak, tanımlamak ve anlamlandırmak, ilgili yazının gelişimine katkı sağlaması bakımından önem arz etmektedir. (Henneman, Lee ve Cohen, 1995; Risjord, 2009; Nuopponen, 2010).

Bu çalışma, yenileyici turizm olarak da ifade edilen rejeneratif turizm yaklaşımı ile dönüşen turizm paradigmasını ve bu yaklaşımın turizm sektörü açısından dönüştürücü potansiyelini incelemeyi ve kavramsal bir netlik sağlamayı amaçlamaktadır. Öyle ki sektörel temsilciler ve araştırmacılar arasında rejeneratif turizmin artan popülaritesi, net bir kavramsal çerçeve için gerekliliği göstermektedir. Bu bağlamda araştırmanın temel sorusu; aşırı turizme karşı çevre dostu bir anlayış olarak ortaya çıkan rejeneratif turizmin kavramsal çerçevesi nedir ve turizmi dönüştürücü potansiyelleri nelerdir? olarak ifade edilebilir. Araştırmada özellikle kavrama ilişkin mevcut alan yazının kapsamını incelemek, yaşanan paradigma değişimi ile yenileyici uygulamaların kavramsal ve felsefi öncüllerini belirlemek, dünyadan örnekler ile mevcut uygulamaları değerlendirmek amaçlanmıştır.

4. SONUÇ

Bilindiği üzere turizm, özgeci ve toplulukçu bir yapıdan ziyade hedonistik bir faaliyettir. Dolayısıyla turizm faaliyetlerine katılanların önemli bir kısmı, mevcut andaki hazza odaklanan turizm deneyimlerini tercih etmektedir. Hazcı ve salt deneyim odaklı bu turizm paradigması ise beraberinde çeşitli sorunları doğurmaktadır. Özellikle popüler destinasyonlarda pandemi dönemi öncesinde artan kitleselliğe ve aşırılığa yönelik yerel halkın tepkiselliği sıkça tartışılmış ve aşırı turizm bir sorun olarak kavramsallaştırılmıştır. Pandemi döneminde ise söz konusu kitlesel turizm hareketleri azalmış, bir anlamda doğa-insan ilişkisi doğanın lehine sınırlanarak aşırı turizme yönelik zorunlu-geçici bir çözüm ortaya çıkmıştır. Diğer yandan pandemi döneminde yaşanan zorunlu seyahat kısıtlamaları, yer değiştirmeye, farklı yerlere seyahat etmeye hem fiziksel hem de duygusal olarak ne kadar ihtiyaç olduğunu da göstermiş ve yakın gelecekte yeniden kitlesel turizm hareketlerinin artarak eski seviyelerine ulaşacağı, hatta geçeceği DTÖ tarafından da dile getirilmiştir (DTÖ, 2023). Dolayısıyla yakın zamanda yeniden aşırı turizme ilişkin tartışmaların artacağı açıktır. Bu noktada akla gelen ilk çözüm, sürdürülebilir turizmin ilkesel olarak aşırı turizme karşı duracağıdır. Ancak sürdürülebilir turizme getirilen eleştiriler göz önünde bulundurulduğunda ise sürdürülebilir turizmin ötesine geçebilecek bir paradigmaya ihtiyaç olduğu anlaşılmaktadır (Dwyer, 2017). Sürdürülebilir turizmin sahte bir yeşillenme yaratarak eko-etiketleme ile turizme rötuş yaptığı ve mevcut turizm paradigmasının devamlılığını sağladığı (Robinson, 2004), sürdürülebilir turizm gelişiminin belirsizlikler içerdiği ve hangi paydaşın rolünün tam olarak ne olacağını içselleştirilemediği (Sharpley, 2010), sürdürülebilir turizme ilişkin ortaya konulan teoriler ile gerçekleşen arasındaki uyumsuzluk, sürdürülebilirlik adı altında bu felsefeyi yansıtmayan uygulamaların artması (Sharpley, 2009) gibi nedenlerden dolayı sürdürülebilirliğin ötesine geçebilmenin ve yeni paradigma oluşturma gerekliliğine vurgu yapılmaktadır (Becken ve Kaur, 2021). Bu yeni paradigma ise sürdürülebilirliğin bir sonraki adımı olan rejeneratif yani yenileyici olarak tanımlanmaktadır (Ponce ve Villegas, 2022). Bu bağlamda yenilenme; zihinsel, fiziksel, duygusal, ruhsal, kültürel, sosyal, çevresel ve ekonomik boyutlar altında gerçekleşmekte ve sürdürülebilir turizme göre daha bütünsel bir bakışı içerisinde barındırmaktadır (Bellato vd., 2022).

Rejeneratif turizmin, turist motivasyonlarının temel özellikleri ile ne kadar örtüşmekte olduğu merak edilmektedir. Rejeneratif turizm, turizmin yerel topluluklar ve doğal çevre üzerinde olumlu bir etki oluşturmak için çeşitli yöntemleri kullanmaktadır. Bu yöntemler arasında yerel toplulukların turizm faaliyetlerine dahil olmalarını sağlama, yerel üretim ve tüketim kullanımını teşvik etme ve doğal çevre üzerinde olumsuz etkileri azaltmaya yönelik çalışmalar yer almaktadır. Rejeneratif turizm, turizmin yerel topluluklar üzerindeki olumlu etkisini arttırmak için yerel halkın turizm faaliyetlerine dahil olmasını teşvik etmektedir. Bu, yerel halkın turizm faaliyetlerine katılımını arttırarak, bu tür faaliyetlerin yerel ekonomiye katkısını arttırmakta ve yerel toplulukların turizm faaliyetlerinden yararlanmalarını sağlamaktadır. Gelecekte yapılacak olan çalışmalarda, yeni bir tema ve paradigma olan rejeneratif turizmin gerek yerel halk nezdinde gerekse diğer turizm paydaşları açısından ne anlamda içselleştirildiğinin belirlenmesi önemlidir. Diğer bir öneri ise sürdürülebilir turizm ile rejeneratif turizm arasındaki uygulama farklılıklarının belirlenmesidir. Böylelikle teori-pratik arasındaki yanlışlar ya da yanlışlamalar daha net bir şekilde ortaya çıkacaktır.

KAYNAKÇA

- Ateljevic, I. (2020). Transforming the (tourism) world for good and (re)generating the potential ‘new normal’. *Tourism Geographies*, 22(3), 467–475.
- Azzahra, N. ve Nugrahani, H. S. D. (2022). European Union’s Role in Handling Overtourism (Case Study in Venice, Barcelona, and Santorini). In *Advances in Civil Engineering Materials: Selected Articles from the International Conference on Architecture and Civil Engineering (ICACE2021)* (pp. 287-293). Singapore: Springer Nature Singapore.
- Becken, S. ve Kaur, J. (2021). Anchoring “tourism value” within a regenerative tourism paradigm—a government perspective. *Journal of Sustainable Tourism*, 30(1), 52-68.
- Bellato, L., Frantzeskaki, N. ve Nygaard, C. A. (2022): Regenerative tourism: A conceptual framework leveraging theory and practice, *Tourism Geographies*, 1-21.

- Benner, M. (2019). From overtourism to sustainability: A research agenda for qualitative tourism development in the Adriatic. *Zeitschrift für Wirtschaftsgeographie= German Journal of Economic Geography*, 64(2), 74-87.
- Benner, M. (2020). Overcoming overtourism in Europe: Towards an institutional-behavioral research agenda. *Zeitschrift für Wirtschaftsgeographie*, 64(2), 74-87.
- Bourliataux-Lajoinie, S., Dosquet, F. ve del Olmo Arriaga, J. L. (2019). The dark side of digital technology to overtourism: the case of Barcelona. *Worldwide Hospitality and Tourism Themes*, 11(5), 582-593.
- Butler, R. W. (2020). Overtourism and the tourism area life cycle. In: Séraphin, H., Gladkikh, T., Vo Thanh, T. (Eds.) *Overtourism: Causes, implications and solutions* (ss. 76-94). Cham: Palgrave Macmillan.
- Çakar, K., ve Uzut, S. (2020). Exploring the stakeholder's role in sustainable degrowth within the context of tourist destination governance: the case of Istanbul, Turkey. *Journal of Travel and Tourism Marketing*. 1-6.
- Cambridge Dictionary. (2023). Regeneration <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/regeneration> (Erişim tarihi: 21.02.2023)
- Capocchi, A., Vallone, C., Pierotti, M. ve Amaduzzi, A. (2019). Overtourism: A literature review to assess implications and future perspectives. *Sustainability*, 11(12), 3303-3321.
- Cave, J., ve Dredge, D. (2020). Regenerative tourism needs diverse economic practices. *Tourism Geographies*, 22(3), 503-511.
- Cheer, J. M. (2020). Human flourishing, tourism transformation and COVID-19: a conceptual touchstone. *Tourism Geographies*, 22(3), 514-511.
- CNNTravel. (2020). Venice to bring back entry fee for daytrippers to combat overtourism. <https://edition.cnn.com/travel/article/venice-entry-fee-2022/index.html> (Erişim tarihi: 22.02.2023).
- Dodds, R. ve Butler, R. (2019). The phenomena of overtourism: A review. *International Journal of Tourism Cities*, 5(4), 519-528.
- DTÖ (2018). 'Overtourism'? – Understanding and Managing Urban Tourism Growth beyond Perceptions. ['Overtourism'? – Understanding and Managing Urban Tourism Growth beyond Perceptions | World Tourism Organization \(e-unwto.org\)](https://www.unwto.org/impact-assessment-of-the-covid-19-outbreak-on-international-tourism) (Erişim tarihi: 20.02.2023).
- DTÖ (2022). UN tourism news | Fitur 2022 edition. [UN Tourism News | FITUR 2022 Edition \(unwto.org\)](https://www.unwto.org/impact-assessment-of-the-covid-19-outbreak-on-international-tourism) (Erişim tarihi: 28.02.2023).
- DTÖ (2023). Impact Assessment of the Covid-19 Outbreak on International Tourism. <https://www.unwto.org/impact-assessment-of-the-covid-19-outbreak-on-international-tourism> (Erişim tarihi: 01.03.2023).
- Duxbury, N., Bakas, F. E., Vinagre de Castro, T. ve Silva, S. (2020). Creative tourism development models towards sustainable and regenerative tourism. *Sustainability*, 13(1), 2.
- Dwyer, L. (2017). Saluting while the ship sinks: the necessity for tourism paradigm change. *Journal of Sustainable Tourism*, 26(1), 29-48.
- Eckert, C., Zacher, D., Pechlaner, H., Namberger, P., ve Schmude, J. (2019). Strategies and measures directed towards overtourism: a perspective of European DMOs. *International Journal of Tourism Cities*, 5(4), 639-655.
- Filep, S. (2014). Moving beyond subjective well-being: A tourism critique. *Journal of Hospitality & Tourism Research*, 38(2), 266-274.
- Future of Tourism (2023). Guiding principles. <https://www.futureoftourism.org/guiding-principles> (Erişim tarihi: 22.02.2023).

- Glusac, E. (2020). Move Over, Sustainable Travel. Regenerative Travel Has Arrived. www.nytimes.com/2020/08/27/travel/travel-future-coronavirus-sustainable.html (Erişim tarihi: 24.02.2023).
- Goodwin, H. (2017). The challenge of overtourism. *Responsible tourism partnership*, 4, 1-19. [Responsible Tourism Partnership Working Paper 4. October 2017 \(millennium-destinations.com\)](http://Responsible_Tourism_Partnership_Working_Paper_4_October_2017_millennium-destinations.com) (Erişim tarihi: 02.03.2023).
- Goodwin, H. (2021). City destinations, overtourism and governance. *International Journal of Tourism Cities*, 7(4), 916-921.
- Hes, D., ve Coenen, L. (2018). Regenerative development and transitions thinking. In D. Hes & J. Bush (Eds.), *Enabling eco-cities: Defining, planning, and creating a thriving future* (pp. 9–20). Springer. https://doi.org/10.1007/978-981-10-7320-5_2
- Insch, A. (2020). The challenges of over-tourism facing New Zealand: Risks and responses. *Journal of Destination Marketing & Management*, 15, 100378.
- Joe, T. (2020). Regenerative Travel: Begin Enriching Ecosystems While You Travel. <https://thedope.news/regenerative-travel-begin-enriching-ecosystems-while-you-travel/> (Erişim tarihi: 01.03.2023)
- Koens, K., Postma, A. ve Papp, B. (2018). Is overtourism overused? Understanding the impact of tourism in a city context. *Sustainability*, 10(12), 4384-4399.
- Leave No Trace. (2023). The 7 Principles. <https://lnt.org/why/7-principles/> (Erişim tarihi: 20.02.2023)
- Mihalic, T. ve Kuščer, K. (2022). Can overtourism be managed? Destination management factors affecting residents' irritation and quality of life. *Tourism Review*, 77(1), 16-34.
- Milano, C., Novelli, M. ve Cheer, M.J. (2019). Overtourism and tourismphobia: a journey through four decades of tourism development, planning and local concerns. *Tourism Planning and Development*, 6(4), 353–357.
- Nepal, R. ve Nepal, S. K. (2021). Managing overtourism through economic taxation: Policy lessons from five countries. *Tourism Geographies*, 23(5-6), 1094-1115.
- Norton, B. G. (2005). *Sustainability: A philosophy of adaptive ecosystem management*. Chicago, USA: University of Chicago Press.
- Owen, C. (2007a). Regenerative tourism-re-placing the design of ecotourism facilities. *The International Journal of Environmental, Cultural, Economic and Social Sustainability*, 3(2), 175-181.
- Owen, C. (2007b). Regenerative tourism: A Case Study of the Resort Town Yulara. *Open House International*, 32(4).
- Perkumienė, D. ve Pranskūnienė, R. (2019). Overtourism: Between the right to travel and residents' rights. *Sustainability*, 11(7), 2138.
- Pollock, A. (2012). Conscious Travel: Signposts towards a new model for tourism. *2nd UNWTO Ethics and Tourism Congress*.
- Pollock, A. (2019). Regenerative tourism. <https://www.connectle.com/connectle-series/2019/regenerative-tourism> (Erişim tarihi: 20.02.2023)
- Regenerative Travel. (2023). <https://www.regenerativetravel.com/> (Erişim tarihi: 20.02.2023)
- Remenyik, B., Barcza, A., Csapó, J., Szabó, B., Fodor, G. ve Dávid, L. D. (2021). Overtourism in Budapest: Analysis of spatial process and suggested solutions. *Regional Statistics*, 11(3), 179-197.
- Tiaki Care. (2018). Tiaki care for New Zealand. <https://www.newzealand.com/uk/feature/tiaki-care-for-new-zealand/> (Erişim tarihi: 21.02.2023)

- Volo, S. (2020). Overtourism: Definitions, enablers, impacts and managerial challenges. In: Séraphin, H., Gladkikh, T., Vo Thanh, T. (Eds.) *Overtourism: Causes, implications and solutions* (ss. 11-26). Cham: Palgrave Macmillan.
- Zacher, D., Pechlaner, H. ve Olbrich, N. (2019). Strategy is the art of combining short-and long-term measures: Empirical evidence on overtourism from European cities and regions. In *Overtourism* (pp. 25-42). London: Routledge.
- Żemła, M. ve Szromek, A. R. (2021). Influence of the residents' perception of overtourism on the selection of innovative anti-overtourism solutions. *Journal of Open Innovation: Technology, Market, and Complexity*, 7(3), 202.
- Ponce, R. G. ve Villegas, J. P. (2022). Beyond sustainability: Positioning regenerative futures in a Philippine State University. *Discourse and Communication for Sustainable Education*, 13(2), 5-12.
- Robinson, J. (2004). Squaring the circle? Some thoughts on the idea of sustainable development. *Ecological Economics*, 48(4), 369-384.
- Sharpley, R. (2009). *Tourism development and the environment: Beyond sustainability*. London: Cromwell Press Group.
- Sharpley, R. (2010). The myth of sustainable tourism. *CSD Working Papers Series 2009/2010*, 4, 1-14.

Turist Rehberlerinde Duygusal Zekanın Rolü

The Role of Emotional Intelligence in Tourist Guides

Dr. Öğr. Üyesi Seray GÜLERTEKİN GENÇ

Batman Üniversitesi

seraygulertekin@gmail.com

ORCID: 0000-0002-0655-2856

Doç. Dr. Volkan GENÇ

Batman Üniversitesi

volkangnc@yahoo.com

ORCID: 0000-0001-5887-0568

DOI: <http://dx.doi.org/10.29228/cudes.68757>

Article Info	Abstract
<p>Received: 07.03.2023 Accepted: 11.03.2023</p> <p>Keywords: Emotional Intelligence, Emotional, Tourist Guide, Tourist.</p>	<p>Customer satisfaction is usually consumers' post-purchase evaluation of a relevant product or service or their cognitive evaluation of an emotional experience. In tourism research, tourist satisfaction is generally defined as the psychological result and quality experience of the interaction between tourists and tour services in a destination. The service of the tourist guide is the basis of the tourists' overall travel satisfaction for package tours. This study aims to investigate the emotional intelligence roles of tourist guides. A literature study was used as a method. As a result, tourist guides have four roles: seeking emotional services, emotional reactions generated by guides, emotions evoked by tourists, and tourist guidance emotional intelligence relationship. Some implications have been developed for this.</p>
Makale Bilgisi	Öz
<p>Geliş: 07.03.2023 Onay: 11.03.2023</p> <p>Anahtar sözcükler: Duygusal Zeka, Duygusal, Turist, Turist Rehberi.</p>	<p>Müşteri memnuniyeti genellikle tüketicilerin ilgili ürün veya hizmetin satın alma sonrası olan değerlendirmesi veya duygusal bir deneyime ilişkin bilişsel değerlendirmeleridir. Turizm araştırmalarında, turist memnuniyeti genellikle bir destinasyonda turist ve tur hizmetleri arasındaki etkileşimin psikolojik sonucu ve kaliteli deneyimi olarak tanımlanmaktadır. Turist rehberinin hizmeti, turistlerin paket turlara yönelik genel seyahat memnuniyetinin temelidir. Bu çalışmanın amacı turist rehberlerinin duygusal zekâ rollerini araştırmaktır. Yöntem olarak literatür çalışmasından yararlanılmıştır. Sonuç olarak turist rehberlerinin; duygusal hizmetler aramak, rehberler tarafından oluşturulan duygusal tepkiler, turistler tarafından uyandırılan duygular ve turist rehberliği duygusal zekâ ilişkisi olmak üzere dört rolü bulunmaktadır. Buna yönelik birtakım öneriler geliştirilmiştir.</p>

1. GİRİŞ

Günümüzde insan toplulukları, yaşam ve sosyal ihtiyaçlarını daha kolay karşılayabilecekleri ve birlikte yaşayabilecekleri alanlarda yoğunlaşmıştır (Gültekin ve İçigen, 2019). Modern ve postmodern çağda birlikte yaşamak belli bir uyumu gerektirmektedir. Bir arada yaşama ihtiyacı birçok açıdan insan hayatını kolaylaştırabilir; ancak birlikte yaşama ve çalışma gerekliliği çeşitli sorunları ve olumsuzlukları da beraberinde getirebilmektedir. Bu sorunlar ve olumsuzluklar nedeniyle bireylerin karşılaştıkları sorunları çözme ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. İnsanlar uyumlarını geliştirmek ve sorunları çözmek için çeşitli yöntemler denemekte veya çeşitli yetkinlikler (duygusal ve sosyal) geliştirmelidir (Genc ve Akoglan Kozak, 2020).

Turizm, insan kaynaklarının ve emeğin yoğun olarak kullanıldığı bir alandır (Genç, 2013), doğası gereği insan kaynaklı sorunların yaşandığı, bireylerin ve bazen de işletmelerin birlikte çalışması gereken sosyal bir alandır. Turist rehberliği mesleği, turizm sektöründeki konumundan dolayı da çok çeşitli işletme ve kişilerle uyum içinde çalışmayı gerektiren bir yapıya sahiptir. Turist rehberliği, bir

meslek gereği olarak (Min, 2012), turistlerle ve diğer paydaşlar ile iyi çalışmayı, işletmelerle iş birliği ve koordinasyonu gerektirmektedir.

Turist rehberliğinin önündeki kişisel olmayan profesyonel engellerin kaldırılması, çeşitli yasal veya sendikal girişimlerle genel sorunların ortadan kaldırılması ve çözülmesiyle mümkün olsa da insan kaynaklı sorunların çözümü, rehberlerin duygu, düşünce ve davranışlarını yönetmek, problem çözme becerileri gibi beceriler geliştirmekle mümkün olabilir (Prentice, 2019). Tur sırasında sorunlar bazen olağan bazen beklenmedik bir şekilde ortaya çıkmaktadır, Turist rehberliğinin yalnız çalışan doğası nedeniyle sorunları kendi çözümleriyle çözmek zorunda kalabilir (Tsaur ve Ku, 2019). Turist rehberleri, tura başladıkları andan itibaren acentelerinin tek temsilcisidir (Min, 2012) ve böylece turun yöneticileri durumundadırlar. Ayrıca tur rehberi, tur katılımcıları ile sık, uzun süreli ve yoğun bir etkileşime sahiptir ve çeşitli duyguları sergilemek zorunda oldukları için turizm ortamında tipik bir “duygusal emekçi” rolü oynarlar (Genç, 2013). Ayrıca duygusal yükün “perde arkasında” duygularını boşaltılabileceği alan ve zaman minimumdur. Bu gerçek, bu zorlu görevin ciddiyetini daha da artırmaktadır (Prentice, 2019). Turizm alanındaki önceki çalışmalarda duygusal zekanın önemine yönelik araştırmalar yapılmıştır (Genc ve Akoglan Kozak, Gülertekin Genc vd., 2016; Prentice, 2019; Tsaur ve Ku, 2019). Ancak turist rehberliği alanında duygusal zekâ çalışmaları oldukça sınırlıdır (Gültekin ve İçigen, 2019). Turist rehberliği mesleğinde duygusal emek yoğun olarak kullanılmaktadır (Genç, 2013). Dolayısıyla, duygusal zekanın önemi oldukça fazladır. Bu çalışmada, turizm sektöründe çalışan rehberlerin duygusal zekâ düzeyleri, rehberlerin problem çözme becerileri ve yaşadıkları yönetsel sorunlar arasındaki ilişki literatür çalışması yapılmıştır. Duygusal zekâ öğretilebilir ve geliştirilebilir bir zekâ türüdür (Genç ve Gümüş, 2018). Turist rehberlerinin sahip olması gereken duygusal zekâ rollerinin bilinmesi alanyazına yeni bir paradigma sunacaktır. Aynı zamanda var olan çalışmalarının da geliştirilmesi ve ilerlemesine katkı sunacaktır.

2. ALANYAZIN İNCELEMESİ

2.1. Duygusal Zekanın Gelişimi

Duygusal zekanın önemli bir zekâ türü olduğu yapılan çalışmalar ile kanıtlanmıştır (Gardner, 1983). Sosyal zekâ, pratik zekâ, duygusal zekâ, sözel olmayan algılama yetenekleri ve duygusal yaratıcılığı içeren potansiyel yeni bir zekâ grubunun bir üyesi olarak kabul edilmektedir (Genç ve Gülertekin Genç 2018). Duygular, en yumuşak telkinlerden en derin tutkulara, en olumlu ve olumsuz duygular arasında değişen geniş bir yelpazeye sahiptir (Genç ve Gümüş, 2018). Bu duyguları açıkça adlandırmak için, bireylerin kavramsal değerlendirmeler yapması gerekir; bu, duygusal durumun açıklamak için zihinsel süreçten geçmesi gerektiği anlamına gelmektedir (Kleinginna ve Kleinginna, 1981). Ek olarak, karmaşık duygusal sorunları ortaya çıkarmak, duygusal akıl yürütme ve sonuçları nesnel olarak değerlendirmek çok fazla dikkat gerektirir ve duyguları tanımlama yeteneğinin dair olmasına yönelik çok sayıda kanıt vardır. Mayer ve Geher (1996) bu işlevin günlük yaşamdaki önemini vurgulayarak, başkalarının duygularını tanıma yeteneğinin kişinin ruh sağlığını gösterdiğini ve bu yeteneğin olmamasının ruhen sağlıksız kişiyi gösterdiğini belirtmişlerdir. Duygusal zekâ kavramının, kişinin kendisinin ve başkalarının duygularını anlama becerisine dayandığı düşünüldüğünde duygusal zekâ kuramının öz farkındalık ve empati kavramlarıyla yakından ilişkili olduğu düşünülebilir (Williamson, 2015).

Mayer vd. (2000) duygusal zekayı; duyguyu algılama ve ifade etme, duyguyu düşünceyle özdeşleştirme, duyguyu anlama ve ayırt etme, kendisinin ve başkalarının duygularını yönetme becerisi olarak tanımlamışlardır. Williamson’a (2015) göre duygusal zekâ, kişinin iyi şeyler arayarak duygularını anlayabileceği, duygularına göre hareket edebileceği ve bu duyguları ifade edebileceği ahlaki ve ruhsal iyilik halidir. Bu doğrultuda duygusal zekâ, başkalarının duygularını anlamak, fikirleri hayata geçirmek, duygusal açıdan açık ve sağlıklı bir ortam yaratmak açısından herkes için ön planda olarak tanımlanabilir. Neale, Spencer-Arnell ve Wilson’a (2011) göre duygusal zekâ, davranışlarımıza rehberlik etmek için düşünerek hissetmek ve düşünceyle hissetmektir.

Petrides ve Furnham (2000) kişilik ve bilgi işleme olarak iki tür duygusal model önermektedir. Bu bilim adamlarına göre kişilik modelleri, durumlar arasındaki davranışsal tutarlılığa (empati, kendine güvenen iyimserlik gibi belirli davranış veya kişilik özellikleri), üst düzey davranışlardan tipik davranışların değerlendirilmesine ve iyimserlik ve dürtüsellik gibi örtük kavramlara dayanmaktadır

(Petrides ve Furnham, 2000). Kişilik modeli, duygularla ilgili niteliklere atıfta bulunur ve duygusal durumlarda herhangi bir belirli davranışa eğilimi gösterir. Bu düzeyde, bireylerin ne bildiklerini veya yapabileceklerini değil, tam olarak ne yaptıklarını bilmek esastır. Bazı bireyler, açıkça istedikleri durumlarda öfkelenedikleri bir durumdan uzaklaşabilirler, ancak bunu kendi iradeleri ile başaramayabilirler (Nelis vd., 2009). Bir kişilik özelliği olarak duygusal zekâ, kişilik çerçevesiyle bütünleşen ve tipik davranışı test eden öz değerlendirme testleri ile ölçülmektedir (Petrides ve Furnham, 2000).

Duygusal zekanın yapısını inceleyen çoğu araştırmacı, duygusal zekanın düzeltilbilir veya inşa edilebilir bir yapı olduğunu kabul etmektedir (Genç, 2013; Prentice, 2019; Tsaur, Ku, 2019). Duygusal zekâ, bireylerin duygularıyla etkili bir şekilde başa çıkma becerilerini etkileyen sayısız ve birbiriyle ilişkili duygusal, kişisel ve sosyal yetenekleri içermesi nedeniyle dinamik bir yapıya sahiptir. Duygusal zekanın etkin kullanımının olduğu olumlu bir ortamda daha az sorun olacağı varsayılarak daha güvenli bir sosyal ortama ve iş ortamına sahip olmak için duygusal zekanın geliştirilmesinde ve avantajlarından yararlanılmasında fayda olduğu söylenebilir. Duygusal zekâ; bireylerin ihtiyaçlarını başkalarına ifade etmelerine, zorlu durumlara sakince yanıt vermelerine veya insanlara erdemli ve soğukkanlı davranmalarına yardımcı olur (Manhas, 2013).

Bütün bunlar turist rehberleri için çalışma yerlerinde iyi durumlar olarak sayılabilir. Duygusal zekâ belirtilerinin yüksek olduğu kurum ve işletmelerde ilişkilerin ve iletişimin gelişmesi, takım ruhunun oluşması ve başarı seviyesinin artması nedeniyle daha huzurlu bir çalışma ortamı ve dolayısıyla daha yüksek kazanç söz konusudur (Akınar Turgut ve Cihangir, 2020; Doğan ve Demiral, 2007). Rehber ve turist ilişkisinde bu durum oldukça önemlidir. Bu açıdan başarılı rehberlerin etkili iletişim kurabilen, duygularını kontrol edebilen ve teknik özelliklerini bu şekilde gösterebilen için duygusal zekalarının yüksek olması gerekmektedir.

2.2. Duygusal Zekanın Tarihsel Gelişimi

1980'li yıllardan itibaren hizmet sektörü ve sosyal psikolojinin gelişmesiyle birlikte bu alanda duygular üzerine yapılan çalışmalar artmıştır. Duyguların örgütsel yaşamın gerekli bir bileşeni olduğu kabul edildiğinden, bu süre zarfında duygusal konular incelenmiştir. Robert Plutchik, 1980'de bir duygu çemberi geliştirdi ve duyguları kategorize etti. Plutchik'e göre, insanlarda ve hayvanlarda farklı uyarlanabilir eylemleri yönlendiren duyguları kategorize etmek için sekiz temel kategori kullanılabilir. Plutchik duygu çemberindeki çeşitli yoğunluklardaki duyguların sıklığına dayalı olarak birincil, ikincil ve üçüncül duygu çiftleri oluşturdu (beklenti ve neşe iyimserliğe, neşe ve güven sevgiye dönüşür, şaşkınlık, hüznü hayal kırıklığına dönüştüğü için hayal kırıklığına dönüşür) (Plutchik, 1991: 118). Çemberin açıklaması, çeşitli duyguların çalışan davranışını nasıl etkilediğini de göstermektedir.

Plutchik'in çalışmalarından sonra 1983 yılında "duygusal emek" kavramı ortaya çıkmıştır. Buna göre; hizmet sektörlerindeki çalışanlar tüketicilere yardım sunarken uygun duyguyu göstermelidir. (Hochschild, 1983: 46). Hochschild (1983) duygusal emek kavramının derinlemesine davranış ve yüzeysel davranış olarak sınıflandırmıştır. Daha sonra duygusal emek konusu oldukça popüler olmuş ve duygular konusu olan ilgi artmıştır (Genç, 2013).

Gardner (1983) insanların bilişsel zekaya ek olarak, dilsel, mantıksal, müzikal, kinestetik, görsel, sosyal ve içsel olmak üzere yedi başka zekâ türüne de sahip olduğunu bulmuştur. Gardner'ın çoklu zekâ teorine göre, bireyin duygusal ve zihinsel kapasitelerinin yanı sıra davranışlarını ve ilişkilerini yönetmede kullanılabilecek birçok zekâ türü vardır (Genç, 2018). Bu bağlamda, bu çalışma duygusal zekâ çalışmalarının da alt yapısını oluşturmuştur.

Duygusal zekâ fikri literatürde ilk kez 1980'lerde, içsel veya kişisel zekanın bilişsel zekâ kadar önemli olduğunun kanıtlanmasıyla ortaya çıktı. Peter Salovey ve John Mayer, 1990 yılında duygusal zekâ fikrini ortaya attılar. Salovey ve Mayer (1990: 188) "*Kişinin kendisinin ve diğerlerinin duygularını kontrol edebilme, bunları birbirinden ayırt edebilme ve bu bilgiyi düşünce ve davranışlarında rehber olarak kullanabilme yeteneği*" olarak duygusal zekayı tanımlamışlardır. Araştırmacılar duyguları algılama, kullanma, anlama ve yönetme olarak alt boyutlarda incelemiştir.

Harvardlı psikolog Daniel Goleman 1995'te duygusal zekanın IQ'dan neden daha önemli olduğunu merak etti. Duygusal zekâ adlı kitabı sayesinde ün kazandı. Reuven Bar-On, 1997'de duygusal

zekâ ölçeği oluşturdu. Bu süreçlerden sonra akademi ve hizmet sektörü duygusal zekâ kavramına yoğun bir ilgi gösterdi.

2.3. Turizmde Hizmet Karşılılaşması

Her karşılaşmada gerçekleştirilen hizmet, müşteri deneyimini, hizmet farklılaştırmasını, kalite değerlendirmesini, dağıtım sistemlerini ve müşteri tutum ve davranışlarını etkilemektedir (Lin ve Mattila, 2010). Emek-yoğun endüstrilerde ikili karşılaşma, öncelikle hizmet sağlayıcılar ve müşteriler arasındaki kişisel etkileşimleri içermektedir. Böyle bir karşılaşma, duygusal bir olay olarak nitelendirilir ve duygu yüklüdür (Hartel vd., 1999). Turizm, turistlerin her hizmet karşılaşmasında tatille ilgili deneyimler aradığı, emek yoğun bir endüstridir. Hizmet karşılaşmalarıyla ilgili duyguların izini aşağıdaki yönlerden sürmek mümkündür: İlk olarak, müşteriler turizm hizmetlerinin duygusal faydalarını aramaktadır; ikincisi, turizm temsilcileri duygusal emek harcamakta; üçüncüsü, müşterilerin duyguları davranışlarından kaynaklanmaktadır.

2.4. Turist Rehberi

Turist rehberleri, turizm endüstrisinde önde gelen hizmet sağlayıcılar olup, turlar süresince yönetimi yürüterek ve turistlerin gezilerinden keyif almalarını sağlamak için ziyaretçiler ile ziyaret edilenler arasında arayüz görevi görerek turizmde önemli bir rol oynamaktadır (Collins, 2000). Performansları potansiyel olarak turist memnuniyetini ve sadakatini, şirketin imajını ve genel seyahat deneyimini etkiler (Bowie ve Chang, 2005; Mossberg, 1995; Zhang ve Chow, 2004) ve başarılı bir turun birincil özelliğidir (Geva ve Goldman, 1991). Tatmin edici olmayan bir tur rehberi, turistlerin tatil deneyimlerinden aldıkları keyfi bozabilir (Lopez, 1980) ve hatta bir destinasyonun imajına zarar verebilir (Ap ve Wong, 2001).

Dünya Turist Rehberleri Birliği'ne (WFTGA, 2003) göre tur rehberi, "*ziyaretçilere kendi seçtikleri dilde rehberlik eden ve normalde bir alana özgü kültürel ve doğal mirasın bulunduğu bir bölgenin kültürel ve doğal mirasını yorumlayan kişidir*". "Tur rehberi" terimi, Avrupa'da bir tur yöneticisi, tur lideri, tur şefi, anlamına gelebilir (Collins, 2000: 13). Uygulama açısından, tur rehberleri turlar düzenler ve belirli bir alan hakkında derinlemesine bilgiye sahiptir. Turist rehberi olmak, ulaşım, konaklama ve yemek düzenleme, yorumlama, sorun ve acil durum yönetimi ve diğer faaliyetlerin koordinasyonu dahil olmak üzere farklı iş türlerinin kombinasyonlarını içerir. Turist rehberleri, tüm seyahat programı boyunca gelen turistlerle doğrudan ve saatlik olarak etkileşime girer ve turistlerin güvenli, eğlenceli ve ödüllendirici deneyimler yaşamalarına yardımcı olur.

Davranışsal beceriler, turistler ve ev sahipleri arasında etkileşimi başlatmayı, problem çözmeyi, grupla uyum geliştirmeyi, farklı kültürlere saygı göstermeyi ve beklenmedik durumlarla başa çıkmayı içerir. Hem duyuşsal hem de bilişsel beceriler, tur rehberlerinin sosyal etkileşimlerini geliştirmeleri için gerekli araçları sağlar. El-Sharkawy (2007) tarafından yapılan bir çalışma, bilgi ve kişisel becerilere dayalı tur rehberleri için eğitim programları için bir rehberlik planı önermektedir. Kişisel beceriler alanında, iletişim, sosyal beceriler, düşünme ve kibar bir şekilde coşku, eğitim ve öğretime entegre edilmiştir.

Etkili bir tur rehberi olmak için, Mancini'nin (1996) *Turları Yürütmek: Pratik Bir Rehber* adlı kitabı, kişinin planlanan güzergahlarla başa çıkmada zaman yönetimi becerileri ve beklenmedik olaylarla başa çıkarken problem çözme becerileri gibi bazı becerilere sahip olması gerektiğini öne sürer. Norm'un (1999) kitabı *The Guide for Guides A Tour Guide Manual*, grup turistlerini ve ilgili hizmet personelinin içeren insan becerilerinin önemli yönlerine, her zaman uyumu sağlamada tur rehberleri için yararlı olan becerilere yer ayırır. Bulgular, tur rehberlerinin yerel kültür ile turistlerin görüş ve beklentileri arasında iyi bir arayüz olabileceğini ve yerel rehber duygusal zekâ becerileri konusunda iyi hazırlanmışsa klişelere karşı koymaya da yardımcı olabileceğini göstermektedir.

3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu araştırmada duygusal zekâ ile turist rehberliği ilişkisi için literatür çalışması yapılmıştır. Çalışma, duygusal zekanın gelişimi ve kavramsallaştırmalarını açıklayarak başlamakta ve çeşitli bağlamlardaki ampirik kanıtları tartışmaktadır.

3.1. Turist Rehberlerinin Duygusal Zekâ Rollerini

3.1.1. Duygusal Hizmetler Aramak

Duygular turizm yolculuğuna nüfuz etmekte ve turistlerin deneyimlerinde önemli bir rol oynamaktadır (Hosany vd., 2015). Bu tür bir deneyim, turizm ürünlerini tüketmekten ve turizm temsilcileriyle (örneğin, tur rehberleri veya liderler) etkileşimden kaynaklanmaktadır. Turizm bir deneyim sürecidir. Turistler bu ürünleri tercih ederken duygusal olarak motive olurlar (Genç, 2018). Deneyim, turistlerin ilgili bilişler ve duygularla bu hizmetlere girip çıkmasıyla sonuçlanmaktadır (Prentice, 2016). Bu deneyimlere ilişkin hizmet karşılaşması, duygusal içeriğin etkileşimin önemli bir parçası olduğu ve örneğin manevi turizm ve macera gibi destinasyonun sunduğu duygusal faydalar ile turizm tekliflerinin beklenen fonksiyonel faydaları tarafından motive edildiğinden, yüksek bir duygu bağlamı içermektedir. Bu durumlarda, turistler hizmetlerden duygusal faydalar ararlar. Turist rehberlerine de bu süreçte birtakım görevler düşmektedir.

Turistler, turizm hizmetlerinin duygusal faydalarını aradıklarında, rehberler; duyguları, drama anlayışları ve becerileri aracılığıyla olayların duygusal içeriğini aktarırlar (Prentice, 2016). Turizm deneyimini geliştirmek için rehberler turistlerin duygusal durumunu anlamak zorundadır. Duygusal zekâ, güçlü öz farkındalık ve yüksek düzeyde kişilerarası beceriler sergileme becerisini oluşturduğundan, duygusal açıdan zeki bireyler empatik ve uyumludur (Bar-On, 1997; Boyatzis vd., 2000; Goleman, 1995), dolayısıyla duygusal açıdan oldukça zeki bireylerin karşılaşmanın duygusal seviyesinden yararlanma olasılığı daha yüksektir (Prentice, 2019). Örneğin, duygusal zekâ düzeyi yüksek tur rehberi, macera gibi belirli turizm ürünlerini seçen turistlerin, ürünle ilgili duygusal deneyimlerle motive olduklarını anlar. Liderler, turizm ürün ve hizmetlerinin duygusal faydalarını bir araya getirme ve olumlu bir deneyim sağlama sorumluluğunu taşımaktadır.

Bazı turistlerin turla ilgili önceden bir deneyimi olmayabilir. Tur rehberinin turistlerin duygu ve kaygılarını tur öncesi aşamada anlamaları gerekmektedir. Tur sürecinde turistlerin duygularıyla özümsemeleri, deneyimlerini geliştirmek için de önemlidir. Bazı turistler, tüketimden sonra hizmetlerden yararlanabilir veya yararlanmayabilir, bu da beklentileri ve deneyimleri arasında olumlu veya olumsuz bir onaylamama (memnuniyet veya hayal kırıklığı) ile sonuçlanır. Memnun turistler için, duygusal zekâsı yüksek olan tur rehberi, hizmetler hakkında olumlu yorumlar oluşturmak için duygularını kullanabilir. Memnun olmayan turistler için, duygusal olarak zeki lider, turistlerin olumsuz duygularını düzenlemenin yollarını bulur ve turist deneyimini iyileştirmek için hizmet iyileştirme stratejileri arar. Araştırmalar, uygun hizmet iyileştirmenin, hizmet deneyimi ve müşteri memnuniyetine ilişkin olumlu algılara yol açtığını göstermiştir (Hess vd., 2003).

3.1.2. Rehberler Tarafından Oluşturulan Duygusal Tepkiler

Turizm ve konaklama sektörlerinde çalışanlar genellikle düşük maaşlı ve yüksek stresli kişilerdir (Prentice vd., 2013). İşleri yüksek sosyal bileşenler ve yoğun duygusal emek talepleri içermektedir. Hizmet işlemleri genellikle bu çalışanlar ve turistler arasındaki yüz yüze etkileşimleri içerir ve yoğun bir duygusal etkileşim olur (Prentice, 2019). Duygusal emeğin, hizmet karşılaşmasına müşteri katılımının yarattığı belirsizlik nedeniyle, dinamik ve ortaya çıkan bir kaliteye sahip hizmet karşılaşmalarıyla özel bir ilgisi vardır. Turizm hizmeti temsilcileri, özellikle tur rehberleri; eğlenceci, girişimci ve tur şirketlerinin satış elemanı rollerini oynarlar (Tsaur ve Lin, 2014) ve duygusal emek gerçekleştirirler.

Duygusal emek, bir ücret karşılığında duyguları yönetmek olarak tanımlanır ve duygusal ifadeyi değiştirmek için duyguları güçlendirerek, taklit ederek veya bastırarak yüzeysel ve derinlemesine hareket etmeyi içerebilir (Hochschild, 1983). Duygusal emeğin hem işletmeler hem de bireyler için belirgin faydaları vardır. Hizmet etkileşimleri sırasında duyguların sergilenmesi, hizmet işlemlerinin kalitesini, kişilerarası iklimin çekiciliğini ve bizzat duygu deneyimini güçlü bir şekilde etkilemektedir. İşletmeler için duygusal emek gerçekleştirmek, daha fazla ürün satmayı, müşteri şikayetleriyle yeterince ilgilenmeyi, sorunsuz işleyen iletişimsel etkileşimleri de sağlamaktadır (Humphrey vd., 2015). Duygusal emek performansı aynı zamanda hizmet çalışanına, dinamik karşılaşma iletişimini kolaylaştırmak için önceden belirlenmiş bir dizi tepki ve davranış modeli sağlar (Prentice ve King, 2011).

Bununla birlikte, ücret karşılığında duyguları yönetmek, beklenen duygular ile deneyimlenenler arasındaki tutarsızlık nedeniyle çalışanlar için de zararlıdır (Genç, 2013). Duygusal emeği gerçekleştirmek streslidir ve duygusal uyumsuzluk ve tükenmişlikle sonuçlanabilir (Ashforth ve Humphrey, 1993; Hochschild, 1983). Hissedilmeyen duyguları tasvir etmek (yüzeysel oyunculuk), bilişsel uyumsuzluğa benzer duygusal uyumsuzluk gerginliği yaratır. Uyumsuzluk, rehberin kendini yanlış ve ikiyüzlü hissetmesine neden olabilir. Nihayetinde, bu tür bir uyumsuzluk kişisel ve işle ilgili uyumsuzluğa ve zayıf benlik saygısı, depresyon, sinizm ve işten yabancılaşma gibi sorunlara yol açabilir (Ashforth ve Humphrey, 1993).

Turizm hizmetleri söz konusu olduğunda, tur rehberleri veya liderler gibi temsilciler turu yönetir ve seyahat acenteleri, destinasyon yöneticileri, yerel tur operatörleri ve turistler ile koordinasyon sağlar. Organizatörler, eğitmenler, motive ediciler, elçiler, koordinatörler ve danışmanlar olarak birden fazla rol oynarlar (Heung, 2008). Bu roller, bu temsilciler için rahatsız edici, sınır bozucu veya üzücü deneyimlerde kendini gösteren güçlükler yaşatabilir (Tsaur ve Lin, 2014). Örneğin, turist rehberleri muhtemelen tur operatörlerinin yetersiz organizasyonu ve turistlerin makul olmayan talepleri nedeniyle turistlerin şikayetleriyle ilgilenmek zorunda kalmaktadır. Ayrıca öngörülen görevleriyle ilgisiz olabilir; turistlerle doğrudan temas halinde olan bu hizmet temsilcileri, olumlu bir turist deneyimi sağlamak için duygusal emek eylemi stratejileri gerçekleştirir. Bu durumda, duygusal emeğin olumsuz sonuçlarını yumuşatabilir veya iyileştirebilir (Daus ve Ashkanasy, 2005; Prentice vd., 2013). Duygusal zekâ, çalışanın kendi duygularını algılaması, anlaması ve yönetmesi yönüyle, duygusal emeğin rehberin performansını etkileyebilecek zararlı tarafını önlemede etkilidir. Turistlerle karşılaşma üzerindeki performans, böylece organizasyonun hizmet kalitesine ilişkin algılarını etkilemektedir. Duygusal zekâ, turistlerin duygularını kullanma ve düzenleme yönüyle, hizmet sağlayıcıların hizmet karşılaşmalarında bir turist duygusal oluşumunu ve değerlendirme sürecini etkileyebileceği bir araç olabilir (Prentice, 2016). Araştırmalar, duygusal zekâ ile duygusal emek arasındaki önemli ilişkiler olduğunu göstermiştir (Genç, 2018). Genç (2013), duyguları anlamanın, duygusal emeğin olumlu yanını taklit etmeyle olumlu yönde ilişkili olduğunu, olumsuz duyguları ifade etmenin ise gerçek satış performansı ile olumsuz ilişkili olduğunu bulmuştur. Daus ve Ashkanasy (2003), duygusal zekanın, duygusal emeğin derinden eyleme geçirilmesiyle önemli ölçüde ilişkili olduğu tespit etmişlerdir. Bu bağlamda rehberlerden sürekli beklenen duygusal emeğin sergilenmesinde duygusal zekâ önemli bir rol oynar.

3.1.3. Turistler Tarafından Uyandırılan Duygular

Araştırmacılar (Bitner vd., 1990; Hartel vd., 1999) duyguların yalnızca hizmet karşılaşması ve çalışan davranışlarından değil, aynı zamanda müşterin davranışlarından da etkilendiğini belirtmektedir. Başka bir deyişle, bir turist deneyim ve memnuniyet düzeyini etkileyen bir hizmet karşılaşmasına kendi duygularını katabilir (balayı yapan biri veya üzgün bir boşanmış). Bitner vd. (1994), tatmin edici olmayan hizmet karşılaşmalarının uygunsuz müşteri davranışlarından kaynaklanabileceğini bulmuştur. Çalışmaları, bu duygusal müşteri türlerinin var olduğuna ve memnuniyetlerinin veya memnuniyetsizliklerinin kaynağı olabileceğine dair ampirik kanıtlar sunmaktadır. Bazı hizmet sektörlerinde, sorunlu müşteriler memnuniyetsiz olayların yüzde 22'sinin kaynağı olduğu tespit edilmiştir (Prentice, 2019). Bu grup, müşterinin hizmet sağlama sürecinde daha önemli girdilere sahip olduğu sektörlerde daha da önemli olabilir. Turistler tüm hizmet/seyahat sürecine dahil olurlar. Memnuniyetsizlikleri, kendi kötü hizmet ürünleri seçimlerinden (yanlış tur veya turizm etkinlikleri gibi) veya ilişkilerin bozulması veya aile kaybı gibi kişisel durumlardan kaynaklanabilir (Tsaur ve Lin, 2014). Turistler tüm hizmet/seyahat sürecine dahil olmaktadır. Memnuniyetsizlikleri, kendi kötü hizmet ürünleri seçimlerinden (yanlış tur veya turizm etkinlikleri gibi) veya ilişkilerin bozulması veya aile kaybı gibi kişisel durumlardan kaynaklanabilir (Hosany vd., 2015; Tsaur ve Lin, 2014).

Müşterilerin nitelikleri koşullarında, duygusal zekâ düzeyi yüksek olan turist rehberleri, müşterilerin sorunlarını çözme ve müşteri memnuniyetini sağlama konusunda daha yeteneklidir (Prentice, 2016). Çalışanlar duygusal olarak yetkin davranışlar sergilediğinde, turistler genellikle hizmet karşılaşmalarına karşı olumlu duygular beslerler. Bitner ve Hubbert (1994) ayrıca, bir çalışanın özel ihtiyaçlara ve isteklere uyum sağlama yeteneğinin, müşterilerin hizmet karşılaşmasına ilişkin olumlu algılarını geliştirdiğini bulmuşlardır. Ayrıca, çeşitli araştırmalar, iletişim çalışanlarının samimiyeti, coşkusu ve dikkatinin müşterilerin deneyimlerini ve hizmet kalitesi algılarını olumlu yönde etkilediğini göstermiştir. (Schneider ve Bowen, 1985; Rafaeli, 1993).

3.1.4. Turist Rehberliği Duygusal Zekâ İlişkisi

Duygusal bulaşma teorisine göre, bir bireyin olumlu duygulanımını ifade etmek, diğerlerinde karşılık gelen duygusal durumları kolaylaştırabilir (Hatfield, Cacioppo ve Rapson 1994). Önceki çalışmalar, çalışanların olumlu duygu gösterilerinin (örneğin, gülümsemek veya selam vermek) müşterilerin olumlu duygusal durumlarını tetikleyebileceğini göstermiştir (Hennig-Thurau vd., 2006). Yüksek duygusal zekaya sahip kişiler, olumlu duygusal deneyimleri teşvik edecek şekilde davranma eğilimindedirler, bu nedenle başkalarını memnun eden duyguları ifade etmeye çalışırlar (Modassir ve Singh, 2008). Bir geziyi başarılı bir şekilde yürütmek için, tur üyeleriyle etkileşime giren bir tur rehberinin, tur üyelerinin duygularını etkilemek için çeşitli duygular sergilemesi gerekir (Wong ve Wang 2009).

Duygusal zekâsı yüksek olan bireyler, başkalarının duygularına da duyarlıdır ve onların duygularını ve ihtiyaçlarını anlayabilirler. Bu, çalışanların başkalarıyla bağlantı kurmasına ve müşterileri okumak ve onlarla etkileşim kurmak için etkili uyarlanabilir stratejiler uygulamasına yardımcı olur (Prentice ve King, 2013). Bu arada, daha yüksek duygusal zekaya sahip bireyler, genellikle kendi duygularını düzenlemede ve diğerleriyle olumlu etkileşimler geliştirmek ve başkalarıyla yakın ilişkiler kurmak için başkalarının duygularını etkilemede daha uzmandır (Kim vd., 2012). Tur sırasında daha yüksek duygusal zekaya sahip turist rehberleri, tur üyelerinin konuşma ve davranışlarında ortaya koydukları duyguları daha iyi anlayabilirler. Daha yüksek duygusal zekaya sahip bir tur rehberi, tur üyelerine yanıt vermek, ihtiyaçlarını anlamak ve onlar için bir keyif duygusunu kolaylaştırmak için uygun duyguları ve stratejileri kullanabilir.

Grup paket turunda en belirgin role sahip olan turist rehberi, tur üyelerine çeşitli hizmetler sunar ve onlarla uzun vadeli bağlar geliştirme fırsatı bulur (Luoh ve Tsaur 2014; Wang, Hsieh ve Chen 2002). Carvelzani vd. (2003) tur operatörleri ile derinlemesine görüşmeler yapmıştır. Duygusal zekâsı yüksek olanların kişiler arası ilişkileri ve etkileşimleri daha iyi yönetebildiklerini bulmuşlardır. Ayrıca, turistlerin ihtiyaç ve beklentilerinin değerlendirilmesine ve anlaşılmasına, onlara daha uygun bir gezi düzenlenmesine ve daha fazla memnuniyet sağlanmasına yardımcı olabilir. Bu nedenle, duygusal zekanın tur rehberleri için önemli bir yetenektir.

Rehberlerin performanslarını yönetmek, turistlerin ruh halini kontrol etmek ve onlarla en uygun ve etkili şekilde etkileşim kurmak için duygusal zekâ becerilerini kullanabileceklerini söylemek mümkündür. Başka bir deyişle, duygular turistler ve yerel halk arasında etkileşim kurmaya, sorunları çözmeye, grupla dostane ilişkiler geliştirmeye, farklı kültürlere saygı duymaya ve beklenmedik durumlarla başa çıkmaya yardımcı olur. Hem duygusal hem de bilişsel beceriler, turist rehberine sosyal etkileşimi geliştirmek için gerekli materyalleri sağlar.

Turizm ve tur rehberliği söz konusu olduğunda, turistler rehberli bir turu seçerek, rehberli bir tur olmadan sahip olabilecekleri özgürlük ve maceracılık fırsatlarını reddederler. Yine de bu durumda rehberli turların sağladığı daha sorunsuz durumu tercih etmektedirler (Schmidt, 1979). Ancak turist rehberlerinin, resmi makamlarca verilen ruhsatlara sahip olsalar bile, karmaşık ve çok yönlü görevleri üstlenmeye hazır olup olmayacakları tartışmaya açıktır. White ve Williams (2000) ve Zhang ve Chow'un (2004) öne sürdüğü gibi, rehberler problem çözme becerilerinde çok zayıftır ve turist rehberlerinin problem çözme becerilerini geliştirmek için örgütsel çabalar harcanmalıdır. Oysa birçok ülkede rehberlik eğitimi, önemli bölgelerin coğrafyası, tarihi, kültürel mirası gibi liselerde öğrenildiği şekliyle yarım yamalak okunan bilgilerin tekrarına, sunum ve iletişim becerilerine, grup dinamiklerini yönetmeye veya rehberlik sanatını inşa etmedeki diğer bazı beceriler genellikle ihmal edilir. Ancak rehberlik sanatı, grup dinamiklerinin yanı sıra yön bulma, grubun yeteneklerini değerlendirme, önemli noktalara eksiksiz bir şekilde dikkat çekme, hikâyeye anlatma sanatları, tonlama, sözsüz iletişim gibi diğer bazı özelliklerden oluşur. (Rabotic, 2010). Bu özelliklerinin yanı sıra rehberli turların belki de en temel ve kapsayıcı işlevi, pek çok alanda kendini açıkça gösteren "sorun çözme" bileşenidir. Ancak dikkat edilmesi gereken kritik nokta, tur koordinatörleri, rehberler ve benzeri personelin, turistler ile sosyal çevre arasında erişim sağlama, yorumlama ve sorunları yönetme açısından bir tampon görevi görmesidir (Schmidt, 1979).

Rehber aynı zamanda tur operasyonlarında yetkili bir yöneticidir (Zengin vd., 2014). Turist rehberlerinin tur programını hazırlaması, misafirleri karşılaması, konaklama, yeme-içme ve eğlence sağlamanın yanı sıra önceden belirlenen tur programına başvurması ve grubu bilgilendirmesi

gerekmektedir. Turist rehberleri belirli bir grup yönetimi çerçevesinde turistlerin hedefledikleri merkeze ulaşmasını sağlamalı ve turu programa göre tamamlamalıdır. Bu nedenle turist rehberleri, planlama, organizasyon, liderlik, koordinasyon, denetim gibi yönetim fonksiyonları olan uygulamaları ve bunların rehberlik alanındaki uygulamalarını da bilmelidir (Tetik, 2006).

Rehberli turlar farklı ortamlarda gerçekleştiğinden, tur rehberliği gereksinimleri ve konusu çok farklı olabilir (Weiler ve Ham, 2002). Tur grubunun etkin hitap etmesi ve grupla etkin iletişim, rehberin ilgi ve saygısını arttırarak daha sorunsuz bir gezi yapılmasına temel oluşturacaktır. Rehberler, farklı kültürler bir araya geldiğinde ortaya çıkabilecek sorunları çözmek için iletişim becerilerini de kullanabilmelidir. Gidecekleri yerdeki sağlık ve ilk yardım gibi hayati bilgileri ve güvenlik kurallarını bilmeli ve bu kurallara uyararak grubu tehlikelerden korumalıdır. Bunların dışında rehberler grubu yönetebilir ve liderlik edebilirse tur daha sağlıklı bir şekilde tamamlanacak ve müşterilerin turdan memnun kalma olasılığı daha yüksek olacaktır. Sonuç olarak, rehberlerin rehberlik ettikleri yerler hakkındaki bilgilerini güncellemeleri durumunda genel kalite üzerinde daha olumlu bir etkiye sahip oldukları gerçeğinden hareketle, yerel turizm değerleri ve turizmin genel çerçevesi hakkında bilgi sahibi olmak da bir rehberin olmazsa olmazıdır.

4. SONUÇ ve ÖNERİLER

Müşteri memnuniyeti genellikle tüketicilerin ilgili ürün veya hizmetin satın alma sonrası değerlendirmeleridir (Churchill ve Surprenant 1982) veya duygusal bir deneyime ilişkin bilişsel değerlendirmeleridir (Hunt 1993). Turizm araştırmalarında, turist memnuniyeti genellikle bir destinasyonda turist ve tur hizmetleri arasındaki etkileşimin psikolojik sonucu ve kaliteli deneyimi olarak tanımlanmaktadır (Baker ve Crompton, 2000; Huang vd., 2010). Tur rehberinin hizmeti, turistlerin paket turlara yönelik genel seyahat memnuniyetinin temelidir (Huang vd., 2010). Turist rehberi, turistlerin memnuniyetini etkileyen kritik bir faktördür. Bu nedenle, bu çalışma turist rehberlerinin duygusal zekâ rollerine odaklanmaktadır. Sonuç olarak turist rehberlerinin; duygusal hizmetler aramak, rehberler tarafından oluşturulan duygusal tepkiler, turistler tarafından uyandırılır ve turist rehberliği duygusal zekâ ilişkisi olmak üzere dört rolü bulunmaktadır.

Duygusal olarak zeki insanlar kendi duygularını etkili bir şekilde düzenleyebilir, başkalarının duygularını başarılı bir şekilde düzenlemesine yardımcı olabilir ve etkileşimde buldukları kişilerden olumlu tepkiler alabilirler (Lee ve Ok 2012). Delcourt vd. (2013), bir hizmet çalışanının müşterilerin olumlu duygusal durumlarını harekete geçirdiğinde, müşterilerin daha az kritik olduğunu ve dolayısıyla hizmet karşılaşmasından daha fazla tatmin olduklarını öne sürdü. Ayrıca, duygusal zekâ düzeyi yüksek olan çalışanlar, müşterilere karşı kendiliğinden olumlu duygular sergilemektedir (Lee ve Ok 2012). Müşteriler aynı zamanda, hizmet sağlayıcıların memnuniyet seviyelerini etkileyen gülümseme gibi olumlu duygular sergilemeleri konusunda da beklentilere sahiptir (Tsai 2001). Bu nedenle, hizmet sağlayıcının daha yüksek duygusal zekâsı, daha fazla müşteri memnuniyetine yol açabilir. Bu nedenle, bu çalışma, duygusal zekâsı yüksek turist rehberlerinin kendi duygularını yönetmelerinin ve düzenlemelerinin, tur üyelerine hizmet etmek için uygun duyguları kullanmalarının ve tur üyelerinin gereksinimlerine cevap vermelerinin daha kolay olduğunu önermektedir. Rehberlerin performansları, tur üyelerinin memnuniyetlerini olumlu bir şekilde değerlendirmeye motive eder. Turizm rehberliğinde duygusal davranışlar önemli olmasına rağmen bu alandaki çalışmalar oldukça sınırlıdır. Bu alanda teorik ve pratik yeni çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Özellikle Şubat 2023 Türkiye'nin güney ve güneydoğusunda yaşanan büyük deprem felaketinde çok sayıda vatandaşın yanında rehberler de vefat etmiştir. Rehberlerinin duygularına ve bundan sonraki turlar açısından duygusal zekalarına yönelik çalışmaların yapılması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Akpınar Turgut N., & Cihangir E., (2020). Psikolojik sermaye ve iş tatmini arasındaki ilişkinin belirlenmesine yönelik bir araştırma: *Hakkari Üniversitesi örneği*. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 10(3), 625-637. <https://doi.org/10.5961/jhes.2020.422>
- Ap, J. ve Wong, K. F. (2001). Case Study on Tour Guiding: Professionalism, Issues and Problems. *Tourism Management*, 22(5), 551-563.

- Ashforth, E. B. ve Humphrey, R. H. (1993). Emotional Labor in Service Roles: The Influence of Identity. *The Academy of Management Review*, 18(1), 88-115.
- Baker, D. A. ve Crompton, J. L. (2000). Quality, Satisfaction and Behavioral Intentions. *Annals of Tourism Research*, 27(3), 785-804.
- Bar-On, R. (1997). *BarOn Emotional Quotient Inventory, Multi-Health Systems*. Toronto.
- Bitner, M. J. ve Hubbert, A.R. (1994). Encounter Satisfaction versus Overall Satisfaction versus Quality, *Service Quality: New Directions in Theory and Practice*, 34(2), 72-94.
- Bitner, M. J., Booms, B. H. ve Mohr, L. A. (1994). Critical Service Encounters: The Employee's Viewpoint. *Journal of Marketing*, 58(4), 95-106.
- Bitner, M. J., Booms, B. H. ve Tetreault, M. S. (1990). The Service Encounter: Diagnosing Favorable and Unfavorable Incidents. *Journal of Marketing*, 54(1), 71-84.
- Bowie, D. ve Chang, J. C. (2005). Tourist Satisfaction: A View from a Mixed International Guided Package Tour. *Journal of Vacation Marketing*, 11(4), 303-322.
- Boyatzis, R. E., Goleman, D. ve Rhee, K. (2000). Clustering Competence in Emotional Intelligence: Insights from the Emotional Competence Inventory (ECI). *Handbook of Emotional Intelligence*, 99(6), 343-362.
- Carvelzani, A. S., Lee, I. A., Locatelli, V., Monti, G. ve Villamira, M. A. (2003). Emotional Intelligence and Tourist Services: The Tour Operator as a Mediator between Tourists and Residents. *International Journal of Hospitality and Tourism Administration*, 4(4), 1-24.
- Churchill, G. A., Jr., ve Surprenant, C. (1982). An Investigation into the Determinants of Customer Satisfaction. *Journal of Marketing Research*, 19(4), 491-504.
- Collins, V. R. (2000). *Becoming a Tour Guide: The Principles of Guiding and Site Interpretation*. London: Continuum.
- Daus, C. S. ve Ashkanasy, N. M. (2003). Will the Real Emotional Intelligence Please Stand Up? On Deconstructing the Emotional Intelligence Debate. *Industrial and Organizational Psychologist*, 41.
- Daus, C. S. ve Ashkanasy, N. M. (2005). The Case for the Ability-Based Model of Emotional Intelligence in Organizational Behaviour. *Journal of Organizational Behavior*, 26(4), 453-466.
- Delcourt, C., Gremler, D. D., Riel, A. C. R. ve van Birgelen, M. (2013). Effects of Perceived Employee Emotional Competence on Customer Satisfaction and Loyalty: the Mediating Role of Rapport. *Journal of Service Management*, 24(1), 5-24.
- Dogan, S. ve Demiral, O. (2007). The Role and Importance of Emotional Intelligence on Institutions Success. *Management and Economics: Celal Bayar University the Faculty of Economic and Administrative Sciences Journal*, 14(1), 209-230.
- El-Sharkawy, O. K. (2007). Exploring Knowledge and Skills for Tourist Guides: Evidence from Egypt. *TOURISMOS: An International Multidisciplinary Journal of Tourism*, 2(2), 77-94.
- Gardner, H. (1983). *Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences*. New York: Basic Books.
- Genc, V. (2013). The Effects of Emotional Labor and Emotional Intelligence on Job Satisfaction of Employees Working in Tourism Establishments in Alanya (*Master Thesis*). Canakkale University- Tourism Management, Canakkale, TR.
- Genc, V. ve Gulertekin Genc, S. (2018). Can Hotel Managers with Social Intelligence Affect the Emotions of Employees?. *Cogent Business ve Management*, 5(1), 1432157.
- Genc, V. ve Akoglan Kozak, M. (2020). Emotional and Social Competence in the Aestheticization of Labor in the Restaurant Industry, *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 32(3), 1201-1225.

- Genç, V. (2018). Duygusal ve Sosyal Yetkinliklerin Estetik Emek Üzerine Etkisi: Bir Restoran Zinciri Örneği (*Doctoral Dissertation*), Anadolu University, Türkiye.
- Genç, V. ve Gümüş, M. (2017). Otel İşletmelerinde İş Tatmininin Arttırılması: Çalışanların Duygusal Zekâları ve Duygusal Emeklerinin Rolü. *Journal of Recreation and Tourism Research*, 4(4), 43-52.
- Geva, A. ve Goldman, A. (1991). Satisfaction Measurement in Guided Tours. *Annals of Tourism Research*, 18(2), 177-185.
- Goleman, D. (1995). *Emotional Intelligence: Why It Can Matter More than IQ*. Bantam, New York, NY.
- Gülertekin Genç, S., Genç, V. ve Gümüş, M. (2016). Otel İşletmelerinde Duygusal Zekanın İş Stresi ve İş Yaşam Dengesi Üzerindeki Etkisi. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 6 (2/1), 97-112.
- Gültekin, S. ve Içigen, E. (2019). A Research on Professional Tour Guides Emotional Intelligence and Problem-Solving Skills. *Journal of Quality Assurance in Hospitality ve Tourism*, 20(2), 230-258.
- Hartel, C. E., Barker, S. ve Baker, N. J. (1999). The Role of Emotional Intelligence in Service Encounters: A Model for Predicting the Effects of Employee-Customer Interactions on Consumer Attitudes, Intentions, and Behaviours. *Australian Journal of Communication*, 26(2), 77.
- Hatfield, E., Cacioppo, J. T. ve Rapson, R. L. (1994). *Emotional Contagion*. New York: Cambridge University Press.
- Hennig-Thurau, T., Groth, M., Paul, M. ve Gremler, D. D. (2006). Are All Smiles Created Equal? How Emotional Contagion and Emotional Labor Affect Service Relationships. *Journal of Marketing*, 70(3), 58-73.
- Hess, R. L., Jr, Ganesan, S. ve Klein, N. M. (2003). Service Failure and Recovery: The Impact of Relationship Factors on Customer Satisfaction. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 31(2), 127-145.
- Heung, V. C. S. (2008). Effects of Tour Leader's Service Quality on Agency's Reputation and Customers' Word-of-Mouth. *Journal of Vacation Marketing*, 14(4), 305-315.
- Hochschild, A. R. (1983). *The Managed Heart*, Berkeley: CA.
- Hosany, S., Prayag, G., Deesilatham, S., Caus̃evic, S. ve Odeh, K. (2015). Measuring Tourists' Emotional Experiences: Further Validation of the Destination Emotion Scale. *Journal of Travel Research*, 54(4), 482-495.
- Huang, S., Hsu, C. ve Chan, A. (2010). Tour Guide Performance and Tourist Satisfaction: A Study of the Package Tours in Shanghai. *Journal of Hospitality and Tourism Research*, 34(1), 3-33.
- Humphrey, R. H., Ashforth, B. E. ve Diefendorff, J. M. (2015). The Bright Side of Emotional Labor. *Journal of Organizational Behavior*, 36(6), 749-769.
- Hunt, H. K. (1993). CSD and CB Research Suggestions and Observations for the 1990s. *Journal of Satisfaction/Dissatisfaction and Complaining Behavior*, 6, 40-42.
- Kim, T. T., Yoo, J. J.-E., Lee, G. ve Kim, J. (2012). Emotional Intelligence and Emotional Labor Acting Strategies among Frontline Hotel Employees. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 24(7), 1029-1046.
- Kleinginna, P. R., Jr, ve Kleinginna, A. M. (1981). A Categorized List of Emotion Definitions, with Suggestions for a Consensual Definition. *Motivation and Emotion*, 5(4), 345-379.
- Lee, J. H. ve Ok, C. (2012). Reducing Burnout and Enhancing Job Satisfaction: Critical Role of Hotel Employees' Emotional Intelligence and Emotional Labour. *International Journal of Hospitality Management*, 31, 1101-1112.

- Lin, I. Y. ve Mattila, A. S. (2010). Restaurant Servicescape, Service Encounter, and Perceived Congruency on Customers' Emotions and Satisfaction. *Journal of Hospitality Marketing and Management*, 19(8), 819-841.
- Lopez, E. (1980). The Effects of Leadership Style on Satisfaction Levels of Tour Quality. *Journal of Travel Research*, 18(4), 20-23.
- Luoh, H.-F. ve Tsaur, S.-H. (2014). The Effects of Age Stereotypes on Tour Leader Roles. *Journal of Travel Research*, 53(1), 111-123.
- Mancini, M. (1996). *Conducting Tours: A Practical Guide* (2nd ed.). New York: Delmar Publishers.
- Manhas, C. (2013). Relating Emotional Intelligence, Quality of Work Life and Job Satisfaction: A Study among Corporate Employees. *Review of HRM*, 2, 107-120.
- Mayer, J. D. ve Geher, G. (1996). Emotional Intelligence and the Identification of Emotion. *Intelligence*, 22(2), 89-113.
- Mayer, J. D., Salovey, P. ve Caruso, D. R. (2000). Models of Emotional Intelligence. In *Handbook of Intelligence*, edited by R. J. Sternberg, 396-420. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Min, J. C. (2012). A Short-Form Measure for Assessment of Emotional Intelligence for Tour Guides: Development and Evaluation. *Tourism Management*, 33(1), 155-167.
- Modassir, A. ve Singh, T. (2008). Relationship of Emotional Intelligence with Transformational Leadership and Organizational Citizenship Behavior. *International Journal of Leadership Studies*, 4(1), 3-21.
- Mossberg, L. L. (1995). Tour Leaders and Their Importance in Charter Tours. *Tourism Management*, 16(6), 437-445.
- Neale, S., Spencer-Arnell, L. ve Wilson, L. (2011). *Emotional Intelligence Coaching: Improving Performance for Leaders, Coaches and the Individual*. London, UK: Kogan Page Publishers.
- Nelis, D., Quoidbach, J., Mikolajczak, M., ve Hansenne, M. (2009). Increasing Emotional Intelligence: (How) is it possible? *Personality ve Individual Differences*, 47(1), 36-41.
- Norm, M. (1999). *The Guide for Guides e A Tour Guide Manual*. Jerusalem: Rafael Haim Cohen Ltd.
- Petrides, K. V. ve Furnham, A. (2000). On the Dimensional Structure of Emotional Intelligence. *Personality and Individual Differences*, 29(2), 313-320.
- Plutchik, R. (1991). *The Emotions Revised Edition*. U.S.: University of America.
- Prentice, C. (2016). Leveraging Employee Emotional Intelligence in Casino Profitability. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 33, 127-134.
- Prentice, C. (2019). Enhancing the Tourist Experience with Emotional Intelligence. *Tourism Review*, 75(5), 733-744.
- Prentice, C. ve King, B. (2011). The Influence of Emotional Intelligence on the Service Performance of Casino Frontline Employees. *Tourism and Hospitality Research*, 11(1), 49-6.
- Prentice, C. ve King, B. (2013). Emotional Intelligence and Adaptability-Service Encounters between Casino Hosts and Premium Players. *International Journal of Hospitality Management*, 32, 287-294.
- Prentice, C., Chen, P. J. ve King, B. (2013). Employee Performance Outcomes and Burnout Following the Presentation-of-Self in Customer-Service Contexts. *International Journal of Hospitality Management*, 35, 225-236.
- Rabotic, B. (2010). Tourist Guides in Contemporary Tourism. *International Conference on Tourism and Environment*, Philip Noel-Baker University, (pp. 353-364), Sarajevo, BA.
- Rafaeli, A. (1993). Dress and Behavior of Customer Contact Employees: A Framework for Analysis. *Advances in Services Marketing and Management*, 2, 175-211.

- Salovey, P. ve Mayer, J. D. (1990). Emotional Intelligence. *Imagination, Cognition, and Personality*, 9(3), 185-211.
- Schmidt, C. J. (1979). The Guided Tour: Insulated Adventure. *Journal of Contemporary Ethnography*, 7(4), 441-467.
- Schneider, B. ve Bowen, D. E. (1985). Employee and Customer Perceptions of Service in Banks: Replication and Extension. *Journal of Applied Psychology*, 70(3), 423.
- Tetik, N. (2006). Professional Tourist Guides in Turkey and Analyzing Customer Expectations from Tourist Guides (Sample of Kuşadası) (*Master Thesis*). Balıkesir University- Tourism and Hotel Management, Balıkesir, TR.
- Tsai, W.-C. (2001). Determinants and Consequences of Employee Displayed Positive Emotions. *Journal of Management*, 27(4), 497-512.
- Tsaur, S. H. ve Ku, P. S. (2019). The Effect of Tour Leaders' Emotional Intelligence on Tourists' Consequences. *Journal of Travel Research*, 58(1), 63-76.
- Tsaur, S. H. ve Lin, W. R. (2014). Hassles of Tour Leaders. *Tourism Management*, 45, 28-38.
- Wang, K.-C., Hsieh, A.-T. ve Chen, W.-Y. (2002). Is the Tour Leader an Effective Endorser for Group Package Tour Rochures?. *Tourism Management*, 23(5), 489-498.
- Weiler, B. ve Ham, S. (2002). Tour Guide Training: A Mode for Sustainable Capacity Building in Developing Countries. *Journal of Sustainable Tourism*, 10(1), 52-69.
- WFTGA. (2003). World Federation of Tourist Guide Association. <http://www.wftga.org/>. Erişim Tarihi: 11.02.2023. <http://www.wftga.org/page.asp?id=15>. Erişim Tarihi: 09.09.2023.
- White, B. P. ve Williams, H. (2000). Labour Force Trends in Travel and Tourism Education and Training: Good Practices from the Asia Pacific. *Asia Pacific Tourism Association: Sixth Annual Conference* (pp. 181-185), Phuket, TH.
- Williamson, D. (2015). *Kant's Theory of Emotion: A Morally Informed Theory of Emotional Intelligence*. New York, NY: Palgrave Macmillan.
- Wong, J.-Y. ve Wang, C.-H. (2009). Emotional Labor of the Tour Leaders: An Exploratory Study. *Tourism Management*, 30(2), 249-259.
- Zengin, B., Erkol, G. ve Eker, N. (2014). Gender Discrimination as an Occupational Barrier in Guiding Profession. *15th National Tourism Congress* (pp. 1144-1159), Ankara, TR.
- Zhang, H. Q. ve Chow, I. (2004). Application of Importance- Performance Model in tour Guides' Performance: Evidence from Mainland Chinese Outbound Visitors in Hong Kong. *Tourism Management*, 25(1), 81-91.

Kadın Örgütlerinin Erkeklik İnşası: Hopa ve Fındıklı Örneği¹

Masculinity Construction of Women's Organization: The Case of Hopa and Fındıklı

Aycihan ONUK
Milli Eğitim Bakanlığı
aycihanonuk@gmail.com
ORCID: 0000-0003-4979-5919

Dr. Öğr. Üyesi Derya DEMİRDİZEN ÇEVİK
Kocaeli Üniversitesi
derya.demirdizen@gmail.com
ORCID: 0000-0002-5735-9095

DOI: <http://dx.doi.org/10.29228/cudes.68355>

Article Info

Received: 15.02.2023
Accepted: 24.02.2023

Keywords: Erkeklik, Fındıklı, Hopa, Kadın Hareketi, Kadın Örgütleri

Abstract

Bu çalışma Hopa ve Fındıklı ilçelerinde bulunan kadın örgütlerine yönelik eleştirel bir analiz sunmayı hedeflemiştir. Kadın örgütlerinin toplumsal cinsiyet eşitsizliğine ve erkeklikten beslenen her türlü hiyerarşiyle mücadele etmesi gereğine karşın yeterli mücadeleyi kimi zaman gösteremediği çalışmamızın temel iddiasıdır. Üstelik, eril zihniyetin kadın örgütlerine yansıdığı ve bazı durumlarda hegemonik erkekliği beslediği görülmüştür. Araştırmamız bu durumu sorunsallaştırarak Hopa ve Fındıklı ilçelerindeki kadın hareketinin ne düzeyde kapsayıcı olduğu, iletişim, yönetim ve dayanışma süreçlerinin nasıl yürütüldüğünü tespit etmeyi ve varsa yaşadıkları sorunlara çözüm önerileri sunmayı amaçlamıştır. Araştırma Hopa ve Fındıklı'daki dernek, vakıf, kooperatif, merkez veya grup şeklinde oluşan kadın hareketlerini kapsamaktadır. Araştırmada katılımcı gözlem yöntemi tercih edilmiştir. Bu bağlamda, Hopa ve Fındıklı kadın hareketlerinin yaşadığı sorunları ortaya koymak ve bu sorunlara çözüm önerisi getirebilmek, kadın hareketine katkı sağlamak açısından önem arz etmektedir. Araştırmamızın, bölgede kadın hareketi üzerine yapılan ilk çalışma olması nedeniyle de literatüre katkı sunacağı düşünülmektedir. Yapılan araştırmada iki ilçedeki kadın hareketinin de kendi misyonlarıyla çelişen bir durumda olduğu tespit edilmiştir.

Makale Bilgisi

Geliş: 15.02.2023
Onay: 24.02.2023

Anahtar sözcükler: Fındıklı, Hopa, Masculinity, Women's Movement, Women's Organizations

Öz

This study aims to present a critical analysis on women's organizations in Hopa and Fındıklı districts. It is the main claim of our study that women's organizations do not show enough struggle despite the necessity of combating gender inequality and all kinds of hierarchy fed by masculinity. Moreover, we observed some contradictions that these organizations reflect and support the hegemonic masculinity in some cases. Our goal is to problematize this contractionary situation, and to examine how inclusive the women's movement in Hopa and Fındıklı districts is, and how the communication, management and solidarity processes are carried out, and to provide solutions to the problems they experience. The research includes women's organizations in Hopa and Fındıklı in the form of associations, foundations, cooperatives, networks, centers or groups. In the study, participant observation method was preferred. Being aware of the fact that women can rebuild the male-dominated system as much as men, it was thought that putting the relationship of solidarity to the forefront instead of power relations in organization would increase the togetherness of women. In this context, it is important to reveal the problems experienced by the Hopa and Fındıklı women's movements and offer solutions to these problems in terms of contributing to the women's movement. It is thought that it will contribute to the literature since it is the first study on the women's movement in the region. In the study, we found that the women's movements show contradictions to their missions in two districts.

¹ Bu makale, Kocaeli Üniversitesi Kadın Çalışmaları ABD'de Dr. Öğr. Üyesi Derya Demirdizen Çevik danışmanlığında yürütülmüş olan "Kadın Örgütlerinin Erkeklik İnşası: Hopa ve Fındıklı Örneği" başlıklı adlı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

1. GİRİŞ

Cinsiyetler arası eşitsizliğin dayattığı koşullara karşı direnç, görelî olarak topyekûn bir biçimde olmasa da tarih boyunca varlığını sürdürmüştür. Eşitsizliğe yönelik mücadele, ancak feminist hareketin ortaya çıktığı 19. yüzyıldan sonra kolektif ve bilinçli eylemlerle devam etmiştir. Mücadele, yerleşik iktidar yapısına, normlara, değerlere karşı yöneltilen bir protestoyu içerir (Berktaş, 2018: 26). Bu protestolardan biri olan, kadınların kendilerine yüklenen rol kalıplarına, yaşam tarzına bir başkaldırı olarak çıkan harekete de kadın hareketi denmektedir (Çakır, 2021: 55). Kadın hareketi, çıkış noktası olarak bir özgürlük ve eşitlik mücadelesidir. Hareket, toplumun özgürleşmeye, bireyselleşmeye başladığı, geleneksel yaşam biçiminden koptuğu, siyasal ve ekonomik dönüşümlerin yaşandığı 19. yüzyıl boyunca şekillenmiş ve feminizm kavramıyla kendini ifade etmiştir (Çakır, 2021: 55). Toplumsal ilişkiler ve yapılardaki eşitsizliğin toplumsal cinsiyet temelli sebep ve sonuçlarına yönelik mücadelede, feminist ideolojinin önemli katkıları olmuştur.

Dünyanın hemen her yerinde kadınlar, çocuklar ve farklı cinsiyet kimliğine sahip olanlar, erkeklerin üstünlüğüne dayalı toplumsal yapılarda derecesi farklı da olsa ataerkil tahakküm altında yaşamaktadır. Kadınlar, hem ev içindeki yeniden üretim sürecine ilişkin kendilerine dayatılan sorumlulukları yerine getirirken hem de ev dışındaki alanlarda ataerkil kapitalizm ve kültürel yapılardan kaynaklanan baskılarla mücadele ederler. Buna paralel olarak, ataerkil tahakküm ve toplumsal cinsiyet rollerine direnenler, daha eşit ve özgür bir yaşam mücadelesi verirken dayanışma içinde olurlar. Dayanışma, özellikle kadınların kendilerine dayatılan rolleri ve tahakkümü reddetmek için örgütlenmeleri şeklinde ortaya çıktığı durumda kadın hareketi olarak adlandırılmaktadır. Bu örgütlenmeler yalnızca eril tahakkümle değil, yerleşik başka iktidar yapılarına karşı da mücadele etmektedir.

Kadın hareketi ve bileşenleri için katılım, iç hukuk oluşturma ve demokratik işleyiş önemli bir tartışma konusu olmuştur. Hemen hemen bütün kadın grupları; hiyerarşi, karar alma süreçlerine eşit katılım, yatay veya dikey örgütlenme, demokratik işleyiş gibi konularda uzun tartışmalar yürütmüş ve diğer örgütlenmelerden farklı mekanizmalar geliştirmişlerdir. Örgüt içi karar alma süreçlerinde hemen hemen hiçbir grup oylama yöntemi kullanmamakta, bunun yerine katılımı en yüksek düzeyde sağlamanın bir yolu olarak düzenli toplantılarda ortak karar alma, komisyon/ çalışma grubu esaslı iş yapma ve ikna yöntemi tercih edilmektedir (Ayman, 2011:114; Bayraktar, 2019: 29). Her ne kadar kadınların örgütlenmesi, diğerlerinden farklı olsa da (Miller, 2004) kimi zaman işleyiş bakımından diğerleriyle benzerlik de göstermektedir. Eril iktidarlara karşı direnmeye çalışan kadın örgütlerinden bazıları, hiyerarşik yapıyı bozmaya çalışırken bir yandan da güç sahibi olmak için eril bir yapıya dönüşebilmektedir. Çalışanlarına, örgüt politikalarına yönelik daha katı kurullarla yaklaşan ve otoriter yönetimler kuran kadın örgütleri içerisinde sorunlar yaşanmaktadır (Bayraktar, 2019: 24; Kümbetoğlu, 2001: 301). Bu çelişkili durum kadın hareketinin var oluş sebebine ve ruhuna aykırılık teşkil etmektedir.

Kadın örgütlerinin yapılanmasına ve karar alma süreçlerine yönelik bazı eleştiriler mevcuttur. Hiyerarşik yapıyı reddeden kadın örgütlerinde toplantıların tüm üyelerin katılımıyla yapılmadığı, yönetim kademesinin veya gönüllü olarak aktif bir grup kadının toplanmasıyla yapıldığı, bu kadınların birden fazla örgütlenme içinde yer alması nedeniyle de hareketin belirli bir grubun elinde bulunduğu meseleleri tartışılmaktadır (Güvenç- Öğütüren, 2018: 33). Kümbetoğlu (2001), birbirinden farklı amaç ve sebeplerle oluşan kadın örgütlerinde zamanla gönüllü katılımın azaldığını ve bu nedenle bu yapıların küçülerek çekirdek bir grup haline dönüştüğünü, dolayısıyla sınırlanarak verimsizleştiklerini belirtmektedir (s: 301). Gönüllü verilen bu emeğin karşılığının alınmaması, harekete emeğini ve enerjisini veren kadınların “görünmez emeğinin sömürülmesi” anlamına gelebileceği de ayrıca tartışma konusudur (Ayman, 2011:116).

Türkiye’de büyük şehirlerin yanı sıra kırsal kesimlerde de birçok kadın örgütü faaliyet göstermektedir. Bu örgütlerden bir kısmı organize olmayı başarırken bir kısmı da bazı sorunlarla mücadele etmektedir. Sorunlardan biri, kadın örgütleri arasındaki iş birliği ve iletişim eksikliğidir. Uçan Süpürge adlı Sivil Toplum Kuruluşu (STK) da bu eksikliği gidermek üzere kurulmuştur (Zorba, 2009: 158). Uçan Süpürge’nin kendi web adreslerinde kök hücreleri olarak bahsettikleri temel amaçları doğrultusunda “Bölge Toplantıları” düzenleyerek, “Köprüler Kuruyoruz”, “İlk Adım”, “Patikalardan Yollara”, “Kavşak”, “Aynı Çatı Altında” gibi isimli projelerle kadın örgütleri arasındaki iletişim ağlarını güçlendirmeye çalışmışlardır (Uçan Süpürge).

Kadın hareketi, 2000’li yıllardan itibaren mücadeleye kimlerin dahil edileceği veya mücadele alanının sınırlarına dair çeşitli tartışmaların içinde olmuştur. Örgütlerde bazı kadınlar, kadınlık üst kimliğinin temel alınması ve ortaklaşma konusunda belli bir düzeye ulaşıncaya kadar alt kimliklerin geri planda tutulmasını, bazı kadınlar da farklı kimliklere ilişkin tartışmanın zamanının geldiğini öne sürmüşlerdir (Ayman, 2011:122). Kapsayıcılık tartışmaları devam etmekle birlikte bugün gelinen noktada kadın hareketi, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinden kaynaklı ayrımcılıkla mücadelede kadınları öncelese de cinsiyetçi yapıdan etkilenen herkesle dayanışma göstermektedir.

Homojen bir kadın grubu olmadığı gibi homojen bir kadın örgütü de bulunmamaktadır. Dolayısıyla, kadın hareketi içinde etnisite ve inanç gibi bazı farklılıklar üzerinden zaman zaman ayrışma ve tartışmalar yaşanmıştır. Türkiye’de, 90’ların ortalarından itibaren ortaya çıkan Kürt kadın hareketi feministleri fazla beyaz olmakla suçlarken, feministler de Kürt kadınları kendi siyasi çizgilerine fazla bağlı kalmakla eleştirmişlerdir (Sirman ve Ekal, 2020: 503). Öte yandan Türkiye’deki seküler feministlerle Müslüman kadın hakları savunucuları arasındaki diyalog da kolay kurulmamıştır (Şefkatli-Tuksal, 2020: 223-224). Müslüman kadın hakları savunucuları başlangıçta, feministleri kendilerini “hem mümine hem de feminist olunamayacağı” üzerinden tartışma zeminine çekerken Müslüman kadınlar da feministleri üstenci tavır sergiledikleri yönünde eleştirmişlerdir (s.226). Ancak nihayetinde, özellikle kadına yönelik şiddet, Türkiye’nin İstanbul Sözleşmesi’nden çekilmesi gibi konularda, 8 Mart ve 25 Kasım gibi günlerde kadın hareketinin bütününe yakını beraber hareket etmektedir.

Kadın örgütlerinin kendi içinde yaptığı tartışmalar, finansman konusu üzerinden de devam etmektedir. Bazı kadın örgütleri, projeler üretip projelerin desteklendikleri fonlardan maddi destek sağlamaktadır ama bu durum “proje feminizmi” kavramının üretilmesine ve feminist hareketin politik içeriğinin seyrnelmesine neden olduğundan eleştirilmiştir. Karoğlu (2012), Uluslararası Para Fonu (IMF) tarafından gelişmekte olan ülkelere dayatılan ve uyum programlarını kapsayan bu projelerin, devletlerin yönlendirilmeleri ile yürütüldüğünü, sınırları ve perspektifinin belli olduğunu ve kadın hareketinin bağımsızlığıyla çeliştiğini belirtmiştir (s: 66). Öte yandan, kadın örgütlerinin yapacağı harcamaları belli kuruluşlardan ve yapılardan destek almadan nasıl yürüteceği de belirsizliğini sürdürmektedir. Birçok kadın örgütü kendilerine finansman kaynağı olarak, kermes ve geziler gibi alternatif faaliyetler düzenlemekte ancak bu maddi açıdan yetersiz kalmaktadır (Sezer, 2018: 173). Kadın örgütlerinin yaşadıkları mali imkansızlıklar sığınak ve şube açmada, psikolojik ve hukuksal destekte daha da görünür hale gelmektedir (Zorba, 2009:175; Bayraktar, 2019:55).

Tüm maddi zorluklarına rağmen, kadın örgütlerinde psikolojik ve hukuksal destek verebilmenin önemi oldukça yüksektir. Zira, kadınların bir kısmı aile içi şiddetten korunmak, yaşadığı baskılarla baş edebilmek ve güçlenebilmek için kadın örgütlerine ihtiyaç duyarlar. Ancak, kadın örgütlerinde destek verecek psikologların ve hukukçuların diğer meslektaşlarına ek olarak toplumsal cinsiyet bakış açısı ve duyarlılığına sahip olmaları gereklidir. Bu duyarlılığa sahip olmayan uzmanların kimi zaman yanlış yönlendirmelerle kadınlara daha büyük zarar verdikleri görülmüştür. Öte yandan, hukukta da uygulayıcıların kadından yana olmayan yaklaşımları nedeniyle, var olan yasalardaki olumlu hükümlerin uygulanmaması, sıklıkla karşılaşılan durumlardandır (Zorba, 2009: 164). Kadınlara destek vermek için çalışan hukukçuların, toplumsal cinsiyet duyarlılığından yoksun olması da hak kaybına yol açmaktadır.

Örgütler içinde yaşanan tüm sorunlara rağmen kadınlar, STK’larda kendi kapasitelerinin farkına vararak kendilerini keşfetme, tartışma ve fikir beyan etme için alan bulmakta, liderlik için fırsatlar yakalamakta, özerk bir kimlik inşa etmekte ve temsil gücüne kavuşabilmektedir (Gök, 2022:2). Ancak herhangi bir sivil toplum kuruluşunda var olabilmek ve örgütlü mücadeleye katılabilmek kadınlar için diğer zorluklarla paralel gitmektedir. Kadınların toplumsal konumlarını belirleyen özellikler, örgütlenme deneyimlerini de etkilemektedir. Eğitim seviyesinin görece düşüklüğü, tarihsel olarak kadının edilgenliği, kamusal alandaki deneyimsizliği ve özel alan olarak ev hayatının içine sıkıştırılması örgütlenmelerine de yansımaktadır (Güvenç- Ögütüren, 2018: 31).

Kadın örgütlerinin karşı karşıya olduğu sorunlarla baş edebilmesi ve ortak mücadele alanlarında birleşmeleri, ancak feminizmin rehberliğinde gerçekleşecektir. Bu bağlamda, feminist bilginin üretilmesi ve birikmesi, kadın örgütlerinin güçlenmesinde önem arz eder. Türkiye’de feminist bilgi üretimi, akademiye de kadınların mücadelesi ve dünyadaki gelişmelerden etkilenerek kadın çalışmalarının bir disiplin olarak akademiye eklenmesiyle ilerlemiştir (Kandiyoti, 2011:50). Ancak kadın çalışmalarının akademiye diğer bilim dalları arasında kendine yer edinmesi de kolay olmamıştır. Alanın disiplinler arası olması ve ana bilim dalı olarak görülmemesi akademiye bilimler arasında

hiyerarşik yapı sorununu doğurmuştur (Bayraktar, 2019: 34). Öyle ki, kadınlara dair sistematik bilgi üretmek için akademide organize olmak ve yer alabilmek de başka bir mücadelenin konusu olmuştur.

Bu çalışma, kadın örgütlerinin işleyişini anlamak ve işleyişteki olası sorunlarını ortaya çıkarmak üzere planlanmıştır. Bu amaçla, Türkiye'nin Doğu Karadeniz'deki ilçeleri olan Hopa ve Fındıklı'da faaliyet gösteren iki ayrı kadın örgütü katılımcı gözlemlerle izlenmiştir. Bu iki ilçenin seçilmiş olmasının sebebi, burada faaliyet gösteren kadın örgütleri üzerine daha önce hiçbir çalışmanın yapılmamış olmasıdır. Araştırma sonuçlarının sonraki araştırmalara ve bölgedeki kadın hareketinin farkındalığının gelişmesine katkı sağlaması bu araştırmanın nihai amacı olmuştur.

2. AMAÇ

Araştırmanın amacı Hopa ve Fındıklı ilçelerindeki kadın örgütlerinde kadınların birbirleriyle olan iletişim ve ilişkilerini ortaya koymak, örgüt içerisindeki dayanışma, yardımlaşma, görev dağılımı gibi işleyişlerin nasıl yürütüldüğünü tespit etmek ve varsa yaşadıkları sorunlara çözüm önerileri sunmaktır. Bu araştırmada aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1: Erkekliğin bir yansıması olan hiyerarşik örgütlenme biçimi Hopa ve Fındıklı'daki kadın hareketine taşınmış mıdır?

2: Hopa ve Fındıklı kadın hareketi hegemonik erkekliğin yeniden inşasına katkı sağlamakta mıdır?

3: Hopa ve Fındıklı kadın hareketi toplumsal cinsiyet rollerinin olumlu yönde değişmesine katkı sunmakta mıdır?

4: Hopa ve Fındıklı kadın hareketi her kesimden kadına ulaşabilmekte midir?

5: Hopa ve Fındıklı kadın hareketi kadınların güçlenmesine katkı sağlamış mıdır?

3. YÖNTEM

Bu çalışma bir saha araştırmasına dayanmaktadır. Araştırmada, kadınların kadın örgütlerinde var olma biçimlerinin feminist bir bakış açısıyla incelenmesine olan ihtiyaç sonucu etnografik bir araştırma yapma üzere yola çıkılmıştır. Etnografya araştırmacısı olan çalışması denilen süreçte, hedef grubun günlük hayatını geçirdiği doğal yaşam alanlarına girerek kültürel üyelerle birlikte günlük etkinliklere katılır. Araştırmacı böylece gözlemlerini kültürel üyelerin gerçek ortamlarında gerçekleştirmiş olur. Analiz için gerekli bütün bilgiler katılımcı gözlem denilen doğal yolla toplanır (Wollcott, 1997: 156). Katılımcı gözlem yöntemi sayesinde etnograf alandaki ilk gününden itibaren diğer üyelerle birlikte günlük hayatın etkinliklerine katılarak hayatın bir parçası olur ve bire bir tecrübelerinden yola çıkarak incelemesi altındaki dünyada bir birey olmanın kültürel üyeler için ne anlama geldiğini, bireylerin içinde yaşadıkları bu dünyayı nasıl etkilediklerini ve bu dünya tarafından nasıl etkilendiklerini, yaşanan tecrübeleri, bireysel yaşantılarda hangi unsurların etkili olduğunu doğrudan kavrama şansı yakalar (Yahşi, 2016:159). Araştırmacının araştırma alanında çocukluğunun ve gençliğinin geçmesi, araştırma sürecinde de araştırma alanında ikamet etmesi ve kadın olması belirli motivasyonlara yol açmıştır. Doğu Karadeniz'de kadın olmanın Geertz'in deyimiyle "deneyim- yakın" bir kavram olma avantajını sağlaması araştırma boyunca hissedilmiştir. Deneyim- yakın kavramı bir bireyin kendisinin ya da yakınlarının ne ördüğünü, duyumsadığını, düşündüğünü, imgelediğini tanımlamak için doğallıkla ve çabasızsızca kullandığı bir kavramdır (Geertz, 1990'dan aktaran Lordoğlu, 2018:28). Araştırmacı kendi deneyimleriyle, ön bilgileriyle araştırmanın amacı doğrultusunda yola çıkmış ve araştırma boyunca da bu bilgilerin değişmesine, farklılaşmasına olanak tanımıştır. Araştırmacının kadın hareketinde de aktif olarak yer alması bu araştırmada katılımcı gözlem yönteminin sağlıklı bir şekilde kullanılmasını sağlamıştır.

Araştırma dernek, vakıf, kooperatif, birlik, komisyon, platform, ağ, merkez veya grup şeklinde oluşan kadın hareketlerini kapsamaktadır. Bu çerçevede Hopa'da yer alan Hopa Belediyesi Kadın Dayanışma Merkezi (HKDM) , Senede Bir Gün Dergi Emekçileri, "Kurtlarla Koşan Kadınlar" kitap okuma grubu ve Fındıklı'da yer alan Fındıklı Kent Konseyi Kadın Meclisi (FKDM) , Fındıklı Kadın Korosu, Felamur (Ihlamur) Kadın Derneği, Meci Emek Evi incelenmiştir. Yaşadıkları coğrafyadaki bütün kadınları içinde barındırma iddiası olan HKDM ve FKDM'nin üye kadın sayısı üzerinde sayısal

veri yoktur. Sayısal veriden ziyade araştırmanın kadınları kapsayıcı olmasına dikkat edilmiştir. “Senede Bir Gün Kadın Dergisi” ise dergiye yazı, fotoğraf, çizim, takı vd. gibi katkı sunan herkesi emekçisi kabul ettiğinden bu grup üzerinde de sayısal veriye ulaşılamamıştır. Kitap okuma grubu 10 kişiden oluşurken, Felamur Kadın Derneği 29 kişiden, Mecı Emek Evi 7 kişiden oluşmaktadır.

Araştırmada, feminist araştırma yöntemi zemininde eleştirel ve yorumlayıcı yaklaşım (Kümbetoğlu, 2019:53) benimsenmiştir. Bu bağlamda, kadınların örgütlenme deneyimlerinde davranışlarını, bilgilerini, tutumlarını, inançlarını anlamaya yönelik yorumlayıcı analiz yapılmak istenmiştir. Araştırmamız, feminist teörinin kadınları birincil ve bilen özneler olarak kabul etmesinden yola çıkarak (Kümbetoğlu, 2019: 53) analiz sürecine dahil etmiştir.

Araştırma pandemi nedeniyle ilk başlarda zoom uygulaması üzerinden toplantılara katılma yoluyla, pandemi şartlarının normalleşmesiyle de yüz yüze gerçekleşmiştir. Gözlemler grupların bir araya geldiği ofis, kafe, eylem alanı gibi farklı birçok ortamda yapılmıştır. Böylece kadınlar farklı ortamlarda da yakından gözlemlenebilmiştir. Veri toplamak için anket ya da başka herhangi bir ölçü aracı kullanılmamıştır, çünkü araştırmacının kendisi araştırmaya araç olmuştur. Araştırmanın yapıldığı saha, araştırmacının yaşadığı yer olması sebebiyle, kadınlarla ikili sohbet edilmiş, kadın hareketinin çeşitli sorunları konuşulmuş, kadınların bu sorunlara yaklaşımı önemli bir veri kaynağı olmuştur. Gruplara katılırken gruplardan izin almaya gerek kalmamıştır çünkü kadınlar onlarla birlikte iş birliği yapmak isteyen herkese olumlu yaklaşmıştır. Araştırmacı bulunduğu ortamların doğallığını bozmamak için ses ve görüntü almamış, kısa notlar tutup, alanı terk edince notlarını derinleştirmiştir. Alan notlarının çözümlenmesiyle kavramlar ve kategoriler kodlar olarak ayrıştırılmıştır. Bu kodlama sonunda ortaya çıkan veriler tematik başlıklar altında tartışılmak üzere bir araya getirilmiştir. Başlıklar tartışılırken bilgi kuramı olarak ele alınan şeyin kimin bilen olabileceğine, ne tür şeylerin bilinebileceğine ve toplumsal yargıların bilgi olarak kabul edilip edilemeyeceğine (Harding, 1996: 36) dair bir sorgulama olarak gelişmiştir.

Feminist yöntemin üzerinde durduğu konulardan biri, kadınlara dair bilginin kadınlar tarafından üretilmesini “içeriden bakış ve içeriden bilgi” üretimi olarak görmesidir (Reinharz, 1992’den aktaran Kümbetoğlu, 2019:53). Bu çalışmayı katılımcı gözlemcilikle yürütenlerin de birer kadın olması içeriden bilgi üretilmesi bakımından önem taşımaktadır.

3.1. Örneklem

Artvin ili Hopa ilçesi ve Rize ili Fındıklı ilçesindeki kadın hareketleri incelenmiştir. Bu iki ilçenin araştırmanın örneklemini olarak seçilmesindeki en önemli neden, bölgede cinsiyetler arası eşitsizliği sorun edinen, bu eşitsizliklerin karşısında durmaya çalışan ve toplumsal dönüşümü hedefleyip faaliyet yürüten bir hareket olarak tek örnek olmasıdır.

4. BULGULAR

Hopa ve Fındıklı ilçelerindeki kadın hareketini incelemeye dönük bu çalışma, bahsedilen iki ilçede yapılmıştır. Bu ilçelerde daha önce kadın hareketi üzerine bir araştırmanın yapılmadığı göz önüne alındığında, saha çalışması daha da önem kazanmıştır. Başka bir araştırmanın yapılmamış olması araştırmanın hem sınırlılığı hem de önemini ortaya koymuştur. İncelenecek kaynak olmaması nedeniyle çalışmanın konusu olan kadın örgütleri doğrudan araştırmanın öznesi olmuştur. Elde edilen bulgular araştırmanın sorularına paralel olarak üç başlık altında tartışılmıştır.

4.1. Hiyerarşik Örgütlenmenin Yansımaları

Feminist düşünce, uzunca bir süre ezilen taraf olarak kadını araştırmış, tartışmış ve çözüm önerisi getirmeye çalışmıştır. Kadın üzerinde yoğunlaşan feminizm hep bir çıkmaza düşmüş, ezilenin karşısında bir ezen olduğunun farkına varıp erkekleri ve erkeklikleri inceleme konusu yapmaya başlamıştır (Sığın ve Canatan, 2018: 165). 1980’lerden sonra erkeklik tartışmalarını içerisine alan, erkekliğin de kadınlık gibi sosyokültürel bir inşanın ürünü olduğu tezleri, ilk erkeklik çalışmalarının konusunu oluşturmuştur (Alkum, 2018: 2). Bu çalışmaların kurucularından ve en önemli isimlerinden biri olan R.W. Connell, erkeklikler üzerine yapısal analizler sunmuş, erkekliklerin arka planındaki “toplumsal cinsiyet düzeni”nin ve “toplumsal cinsiyet rejimi”nin, daha da önemlisi farklı erkekliklerin tartışmasını yürütmüştür (Bozok, 2019: 202).

Çalışma kapsamında gözlemlenen kadın grupları, 2019 yerel seçimlerinden sonra faaliyetlerine başlamıştır. Yerel seçimlerde, Hopa ve Fındıklı’da seçimi kazanan belediyeler, muhalefet partisinden (Cumhuriyet Halk Partisi-CHP) olmuştur. Hopa’ da kadınlar, seçim öncesi Kadın Dayanışma Merkezi açmak için belediyeyle iş birliği içerisinde çalışmalar yapmış, yerel yönetimde kadınların katılımını sağlamak için mücadele etmiş, ancak seçimi kazandıktan sonra belediye tarafından çalışmaları engellenerek tasfiye edilmeye çalışılmıştır. Connell, biyolojik ve fizyolojik cinsiyetimize yüklenen rollerin bazı toplumsal yapılar tarafından kontrol edildiğini belirtir. Bu toplumsal yapılar, kadın ve erkek rollerini belirli kalıplara sokmak ister ve kadın-erkek rollerini yeniden üretirler. Bu üretim ve yeniden üretim mekanizmasını ‘toplumsal cinsiyet düzeni’ olarak, belirli bir kurumdaki toplumsal cinsiyet ilişkilerinin etkileşim durumunu da kurumun “toplumsal cinsiyet rejimi” olarak tanımlar. Her toplum kendi tarihsel durumuyla şekillenen, kader anlayışı gibi erkeklerin kadınlardan üstün olduğu inancıyla erkeğin üstünlüğünü onaylayan “toplumsal cinsiyet düzeni” geliştirir. Aile, devlet, ordu, sokak gibi yapılar da kendi “cinsiyet rejimleri”ni oluştururlar (Connell, 2019:182).

Hopa Belediyesi’nin yukarıda bahsedilen uygulaması, toplumsal cinsiyet rejiminin her kurumda görüldüğünü ispatlar niteliktedir. Bu durum Kemalizm’in kuruluş döneminde kadına modernleşme sürecinde önemli bir yer vermesine rağmen, 1934’te erkeklerle eşit yurttaş sayıldıktan sonra kadını eve göndermesi gibi (Tekeli, 2009: 115), yerel yönetim tarafından ihtiyaç halinde kullanılan kadın emeği, ihtiyaç karşılandıktan sonra yok sayılmış, görmezden gelinmiştir. HKDM kurulurken, bağımsız bir kadın örgütü olmayı hedeflese de, belediye bünyesinde kurulduğu için, alınan kararların belediyenin onayından geçmesi gerekmiştir. Yaşanılan bu özerk olamama durumu, kadın hareketinin karar mekanizmasında yine bir erk zihniyetin ve dikey hiyerarşinin etkisini göstermiştir. Aslında bağımsız bir şekilde de kurulabilecek kadın örgütü, yerel yönetimle kolektif çalışılırsa daha da verimli olurmuş düşüncesiyle hareket etmiş, ancak bu düşünce yerel yönetim tarafından desteklenmemiştir. HKDM üyeleri, belediyeyle çıkılan yolda anlaşmazlığa düşüldüğünde oldukça sert tepkilerle karşılaşsa da erkeklerden ve bağlı oldukları örgütlerden hiçbir şekilde yardım talebinde bulunmamıştır. Bu durum, kadınların edilgen ve pasif olduğuna dair inanışla çelişmekte ve aksine kadınların mücadelecisi tarafını açığa çıkarmaktadır.

Her iki belediye de aynı partiden olmasına rağmen Hopa Belediyesi’nin aksine Fındıklı Belediyesi, kadın meclisini aldıkları kararlarda desteklemektedir. Buradan da kurumların kendi başlarına cinsiyet rejimlerini dönüştürebilecekleri görülmektedir. FK’yı oluşturan kadınlar, siyasi bir geçmişi ve örgütlülüğü olmamasına rağmen, toplumsal cinsiyet odaklı birçok etkinlik düzenlemişlerdir. 2021 yılında yapılan Viçe (Fındıklı’nın eski adı) Fest’in önemli bir kısmı Kadın Yaşam Günleri olarak belirlenmiştir. Bu günlerde Türk Dizilerinde Şiddet ve Ayrımcılık, Vicdan ve Toplumsal Cinsiyet Rollerini Üzerine, Laz Mitolojisinde Doğa ve Kadın, Şiddete Karşı Bir Fırça da Sen Vur Atölyesi, Mahallemizin Kadınları Sinema Yapıyor Kısa Film Gösterimi, Uçan Süpürge Belgesel Gösterimi ve çocuk atölyeleri gibi toplumsal cinsiyet odaklı ulusal düzeyde ve uluslararası katılımcıların olduğu bir festival düzenlenmiştir. Bölgede, bu tarz etkinliklerin sık görülmemesi nedeniyle çevre ilçe ve illerden de insanların katıldığı bu etkinliklerde toplumsal cinsiyet konusunda bilgiler paylaşılmıştır. Dışarıdan verimli geçtiği düşünülen ve yerel yönetimin de desteklediği bu etkinliklerde arka plandaki hazırlık süreci, birkaç kişi tarafından yürütülmüştür. Etkin olan kadınlar da, yalnız bırakıldıklarını belirterek örgütlü diğer kadınların dayanışma göstermediği konusunda eleştiride bulunmuşlardır.

4.1.1. Hegemonik Erkekliğin Yeniden İnşası

Dünyadaki her kültürde ve tarihin farklı dönemlerinde toplumsal cinsiyet farklı biçimde inşa edilmiştir (Connell, 2019: 57). Biyolojiden farklı olarak kadınlık ve erkeklik denilen toplumsal cinsiyet kimliğinin şekillenmesinde gelenekler, üretim ilişkileri ve kültürel yapılar etkili olmuştur. Hiçbir toplumda tek bir erkeklik olgusundan bahsedilemese de her toplumun dönemden döneme değişen egemen bir erkeklik olgusu bulunmaktadır. Erkekler bu temel olguya karşı ayakta kalmaya çalışmakta, hayatlarını ona göre yönlendirip şekillendirmektedir (Akar, 2018: 2). Ataerki sistemin iskeletini oluşturan bu olguya hegemonik erkeklik denmektedir.

“Hegemonya” terimini Gramsci’den ödünç alan Connell, kavramı acımasız iktidar çekişmelerinin ötesine geçerek özel yaşamın ve kültürel süreçlerin örgütlenmesine sızan bir toplumsal üstünlük olarak ele alır. Hegemonya büyük ölçüde rıza gerektirir ve insanların büyük çoğunluğu hegemonyayı temsil eden imajların ayakta tutulması için işbirliği yapar (Connell, 2019: 268). Erkeklerle en doğru, mantıklı, sağlıklı, normal, faydalı ve makbul olanmışçasına aktarılan erkeklik çeşidi norm

teşkil edermişçesine övülür. Erkekler de bu tip bir erkekliği benimsemenin, hayata geçirmenin, ona benzemenin ya da mümkün mertebe ona yaklaşmanın menfaatlerine olacağına inanıp, kültürel dolayım ile inanmaya çağrılarak ikna edilirler (Özbay, 2013: 186). Erkekler, bu ideal erkekliğe ulaşabilmek için erkeklerin kadınlardan üstün olduğu kabul edilen düzenler kurarlar ve birbirleriyle iş birliği içerisinde olurlar. Bu suç ortaklığının çeşitli nedenleri vardır, ancak asıl neden erkeklerin çoğunun kadınların tabi kılınmasından faydalanıyor olmasıdır (Connell, 2019: 268).

Bourdieu, buna benzer bir durumu sembolik şiddet olarak adlandırır (2015: 11) Sembolik şiddet, belirli bir sosyal düzenin içerisine yedirilmiş, toplumun her kesimindeki insanlar için rol ve görev olarak biçilmiş ve sorgulama olmaksızın rıza gösterilen şiddettir. Bu durum, herhangi bir fiziksel güce başvurulmadan yaşanmaktadır (Yılmaz, 2020: 161). Bourdieu, sosyal düzenin eşitsiz güç ilişkilerinden, tahakküm ve zordan meydana geldiğini belirtir. Hükmedilenlerin, tahakküm ilişkilerine, hükmedenlerin bakış açısıyla oluşturulmuş kategorilerle baktıklarını, bunun da kategorilerin doğalmış gibi görünmelerine yol açtığını söyler (2015: 50).

Bahsedilen tahakküm ve örgütlenme ilişkileri bu araştırma özelinde incelenmek istendiğinde, dünya genelinde Covid19 Pandemisi koşullarının etkili olduğunu belirtmek gerekir. Hopa’da kadın gruplarının kurulmasının ardından pandeminin başlamasıyla kadınlar WhatsApp haberleşme programı üzerinden iletişim kurup online platformlarda bir araya gelmişlerdir. HKDM, başlangıçta biri yönetim, diğeri kadın meclisi adı altında iki ayrı WhatsApp grubu üzerinden haberleşme sağlamıştır. Yönetim grubu, genel toplantı öncesi fikirlerin olgunlaştırılması, iş birliği ve görev dağılımının hızlandırılması amacıyla oluşturulmuştur. Belirli sayıda kadınların dahil edildiği yönetim grubu, belirledikleri gündem maddelerini, toplantı saatlerini genel gruba mesaj gönderip haber vermek için kullanılmıştır. HKDM’de yapılan toplantılar sırasında bu durum gündeme getirilerek, yönetim grubunun üst akıl gibi görüldüğü, genel gruptaki kadınlarla beraber bu fikirlerin oluşturulması gerektiği yönünde eleştirilmiştir. Diğer kadınlar tarafından da haklı bulunan bu eleştiri dikkate alınıp, yönetim grubu kapanmıştır. İki ayrı iletişim grubu kurulması, birinin yönetim olarak adlandırılması ve hangi konuların toplantılarda görüşüleceğine karar verilmesi aslında eril yönetim yapılarına benzemektedir. Diğer örgütlerde egemen erkeklik değerlerine yaslanan hiyerarşik yapılanmanın kadın örgütlerinde de görülmesi, Bourdieu’nün bahsettiği sembolik şiddet tanımıyla örtüşmektedir. Bu bağlamda, kadın örgütlerinin yapılanmasının da eril bakış açısıyla oluşturulmuş kategorilerden bağımsız kalmadığı görülmüştür. Bu durum, kadın örgütü dışındaki yapılarda hâkim olan eril iktidar yapısı ve onun arkasındaki hegemonik erkekliğin kadın örgütlerine sirayet etmesi olarak okunabilir.

Yönetimin hiyerarşik yapılanmasının üyeler nazarındaki karşılığı da olumlu değildir. İkili görüşmelerden ayrı bir yönetim grubu varlığının kadınları rahatsız ettiği tespit edilmiştir. Özellikle Hemşinli kadınların bu gibi üst grupların varlığında kendilerini çok rahat ifade edemedikleri görülmüştür. Bölgede var olan Hemşinli-Laz ayrımında, devleti ve sermayeyi temsil eden Lazlar karşısında Hemşinlilerin kendilerini etnik ve sınıfsal bir tahakküm altında hissetmeleri (Yıldırım, 2019: 109) gibi, Hemşinli kadınlar da Laz ve orta sınıf kadınların yoğunlukta olduğu grupta kendilerini tahakküm altında hissetmişlerdir. Bu tahakküm ya da hegemonik ilişkilerden kaçış yolu arayan kadınlar, bu örgütlerde bunun gibi hiyerarşi gördüklerinde gruptan kopabilmektedir (Kümbetoğlu, 2001:306). Kümbetoğlu’nun tespitine paralel olarak çalışmamızda da Hemşinli kadınların örgütten uzaklaştığını görmüş bulunmaktayız.

Connell (2019), kadınların küresel düzeyde erkeklere tabi kılınmasına boyun eğmelerini, erkeklerin çıkar ve arzularına hizmet etmelerini “ön plana çıkarılmış kadınlık” olarak adlandırır. Buna göre, hegemonik erkeklik ve ön plana çıkarılmış kadınlık arasında bir tür uyum vardır. Bu uyumun ima ettiği durum, erkeklerin kadınlar üzerindeki egemenliğini kurumsallaştıran pratiklerin korunmasıdır. Bu tür kadınlık tanımına, erkeklerin iktidarına uyum sağlayan, teknik beceriden çok toplumsallığı sergileyen, oynaşma sahnelerinde kırılabilirlik gösteren, çocuk terbiyesi, evliliğin kabul edilmesi, erkeklerin işyeri ilişkilerinde içlerinin gıcıklanma ve benliklerinin okşanma arzusuna boyun eğen, uzlaşmacı kadınlar girmektedir (Connell, 2019: 251).

Kandiyoti ise bu durumu “ataerkil pazarlık” olarak kavramsallaştırır. Bu terimle iki cinsiyet arasında geçen, her ikisinin de rıza gösterdiği ama bunun yanında zaman içerisinde değişebilen, karşı koyulabilen ve yeniden tanımlanabilen bir ilişki ağına dikkat çeker. Klasik ataerkillik altında kızlar, başında kayınpederinin hâkim olduğu aileye gelin olarak verilirler. Orada bu kızlar, ailedeki bütün erkekler ve kendilerinden daha yaşlı kadınlar tarafından denetlenirler. Özellikle de kayınpedelleri

tarafından ezilirler. Genç bir gelin olarak yaşanan zorluklar, kendi gelinleri üzerinde kuracağı denetim ve otoriteyle yer değiştirir. Kadınların iktidarının döngüsel doğası ve yaşlı kadınların otoritesinin devralınacağı beklentisi, ataerkilliğin bu biçiminin kadınlar tarafından içselleştirilmesini destekler. Erkeklerle boyun eğmek, yaşlı kadınların genç kadınlar üzerindeki denetimiyle dengelenir (Kandiyoti, 2007:134). Yönetim grubunun hiyerarşik bir şekilde önce karar alıp sonra grupta paylaşması, grubun diğer üyeleri tarafından da bu duruma karşı gelinmemesi, toplumdaki ataerkil ilişkide yaşanan eril iktidara itaat olarak okunabilir. Kadın örgütlerinin bu türden yapılanmaları baştan itibaren eleştirmesi gerekirken, bu durumun sonlandırılması zaman almıştır. HKDM'nin tersine FK, birçok konuyu WhatsApp grubu üzerinden tartışmaya açmaktadır; fikir beyan etmek isteyenler önerisini, eleştirisini ve yorumunu sunar, sonrasında da konu karara bağlanır. Böylelikle kadınlar, karar almada söz sahibi olurken, hareketin de bir parçası olduklarını içselleştirebilmektedir.

Buradaki kadın örgütlerinin bakış açıları, yaşanmış bir cinsel taciz olayı üzerinden sorgulanmak istenmiştir. Araştırmanın yapıldığı dönemde, Fındıklı'da yaşanan bir taciz olayında, Fındıklı Kadın Hareketi içinde yaşanan bölünme bu sorgulamayı gerekli kılmıştır. Tartışmalar ve bölünme, bahsi geçen taciz olayında failin ifşasının doğru olup olmadığı üzerinden başlamıştır. İfşa, gizli bir şeyi açığa vurma, açıklama, yayma anlamına gelir. Feminist literatürde ifşa, oldukça önemli bir mücadele mekanizmasıdır. Şiddetten hayatta kalan kadınları ve onların yaşamlarını öne çıkartarak faili gizleyen ve erkek şiddetini mazur gösteren patriyarkal hakikat oluşturma biçimlerine karşı güçlü, bu yüzden de tehlikeli görülen bir mücadele alanıdır (Saner, 2022). Genellikle, bir cinsel saldırı veya şiddet olayı sonrası ifşa ortamındaki grup, hızla kamplara ayrılır. Mağdurun beyanı ve niyeti hemen sorgulanır (Altuntaş ve Saner, 2019). Fındıklı'da da aynı süreç yaşanmış, tacize uğrayanın tacizciyle duygusal bir birliktelik yaşadığı söylenerek olay meşrulaştırılmaya çalışılmıştır.

“Kadının beyanı esastır, erkek aksini ispatlamakla yükümlüdür” ilkesiyle hareket edilen ifşa olaylarında feministler evlilikte, ilişkide, aile içinde erkeklerin kadınlara uyguladığı baskı ve gücün, şiddetle ilişkisine dikkat çekerler. Sosyal medyada ve toplumda “esas” kelimesinden çok “doğru” kelimesi yer değiştirmiş gibi görünse de, burada önemli olan beyanın doğru olup olmamasından ziyade, bu beyanın soruşturma, değerlendirme, tartışma için yeterli zemin oluşturmasıdır (Baytok, 2021). İfşa olaylarında özel olanın politikleşmesine çalışılmalı ve mağdurun konumunu iyileştirebilmek için toplumsal bir dayanışma örülmelidir. İfşa, bunlar yapılmadan sadece cezai tedbirlere indirgenirse, suç üreten mekanizmalar sorgulanmadan, suçlu bireyin cezalandırılması toplum açısından yeterli görülür (Şirin, 2012).

Yukarıda bahsi geçen olayın sonunda tacizci erkek ve eşi birlikte yaşamaya devam etmiştir. Connell, ataerkilliğe onay vererek kadınların ezilme ve ikincilleştirilmesinden faydalanan bu tip erkeklikleri “suç ortağı erkeklikler” olarak adlandırmaktadır. Suç ortağı erkeklikler, ataerkinin ön saflarında mücadele etmeden, bunun neden olacağı gerginlikten uzak dururlar. Bunun neticesinde de ataerkiden kazanç elde eder ve pay sahibi olurlar (Connell, 2019: 153). Bozok, bu tarz erkekliği hegemonik erkeklikten ayıran özelliğin suç ortağı erkekliklerin ellerini kirletmeden ataerkil düzenden faydalanmaları olarak belirtir (2019: 439). Bahsi geçen olayda, tacizciyle yaşamaya devam eden kadın eş, mağduru suçlayıcı ifadelerde bulunmuş ve genel kaniya uygun davranmıştır. Beyanda bulunan kadın ise kendini yalnız hissetmiş ve yaşadığı yalnızlaşma durumu nedeniyle ilçeden taşınmıştır. Tacize uğrayan kadına karşı kadın dayanışması tam anlamıyla gösterilmemiştir. Bu durum, erkek egemen sistemin kadın üzerinde her türlü hakka sahip olduğu düşüncesi, kadını yok sayması, kadın üzerinde her türlü baskı ve şiddeti devam ettirmesi şeklinde yorumlanabilir. Buradaki kadın örgütlülüğü feminist bilinç üzerine temellenmediği için de hegemonik erkeklik değerlerini besleyerek güçlendirmiştir. Ayrıca, kadınların taciz olayını yok sayması, erkeği anlamaya ve korumaya çalışması da ataerkil sistemle uzlaşarak kadınların bu sistemden kendi paylarını almaya çalışmasıdır. Bir başka ifadeyle, kadınların mağdur kadından yana değil de, tacizciden yana tavır almaları ataerkil iş birliği ve ataerkil paya erişme çabası olarak yorumlanabilir.

Yukarıdaki bahsi geçen olayın yanı sıra, Hopa'da da 40 yıldır devam eden ve mahkemeye taşınmış bir tecavüz olayı da hareket içinde farklı tartışmalara yol açmıştır. Kadın hareketinde aktif olan bir gönüllünün babası tarafından uygulanan tecavüz, gönüllü tarafından neredeyse savunulur hale gelmiş ve mahkeme sürecinin beklenmesi gerektiği ifade edilmiştir. Mağduriyet yaşayan kadının oğlu tarafından ifşa edilen olayda, ifşayı gerçekleştiren kişi, gönüllü tarafından “hain” olarak yaftalanmıştır.

Tartışmalar öyle bir hale gelmiştir ki ifşa edilen babanın tecavüzü örtülerek aileye sürülen bir leke olarak görülmüştür. Üstelik, aile içerisinde halledilmesi gereken bir olay olarak dahi algılanmıştır.

Muhafazakâr ideolojide aileden “toplumun temeli” olarak bahsedilir. Aile toplumun temeli olmasının ötesinde, onun en karmaşık ürünlerinden biridir (Connell, 2019: 183). Aile yalnız biyolojik bir birlik olmayıp sosyal bir kurum olma özelliği de taşımaktadır. Aile, aynı zamanda toplumun kurallarını, geleneklerini sürdüren bir organizma olarak tanımlanmıştır (Öztürk, 2014: 41). Bütün iktidar ilişkilerini içinde barındıran aile, şiddetin birçok türünü de içinde barındırırken (Ayşe, 2015:241) aynı zamanda özel alan olarak cinsellik ya da toplumsal cinsiyet ilişkilerinin, “üretim ilişkilerinin” yeniden üretim alanı kabul edilmiştir (Connell, 2019: 78). Gönüllünün ifşayı yapana bu tavrı eril şiddeti üretmekte ve sürdürmektedir. Küçük bir yer olan Hopa’da feodal ilişkilerin bağlayıcı olması, ataerkinin buradan beslenmesini ve yeniden inşasını sağlamaktadır. Bu olayda kadın hareketinin üstlenmesi gereken olayı bir erkek üstlenmiş ve kadın hareketi buna sessiz kalmıştır. Tecavüz gibi kadına yönelik şiddetin en ağır biçimlerinden birinde dahi kadın hareketinin eylemsiz kalması erkek iktidarına teslimiyetin ve iş birliğinin bir parçası olarak yorumlanabilir. Dahası, böyle bir sessizliğin kadın hareketine yönelik en büyük zararı da, yardım almak isteyecek olan diğer kadınların cesaretlerini kırması olacaktır.

4.1.2. “Marjinal”likten “Normal”liğe

Kadın örgütlerinin kurumsal yapısı incelendiğinde üye sayılarının oldukça az olması dikkat çekmektedir. Mevcut üyelerin ve katılımcıların çoğunun da etkinliklere/ toplantılara katılmadığı, bu örgütlerin faaliyetlerinin, çekirdek kadroyu oluşturan birkaç kişi tarafından yürütüldüğü bilinmektedir. Kadın örgütlerinde katılımcıların toplantılara ve faaliyetlere katılım sıklığı, nasıl bir örgütlenme modeline sahip olduğu konusunda fikir vermesi açısından önem arz etmektedir.

Üyelerin aktif ve katılımcı olduğu, kararların birlikte alındığı, herkesin fikirlerine değer verildiği bir ortamda kadınların çok daha dayanışmacı ve örgütlü olması beklenmektedir (Güvenç- Öğütüren, 2018:30). Çalışmamızın odağındaki örgütten biri olan FK, haftada bir toplanmaya önem göstermektedir. Ayrıca, yüz yüze toplantıya katılmayan üyelerin Zoom (online toplantı programı) uygulaması üzerinden katılımı sağlanmaktadır. Diğer örgüt olan HKDM’de ise, ihtiyaç halinde toplantı yapılmaktadır. Bu örgütlenmede, yüz yüze toplantılara katılmayanlar için alternatif bir yol düşünülmeyişi ve önerilmeyişi gözlenmiştir. Her iki ilçede de kadın hareketinde mücadele eden kadınlar, etkinliklere/ toplantılara az sayıda kişinin katılmasını sorunsallaştırmış, farklı yüzler görmek istediklerini neredeyse her toplantıda ve buluşmada ifade etmişlerdir.

Kadınlar özel ve kamusal hayatta kendileri için yapılan tanımların, belirlenen kalıpların ve varılan yargıların dışına çıkarak feminist mücadeleye dahil oldukları anda “marjinal” olarak görülmekte ve suçlu gibi algılanmaktadır. Feminist mücadele içindeki kadınlara yönelik suçlama ve toplumsal kınama, aslında erkek egemen sistemin kurumlarına bir tehdit olarak algılanmasından kaynaklanmaktadır (Çokoğulları, 2022: 143). Türkiye’nin diğer yerlerinde olduğu gibi “marjinal” görülme hali, Hopa ve Fındıklı gibi küçük ilçelerde de gözlemlenmiştir. Bu durumun oluşmasında, yerelde kadınların 25 Kasım’da, 8 Mart’ta, İstanbul Sözleşmesi’nden çekilme sürecinde pankartlarıyla, broşürleriyle, bilgilendirme stantlarıyla ataerkinin kurduğu bu düzeni kabul etmemesi ve değiştirmek için çaba sarf etmesinin payı bulunmaktadır. Burada, erkek egemenliğini yaratan aile, piyasa, evlilik, heteroseksüellik gibi eril tahakkümü besleyen kurumsal ve ideolojik ilişkilere yöneltilen eleştiriler radikal kabul edilmektedir. Öte yandan kadınlardan beklenen mücadele ise yalnızca kadınların ezilmesi ve dışlanmasına yönelik konularla ilgili sınırlandırılmaktadır. Bu dışlanmaları göze alan kadınlar, özellikle Hopa’da kurumlara karşı verdikleri mücadeleyle toplumun dayattığı rolleri kabul etmediklerini göstermişlerdir.

Türkiye ve dünyadaki kadın hareketi farklı kadınlık deneyimlerini baz alırken daha ortak bir dilin yaratılmasını sağlamıştır. Kullanılan bu ortak dil küresel ölçekte farklı deneyimleri, bakış açılarını ve yaklaşımları kendi kapsamına alabilecek şemsiye kavramlar ve terimler haline getirip, farklı kadın örgütlenmelerinin birbiriyle ilişkilenebilirliği sağlamıştır. Bu ilişkilenebilirlik sonucunda kadınlar birbirlerinin deneyimini anlamlandırma olanağı bulmuştur (Sancar, 2011: 73). Hopa ve Fındıklı’daki kadın hareketi oluşma sürecinde bu ortak dili yaratmayı hedeflerken, gelinen noktada hedefe ulaşamamış ve ortak bir dil de yaratılamamıştır.

Farklılıkları dikkate alan bu kapsayıcı dili ve bakış açısını geliştiremeyen kadın hareketi farklı kesimlerden kadınlara hitap edememiştir. HKDM kurulurken seçimde Belediye'yle iş birliği içerisinde çalıştığı için, kurulduktan sonra da belirli bir siyasi görüşün parçası olarak görünmesi sebebiyle farklı partilere toplantı çağrısında bulunamamıştır. 8 Mart gibi genel eylemlerde bile ortak çağrı yapılamamıştır. FK ise birçok partiye, STK'ya çağrıda bulunmakta ve çağruları da farklı kadın grupları tarafından olumlu karşılanmaktadır. Fındıklı'daki kadın kuruluşlarının ağırlıklı olarak "siyaset dışı bir siyaseti" benimsedikleri söylenebilir. Buradaki kadın örgütleri, hem ülkenin genel sorunlarına ilişkin hem de kadınların toplumsal konularının düzeltilmesi konusunda "siyaset üstü" bir yaklaşım benimsemişlerdir (Bora, 2021: 111).

HKDM, farklı sol gruplardan gelen kadınlardan oluşmaktadır. Fındıklı'da ise genç kuşakla eski kuşak arası çatışma göze çarpmaktadır. Fındıklı'da kadın meclisine yeni dönemde seçilen başkanın 20'li yaşlarda olması, aslında bu yaş hiyerarşisinin de bitmesine karşı verilen bir mücadele olarak düşünülebilir. Yapılan toplantılarda çok derinlikli tartışmalardan ziyade daha çok düşünceleri birbirine yakın grupların bir arada tartıştıkları ve farklı grupların birbirini anlama çabasına dahi girmedikleri gözlemlenmiştir. Bu nedenle de birbiriyle fikirlerin paylaşılması ve ortaklaşma fazla yaşanmamaktadır. Ortaklaşma genelde özel gün kutlamalarında yaşanmakta, kutlama bittikten sonra da kadınlar arasında iletişim ve dayanışma devam etmemektedir. Dolayısıyla, birbirini tam anlamıyla tanımayan kadınlar arasında da iş birliği yapmak zorlaşmaktadır. Yapılan toplantılarda ve sohbetlerde kadınlar başka kadınlara ulaşmak istediklerini sıklıkla ifade etmişlerdir.

Yukarıda bahsi geçen "siyaset üstü olma" hali, parti gözetmeksizin herkesin harekete dahil edilme isteğiyle örtüşmektedir. Söylemdeki "herkes" in kimleri kapsadığı konusu da sorgulanabilir. Feministlerin de sıklıkla tartıştığı temsil sorunu, "kadın" diye çizilen kategorinin ona sınırlar koyacağı noktasında eleştirilmekte ve sınırları olan "Ben", "Sen", "Biz" den söz etmenin mümkün olmayacağı da eklenmektedir (Yardımcı, 2020: 96). Aksu (2021) bir yazısında Bell Hooks'un "Feminizm Herkes İçindir" kitabındaki herkesin kim olduğunu tartışır ve "herkes" in, ezilen herkes değil, ezilmeyi ortadan kaldırmak isteyen herkes olduğunu belirtir.

Bu bağlamda, kadın kategorisi denilince nesnel bir konumsallıktan bahsedilebileceği söylenmekte, içinin öznel deneyimlerle, yaşanmışlıklarla doldurulmayıp, dışlayıcı olmaması gerektiği belirtilmektedir. Kadınlar feminist politika dolayısıyla kendilerini bir özne olarak kurmalıdır. Patriyarkal ideolojinin ve söylemin doğallaştırdığı kategorileri ve kavramları doğallıktan arındırarak toplumsal değişim ve dönüşümün feminist mücadelenin parçası olması sağlanmalıdır (Savran ve Sirman 2019). Kadınların kendi içindeki farklılıklar, farklı ezilme deneyimlerini görmelerini zorlaştırmakta; çok farklı yerlerde konumlanmış olan kadınların hayatları arasında bu ortak ezilmeye dayalı bağlantılar olduğunun üstünü örtmektedir. Bu bağlantıları kavramak için patriyarkanın kadınları nasıl hiyerarşiler içinde konumlandığını görmek gerekmektedir (Savran, 201). Bu tartışmalar ışığında kadın hareketinin kapsayıcı olmaya çalışması değerli olmakla birlikte söylemin, davranış ve gündelik pratikleriyle aslında istemeden de olsa birçok kadını kapsamadığını düşündürmektedir. Örneğin Laz bir kadın, Hemşinli kadından daha avantajlı konumdayken hem Hemşinli hem de lezbiyen bir kadının toplantılarda bahsi bile geçmemektedir. Erkeklerin kadınları, beyazların siyahları ve zenginlerin yoksulları ezmesi gibi durumlarda kesişimsellik kavramı sınıfsal ve ırksal tahakküm ile cinsel tahakkümün nasıl iç içe geçtiğini anlatmaktadır (Bora, 2017). Bu bakımdan, evrensel kadın anlatısının dışında kalan kadınları da hesaba katan, farklı sınıfsal, etnik, cinsel yönelimleri dikkate alan bir kavram olarak kesişimsellik önerilmektedir.

Yapılan toplantılarda, heteroseksüel düşünce yapısının görmezden gelmek istediği farklı cinsiyet kimliklerinin kadın hareketi tarafından da görmezden gelinmektedir. Toplantılarda farklı cinsiyet kimliklerinden söz edilmeye başlanınca konunun kapanması gerektiğine, öncelikle kadın konusunun halledilmesinin önemli olduğuna dair söylemlerle karşılaşmıştır. Toplumsal cinsiyet kavramını tam anlamıyla içselleştiremeyen kadınlar, LGBTİQ+'lara halledilmesi gereken ikinci bir konuymuş gibi yaklaşmaktadır. Yalnız Fındıklı'da yapılan son toplantıda kadınlar, LGBTİQ+'ları tartışmaya açmış, farklı cinsiyet kimliklerine karşı olan kadınlarla bilgi paylaşımı gerçekleştirmiştir. Paylaşım sonucunda farklı kimliklere olumsuz yaklaşan kadınların söylemlerinin hafif düzeyde de olsa olumluya döndüğü tespit edilmiştir. FK kadın hareketindeki aktif olan gönüllülerin bu tarz tartışmaların açılmasından duydukları memnuniyet gözlemlerimiz arasında yer almıştır.

HKDM ve FK arasındaki en belirgin farkın sokak siyaseti konusunda olduğu düşünülmektedir. HKDM'deki kadınların birçoğu siyasi örgütlenmenin içerisindeyken, Fındıklı'nın bu konuda daha tecrübesiz olduğu görülmüştür. Yalnız Fındıklı kadınları da son birkaç senedir alanlara çıkmakta, beraberliği örgütlemekte ve kadın konusunu politik hale getirmeye çalışmaktadır. Kadınlar sokaklara çıkıp, seslerini yükseltebildiklerinde bu davranışı kamusal alanın diğer boyutlarına da yansıtacaklarını düşünmüşlerdir. Bu düşünce, bölgede yapılan 'Hes Direnişlerinde Kadınların Deneyimi' isimli çalışmanın sonuçlarıyla da örtüşmektedir. Kadınların bu deneyimlerinin sonucunda kamusal alanda var oldukları, görünmez olanı görünür kıldıklarında güçlendikleri ve bir dönüşümün başladığı söylenebilir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada Hopa ve Fındıklı ilçelerindeki kadın örgütlerinde kadınların birbirleriyle olan iletişim ve ilişkileri toplumsal cinsiyet bakış açısıyla incelenmiştir. Örgüt içerisindeki dayanışma, yardımlaşma, görev dağılımı gibi işleyişlerin nasıl yürütüldüğünü tespit etmek ve varsa yaşadıkları sorunlara çözüm önerileri sunmak hedeflenmiştir. Bunu yaparken katılımcı gözlem yöntemi kullanılmış, kadınlarla birlikte uzun süreler geçirilmiş ve sosyal ilişkiler kurulmuştur. Feminist araştırma yönteminin de bir gereği olarak, soru cevap tekniğinden çıkıp sosyal ilişki kurulması, mekanların ve zamanların beraber kullanılması, gündelik yaşama ilişkin bilgilere ulaşmayı daha da gerçekçi bir hale getirmiştir. Bu durumun aynı zamanda görüşen-görüşülen arasındaki hiyerarşik durumun kırılması üzerinde de etkili olduğu düşünülmektedir.

Alan araştırması yapılması, verilerin yorumlanması ve teorik yapının oluşturulması birbirine bağlı ve birbirini etkileyen bir süreç olarak gerçekleşmiştir. Araştırmanın önemli bir motivasyonu da erkeklerin yazdığı ve anlattığı tarih dışında, kadınların görülmek istenmeyen mücadelelerinin görünür kılınması ve tarihe not düşülmesi gerekliliğine olan inançtır.

Egemen söylemler diğer söylemler üzerinde baskı kurarak sindirmeye çalışmakta ve söylemleri etkileyerek dönüştürme çabası içerisine girmektedir. Bunu başaramadıkları zaman da sürekli bir çatışma içerisine girerler. Toplumda gücü elinde tutan egemen söylemin erkekler tarafından üretilmesi nedeniyle toplumun geri kalan tarafı tahakküm altına alınmaktadır. Bu tahakküm altına alınan kısmı en çok kadınlar oluşturmaktadır. Tahakküme direnen kadınlar bir araya gelip, bu baskıya karşı bir mücadele alanı oluşturmak istemektedirler. Bu alanı oluşturan kadınlar erkek egemen sistemin hiyerarşik, baskıcı düzeninden rahatsızken kendi örgütlenmelerinde buna engel olmayı hedeflemişler ancak gözlemler sonucunda buna engel olamadıkları görülmüştür. Gruplardaki işleyişin birkaç kişide toplandığı, görev ve sorumlulukların eşit paylaşılamadığı tespit edilmiştir. Üyelerin aktif bir biçimde toplantılara katılmaması, toplantıların aktif olan çekirdek kadroyla yapılması sonucunu doğurmuştur. Bu durumda da toplantıya katılmayanların davranışları ve tutumları gözlemlenememiştir. Ayrıca, karar alma süreçlerinde çok seslilik sağlanamamıştır. İki yerel harekette de bir kişi birden çok kadın grubunda yer almakta ve bu durum hareketin belirli bir kitlenin dışına çıkamadığını göstermektedir. Sürekli aynı insanların görünmesinin çok boyutlu sonuçları oluşur. Temsilin düşük olması, daha az sayıda kadının hareket içinde yer alması kadın hareketinin toplumsal tabana yayılmadığını göstermektedir. Bu durumda da kadın hareketi marjinal kalarak verimsizleşmektedir. Sürekli görünen yüzler ise gönüllülük esaslı çalıştıklarından üzerlerinde fazla yük hissetmekte ve zamanla bazıları hareketten uzaklaşmaktadır.

Karadeniz kadınının hayvan, tarla, çay gibi işlerine eklenen modern hayat yükü de ücretli çalışan üyeleri etkilemiştir. Kadınlar hem aile arazisinde hem iş yerlerinde çalışarak hem ataerki hem de kapitalist sistem tarafından sömürülmektedirler. Toplumsal cinsiyet rollerini reddetmek için yola çıkan kadınların hayatlarında cinsiyete dayalı iş bölümünün devam ettiği görülmüştür. Kadınlar, içinde yaşadıkları erkek egemen sistemin bir anda tamamıyla değişmeyeceğini kabullenmiş durumdadır. Kadınlar, bölgede kadın hareketinin varlığını olumlu bulmakta ve harekette yeni yüzlerden memnuniyet duymaktadırlar.

Birçok kadından dinlenen hayat hikayeleri kadınların eskisi gibi sadece özel alanda kalmadıklarını, sosyo-ekonomik açıdan gelir getirici işlerde çalıştıklarını, bu durumun bazen kendi anneleri bazen de kayınvalideleri tarafından hoş karşılanmadığını ortaya çıkarmıştır. Bunda, farklı savunma mekanizmaları oluşturan kadınların aslında bu baskıcı hegemonyaya karşı özgürleştirici bir dönüşümde öncü rol oynayabileceği düşünülmüştür. Kadınların bu değişiminde elbette kadın hareketinin ve feministlerin bunca yıl verdikleri mücadelenin etkisi bulunmaktadır.

Hiyerarşik örgütlenme biçimi her iki kadın hareketine yansımış olsa da HKDM’de daha çok hissedildiği söylenebilir. Kadınların katılım için çekince duydukları, katıldıklarında ise istediklerini gönül rahatlığıyla ifade edememe korkusu hissettikleri görülmüştür. Kadın hareketinin hep aynı kişiler etrafında toplanması sebebiyle hareketin belirli kişilerin elinde olduğu düşüncesi de bunun sebeplerinden biri olmuştur. Hopa’da aktif olan sol siyaset, kadın hareketine de yansımış ve aktif olan kadınların birçoğunun siyasi örgütlülüğü olmasından kaynaklı, örgütlü olmayanların meclise dahil olamadıkları tespit edilmiştir. Örgütlü- örgütsüz, orta sınıf- alt sınıf, bilgili- bilgisiz, genç- yaşlı gibi her tür hiyerarşi ve bölünme kadınları olumsuz etkilemekte ve kadın mücadelesine katılmalarını engellemektedir.

Her iki kadın hareketinde de ataerkinin oluşturduğu ve beslediği toplumsal algılar nedeniyle sıkıntı yaşayan kadınlar desteklenememiştir. Kadın dayanışmasının yoğun olarak uygulanması gereken durumlarda kadınlar dayanışmamış, birbirlerini suçlayıcı tavırlar geliştirerek hegenomik erkeklik değerlerini beslemişlerdir. Mağdur durumda olanlarla yeterince dayanışılmamış ve sonuçta da mağdurlar yalnızlaştırılmıştır.

Yapılan gözlemlerde her iki kadın hareketinin de her kesimden kadına ulaşamadığı tespit edilmiştir. Özellikle çalışan, orta sınıf ve benzer düşüncelerdeki kadınların hareket içinde aktif olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Farklı düşüncede ve sosyal kesimde olan kadınlara seslenilememiştir. Bölgenin coğrafi yapısı nedeniyle şehir merkezi dışında kalan, köylerde yaşayan kadınlar harekete dahil edilememiştir. İletişim ağı olarak sosyal medyanın özellikle Hopa’da aktif kullanılmadığı gözlemlenmiştir. Yine de hareketin her kesimden kadına ulaşamamayı sürekli sorun olarak gördüğü ama bu duruma çözüm üretemedikleri de bulgular arasında olmuştur.

Doğu Karadeniz Bölgesi’nde kadın hareketinin geçmişi çok eski olmamakla birlikte kadınların belirli amaçlar için bir araya gelmeleri bölge kadınları için umut oluşturmaktadır. Kadınların evlerinden çıkmaları, bir şeyler üretmek ve mücadele etmek için bir araya gelmeleri, dostluk ve yoldaşlık ilişkisini de geliştirmektedir. Birbirini anlayan, farklılıkların farkında olan, iş birliğine önem veren kadınların bir arada olması kadın hareketini güçlendirecektir. Kadın hareketinin önemli ve gerekli olduğuna dair bakış açısının geliştirilmesi gerekmektedir. Bu bakış açısının yerleşmesi için yerel yönetim kurumlarından siyasi partilere, erkekler ve çocuklar dahil her kesimden insanı kapsayan toplumsal cinsiyet eğitimleri verilmelidir.

Araştırmada ele alınan her iki ilçe de az nüfusa sahiptir ve bu bakış açısının toplumsal bir destekle karşılık bulması gerekmektedir. Toplumun herkesin oluşturduğu düşünülüğünde sadece kadın katılımcı odaklı eğitimler toplumun geneline yansımamakta ve eksik kalabilmektedir. Kuruluş hedefi dikkate alınmaksızın kadın hareketinin siyasi, etnik, yaş, sınıf gibi her türlü hiyerarşiden bağımsız, herkese ulaşmasının önemi üzerinde durulmalıdır.

Sonuç olarak, Doğu Karadeniz Bölgesi’ndeki köy yaşamının hala devam ettiği göz önüne alındığında, kentsel alanlara ulaşamayan kadınların bulunduğu köylere ulaşım sağlanabilmeli, kadın hareketinin varlığından, mücadelesinden bahsedilmelidir. Farklı siyasi düşünceden kadınlarla da iletişime geçilmeli, kadın konusunun siyasetler üstü durumu benimsenmeye çalışılmalıdır. Yaşanılan teknolojik dönemde sosyal medya aktif kullanılmalı, kadınların iletişimi güçlendirilmelidir. Yalnızca belirli günlerde bir araya gelmenin ötesinde, kadınların daha fazla birlikte olmasının yolları bulunmalıdır. Kadınların tarihi erkekler tarafından yazıldığı ve genelde göz ardı edildiği gerçeğinden yola çıkarak kadınların bu çabasını gelecek nesillere aktarmak amacıyla yapılan çalışmalar yazıya dökülmeli, bir arşiv oluşturulmalıdır. Kadınların sesini duyurmak için protesto, yürüyüş gibi eylemsel taktiklere yeni taktikler eklenmelidir.

KAYNAKÇA

Akar, Y. (2018). Erkeklik ve İktidar: Erkeklik Dinamiklerinin Kadına Yönelik Bakış Açısı Eskişehir’de Yaşayan Göçmenlerin ve Tatarların Kadın Algısı. Yüksek lisans tezi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Aksu, B. (2021). Feminizm Herkes İçindir de Kimdir bu Herkes? Birikim Dergisi <https://birikimdergisi.com/haftalik/10592/feminizm-herkes-icindir- de-herkes-kimdir/>. 02.042022.

- Alkum, Ö. (2018). Bir "İdeal" Erkeklik Biçimi Olarak Hegemonik Erkeklik Bağlamında Mekânsal Davranış: Erkek Kahvehaneleri- Batman Örneği. Yüksek lisans tezi, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.
- Ayman, Z. (2011). "Bağımsız, Güçlü, Dönüşebilen Bir Sivil Hareket Olarak Kadın Hareketi". (Ed.) Özgür Gökmen. Türkiye'de Hak Temelli Sivil Toplum Örgütleri Sorunlar Ve Çözüm Arayışları. Ankara: Odak Ofset Matbaacılık, 105-133.
- Ayşe (2015). "Dayak Aileden Çıkmadır". (Ed.) Hülya Osmanağaoğlu. Feminizm Kitabı Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Seçme Metinler. Ankara: Dipnot Yayınları, 240-244.
- Bayraktar, N. (2019). Türkiye'de Kadın Hareketinin Kurumsallaşması: Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul
- Berktaş, F. (2018). Tarihin Cinsiyeti. İstanbul: Metis Yayınları. Bora, Aksu (2020). "Feminizm'in "Dalgalar"ı".(Ed.) Tanıl Bora. Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Feminizm. İstanbul: İletişim Yayınları, 506-512.
- Bourdieu, P. (2015). Eril Tahakküm. (Çev. Bediz Yılmaz) İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Bozok, M. (2016). "Yoksullaşma, Sağcılık, Trabzonspor Taraftarlığı ve Nataşaların Gölgesinde Trabzon Erkekliği". (Ed.) Uğur Biryol. Karardı Karadeniz. İstanbul: İletişim Yayınları, 413-445.
- Connell, R. W. (2019). Toplumsal Cinsiyet ve İktidar. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Connell, R. W. (2019). Erkeklikler. Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Çakır, S. (2021). Osmanlı Kadın Hareketi. İstanbul: Metis Yayınları. Dağdeviren, Çiydem (2018). "Karadeniz'in Ötekisi: Eşcinsel Kadınlar". (Ed.) Özlem. Şendeniz, Emek Yıldırım. Sırtında Sepeti. Ankara: Phoenix Yayınevi, 405-413.
- Çokoğullar, E. (2022). "Marjinalite ve Mazuriyet Arasında Türkiye'de Kadınlık". Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 4(1), 139-164.
- Gök, M. (tarih yok). Kadın Hareketlerinin Kurumsallaşması ve Bu Kurumsallaşmanın Kadının Siyasi Yaşama Katılımına Etkileri. https://www.academia.edu/22701065/KADIN_HAREKETLERİNİN_KURUMSALLAŞMASI_VE_BU_KURUMSALLAŞMANIN_KADININ_SİYASİ_YAŞAMA_KATILIMINA_ETKİLERİ
- Güvenç-Öğütüren, B. (2018). "Kırklareli'nde Kadın Örgütlenmesi ve Kadın Örgütlenmelerinde Karşılaşılan Sorunlar". Marmara Üniversitesi Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Araştırmaları Dergisi, 25-34.
- Harding, S. (1996). "Feminist Yöntem Diye Bir Şey Var Mı?" (Ed.) Serpil Çakır, & N. Akgökçe. Farklı Feminizmler Açısından Kadın Araştırmalarında Yöntem (Çev. Zela Ayman). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Kandiyoti, D. (2007). Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar, Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler. İstanbul: Metis Yayınları.
- Kandiyoti, D. (2011). "Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmaları Gelecek İçin Geçmiş Bakmak". (Ed.) Serpil Sancar. Birkaç Arpa Boyu..21. Yüzyıla Girerken Türkiye'de Feminist Çalışmalar. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 41-61.
- Kümbetoğlu, B. (2001). "Kadın Gruplarında Yapı ve Katılım Sorunları". (Ed. Aynur İlyasoğlu, Necla Akgökçe. Yerli Bir Feminizme Doğru. İstanbul: Sel Yayıncılık, 301-330.
- Kümbetoğlu, B. (2019). Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Lordoğlu, C. (2018). İstanbul'da Bekar Kadın Olmak. İstanbul: İletişim Yayınları.

- Miller, G. E. (2004), "Frontier Masculinity in the Oil Industry: The Experience of Women Engineers", *Gender, Work and Organization*, 11 (1).
- Özbay, C. (2013). "Türkiye'de Hegemonik Erkekliği Aramak". *Doğu Batı Dergisi* (63), 185-204.
- Öztürk, E. (2014). "Türkiye'de Aile, Şiddet ve Kadın Sığınmaevleri". 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 3(7), 39- 55.
- Sancar, S. (2011). "Türkiye'de Kadın Hareketinin Politik Tarihsel Bağlam, Politik Gündem ve Özgünlükler". (Ed.) Serpil Sancar. *Birkaç Arpa Boyu: 21.Yüzyıla Giderken Türkiye'de Feminist Çalışmalar*. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 61-121.
- Savran, G. (2011). "Feminizmin Politik Öznesinde Kimler var?", *Feminist Politika Dergisi*, 9, 20-22.
- Sezer, E. (2018). *Türkiye'de Kadın Hareketinin Tarihsel Gelişimi ve Tekirdağ Örneği*. Yüksek lisans tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Sığın, A. ve Canatan, A. (2018). "Connell'in "Erkeklikler" Teorisinde İşbirlikçi Erkek, Madun Erkek ve Marjinal Erkek: Hegemonik Erkekliğin Kavramsal Hegemonyası". *Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(32), 163-175.
- Sirman, N. ve Ekal B. (2020). "Feminist Kavramlar, Tartışmalar, Farklılıklarımızı Düşünmek". Feryal Saygılıgil & Nacide Berber (der.). *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*. İstanbul: İletişim Yayıncılık, 499- 506.
- Şefkatli-Tuksal, H. (2020) "Türkiye'de İslami Feminizm Tartışmaları", Feryal Saygılıgil & Nacide Berber (der.) *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 10: Feminizm*, İstanbul: İletişim Yayınları, ss. 216-238..
- Tekeli, Ş. (2020). "1980'ler Türkiye'sinde Kadınlar". (Ed.) Şirin Tekeli. *1980'ler Türkiye'sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar*. İstanbul: İletişim Yayınları, 15-47.
- Uçan Süpürge, <https://ucansupurge.org.tr/hakkimizda/biz-kimiz/> (Erişim tarihi: 10.01.2023)
- Wollcott, H. F. (1997). "Ethnographic Research in Education". (Ed.) R. M. Jaeger. *Complementary Methods For Research In Education*. Washington : American Educational Research Association Printing, 135-172.
- Yahşi, Z. (2016). *Etnografya*. (Ed.) Ali Ersoy, Ahmet Saban. *Eğitimde Nitel Araştırma Desenleri*. Ankara: Anı Yayıncılık, 151-206.
- Yardımcı, S. (2019). *Hepimiz Likeniz!* (Ed.)Emine Erdoğan, Nehir Gündoğdu. *Türkiye'de Feminist Yöntem*. İstanbul: Metis Yayınları, 93-112.
- Yılmaz, C. (2020). *Bourdieu'da Temel Kavramlar ve Sembolik Şiddet Analizi*. *Habitus Toplumbilim Dergisi*(161-179).
- Zorba, H. Ş. (2009). *Türkiye'deki Kadın Örgütleri ve Bu Örgütlerin Çalışmaları Üzerine Bir İnceleme*. Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

İş Sağlığı ve Güvenliği Kültürü Üzerine Bir Araştırma: İzmit Belediyesi Örneği

A Research on Occupational Health and Safety Culture: The Case of İzmit Municipality

Doç. Dr. Serpil Gerdan

Kocaeli Üniversitesi

sgerdan@kocaeli.edu.tr

ORCID: 0000-0001-9126-7808

İnş. Müh. Ali Büyükkara¹

İzmit Belediyesi

alibuyukkaraa@gmail.com

ORCID: 0000-0003-1305-5660

Prof. Dr. Esma Buluş Kırıkkaya

Kocaeli Üniversitesi

bulus@kocaeli.edu.tr

ORCID: 0000-0002-5637-2829

DOI: <http://dx.doi.org/10.29228/cudes.68348>

Article Info

Received: 14.02.2023

Accepted: 20.02.2023

Anahtar sözcükler: Belediye,
İş Sağlığı ve Güvenliği,
Güvenlik Kültürü

Öz

Ülkemizde yerel yönetim birimi olarak belediyeler önemli kamu hizmetleri görmekte olup, bünyelerinde çalıştırdıkları insanların iş sağlığı ve güvenliğini teminden de sorumludurlar. Bu sorumluluğu yerine getirmenin tamamlayıcı bir parçası da iş sağlığı ve güvenliği kültürünün tesis edilebilmesidir. Ülkemiz geliştirmekte olan bir ülke olduğundan endüstride, hizmet alanlarında, yapı ve inşaat işleri gibi birçok alanda hızlı bir atılım göstermektedir. Küreselleşen dünyada iş sağlığı ve çalışan güvenliğinin de önem kazanmasıyla ülkemizde iş sağlığı ve güvenliği kültürünün önemi de artmıştır. Ancak ülkemizde bu kültürün eksikliği ve yetersizliği hissedilmektedir. Bu çalışmada, İş Sağlığı ve Güvenliği Kültürünün yerel yönetim çalışanları arasındaki düzeyi araştırılmıştır. Çalışma, Kocaeli ili sınırlarındaki merkez ilçe olan İzmit Belediyesi'nde gerçekleştirilmiştir. Çalışmada, Dr. Zeynep Feride Olcay tarafından geliştirilmiş olan ölçek kullanılmış olup, 42 belediye çalışanı anket uygulamasına katılmıştır. Çalışmanın sonuçları İzmit Belediyesi çalışanlarının İş Sağlığı ve Güvenliği ile ilgili farkındalığının yüksek olduğunu göstermekle birlikte kurumda İş Sağlığı ve Güvenliği kültürünün henüz oluşmadığını göstermektedir.

Makale Bilgisi

Geliş: 14.02.2023

Onay: 20.02.2023

Keywords: Municipality,
Occupational Health and Safety,
Safety Culture

Abstract

As local government units in our country, municipalities provide important public services and are also responsible for ensuring the occupational health and safety of the people they employ. An integral part of fulfilling this responsibility is establishing a culture of occupational health and safety. Since our country is a developing country, it shows rapid progress in many areas such as industry, service areas, building and construction works. In the globalizing world, the importance of occupational health and safety culture in our country has also increased with the increasing importance of occupational health and worker safety. However, the lack and inadequacy of this culture are felt in our country. In this study, the level of Occupational Health and Safety Culture among local government employees was investigated. The study was carried out in İzmit Municipality, which is the central district within the borders of Kocaeli province. In the study used a survey developed scale by Ph.D. Zeynep Feride Olcay. 42 municipal employees participated in the survey. The results of the study show that the awareness of the employees of İzmit Municipality about Occupational Health and Safety is high, but it shows that the Occupational Health and Safety culture has not yet been formed in the institution.

¹ Bu çalışmada kullanılan veriler Ali Büyükkara'nın aynı isimli Kocaeli Üniversitesi, Fen Bilimler Enstitüsü, İş Sağlığı ve Güvenliği Anabilim Dalı Tezsiz Yüksek Lisans Projesinden alınmıştır.

1. GİRİŞ

İş sağlığı ve güvenliği, son zamanlarda iş hayatındaki nicel gelişmelere ve insana verilen değerin artmasına paralel olarak giderek önem kazanmış ve konu üzerinde daha fazla bilimsel çalışmanın yapılmasını sağlamıştır. İş sağlığı ve güvenliği kavramı, insanların çalışma gereksinimi duyduğu günden bugüne kadar farklı iş kolları bünyesinde şekillenmiş, Sanayi Devrimi ile birlikte artış gösteren meslek hastalıkları ve iş kazaları sonucunda, sorunun bilimsel olarak tanımlanma gerekliliği ortaya çıkmıştır. Çalışanın insan olduğu düşünüldüğünde bu tanımın, insan hakları çerçevesinde yapılması zorunluluğu da kendiliğinden ortaya çıkmıştır.

Bilindiği üzere 19. yüzyılda Avrupa’da yaşanan Sanayi Devrimi ile birlikte şehirleşme oranı artmış, kentlilik olgusunun artışı sayesinde insanların eğitim ve sağlık olanaklarına kavuşması daha kolay hale gelmiştir (Güneş, 2009). Sanayi Devrimi üretimde binyıllar boyunca iş görmüş olan kas gücünün yerini, ısıdan elde edilen buhar gücünün almasıyla ortaya çıkan hızlı üretim artışı olarak ifade edilebilir. Sanayi Devrimi’nin ilk 100 yıllık devresinde buhar gücü elde etmek için kullanılan enerji kaynağı kömür olmuştur. Bu nedenle hem dünyada, hem de Türkiye’de iş sağlığı ve güvenliği alanında yapılan kurumsal çalışmalar öncelikle kömür madenlerinde başlamıştır. İş kollarının birbirine bağlı olarak çoğalması ve gelişmesiyle bu alandaki çalışmalarda da bir artış gözlenmiştir (Özdemir ve Serin, 2022).

Sanayi Devrimi’nin ilk evresinde gerçekleşen bilimsel ilerlemeler ve kurumsal bir nitelik kazanan sağlık hizmetleri sayesinde halk sağlığını temin etmeye yönelmiş önlemler, hızlı bir nüfus artışını mümkün kılmıştır. Artan nüfus ve sanayileşmenin beraberinde getirdiği üretimin nicel ve nitel olarak geliştirilmesi ihtiyacı Avrupalı düşünürlerin daha fazla dikkatini çekmeye başlamıştır. Bu bağlamdaki ilk teori Malthus tarafından 18. yüzyılın sonunda Sanayi Devrimi’nin beşiği olan İngiltere’de ortaya atılmıştır. Böylece akademik ilginin kapsamına giren nüfus-üretim ilişkileri, Karl Marks’tan Keynes’e kadar pek çok düşünürün üzerinde fikir kaleme aldıkları bir sorun haline gelmiştir (Güneş, 2009). Nitekim nüfus artışına bağlı olarak ortaya çıkan arz ve talep büyümesi, üretimi artırmış; üretim, iş gücü ve istihdam rakamlarını büyütmüş, bu sayısal büyümeyle birlikte iş kazalarında ve meslek hastalıklarında görülen artış, iş sağlığı ve güvenliğinin sağlanmasını bir zorunluluk haline getirmiştir.

Evrensel insan hakları bildirgesinde yaşam hakkı, en temel insanî hak olarak sayılmaktadır. Bu hakka bağlı olarak adaletli ve asgarî insanî koşullarda çalışma ortamının sağlanması da mecburî kabul edilmiştir. Buna karşın gerçekleşen iş kazaları göz önüne getirildiğinde; sorunun hukukî ve bürokratik noksanlardan daha çok denetim ve eğitim eksikliklerinden ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Günümüze değin yapılan bilimsel çalışma ve hukukî düzenlemelere rağmen iş kazaları ve meslek hastalıkları tümüyle önlenememiş değildir (Özdemir ve Serin, 2022). Bu bağlamda denilebilir ki; çalışma koşulları Sanayi Devrimi’nin ilk çağına kıyasla iyileştirilmiş olsa da dünyanın genelinde üretimin ve iş hacminin artmasıyla doğru orantılı olarak artmakta olan meslekî hastalık ve iş kazaları hâlâ en çetrefilli sorunların başında gelmektedir (Narter, 2015).

İnsan türü doğadaki diğer canlılardan farklı olarak çevresiyle girdiği etkileşimde, çevresini değiştirip dönüştürebilme yetisine sahiptir. Bunu zekâsı ve alet kullanabilme becerisiyle mümkün kılan insan, çalışarak, iş yaparak tarih boyunca hayatını kazanmayı amaçlamıştır. Bu bağlamda çalışan, iş gören insanın bu esnadaki sağlığı ve güvenliğinin temini de üretimin önemli bir bileşeni haline gelmiştir. Nitekim çalışma hayatının insan üzerindeki bedenî, psikolojik ve toplumsal etkileri üzerine yapılacak çalışmalar da üretimin verimliliği için vazgeçilmez hale gelmiştir. Üretim aynı zamanda insanı insan yapan ve doğadaki diğer canlılardan ayıran bir faktör olarak hayatının ayrılmaz bir parçasıdır. İnsanlık tarihi boyunca üretim, ihtiyaçların giderilmesinde bir amaç ve araç haline gelmiştir. Üretim olgusu insanlığın temel vazgeçilmezi olmakla birlikte, tarih boyunca değişen tek şey üretim süreçleri ve teknikleri olmuştur. Diğer taraftan üretim süreç ve teknikleri, çalışanları çeşitli tehlike ve sağlık tehditleri ile karşı karşıya bırakarak, iş kazalarının ve meslek hastalıklarının yaşanmasına neden olmuştur (Durdu, 2006). İnsanların bu sorunun farkına varmasıyla tarihsel süreç içerisinde iş sağlığı ve iş güvenliği kavramları ortaya çıkmıştır.

Günümüzde iş sağlığı ve güvenliği hususundaki kavramsal çalışmaları, Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) ve Dünya Sağlık Örgütü (WHO) tarafından yapılmakta olup, iş sağlığı; “*çalışanın fiziksel, sosyal ve mental açılarından iyi halde olması ve çalışanlara olabilecek en mükemmel sağlık imkânlarının ve bu şartların sürekliliğinin sağlanması*” biçiminde tanımlanmaktadır. Bir başka deyişle

iş sağlığı kavramı, “işçilerin, çalışma koşullarının negatif tesirlerinden uzaklaştırılarak ve işin çalışanla arasında tam bir senkron halinde olmasını sağlamak amaçlı tıp bilimi” olarak da tanımlanabilir (Yiğit, 2013). İş güvenliği ise; iş görenlerin, çalışma sahalarında yüklendikleri görevi ifa ederken yaşanabilecek risklerden, yerine getirilen işten dolayı oluşabilecek sanayi kirliliğinden, fizikî ve ruhsal bakımdan zarara uğramamaları için icap eden her türlü tedbirin alınması olarak ifade edilebilir (Olçay, 2021).

Türkiye’de ise iş sağlığı ve güvenliğine yönelik ilk hukukî düzenleme 1865 yılında yapılmış olan Dilaver Paşa Nizamnamesi’dir. Bu nizamname, maden ocaklarına yönelik genel düzenlemeler içermekle birlikte işçilerin çalışma koşullarını iyileştirebilecek zorunlu hekim bulundurma gibi alt hususlarda barındırmaktaydı. Ancak söz konusu nizamname sultanın onayından geçmediği için geçerlilik kazanamamıştır (Erkan, 2003; Durdu, 2006). 1869 yılında ise sultanın onayına mahzar olan ve Dilaver Paşa Nizamnamesi’ne göre daha gelişmiş ve kapsamlı olan Maadin Nizamnamesi ile kömür madenlerindeki güvenlik ve sağlık sıkıntılarını azaltılmaya çalışılmıştır. Ancak bu nizamname de işverenler tarafından kabul görmemiş olduğundan yine uygulanamamıştır (Durdu, 2006; Bilir, 2016). Cumhuriyet öncesinde yukarıda zikrettiğimiz nizamnameler gibi başkaca hukukî düzenlemeler yapılmış olsa da iş güvenliği ve sağlığı hususunda bir ilerleme sağlanamamıştır. Nitekim 1908 yılında ilan edilen II. Meşrutiyet ile (Hürriyet İhtilalı) işçilerin sendika kurmalarına izin verilmiş olsa da sendikaların gündeme getirdiği çalışma koşullarındaki sorunlarına yönelik hiçbir iyileştirme yapılamamıştır (Durdu, 2006; Bilir, 2016). Cumhuriyet devrindeyse bu konuda gerekli kararları almak ve tatbik etmek daha kolay ve hızlı olmuştur. Türkiye’de Osmanlı idaresinden Cumhuriyete geçiş sürecinde 1921 yılında çıkarılan 114 ve 151 sayılı yasalarla Zonguldak ve Ereğli’deki kömür madenlerindeki işçilerin çalışma şartları düzeltilmeye çalışılmıştır. İlgili düzenlemelerle işçilerin günlük çalışma süresi 8 saat ile sınırlandırılırken, çalışma alanında işçilerin sağlıklı şekilde barınabilecekleri evlerin yapılması, zorla çalıştırılmayacakları, iş yerinde hekim ve ecza malzemeleri bulunduran revir açılması zorunluluğu, hastalanan veya kaza geçiren çalışanların işveren tarafından tedavi ettirilmesi zorunluluğu gibi hususlar hükme bağlanmıştır (Erkan, 2003). 1924 yılından itibaren çıkarılmaya başlanılan çok sayıdaki kanun ve yönetmelik ile iş sağlığı ve güvenliğinin sağlanmaya başlandığı görülmektedir. Örneğin 1926 tarihli Borçlar Kanunu’nun 332. maddesi ile işverenlerin iş kazaları ve meslek hastalıklarından kaynaklanan sorumlulukları belirlenmiştir. Yine 1930 tarihli Belediyeler Kanunu’nun 15. maddesi gereğince iş sağlığı ve güvenliği bakımından ticarî işletmelerin nasıl denetleneceği hükme bağlanmıştır. Bu yasa ile belediyeler, sınırları içerisindeki sanayi kuruluşlarının teknik tesisatlarını denetleme, belirli sürelerle bunları muayene etme, doğaya ve topluma sağlık açısından bir zararı olup olmadığını inceleme, ilgili kuruluşların işçi kamplarında sıhhi denetleme yapma yetkisine kavuşmuştur. Aynı sene çıkarılan Umumi Hıfzısıhha Kanunu ise iş sağlığı ve güvenliği bakımından günümüzde bile hala geçerli olan önemli hükümler getirmiştir. Bu hükümler arasında işyeri hekimliği, çocuk ve kadınların çalıştırılma şartları da bulunmaktadır. İş sağlığı ve güvenliği bakımından Cumhuriyet devrinin en ayrıntılı ve kapsamlı yasası ise 1936 yılında çıkarılan ve 1967 yılına değin yürürlükte kalan İş Kanunu’dur (Yüksel, 2001).

6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu’nun 20.06.2012 tarihinde TBMM’de kabul edilmesiyle birlikte Türkiye’de yeni bir dönem başlamıştır. Söz konusu yasa, Türk tarihindeki İş Sağlığı ve Güvenliği (İSG) temelli hazırlanmış ilk yasa hüviyeti taşımaktadır. Bu bağlamda söz konusu yasanın en önemli özelliği; kamu ya da özel sektör ayrımı yapmaksızın tüm çalışanları, hatta stajyer ve çırakları dahi kapsamıdır. Böylece bu yasa ile iş yerlerinde çalışanlar için potansiyel riskler taşıyan durumlara karşı gerekli önlemlerin alınması, yaşanacak iş kazaları ve meslek hastalıklarının da kayıtlara daha kolay geçilebilmesini sağlamak kanun koyucu tarafından amaçlanmıştır (Oğan, 2014).

Kanunun 1. maddesi aynı zamanda kanunun amacını “ işyerlerinde iş sağlığı ve güvenliğinin sağlanması ve mevcut sağlık ve güvenlik şartlarının iyileştirilmesi için işveren ve çalışanların görev, yetki, sorumluluk, hak ve yükümlülüklerini düzenlemektir” diyerek açıkça beyan etmektedir. Yine kanunun 2. maddesi de kanunun kapsamını “Bu Kanun; kamu ve özel sektöre ait bütün işlere ve işyerlerine, bu işyerlerinin işverenleri ile işveren vekillerine, çırak ve stajyerler de dahil olmak üzere tüm çalışanlarına faaliyet konularına bakılmaksızın uygulanır” diyerek ortaya koymaktadır (Oğan, 2014).

Bu araştırmada, iş sağlığı ve güvenliği alanında Türkiye ve dünya ölçeğinde kavramsal bilgiler ana hatları ile sunulmuş ve İzmit Belediyesi özelinde yapılan bir istatistikî çalışma ile ilgili kurumda iş sağlığı ve güvenliği kültürünün varlığı incelenmiştir.

1.1. İş Sağlığı ve Güvenliği Kültürü

İnsanoğlunun tüm faaliyet ve düşünceleri ile bunları aktarabilmesi olarak tanımlanabilecek olan kültür, insanı kapsayıcı bir olgudur. Bu bağlamda modern dünyada iş yaşamının en önde gelen sorunu iş kazaları ve meslek hastalıklarıdır. Zira tarih boyunca insanlığın, bireyin hak ve sağlığına verdiği önem arttıkça İSG olgusunun da önemi artmıştır. Bu nedenle iş kazaları ve meslek hastalıklarına neden olan iş sahalarındaki riskleri ve risk yaratan davranışları ortadan kaldırmak için alınabilecek birincil önlem İSG kültürünün oluşmasını sağlamaktır. İSG üzerine yapılan bilimsel çalışmalarda son zamanlarda üzerinde en çok durulan kavram ise güvenlik kültürüdür. Söz konusu kavram ilk kez Ukrayna'nın Çernobil şehrinde 1986 yılında gerçekleşen nükleer kaza felaketinin ardından İktisadi İşbirliği ve Geliştirme Teşkilatı (OECD) nükleer ajansınca olay hakkında hazırlanan bir raporda kullanılmıştır (Olçay, 2021).

Güvenlik kültürünün yaratılabilmesi ve yaygınlaştırılabilmesinin en geçerli yolu kuşkusuz bu konuda verilecek olan eğitimlerdir. Eğitim kişinin yaşamını daha iyi koşullarda sürdürebilmesi için hayata geldiği andan ölümüne kadar geçen süre zarfında öğrendiği her şeydir. İSG eğitimleri çalışma ortamında verimliliği arttırmada ve iş ortamında güvenli çalışma alanının oluşmasında ciddi bir rol oynamaktadır. İSG eğitimlerinin amacı; çalışma alanlarında güvenli bir alan sağlamak, yaşanabilecek kazaları ve meslek hastalıklarını en aza indirmek, çalışanları yasal hak ve yükümlülükleri konusunda bilgilendirmek, çalışanları karşı karşıya kaldıkları meslekî tehlikeler hakkında bilinçlendirmek, bu tehlikelere karşı alınması gereken önlemleri onlara öğretmektir. Bu yolla çalışanlar nezdinde İSG farkındalığı oluşturarak, gerekli davranış örüntüleri kazandırılmış olmaktadır. İSG kültürünü, küçük yaşlardan itibaren toplumun tamamına yayabilmek için lisans veya ön lisans bölümlerini beklememek, aksine tüm eğitim kademelerinde ders olarak vermek gerekmektedir (Ercan Kalkan ve Deniz, 2017).

6331 sayılı yasanın 17. maddesinde çalışanların eğitimi ilgili maddelerde şu şekilde tanımlanmıştır:

“1-Çalışan temsilcileri özel olarak eğitilir.

2-Mesleki eğitim alma zorunluluğu bulunan tehlikeli ve çok tehlikeli sınıfta yer alan işlerde, yapacağı işle ilgili mesleki eğitimi aldığı belgeleyemeyenler çalıştırılmaz.

3-Geçici iş ilişkisi kurulan işveren, iş sağlığı ve güvenliği risklerine karşı çalışana gerekli eğitimin verilmesini sağlar” (İSG Kanunu, 2012).

2. AMAÇ

İş Sağlığı ve Güvenliği Kanununca gelişmiş ülkelerdeki uygulamalara eşdeğer olarak işyerlerinde çalışanın güvenli çalışma ortamında görev ve sorumluluklarını yerine getirmesini sağlamak amacıyla temel görev ve sorumluluklar işverene verilmiştir. Anayasanın 127. maddesi *“Mahalli idareler; il, belediye veya köy halkının mahalli müşterek ihtiyaçlarını karşılamak üzere kuruluş esasları kanunla belirtilen ve karar organları, gene kanunda gösterilen, seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan kamu tüzel kişileridir”* uyarınca kurulmuş olan belediyeler de iş sağlığı ve güvenliğini sağlamakla yükümlüdür (Anayasa, 1982).

İş sağlığı ve güvenliğinin belediyelerde gerektiği şekilde ele alınması, uygulanması ve tüm çalışanlar tarafından benimsenmesi için belediye başkanı başta olmak üzere ilgili organların bu konuya önem ve destek vermeleri gerekir. Bu hassasiyetin sağlanması, İSG politikalarının oluşturulması ve yönetimce bu politikaların uygulanacağını taahhüt edilmesi gerekir. İş sağlığı ve güvenliğinin kurum kültürüne dönüşmesinde yönetimin desteği ana unsurdur.

Bu çalışmanın amacı, Türkiye'nin Marmara bölgesinde yer alan ve sanayi kenti olarak bilinen Kocaeli ilinin merkez ilçesi konumunda olan İzmit Belediyesi özelinde belediye çalışanlarında iş sağlığı ve güvenliği kültürünün araştırılmasıdır.

3. YÖNTEM

Bu araştırmada İzmit Belediyesinde alışanların İş Sağlığı ve Güvenliği Kültürü hakkındaki farkındalık ve algılarının incelenmesi için nicel araştırma yöntemlerinden tarama modeli kullanılmıştır (Karasar, 2010).

Bu amaçla veri toplama aracı olarak Dr. Zeynep Feride Olcay'ın 2021 tarihli “İş Sağlığı ve Güvenliği Kültürü Ölçeği; Geçerlik ve Güvenirlik alışması” isimli çalışmasında geliştirmiş olduğu ölçek kullanılmıştır. Genel iş güvenliği farkındalığı. İSG eğitimi-iletişim ve risk algısı olmak üzere 3 alt faktörden oluşan iş güvenliği kültürü ölçeği, katılımcıların yaş, cinsiyet, meden durum, eğitim durumu, iş deneyimi, İSG eğitimi alıp almadığı ve iş kazası geçirip geçirmediği gibi tanımlayıcı özellikleri de içermektedir. Ölçeğin katılım düzeyi, orijinalindeki gibi 7’li Likert tipi ölçek formuyla düzenlenmiştir.. Katılımcılardan her bir anket maddesine ne derece katılıp/katılmadıkları “1: Kesinlikle katılmıyorum, 2: Katılmıyorum, 3: Kısmen Katılmıyorum, 4: Kararsızım, 5: Kısmen Katılıyorum, 6: Katılıyorum, 7: Kesinlikle Katılıyorum” Őıklarından yalnızca birini seçerek belirtmeleri istenmiştir. Analizler, sosyal bilimler için kullanılan istatistik programı SPSS 25.0 kullanılarak gerçekleştirilmiştir. ISG farkındalığı leğinin maddeleri Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. İSG farkındalığı maddelerinin dağılımı

ALT ÖLÇEK	ÖLÇEK MADDELER
Genel İş Güvenliği Farkındalığı	1. İş güvenliği ile ilgili yönlendirici ve uyarıcı levhalar/işaretler bulundurulmalıdır.
	2. Kişisel koruyucu donanım (baret, eldiven, emniyet kemeri, vs.) kullanılması sahadaki ciddi kazaları önleyebilir.
	3. İnaşatlarda koruyucusu bulunmayan makine ve cihazlar iş kazalarına yol açmaktadır
	4. İnaşatlarda meydana gelen kazaların büyük çoğunluğu nlenebilir
	5. İnaşatlarda, alışanların çalışma ortamının sebep olabileceği sağlık riskleri ile ilgili bilgilendirilmesi gerekmektedir
	6. Mesleki yeterlilik belgesi olan çalışanlar, mesleki yeterlilik belgesi olmayan çalışanlara göre daha az kazaya uğrarlar.
	7. İnaşat alışanlarının iş yeri hekimi tarafından düzenli aralıklarla muayeneleri yapılması iş sağlığı açısından önemlidir
	8. Diğer iş sektörleri ile karşılaştırıldığında, inşaat sektöründeki İSG uygulamaları daha önemlidir
	9. İnaşatlarda alışma saatlerinin uzun olması iş kazalarına yol açmaktadır.
	10. İnaşatlarda iş güvenliği tedbirlerinin alınmaması iş kazalarına yol açmaktadır.
	11. İnaşatlarda kişisel koruyucu donanım (Baret, eldiven, emniyet kemeri, vb.) giymeyi reddeden çalışanlar bir Şekilde cezalandırılmalıdır.
	12. İnaşat alışanlarının iş güvenliği konusunda eğitim seviyesinin düşük olması ciddi iş kazalarına yol açmaktadır
İSG- Eğitimi - İletilişim	13. İş Güvenliği eğitimi, çalışanların daha güvenli bir Şekilde çalışmasını etkiler
	14. Çalışanların yaşadıkları ramak kala olayları yöneticilerine bildirmelerinin, yaşanacak iş kazalarının önlenmesinde etkili olabileceğine inanıyorum.
	15. Çalışanlar ile yöneticiler arasındaki iletişim eksikliği daha çok kazaya sebep olmaktadır.
	16. İnaşatlarda karşılaşabilecek tehlike ve risklerin anlatıldığı eğitimlerin sayısı artırılıp, daha sık aralıklarla verilmelidir.
Risk Algısı	17. İş tanımımın dışında riskli bir iş varsa bunu sorgulamadan yaparım
	18. Yaptığım işte risk almam gerekirse eğer, bu riski alırım.
	19. Çalışma arkadaşlarımla sahada güvenliği benim için çok önemli değil.

Bu alışma için, İSG Kültürü Ölçeğinin güvenirliğini belirlemek amaçıyla Cronbach Alfa katsayıları hesaplanmış ve 0,90 bulunmuştur. Ölçeğin geliştirilmesi aşamasında yapılan güvenirlik çalışmasında Cronbach Alfa katsayı 0,89 olarak hesaplanmıştır.

3.1. Evren ve örneklem

Çalışmanın evrenini İzmit Belediyesi alışanları, örneklemine ise belediye merkez binasındaki İmar ve Şehircilik, Yapı Kontrol ve Emniyet ve İstimlak Müdürlük alışanları oluşurmaktadır. 3 müdürlükte görevli yaklaşık 120 çalışan için elektronik ortamda hazırlanan anket formu e-posta ve sosyal iletişim araçları ile paylaşılmış ve veriler elektronik ortamda toplanmıştır. Çalışma, sağlıklı bir Şekilde dönüş yapan 42 kişiyle yapılmıştır. Araştırma rneklemine oluşturan 42 katılımcının demografik özelliklere göre dağımları Tablo 2’de, verilmiştir.

Tablo 2. Demografik özelliklere göre dağılım.

		N	%
Yaş	18-24	0	0
	25-34	14	33,3
	35-44	11	26,2
	45-54	15	35,7
	55 ve üzeri	2	4,8
Cinsiyet	Erkek	23	54,8
	Kadın	19	45,2
Eğitim Durumu	İlköğretim	0	0
	Lise	8	19
	Ön Lisans-Lisans	34	81
	Mezuniyet yok	0	0
İş Tecrübesi	1-2 yıl	2	4,8
	3-5 yıl	3	7,1
	6-10 yıl	9	21,4
	11-15 yıl	10	23,8
	16 yıl ve üzeri	18	42,9
İSG Eğitimi	Evet	32	76,2
	Hayır	10	23,8
İş Kazası	Evet	1	2,4
	Hayır	41	97,6

Araştırmaya konu katılımcıların % 54,8'i (23) erkek, % 45,2'si (19) i ise kadındır. Katılımcıları % 81'i (34) ön lisans ve lisans düzeyinde, % 19'u (8) ise lise düzeyinde eğitim sahibidir. Araştırmaya konu katılımcıların % 21,4'ü (9) 6 ila 10 yıl arasında, % 23,8'i (10) 11 ila 15 yıl arasında, % 42,9'u (18) ise 16 yıl üzerinde iş tecrübesine sahip olup %76,2'si (32) İSG eğitimi aldığını bildirmiştir. Katılımcılardan sadece 1 tanesi iş kazası geçirdiğini bildirmiştir.

3.2. Bulgular ve Tartışma

İSG farkındalık ölçeğinin tüm maddeleri ve alt ölçeklerinin, cinsiyet, eğitim ve deneyim özelliklerine göre değişiklik gösterip göstermediği bağımsız örneklemeler t-testi ile katılımcıların yaşlarının ölçeğe verdikleri yanıtları değiştirip değiştirmediği ise tek yönlü Anova testi ile incelenmiştir. Ölçek maddeleri ile alt ölçeklerin cinsiyete göre bağımsız örneklemeler için t-testi sonuçları Tablo 3'de verilmiştir.

Tablo 3. Ölçek maddelerinin ve alt ölçeklerin cinsiyete göre bağımsız örneklemeler için t-testi sonuçları

Ölçek Maddeleri	Cinsiyet	N	X _{ort}	Ss	t	p
Ö1	Kadın	19	6,9474	,22942	2,953	,007*
	Erkek	23	6,1739	1,23038		
Ö2	Kadın	19	6,9474	,22942	2,580	,017*
	Erkek	23	6,2609	1,25109		
Ö3	Kadın	19	6,8421	,37463	2,383	,022*
	Erkek	23	6,1304	1,25424		
Ö4	Kadın	19	6,2105	,85498	,887	,380
	Erkek	23	5,9565	,97600		
Ö5	Kadın	19	6,8947	,31530	1,834	,078
	Erkek	23	6,3913	1,26990		
Ö6	Kadın	19	6,1579	,95819	1,047	,302
	Erkek	23	5,8261	1,07247		
Ö7	Kadın	19	6,2632	,87191	,522	,605
	Erkek	23	6,0870	1,23998		
Ö8	Kadın	19	6,5789	1,01739	1,360	,181
	Erkek	23	6,0870	1,27611		
Ö9	Kadın	19	6,7895	,53530	1,633	,110

	Erkek	23	6,2609	1,32175		
Ö10	Kadın	19	6,8421	,37463	1,599	,118
	Erkek	23	6,3478	1,30065		
Ö11	Kadın	19	6,7368	,45241	1,643	,108
	Erkek	23	6,2174	1,31275		
Ö12	Kadın	19	6,6316	,76089	1,612	,115
	Erkek	23	6,0435	1,42950		
Ö13	Kadın	19	6,2632	,87191	,522	,605
	Erkek	23	6,0870	1,23998		
Ö14	Kadın	19	6,0526	1,39338	,309	,759
	Erkek	23	5,9130	1,50493		
Ö15	Kadın	19	6,1579	1,50049	,401	,691
	Erkek	23	6,0000	1,04447		
Ö16	Kadın	19	6,6842	,58239	2,102	,043*
	Erkek	23	6,0870	1,20276		
Ö17	Kadın	19	1,5789	1,12130	,038	,970
	Erkek	23	1,5652	1,19947		
Ö18	Kadın	19	2,5263	1,50438	,401	,691
	Erkek	23	2,3043	1,98711		
Ö19	Kadın	19	6,9474	,22942	2,768	,011*
	Erkek	23	5,4348	2,60814		
Farkındalık	Kadın	19	6,6535	,38215	1,861	,070
	Erkek	23	6,1486	1,12814		
İSG eğitim iletişimi	Kadın	19	6,2895	,86708	,830	,411
	Erkek	23	6,0217	1,16266		
Risk algısı	Kadın	19	3,6842	,77359	1,720	,093
	Erkek	23	3,1014	1,29660		
Ölçek tüm	Kadın	19	6,1080	,33124	1,862	,070
	Erkek	23	5,6407	1,04936		

*P<0.05

Tablo 3 incelendiğinde, üç alt ölçekte de cinsiyete göre anlamlı bir fark görülmemiştir ($t_{\text{farkındalık}}(40) = 1,86$, $p=0,07$; $t_{\text{iletişim}}(40) = 0,83$, $p=0,41$; $t_{\text{RiskAlgısı}}(40) = 1,72$, $p=0,093$). Ancak tek tek ölçek maddeleri incelendiğinde ölçeğin 1, 2 ve 3. maddelerinde kadınlar lehinde anlamlı fark bulunmuştur ($t_1(40) = 2,95$, $p=0,00$; $t_2(40) = 2,58$, $p=0,01$; $t_3(40) = 2,38$, $p=0,02$). Bu durum kadın çalışanların erkeklere göre farkındalığının daha yüksek olduğunu göstermektedir. Aynı şekilde ölçeğin 16 ve 19. maddelerinde de cinsiyete göre anlamlı fark çıktığı belirlenmiştir $t_{16}(40) = 2,10$, $p=0,04$; $t_{19}(40) = 2,76$, $p=0,01$). 16. maddede kadınlar lehine, 19. maddede ise erkekler lehine anlamlı fark olduğu görülmektedir.

Yapılan birçok çalışmada İş Güvenliği Kültürünün kadın çalışanlar ile erkek çalışanlar arasında anlamlı bir fark bulunmamasına karşın; Dursun (2012)' nin çalışmasında güvenlik kültürü algı düzeyinin cinsiyet değişkeni ilişkisinde anlamlı bir fark gözlenmektedir. Kadın çalışanların güvenlik kültürü değişkenlerinin ortalamasının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Özkan ve Arpat (2017), metal sektöründe yaptığı bir çalışmada güvenlik kültürü algısı ile cinsiyet arasında anlamlı bir fark bulmuştur. Kadın çalışanların ortalaması erkek çalışanların ortalamasına göre daha yüksek çıkmıştır. Benzer şekilde Çanakçı (2019), hastanelerde radyoloji birimi çalışanları ile yaptığı çalışmada İSG algıları ile cinsiyet değişkeni arasında kadın çalışanlar lehine anlamlı bir fark bulmuştur (Dursun, 2012; Özkan ve Arpat, 2017; Çanakçı, 2019; Acer, 2021). Çalışmaya ait İSG farkındalığının yaş değişkenine göre Anova sonuçları Tablo 4'de verilmiştir.

Tablo 4. İSG farkındalık ölçeğinin yaş değişkenine göre Anova sonuçları

Ölçek Maddeleri	Yaş	N	X _{ort}	Ss	F	P	Anlamlı Fark
Ö1	1. 25-34	14	7,0000	,00000	4,314	,020*	*1-2
	2. 35-44	11	5,9091	1,70027			
	3. 45 ve üzeri	17	6,5294	,51450			
	Toplam	42	6,5238	,99359			

Ö2	1. 25-34	14	7,0000	,00000	3,525	,039*	*1-2
	2. 35-44	11	6,0000	1,73205			
	3. 45 ve üzeri	17	6,5882	,50730			
	Toplam	42	6,5714	,99125			
Ö3	1. 25-34	14	6,8571	,36314	4,811	,014*	*1-2
	2. 35-44	11	5,7273	1,67874			
	3. 45 ve üzeri	17	6,5882	,50730			
	Toplam	42	6,4524	1,01699			
Ö4	1. 25-34	14	6,0714	,91687	2,133	,132	Anlamlı fark yok
	2. 35-44	11	5,6364	1,28629			
	3. 45 ve üzeri	17	6,3529	,49259			
	Toplam	42	6,0714	,92110			
Ö5	1. 25-34	14	6,9286	,26726	1,135	,332	Anlamlı fark yok
	2. 35-44	11	6,3636	1,80404			
	3. 45 ve üzeri	17	6,5294	,51450			
	Toplam	42	6,6190	,98655			
Ö6	1. 25-34	14	6,0000	,96077	2,406	,103	Anlamlı fark yok
	2. 35-44	11	5,4545	1,43970			
	3. 45 ve üzeri	17	6,2941	,58787			
	Toplam	42	5,9762	1,02382			
Ö7	1. 25-34	14	6,0000	,96077	1,761	,185	Anlamlı fark yok
	2. 35-44	11	5,8182	1,66242			
	3. 45 ve üzeri	17	6,5294	,51450			
	Toplam	42	6,1667	1,08012			
Ö8	1. 25-34	14	6,6429	,63332	,851	,435	Anlamlı fark yok
	2. 35-44	11	6,0909	1,75810			
	3. 45 ve üzeri	17	6,1765	1,07444			
	Toplam	42	6,3095	1,17884			
Ö9	1. 25-34	14	6,8571	,36314	1,207	,310	Anlamlı fark yok
	2. 35-44	11	6,3636	1,80404			
	3. 45 ve üzeri	17	6,2941	,77174			
	Toplam	42	6,5000	1,06496			
Ö10	1. 25-34	14	6,8571	,36314	,862	,430	Anlamlı fark yok
	2. 35-44	11	6,3636	1,80404			
	3. 45 ve üzeri	17	6,4706	,62426			
	Toplam	42	6,5714	1,01556			
Ö11	1. 25-34	14	6,7857	,42582	1,178	,319	Anlamlı fark yok
	2. 35-44	11	6,1818	1,77866			
	3. 45 ve üzeri	17	6,3529	,70189			
	Toplam	42	6,4524	1,04069			
Ö12	1. 25-34	14	6,7857	,42582	2,004	,148	Anlamlı fark yok
	2. 35-44	11	6,2727	1,48936			
	3. 45 ve üzeri	17	5,9412	1,34493			
	Toplam	42	6,3095	1,19935			
Ö13	1. 25-34	14	6,4286	,64621	1,941	,157	Anlamlı fark yok
	2. 35-44	11	5,6364	1,62928			
	3. 45 ve üzeri	17	6,2941	,84887			
	Toplam	42	6,1667	1,08012			
Ö14	1. 25-34	14	6,5000	,65044	2,869	,069	Anlamlı fark yok
	2. 35-44	11	5,1818	2,08893			
	3. 45 ve üzeri	17	6,0588	1,24853			
	Toplam	42	5,9762	1,43965			
Ö15	1. 25-34	14	6,7857	,57893	6,316	,004**	**1-2
	2. 35-44	11	5,1818	1,83402			
	3. 45 ve üzeri	17	6,0588	,82694			
	Toplam	42	6,0714	1,25704			
Ö16	1. 25-34	14	6,8571	,36314	4,540	,017*	*1-2
	2. 35-44	11	5,7273	1,61808			
	3. 45 ve üzeri	17	6,3529	,60634			
	Toplam	42	6,3571	1,00781			
Ö17	1. 25-34	14	1,8571	1,40642	1,275	,291	Anlamlı fark yok
	2. 35-44	11	1,7273	1,48936			
	3. 45 ve üzeri	17	1,2353	,43724			
	Toplam	42	1,5714	1,15067			
Ö18	1. 25-34	14	3,0714	1,94004	1,549	,225	Anlamlı fark yok
	2. 35-44	11	2,0000	1,54919			

	3. 45 ve üzeri	17	2,1176	1,69124			
	Toplam	42	2,4048	1,76773			
Ö19	1. 25-34	14	6,9286	,26726			
	2. 35-44	11	6,0000	2,23607			
	3. 45 ve üzeri	17	5,5294	2,60090	1,867	,168	Anlamli fark yok
	Toplam	42	6,1190	2,06247			
Farkındalık	1. 25-34	14	6,6488	,29085			
	2. 35-44	11	6,0152	1,59983			
	3. 45 ve üzeri	17	6,3873	,50685	1,568	,221	Anlamli fark yok
	Toplam	42	6,3770	,90096			
İSG eğitim-iletişim	1. 25-34	14	6,6429	,50682			
	2. 35-44	11	5,4318	1,52926			
	3. 45 ve üzeri	17	6,1912	,71551	5,083	,011*	*1 -2
	Toplam	42	6,1429	1,03615			
Risk algısı	1. 25-34	14	3,9524	,97715			
	2. 35-44	11	3,2424	,76144			
	3. 45 ve üzeri	17	2,9608	1,25766	3,483	,041	*1 -3
	Toplam	42	3,3651	1,11848			
Ölçek tüm	25-34	14	6,2218	,32191			
	35-44	11	5,4545	1,38458			
	45 ve üzeri	17	5,8050	,51627	2,903	,067	Anlamli fark yok
	Toplam	42	5,8521	,83333			

(**p<0,01 düzeyinde anlamlı bir farklılık vardır, *p<0,05 düzeyinde anlamlı bir farklılık vardır.)

Tablo 4 katılımcıların yaşı ile İSG farkındalık ölçeğinden aldıkları ortalama puanların tüm ölçek için ve hem tek tek maddeler bazında hem de alt ölçekler bazında anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan tek yönlü varyans analizi (Anova) sonuçlarını göstermektedir. Tablo incelendiğinde, tüm ölçek için katılımcıların aldıkları ortalama puanlarıyla, alt ölçeklerinden sadece Farkındalık alt ölçeğinde yaşa göre anlamlı fark bulunmamıştır. ($p>0,05$). Ancak hem risk algısı hem de İSG eğitim iletişim alt ölçeklerinden alınan ortalama puanların yaşa göre farklılık gösterdiği görülmüştür ($p<0,05$). Farklılığın kaynağını belirlemek amacıyla tamamlayıcı post-hoc analizi yapılmıştır. Yaşı 25-34 aralığında olanların İSG eğitim-iletişim alt ölçeğinden alınan ortalama puanları, yaşı 35-44 aralığında olanlara göre yüksek bulunmuştur. Risk algısı ölçeğinde ise bu fark 35-44 yaş aralığında olanlarla 45 yaş üstü olanlar arasında 25-34 yaşa aralığında olanlar lehinedir.

Araştırmaya katılanların yaşlarına göre İSG farkındalığı ölçeğindeki her madde için ortalama puanlarının anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan tek yönlü varyans analizi (Anova) sonucunda grup ortalamaları arasındaki istatistiksel açıdan 1, 2, 3, 15 ve 16 maddelerde anlamlı fark bulunmuştur (Ö1 $p<0,05$; Ö2 $p<0,05$; Ö3 $p<0,05$; Ö15 $p<0,01$; Ö16 $p<0,05$). Farklılıkların kaynaklarını belirlemek amacıyla tamamlayıcı post-hoc analizi yapılmıştır. Yaşı 25-34 aralığında olanların bu maddelerdeki puanları yaşı 35-44 aralığında olanlara göre yüksek bulunmuştur.

Yapılan çalışmalar incelendiğinde, Çabuk (2020)'un öğretim elemanları ile yaptığı bir araştırmada İSG algısı ile yaş değişkeni arasında anlamlı bir fark bulunduğu saptanmıştır Nam (2019). Benzer şekilde yaş değişkeni ile güvenlik kültürü algı düzeyini araştırdığı çalışmasında, 26-35 yaş arasındaki katılımcıların güvenlik farkındalığının diğer yaş gruplarına göre daha yüksek olduğunu bulmuştur. Kamu çalışanları ile yapılan bir araştırmada güvenlik kültürü algısı ile yaş değişkeni arasında anlamlı bir fark bulunmuştur (Saraç, 2016; Çabuk, 2020; Nam, 2019; Acer, 2021).

Özarlan (2011), Özkan ve Arpat (2017), Yazıcı (2018), Yüce (2014)'nin yaptığı çalışmalarda kültür ile yaş değişkeni arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır. Arpat (2015)'in metal sektöründe yaptığı güvenlik kültürü araştırmasında da yaş değişkeni arasında anlamlı bir fark bulunmadığı belirtilmiştir. Sağlık çalışanlarıyla yapılan İSG farkındalığı çalışmasında da benzer şekilde anlamlı bir fark bulunmamıştır (Çelik, 2016; Özarlan, 2011, Özkan ve Arpat, 2017; Yazıcı, 2018; Yüce, 2015).

Ölçekten alınan ortalama puanların katılımcıları iş tecrübesine göre değişip değişmediğine yönelik yapılan istatistiklerde, iş tecrübesi 5 ayrı kategoriye ayrılmışken her bir kategoriye düşen örneklem sayısının azlığı nedeniyle yeniden kategorileştirilmiş ve iki kategoride incelenmiştir. Çalışmaya ait iş tecrübesi (çalışma yılı) değişkenine göre t-testi sonuçları Tablo 5'de verilmiştir.

Tablo 5. Ölçek maddelerinin ve alt ölçeklerin iş tecrübesine (çalışma süresi) göre bağımsız örneklem için t-testi sonuçları

Ölçek Maddeleri	İş Tecrübesi (Çalışma süresi)	N	X _{ort}	Ss	t	p
Ö1	1-10 yıl	14	7,0000	,00000	2,309	,026*
	On yıldan fazla	28	6,2857	1,15011		
Ö2	1-10 yıl	14	7,0000	,00000	2,058	,046*
	On yıldan fazla	28	6,3571	1,16155		
Ö3	1-10 yıl	14	6,9286	,26726	2,249	,030*
	On yıldan fazla	28	6,2143	1,16610		
Ö4	1-10 yıl	14	6,2143	,89258	,706	,484
	On yıldan fazla	28	6,0000	,94281		
Ö5	1-10 yıl	14	6,9286	,26726	1,457	,153
	On yıldan fazla	28	6,4643	1,17006		
Ö6	1-10 yıl	14	6,2857	,91387	1,402	,169
	On yıldan fazla	28	5,8214	1,05597		
Ö7	1-10 yıl	14	6,1429	,94926	-,100	,921
	On yıldan fazla	28	6,1786	1,15642		
Ö8	1-10 yıl	14	6,7143	,46881	1,603	,117
	On yıldan fazla	28	6,1071	1,37003		
Ö9	1-10 yıl	14	6,9286	,26726	1,902	,064
	On yıldan fazla	28	6,2857	1,24297		
Ö10	1-10 yıl	14	6,9286	,26726	1,645	,108
	On yıldan fazla	28	6,3929	1,19689		
Ö11	1-10 yıl	14	6,7857	,42582	1,489	,144
	On yıldan fazla	28	6,2857	1,21281		
Ö12	1-10 yıl	14	6,7857	,42582	1,874	,068
	On yıldan fazla	28	6,0714	1,38587		
Ö13	1-10 yıl	14	6,5000	,51887	1,432	,160
	On yıldan fazla	28	6,0000	1,24722		
Ö14	1-10 yıl	14	6,1429	1,56191	,526	,602
	On yıldan fazla	28	5,8929	1,39680		
Ö15	1-10 yıl	14	6,4286	1,60357	1,313	,197
	On yıldan fazla	28	5,8929	1,03062		
Ö16	1-10 yıl	14	6,8571	,36314	2,402	,021*
	On yıldan fazla	28	6,1071	1,13331		
Ö17	1-10 yıl	14	1,9286	1,38477	1,441	,157
	On yıldan fazla	28	1,3929	,99403		
Ö18	1-10 yıl	14	2,9286	1,94004	1,372	,178
	On yıldan fazla	28	2,1429	1,64911		
Ö19	1-10 yıl	14	6,9286	,26726	1,851	,014*
	On yıldan fazla	28	5,7143	2,43215		
Farkındalık	1-10 yıl	14	6,7202	,23707	1,792	,081
	On yıldan fazla	28	6,2054	1,05543		
İSG Eğitim-iletişimi	1-10 yıl	14	6,4821	,79942	1,525	,135
	On yıldan fazla	28	5,9732	1,11043		
Risk algısı	1-10 yıl	14	3,9286	,97996	2,445	,019*
	On yıldan fazla	28	3,0833	1,09102		
Ölçek tüm	1-10 yıl	14	6,2293	,32154	2,168	,036*
	On yıldan fazla	28	5,6635	,94556		

(*p<0,05 düzeyinde anlamlı bir farklılık vardır.)

Tablo 5 incelendiğinde, iki alt ölçekte iş tecrübesine (çalışma süresi) göre anlamlı bir fark görülmezken ($t_{\text{farkındalık}}(40) = 1,792, p=0,081$; $t_{\text{iletişim}}(40) = 1,525, p=0,135$); risk algısı alt ölçeğinde kadın çalışanlar lehine anlamlı fark görülmüştür ($t_{\text{RiskAlgısı}}(40) = 2,445, p=0,019$). Ancak tek tek ölçek maddeleri incelendiğinde ölçeğin 1, 2, 3, 16 ve 19. maddelerinde anlamlı fark bulunmuştur ($t_1(40) = 2,309, p=0,026$; $t_2(40) = 0,046, p=0,01$; $t_3(40) = 2,249, p=0,030$; $t_{16}(40) = 2,402, p=0,021$; $t_{19}(40) = 1,851, p=0,019$). Ayrıca tüm ölçek maddelerinin ortalama puanlarının iş tecrübesine göre anlamlı olarak farklılık gösterdiği bulunan sonuçlar arasındadır ($t_{\text{tümölçek}}(40) = 2,166, p=0,036$). Bu durum 1-10 yıl arası iş tecrübesi olan çalışanların ISG farkındalığının daha yüksek olduğunu göstermektedir.

Dursun (2012) otomotiv sektörü için yaptığı çalışmada İSG kültürü ile iş tecrübesi arasında anlamlı bir fark bulmuştur. Çalışma sonuçları, 11 yıl ve üzeri çalışanların güvenlik kültür düzeylerinin daha yüksek olduğunu bulmuştur. Arpat (2015), güvenlik kültürü ile çalışma süresi arasında anlamlı bir

fark bulmuştur. Aynı çalışma, kıdem yılının artışı ile güvenlik algısının azaldığını ancak 16. yıldan itibaren yükseldiğini tespit etmiştir. Çelik (2016), Türüdü (2019) ve Dursun (2011) da çalışmalarında benzer şekilde İSG kültürü ile çalışma süresi/ iş tecrübesi arasında anlamlı bir ilişki tespit etmiştir (Dursun, 2012; Arpat, 2015; Çelik, 2016; Türüdü, 2019; Dursun, 2011, Acer, 2021). Eğitim durumuna göre t-testi sonuçları Tablo 6’da verilmiştir.

Tablo 6. Ölçek maddelerinin ve alt ölçeklerin eğitim durumuna göre bağımsız örneklem için t-testi sonuçları

Ölçek Maddeleri	Eğitim durum	N	X _{ort}	Ss	t	p
Ö1	Lise	8	6,3750	,51755	-466	,644
	Önlisans-lisans	34	6,5588	1,07847		
Ö2	Lise	8	6,5000	,53452	-224	,824
	Önlisans-lisans	34	6,5882	1,07640		
Ö3	Lise	8	6,3750	,51755	-236	,814
	Önlisans-lisans	34	6,4706	1,10742		
Ö4	Lise	8	6,1250	,35355	,181	,858
	Önlisans-lisans	34	6,0588	1,01328		
Ö5	Lise	8	6,5000	,53452	-375	,709
	Önlisans-lisans	34	6,6471	1,06976		
Ö6	Lise	8	6,2500	,46291	,838	,407
	Önlisans-lisans	34	5,9118	1,11104		
Ö7	Lise	8	6,3750	,51755	,602	,551
	Önlisans-lisans	34	6,1176	1,17460		
Ö8	Lise	8	6,1250	,35355	-487	,629
	Önlisans-lisans	34	6,3529	1,29994		
Ö9	Lise	8	6,3750	,51755	-365	,717
	Önlisans-lisans	34	6,5294	1,16086		
Ö10	Lise	8	6,5000	,53452	-219	,828
	Önlisans-lisans	34	6,5882	1,10420		
Ö11	Lise	8	6,1250	,64087	-989	,329
	Önlisans-lisans	34	6,5294	1,10742		
Ö12	Lise	8	6,0000	1,30931	-808	,424
	Önlisans-lisans	34	6,3824	1,18103		
Ö13	Lise	8	6,3750	,51755	,602	,551
	Önlisans-lisans	34	6,1176	1,17460		
Ö14	Lise	8	6,3750	,51755	,868	,390
	Önlisans-lisans	34	5,8824	1,57181		
Ö15	Lise	8	6,0000	,53452	-177	,861
	Önlisans-lisans	34	6,0882	1,37879		
Ö16	Lise	8	6,2500	,46291	-331	,743
	Önlisans-lisans	34	6,3824	1,10137		
Ö17	Lise	8	1,1250	,35355	-1,227	,227
	Önlisans-lisans	34	1,6765	1,24853		
Ö18	Lise	8	1,7500	1,38873	-1,170	,249
	Önlisans-lisans	34	2,5588	1,82891		
Ö19	Lise	8	3,8750	3,09089	-3,996	,000**
	Önlisans-lisans	34	6,6491	1,32304		
Farkındalık	Lise	8	6,3021	,36170	-258	,797
	Önlisans-lisans	34	6,3946	,98949		
İSG Eğitim- iletişimi	Lise	8	6,2500	,37796	,321	,750
	Önlisans-lisans	34	6,1176	1,14023		
Risk algısı	Lise	8	2,2500	1,38873	-2,682	,027*
	Önlisans-lisans	34	3,6275	,87911		
Ölçek tüm	Lise	8	5,6513	,48884	-754	,450
	Önlisans-lisans	34	5,8994	,89444		

(*p<0,05 düzeyinde anlamlı bir farklılık vardır. (**p<0,01 düzeyinde anlamlı bir farklılık vardır.)

Tablo 6 incelendiğinde, tüm ölçek maddelerinin ortalama puanlarıyla, iki alt ölçekteki ortalama puanların eğitim düzeyine göre anlamlı bir fark görülmezken ($t_{\text{tümölçek}}(40) = -754$, $p=0,450$; $t_{\text{farkındalık}}(40) = 0,258$, $p=0,797$; $t_{\text{iletişim}}(40) = 0,321$, $p=0,750$) risk algısı alt ölçeğinden alınan puanların ortalamasının, eğitim düzeyi ile arttığı belirlenmiştir ($t_{\text{RiskAlgısı}}(40) = -2,682$, $p=0,027$). Benzer şekilde tek tek ölçek maddeleri incelendiğinde sadece ölçeğin 19. maddesinde önlisans-lisans lehinde anlamlı fark bulunmuştur ($t_{19}(40) = 3,996$, $p=0,000$).

Dursun (2012), yaptığı araştırmada İSG kültürü ile eğitim durumu değişkeni arasında anlamlı bir fark bulmuştur. Çabuk (2020) İSG algısı ile öğrenim düzeyi arasında anlamlı bir fark bulmuştur. Eğitim düzeyi doktora olan katılımcıların, iletişim ve yönetim puanları diğer katılımcılardan daha yüksektir. Yazıcı (2018) ve Günel (2018) de benzer şekilde İSG kültürü ile öğrenim durumu değişkeni arasında anlamlı bir fark bulmuştur.

4. SONUÇ

İş sağlığı ve güvenliğinin çalışma hayatının verimliliği ve çalışanların insanî hakları bağlamında günümüz dünyasında önem taşıdığı görülmektedir. Gelişmekte olan ülkeler arasında yer alan Türkiye’de bu konuya verilen önemin artmış olmakla birlikte gelişmiş ülkelere kıyasla hala istenilen düzeye ulaşmadığı anlaşılmaktadır. İş sağlığı ve güvenliğinin yalnızca yasal düzenlemeler ile sağlanamayacağı, aksine istenilen düzeye ulaşma da yasal düzenleme kadar kültürel bilinçlenmenin de önemli olduğu ortadadır. Bu bilincin tesisinde eğitimin hem örgün eğitim kurumlarında, hem kitle iletişim araçlarıyla toplum çapında, hem de özel ve kamu sektörüne ait işletme ve kurumlarda verilmesi gereklidir. Bu bağlamda belediyeler yerel yönetim birimleri olarak İSG kültürünün çalışanlara ve halka aşılmasında örnek kurumlar olarak öne çıkmaktadır.

İzmit Belediyesi özelinde gerçekleştirilen araştırma bulgularına göre; farkındalık alt ölçeği ile yaş arasında anlamlı bir ilişki olmamakla birlikte, risk algısı ve İSG eğitimlerinin yaşa göre farklılık gösterdiği görülmektedir. Tüm maddelerin ortalama puanları incelendiğinde iş tecrübesi 1-10 yıl arası olan çalışanların İSG farkındalığının daha yüksek olduğu görülmektedir. Eğitim düzeyi ile anket maddeleri arasında anlamlı ilişkinin olduğu tek madde 19. Madde olup, önlisans-lisans eğitim düzeyi lehinde anlamlı bir ilişki gözlenmektedir.

İzmit Belediyesi özelinde gerçekleştirilen araştırmanın sonuçlarına göre; İSG eğitimleri çalışanlarca büyük oranda alınmış olmakla birlikte tam bir bilincin sağlanamamış olduğu görülmektedir. Katılımcılardan elde edilen veriler doğrultusunda özellikle çalışanların risk algısının yeteri seviyede bulunmadığı bir diğer önemli sonuçtur. Buna karşılık genel iş güvenliği farkındalığının yüksek olduğu görülmektedir.

Araştırma verileri dikkate alındığında; İzmit Belediyesi özelinde, yüksek düzeyde olduğu gözlenen İSG farkındalığının, kurum kültürüne henüz dönüşmemiş olduğu görülmektedir. İş sağlığı ve güvenliği kapsamında risk algı seviyesinin yükseltilmesi, güvenlik kültürünün artırılması ve kurumsal İSG kültürünün inşa edilebilmesi için yasal düzenleme ve zorunlulukların dışında güvenlik algısına yönelik faaliyetlerin planlanmasında fayda olacağı düşünülmektedir. Farkındalığın kültüre dönüşebilmesi için hizmet içi bilgilendirme seminerlerinin artırılması ve risk algısına yönelik çalışmaların daha görünür hale getirilmesi yararlı olacaktır.

KAYNAKLAR

- Acer, N. (2021). *Tavukçuluk Alanında Çalışanların İş Sağlığı ve Güvenliği Kültür ve Farkındalığı (Bolu İli Alan Araştırması)*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Kocaeli Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İş Sağlığı ve Güvenliği ABD.
- Anayasa, 1982. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, Madde 127. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2709.pdf>
- Arpat B. (2015). *İş Güvenliği Kültürünün İş Kazalarına Etkileri: Metal Sektörü- Denizli İli Örneği*. Doktora tezi. Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, 423306.
- Bilir, N. (2016). *İş Sağlığı ve Güvenliği Profili: Türkiye*, Ankara: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Yayınları.
- Çabuk A. (2020). *İstanbul Anadolu Yakasında Eğitim-Öğretim Faaliyetini Gerçekleştiren Vakıf Üniversitelerinde Görev Alan Öğretim Elemanlarının İş Sağlığı ve Güvenliği Algısının Anket Yöntemiyle Ölçülmesi*, Yüksek lisans tezi, Kocaeli Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Kocaeli, 619081.

- Çanakçı T., (2019). *Hastanelerde Radyoloji Birimi Çalışanlarının İş Sağlığı ve Güvenliği Alguları*, Yüksek lisans tezi, Tarsus Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Mersin, 592015.
- Çelik E. (2016). *Sağlık Çalışanlarının İş Sağlığı ve Güvenliğine Dair Farkındalıklarının İncelenmesine Yönelik Bir Alan Araştırması*, Yüksek lisans tezi. İstanbul Gelişim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 431298.
- Durdu, A. (2006). *İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Düzenlemeleri İle İlgili İşgörenlerin Tutumlarını Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı İnsan Kaynakları Yönetimi Bilim Dalı, İstanbul.
- Dursun S., (2011). *Güvenlik Kültürünün Güvenlik Performansı Üzerine Yönelik Bir Uygulama*, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Bursa, 294832.
- Dursun S. (2012). *İş Güvenliği Kültürü Kavramı, Modeller, Uygulama*, İstanbul: 1. Basım, Beta Yayıncılık.
- Ercan Kalkan, M. ve Deniz, V. (2017). Türkiye’de İSG Yüksek Lisans Eğitiminin Mevcut Durumu, *Mühendis ve Makine Odası Dergisi*, 58(685),1-15.
- Erkan, N. (2003). *Verimlilik, Sağlık ve Güvenlik İçin İnsan Faktörü Mühendisliği: Ergonomi*, Ankara: Milli Produktivite Merkezi Yayınları.
- Günel D. (2018). *Hemşirelerin İş Sağlığı ve Güvenliği Algularının İncelenmesi*, Yüksek lisans tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 498652.
- Güneş, H. H. (2009). İktisat Tarihi Açısından Nüfus Teorileri ve Politikaları. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, (8), 126-138.
- İSG. (2012). 6331 sayılı İSG Kanunu, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.6331.pdf>
- Karasar, N. (2010). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Yayınevi
- Nam D. (2019). *İş Güvenliği Kültürü ve Güvenli Davranış Arasındaki İlişki: Gemi İnşa Sanayinde Bir Araştırma*. Doktora tezi. Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, 563148.
- Narter, S. (2015). *İş Kazası ve Meslek Hastalığında Hukuki ve Cezai Sorumluluk*, Ankara: Adalet Yayınevi.
- Oğan, H. (2014). *Sağlık Çalışanları İçin İşçi Sağlığı ve Güvenliği*, Ankara: Türk Tabipler Birliği Yayını.
- Olcay, Z. F. (2021). İş Sağlığı ve Güvenliği Kültürü Ölçeği; Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması, *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi*, (23), 678-685.
- Özarslan B.Ö. (2011). *İş Sağlığı ve Güvenliği Yönetim Sistemi ve Lojistik Sektöründe Faaliyet Gösteren İşletmelerde Bir Araştırma*, Doktora tezi. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2. 287686.
- Özdemir, F., Serin, H. (2022). Çalışan ve sektörler göre iş kazası ve meslek hastalığı üzerine bir araştırma. *Turkish Journal of Forest Science*, 6(1), 275-285.
- Özkan Y., Arpat B., (2017). Temel Demografik Faktörlerin İş Güvenliği Kültürü Üzerine Etkisi, Denizli İli- Metal Sektörü Örneği, *International Congress on Political, Economic and Social Studies, Bosnia Herzegovina*, 19-22 Mayıs.
- Saraç Ç.K. (2016). *İş Sağlığı ve Güvenlik Kültürü Algısının İş Tatmini ile İlişkinin İncelenmesi*. Yüksek lisans tezi, Nişantaşı Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 438393.
- Türüdü N.O. (2019). *Öğretmenlerin İş Güvenliği Kültürü İle Okula Yönelik Tutumları Arasındaki İlişkisi*. Yüksek lisans tezi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 530249.
- Yazıcı A. (2018). *İtfaiye Çalışanlarının İş Sağlığı ve Güvenliği Kültürünü Etkileyen Faktörler*, Yüksek lisans tezi. Üsküdar Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 507660.

Yiğit, A. (2013). *İş Güvenliği*, Bursa: Dora Yayıncılık.

Yüce H. (2014). *İnşaat Firmalarında İş Güvenliği Kültürünün İncelenmesi*. Yüksek lisans tezi. Anadolu Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir, 367764.

Yüksel A. (2001). *İş Sağlığı ve Güvenliğinde Tarafların Bilgi, Tutum ve Davranışları*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

II. Dünya Savaşı Sonrası Dini Alanın İnşasında Bir Araç Olarak Antikomünizm Propagandasında Sebilürreşad Dergisinin Yeri

Anticommunism Propaganda as a Tool for the Construction of the Religious Site after the World War II: The Case of Sebilürreşad

Dr. Öğr. Üyesi Abidin ÇEVİK
Kocaeli Üniversitesi
abidincevik@gmail.com
0000-0001-5459-2935

DOI: <http://dx.doi.org/10.29228/cudes.68731>

Article Info

Received: 05.03.2023

Accepted: 09.03.2023

Keywords: Sebilürreşad Magazine, Anti-communism, Cold War

Abstract

The new political patterns emerged by the end of the Second World War, affected the Republic of Türkiye as well as many other countries and the struggle of communism as the main discourse of cold war strategy which has been a part of Turkish political life for a long time. The World has divided into two polars led by the USA on the one side and the USSR on the other after the Second World War. Turkey has implemented a radical change in its economic and political policies in the new period and became a part of western alliance led by the USA; and trying to keep its political preference on this side both home and abroad since then. Furthermore, the effects of the preference made in favour of the West in all matters, especially in political life, have been seen concretely since the DP came to power after the 1950s. As a result, this study mainly focuses on how the "anticommunism" propaganda, which was used as a political discourse in Turkey after the Second World War, was taken up in the journal Sebilürreşad, and how it was approached by the editorial and authors level.

Makale Bilgisi

Geliş: 05.03.2023

Onay: 09.03.2023

Anahtar sözcükler: Sebilürreşad, Antikomünizm, Soğuk Savaş

Öz

II. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle ortaya çıkan yeni siyasal dengeler diğer pek çok ülke gibi Türkiye'yi de etkilemiş, soğuk savaş stratejisinin temel söylemi olan "komünizmle mücadele", Türk siyasal hayatının uzun süre parçası olmuştur. Savaşın ardından bir tarafta ABD'nin diğer tarafta Sovyetler Birliği'nin liderliğinde, iki kutuplu dünya düzeni başlamıştır. Türkiye yeni dönemde iktisadi ve siyasi politikalarında köklü değişime gitmiş, tercihini ABD öncülüğündeki batı ittifakından yana yapmıştır. Bu noktadan itibaren içerde ve dışardaki sürdürdüğü politikalarında temel etken savaş sonrası tercihinin göre olmuştur. DP'nin iktidara geldiği 1950'den itibaren siyasal hayat başta olmak üzere hayatın bütün alanında, batıdan yana yapılan tercihin etkileri somut biçimde görülmüştür. Bu çalışma esas olarak II. Dünya Savaşı'nın ardından, Türkiye'de politik bir söylem olarak kullanılan "antikomünizm" propagandasının Sebilürreşad dergisinde nasıl ele alındığını, editöryal ve yazarlar düzeyinde nasıl işlendiğine odaklanmaktadır.

1. GİRİŞ

Türkiye toplumunun son iki yüz yılı, deyim yerindeyse kendine bir yön tayin etme, bir kimlik bulma arayışı ile geçmiştir. Modernleşme, batılılaşma veya çağdaşlaşma olarak da tanımlanan bu süreç, dönemselsel olarak kesintiye uğramışsa da, bir "uygarlık" tasavvuru olarak Batı, kimlik arayışında hep varılmak istenen ana hedefler arasında olmuştur. İmparatorluk tarihinde hayli eskiye dayanan modernleşme, 19. Yüzyılla birlikte programlı biçimde yürütülmüştür. Deyim yerindeyse bu yüzyıl Osmanlı modernleşmesinin "altın çağı" olmuştur. Öyle ki bu yüzyılda başlayan ve 1908'de II.

Meşrutiyetin ilanıyla yeni bir evreye geçen modernleşme, cumhuriyet dönemi için bir hazırlık sürecine dönüşmüştür.

Cumhuriyet modernleşmesi kimi kopuşlara karşın, bahsedilen sürecin bir devamı olarak Osmanlı modernleşme mirası üzerine inşa edilmiştir. Muasır medeniyet seviyesine ulaşmak temel hedef olarak belirlenmiş, bu hedefe uygun iktisadi, toplumsal ve siyasal düzen tesisi için reformlar gerçekleştirilmiştir.

II. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle ortaya çıkan yeni siyasi ve iktisadi dengeler, dünyanın büyük bölümünde olduğu gibi Türkiye'de de etkili olmuştur. Savaşın sona ermesiyle, Sovyetler ve ABD arasında başlayan rekabet, küresel düzeyde etkiler göstermiş, pek çok ülke iki taraftan birini tercih etmek durumunda kalmıştır. Türkiye bir yandan yeni uluslararası koşullara uyum sağlamak, diğer yandan sarsılan ülke içi sosyo-ekonomik koşulları düzeltmek için siyasal düzende birtakım değişiklikler yapmıştır (Temür, 2022: 47). Demokratik rejimlerin revaçta olduğu modern batı dünyası (Sencer, 1974: 194), Türkiye için güvenli bir liman olmuş, Sovyet tehdidine karşı iktidar ABD öncülüğündeki batı bloku içinde yer alacak adımları atmıştır (Çaylak ve Nişancı, 2018: 342). Türkiye, tercihinin siyasal iktisadi ve kültürel etkilerini kısa zamanda hissetmiş, bütün toplumsal hayat yeni kodlar üzerinden şekillenmiştir. Tüm bu etkiler üst üste konduğunda Türkiye, 1945 ve sonrası yaşanan gelişmeler sayesinde çok partili hayata hızlı bir geçiş yapmıştır.

Soğuk Savaşın yarattığı atmosfer içinde Türkiye, ABD ile siyasal, iktisadi ve toplumsal olarak yakınlaşmış, bu durumun yansımaları kısa zamanda kendini göstermiştir. Tarihsel olarak zaten var olan Rusluk/Moskofluk düşmanlığı ve İslamcılarının tarihsel köklere dayanan şüpheciliği (Örnek, 2022: 308), ABD'nin de etkisiyle kendini güncellemekte zorlanmamıştır. Savaş yıllarında Sovyetlerin toplumsal duyarlılığı da tetikleyen toprak talepleri, geniş toplum kesimlerinde komünizm karşıtlığının kolay kabul görmesine zemin yaratmıştır. Dini ve milli duyarlılığı daha yüksek olan toplum kesimleri Soğuk Savaş'ın komünizm karşıtlığı politikasına daha kolay uyum sağlamıştır. Haliyle yeni dönemin en popüler söylemi "komünizmle mücadele" olmuştur. Antikomünizm bir söylem olarak siyasal alanla sınırlı kalmamış, neredeyse bir toplumsal kabul halini almıştır.

Çok partili siyasal hayata geçilmesinin yarattığı liberalleşmenin etkisini gösterdiği alanlardan biri de basın olmuştur. Yeni dönemle beraber farklı toplum kesimlerine hitap edecek pek çok yayın çıkmıştır. Farklı ideolojik tercihlerine karşın basın, yeni dönemin en önemli söylem aracı olan antikomünizm propagandasında kitleleri etkileyen en önemli güç olmuştur. Savaş sonrasında genel olarak Türkiye basınında destek gören komünizm aleyhtarlığına, tarihsel miras nedeniyle milliyetçi ve İslamcı çizgiyi temsil eden yayınların daha belirgin biçimde destek verdikleri görülür.

Bu çalışma, soğuk savaş dönemine yönelik yapılan akademik araştırmaların ortaya koyduğu literatüre çok daha spesifik bir pencereden, Sebilürreşad dergisinin komünizm karşıtlığı sürecinde nasıl bir tavır takındığını editoryal ve yazarlar düzeyinde ele almayı hedeflemektedir. Derginin yeniden yayın hayatına başladığı 1948'den, DP'nin ilk iktidar dönemi temel inceleme alanı olarak belirlenmiştir.

2. SAVAŞ SONRASI DİN-DEVLET İLİŞKİSİNDE LİBERALLEŞME VE SİYASAL SÖYLEMDE DEĞİŞİM

II. Dünya Savaşı'nın sona ermesi, dünyadaki iktisadi ve siyasi sistemi büyük oranda değiştirmiştir. Avrupa'nın büyük bölümünü etkileyen Alman yayılcılığına karşı Sovyetler Birliği'nin elde ettiği zafer, popülerliğine katkı sağlamıştır. Sovyetler Birliği savaş sonrasında ortaya çıkan durumu kendi lehine çevirerek dünya siyasetinde daha etkili bir güç haline gelmiştir. Sosyalizmin her geçen gün etkinliğini artırması, başta ABD olmak üzere diğer kapitalist ekonomileri tedirgin etmiş, tedirginlik kapitalist dünyayı Sovyet rejimine karşı yeni argümanlar ve mücadele araçları geliştirmeye sevk etmiştir. Savaş sonrasında Sosyalizme karşı demokrasi kavramının öne çıkarılma arayışlarının yansımaları olmuş, Batı yeni söylemlerle Sovyet rejiminin etkinlik alanındaki ülkeler üzerinde kontrol kurma çabasını artırmıştır. Aynı zamanda bununla bağlantılı olarak ABD sosyalizmin yayılmasını önlemek için bölge ülkelerine iktisadi ve siyasi destek sunmaya, buradaki rejimleri kendi yanına çekecek politikalar geliştirmeye odaklanmıştır. ABD'nin komünizme karşı mücadelesi bununla da sınırlı kalmamış, bölge ülkelerindeki toplumsal duyarlılığı artıracak politikalara yönelmiştir (Tekinsoy, 2005:352). ABD coğrafik imkânlarını da göz önüne alarak Türkiye ile daha yakından ilgilenmiştir. Türkiye toplumunun zaten tarihsel olarak var olan Moskof hassasiyeti, ABD'nin politikasını daha kolay

sürdürmesine katkı sunmuştur; komünizm karşıtlığı soğuk savaş boyunca din ile desteklenerek daha da canlı tutulmuş, toplumun yanı sıra yöneticileri de bu konuda etkilemiştir (Özakıncı, 2002: 80).

Dinin artan etkisini sadece uluslararası gelişmeler ışığında açıklamak yanlış olur; 1930’lu yıllarda laiklik uygulamaları nedeniyle dini söylem ve uygulamalarda yaşanan kısmi durgunluk savaş sonrası ortaya çıkan yeni paradigmayla değişmiş, çok partili hayata geçişle beraber artan bir biçimde siyasal ve toplumsal hayatta kendine yer bulmuştur. Haliyle yaşanan yeni durum Kemalist modernleşmenin önemli ayaklarından biri olan laiklik anlayışının da değişmesini beraberinde getirmiştir. Tek partili yıllar boyunca uygulanan “katı” laiklik anlayışı savaş sonrası, yenedünya düzenine uyum ve toplumsal talepler doğrultusunda tartışılmaya başlanmış, tartışmalar 1947 Kurultayı ile daha somut bir çerçeveye oturmuştur (Çevik, Dinçer, 2018: 31).

ABD ve SSCB liderliğinde ekonomik, siyasal ve toplumsal alanda başlayan rekabetten Türkiye de nasibini almış çift kutuplu dünya sisteminde ister istemez bir tercih yapmak zorunda kalmıştır. Türkiye, ekonomik, siyasi ve toplumsal gerçeklinin sonucu olarak ABD’nin liderliğindeki kapitalist bloka yaklaşmıştır. Kuşkusuz bu tercihte Sovyet Birliği’nin Türkiye’ye karşı savaş sonrası takındığı tehditkâr tavrın da etkisi olmuştur (Karpaz, 1996: 125-127). Türkiye, kapitalist dünyadan yana yaptığı tercihi ile tek partili sistemi daha fazla sürdüremeyeceğini anlamıştır. Alınan kararlar tek partili dönem sona ermiş, çok partili hayat başlamıştır.

Haliyle devlet tek partili yıllar boyunca sürdürdüğü politikaların büyük bölümünde değişime gitmiş iktisadi, siyasi ve toplumsal hayatı derinden etkileyecek kararlar almıştır. Tek partili yıllar boyunca uyguladığı politikalar nedeniyle mağdur ettiği toplum kesimleriyle yeniden ilişki kurma şansı ortaya çıkmıştır. Değişimin ilk etkisi Kemalist modernleşmenin temeli de sayılabilecek laiklik anlayışında, dolayısıyla din-devlet ilişkileri alanında olmuştur. Çok partili hayatın ilerleyen safhalarında somut adımlar atılarak din-devlet ilişkileri yeni dönemin gerçekliğine uygun hale getirilmiştir.

3. SAVAŞ SONRASI BİR SÖYLEM OLARAK ANTİKOMÜNİZMİN ORTAYA ÇIKMASI

Toplumsal hafızanın oluşmasında “öteki” görülen de diğer pek çok başka etken gibi kritik bir etkiye sahiptir. “Öteki” görülene yönelik tutum uzun tarihsel süreçler içerisinde kendini farklı nedenlerle yeniden üretir ve bellek aracılığıyla geleceğe aktarır. Türkiye’nin siyasi tarihine bakıldığında bu kategoride ele alınabilecek pek çok kavram bulunabilir. Ancak bunu fazlasıyla hak edecek kavramların başında “moskof” kavramının geldiğini söylemek abartı olmayacaktır. Kavramın farklı tarihsel dönemlerde popüler olmasında, kendisinin uzun tarihsel serüveni etkili olmuştur. Kavramın toplumsal açıdan anlamına hâkim olabilmek için, cumhuriyet öncesi Osmanlı-Rus ilişkilerine kısaca da olsa bakmak gerekir.

İmparatorluk tarihinin hayli uzun bir döneminde devlet için her daim rekabet ve gerilimin aracı olan Rusya ile ilişkiler, oldukça uzun bir tarihsel geçmişe sahiptir. Ancak 19. yüz yılda yaşananlar, etkileri açısından tarihsel sürece oranla öne çıkar. 93 harbi olarak adlandırılan 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı, imparatorluk üzerinde siyasi ve iktisadi bir travmanın çok ötesinde izler bırakır. Savaş sonunda yaşanan insani dram, uzun süren sosyolojik ve psikolojik etkilere sebep olur (Öztan, 2016: 75). Bu etki, yakın siyasi tarih boyunca -ağırlıklı olarak da Türkiye Sağının siyaset yapma tercihinde- belirgin olarak hissedilmiştir. Türk sağını temsil eden milliyetçi ve İslamcı ideolojiler, farklı neden ve düzeylerde de olsa yukarıda bahsedilen “moskof” imgesine gönderme yaparak politik söylem geliştirmişlerdir. Bu tarihsel süreç, onların yakın siyasi tarihimiz boyunca ve dahası güncel olarak anti-komünizm üzerinde ortaklaşmalarında etkili olmuştur (Örnek, 2015: 59).

Soğuk Savaş süreci, “moskof” imgesini Türk sağının siyasal söyleme uygun bir biçimde kullanabileceği ortam yaratmış, dahası yakın ilişki içinde olduğu “devlet” ile siyasal olarak çok daha yakın ilişki kurmasına kapı aralamış; sağın, devletin resmî ideolojisinin vaz geçilmez “müttefiki” haline gelmesine vesile olmuştur (Öztan, 2016: 86). Siyasal ve kültürel olarak kendisini milletin “doğal” temsilcisi olarak görme eğiliminde olan sağ için soğuk savaş hayli verimli bir ortam yaratmıştır. Dolayısıyla bu “doğal” hak Türk sağına vatan ve millet açısından tehlike olarak gördüğü siyasal akımlara karşı durmak gibi “olağan” bir rol vermiştir. Türk sağının bu eğilimlerine farklı tarih kesitlerinde “dini korumak” gibi çok daha “kutsal” bir görevin de eklendiği görülmektedir. Kısacası sağ ideolojiler devletin, milletin ve dahası dinin geleceği açısından tehlikeli bir düşünce olarak tarif ettiği her türlü fikre karşı mücadeleyi temel bir görev olarak kabul eğiliminde olmuştur. Böyle olunca da komünizme karşı durmak, ona karşı bir pozisyon almak ideolojik bir zorunluluk olarak kabul edilmiştir

(Meşe, 2017: 50). Türk sağının bahsettiğimiz bu eğilimi soğuk savaş süreci boyunca “devlet” ile hizalanmasında, dahası onun siyasal hedeflerinin vaz geçilmez “partneri” olmasında etkili olmuştur.

Devlet zaten tarihsel arka planı olan Rus karşıtlığını, savaş sonrası komünizm karşıtlığı olarak kullanmakta zorluk çekmemiştir. Öyle ki komünizmle mücadele soğuk savaş döneminin büyük bölümünde deyim yerindeyse devlet politikası haline gelmiştir (Yıldırım, 2016: 54). 1946’dan itibaren mücadelenin dozu artarak zaman içerisinde komünist takibatlarına dönüşmüştür. (Özcan, 2016: 87). Bu noktada anti-komünizm, devlet tarafından politik sınırlandırmalar ve daha genel olarak toplumu denetim altında tutmanın bir aracı olarak da kullanılmıştır (Yıldırım, 2016: 54). Savaş sonrasında Türk milliyetçiliği, ideolojik hattını oluşturmada büyük oranda anti-komünizme başvuracak, ilerleyen yıllardaki siyasal işlevselliğini büyük oranda bu duygu üzerine inşa edecektir (Ertekin, 2003: 373).

1946 sonrası yeni dünya düzeni ile beraber siyasal ve toplumsal hayatta başlayan dönüşüm, DP’nin 1950’de iktidara gelmesiyle yeni bir aşamaya geçmiştir. DP iktidarı ile birlikte sağ siyaset dönemin siyasal ikliminin de etkisi ile altmış sonrası ortaya çıkacak hikâyesinin temellerini atmıştır. Bu noktada, DP’nin CHP’ye karşı yeterli düzeyde muhalefet yapmadığı eleştirisiyle partiden ayrılanların kurduğu Millet Partisi milliyetçi ve muhafazakâr söylemiyle ellili yıllardaki Türkçü-İslamcı siyasal hattın kendini var etmesinde önemli bir işlev görmüştür. Parti, 1954 yılında dini siyasete alet ettiği gerekçesiyle kapatılınca kadar önemli bir siyasal başarı elde edememişse de, milliyetçiler ve İslamcıların bir araya gelmesinde (Koca; 2021: 38) ve ellili yılların hâkim paradigması olan komünizm karşıtlığının egemen olmasında ciddi katkıya sahip olmuştur.

Her ne kadar kökleri çok daha eskiye dayansa da, İslamcılık da Soğuk Savaş döneminde kendini antikomünizm propagandasının dışında tutmamıştır. Tıpkı Türk milliyetçiliği gibi, İslamcılık da komünizmle mücadelede devlet paradigması doğrultusunda hareket etmiş, milliyetçilik ile yan yana durmuştur. Bu yakınlık antikomünizm meselesinde iki düşünceyi sık sık bir araya getirmiştir.

II. Dünya Savaşı sonrasında siyasal ve toplumsal hayatta bir söylem olarak antikomünizmin etkili bir araç olarak kullanılmasında devlet politikasının payı büyüktür. Ancak tek başına resmi düzeyde söylemin geniş kitleler üzerinde etkisi yeterli görülmemiş olacak ki eldeki tüm imkânlar seferber edilmiştir. Siyasi partilerin yanı sıra, dönemin basın da üzerine düşeni fazlasıyla yerine getirmiş, Kore Savaşı benzeri olaylar bu propaganda için bir araç olarak kullanılmış, basın da bu noktada hayli verimli bir araç olmuştur (Yıldırım, 2016: 57-58).¹ Dönemin basınının da tıpkı siyasi partiler gibi antikomünizm propagandasında büyük oranda tek ses olarak hareket ettiği yayınlarına bakıldığında görülmektedir.

4. SEBİLÜRREŞAD’IN ANTİKOMÜNİST SÖYLEMDE Kİ YERİ

Uzun bir tarihe dayanan ve İmparatorluğun dağılmaya doğru gittiği son dönem, bu gidişata karşı sürdürülen tartışmalardan ortaya çıkan İslamcılığın (Örnek, 2022: 300)² tarihsel serüveni ele alınırken, bu düşünceye yakın yayın çizgisiyle Sebilürreşad özel bir ilgiyi hak eder. Dergi, II. Meşrutiyet’in 1908’de yeniden ilanının getirdiği özgürlük ortamında “Hikmet”, “Beyanü’l-Hak”, “İslam Mecmuası” gibi İslamcılık çizgisinde yayınlanan dergilerle birlikte yayın hayatına başlamıştır. Ancak dergi daha baştan itibaren yayın kadrosu, siyasal tartışmalara katkısı ve geniş etkisi nedeniyle diğer İslamcı yayınların önüne geçmiştir (Gün, 2001: 12). Dergi, 1908 Ağustos’unda Mehmet Akif gibi önemli bir ismin desteği ve Eşref Edib Fergan öncülüğünde Sırat-ı Müstakim (Sebilürreşad) olarak yayınlanmaya başlar. Sebilürreşad yayınlanmaya başladığı andan itibaren otorite ile uyumlu bir çizgi tutturmaya özen göstermiştir. Bu tavrı onun dönemsel değişimlerinde de etkili olmuştur.

İttihat ve Terakki, değişen siyasal atmosferin etkisiyle İttihad-ı İslam düşüncesiyle arasına mesafe koymuş, zaman içinde mesafe görünür bir tavır almaya dönüşmüştür. Kuşkusuz bu dönüşüm

¹ Basının o günkü halini anlamak için bkz. Cüneyt Arcayürek, **Demokrasinin İlk Yılları (1947-1951)**, Ankara: Bilgi Yayınları, 1985. Yine G. Gürkan Özcan ve Tebessüm Özcan’ın “Militarizm ve anti-komünizmin kesiştiği nokta: Kore Savaşı” isimli çalışmalarını dilinin oluşmasında basının da nasıl bir rol üstlendiğini anlamak açısından önemli bilgiler içermektedir. Bkz. G. Gürkan Özcan-Tebessüm Özcan, “Militarizm ve anti-komünizmin kesiştiği nokta: Kore Savaşı”, **Toplum ve Bilim**, . 123, (Mart 2012): 232-258.

² Örnek, age, 300; İslamcılık bir siyasal akım olarak hayli eski tarihe dayanır ve Osmanlı İmparatorluğu’nun çözülmeye doğru gittiği dönemde ortaya çıkmış, çeşitli aşamaların ardından Cumhuriyet Türkiye’inde de varlığını sürdürmüştür. İslamcılık ve onun siyasal evreleri ile ilgili hayli fazla ve kapsayıcı yayın vardır. Ancak İslamcılığın uzun tarihsel serüvenini farklı bakış açılarıyla ele almak ve anlamak için bkz. Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce “İslamcılık”, c. 6, ed. Yasin Aktay, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004.

Sebilürreşad'dı da etkilemiştir. Ancak dergi İttihatçıların iktidarı mutlak biçimde ele aldıkları dönem boyunca da zorlanarak da olsa yayına devam etmiştir. Dergi I. Dünya Savaşı ve Milli Mücadele süresince egemen siyasal düşünceyle uyum içinde yayınlarını sürdürmüşse de, “Şark İsyanı” gerekçe gösterilerek Takriri Sükun Kanunu kapsamında 6 Mart 1925 tarihinde kapatılmıştır (Gün, 2001:14).

Sebilürreşad diğer İslamcı dergiler gibi Erken Cumhuriyet dönemi sürecince devam eden sessizliğini II. Dünya Savaşı'nı takip eden dönemde bozmuştur. İslamcılığın, kendisini daha çok yayın alanında ifade etmeye çalıştığı (Örnek, 2022: 312) II. Dünya savaşı sonrası dönem, Sebilürreşad için de fırsat yaratmış, uzun bir aranın ardından dergi yeniden yayınlanmıştır. Savaş sonrası başlayan iktisadi ve siyasal liberalleşmenin etkisi kısa sürede kendini hissettirmiş, 1944 yılı sonbaharında kapatılan Vatan, Tan ve Tasviri Efkâr gazetelerinin yeniden yayınlanmasına 1945 baharında izin verilmiştir (Kara, 2014: 282). Sebilürreşad da bu olumlu gelişmelerin ardından II. Dünya Savaşı sonrası ülkede egemen olan genel liberalleşme ortamında 1948 yılında yeniden yayınlanır.

Sebilürreşad'ın yeniden yayınlamaya başladığı dönem aynı zamanda Türkiye'nin savaş sonrası ortaya çıkan yenedünya düzenine uyum sağlamak için somut adımlar atmaya başladığı döneme denk gelir. Uzun süren tek partili dönem sona ermiş, 1946 yılında yapılan seçimlerde CHP tartışmalı da olsa yeniden iktidar olmuş ve ABD öncülüğündeki kapitalist dünyaya eklenmek için kritik politikalarda değişime gitmiştir. İktisadi ve siyasal açıdan yapılan tercih, siyasal söylem üzerinde de etkisini göstermiş, farklı toplum kesimlerinin etrafında kenetleneceği bir “ortak düşman” bulunmuştur. Devlet, aynı zamanda tarihsel bir mirasa da dayanan “komünizm” mücadelesini siyasal ve toplumsal söylemin merkezine yerleştirir. Komünizm karşıtlığının geniş toplum kesimleri tarafından bu kadar kolay ve hızlı kabul görmesinde hem iç hem de dış faktörler etkili olmuştur. İçerde artan Pan-Türkçü eğilimler ve din etkili olurken, SSCB'nin savaş yıllarında Türkiye'ye karşı takındığı tutum ve ABD'nin artan Sovyet etkinliğini kırma için yürüttüğü politika dış etken olarak Türkiye'nin anti-komünizm söyleminde belirleyici olmuştur (Meşe, 2017: 56-57).

Anti-komünizm söyleminin geniş toplum kesimlerince büyük oranda kabul görünürken, özellikle dini ve millî söylem merkezli siyaset yürüten çevreler üzerinde çok daha etkili olduğu anlaşılmaktadır. Osmanlı dönemine kadar götürülebilecek Çarlık/Rusluk/Moskofluk algısı, din ve milliyetçi siyasal çevreler üzerinde daha kolay etkisini göstermiştir (Çelik, 2020: 400). Siyasal sürecin geldiği aşama, devletin tek partili yıllardaki temel politikalarında değişimi kaçınılmaz kılmıştır; dindar kitlelerle yeni dönemde daha yakın ilişki kurulmuş, atılan somut adımlarla bu kitlelerle yeni bir sayfa açılmıştır. İslamcılar yaşanan liberalleşme ile birlikte siyasal ve toplumsal alanda daha fazla görünür olmuş, Sebilürreşad ve benzeri yayınlar yoluyla da geniş kitlelere ulaşma imkânına kavuşmuştur.

Dönemin siyasal ortamı, yarattığı iklimle komünizm konusunda İslamcı cenahı her vesile de bu meseleye eğilmeye sevk etmiştir. Çok partili hayata geçilmesinden sonra iç ve dış siyasal dengelerin bir sonucu olarak din eğitimi tartışmalarında gözle görülür bir artış olmuştur. Dindar çevrelerin talepleri kendine daha çok yer bulmaya çalışmıştır. Dünyada esen antikomünizm rüzgârı bu süreçte hem siyasal aktörlerin hem de yayın dünyasının dili olmakta gecikmemiştir. Başta ABD olmak üzere batılı kapitalist devletlerin bu konudaki tutumları referans olmuştur.

İslamcılar soğuk savaşın getirdiği imkânı meşruiyet alanlarını genişletmek için iyi bir fırsat olarak değerlendirmiş, dahası yayınlar yoluyla geniş kitleleri etkilemeyi hedeflemişlerdir. Hâkim dil ile kurulan paralellik oranında bunu başarmanın mümkün olduğunu bilecek tarihsel birikime sahip olmak işlerin daha kolay sürdürülmesinde etkili olmuştur. Öyle ki komünizm aleyhtarlığında bir başka emperyalist güç olan ABD ile aynı çizgide durmak ve paralel düşünceler ifade edilmesinde bir sorun görülmemiştir. ABD'nin dine yaklaşımı ve laiklik anlayışı bunu kolaylaştırmıştır. CHP'nin din ve vicdan hürriyeti anlayışını eleştiren Eşreb Edib'in sözleri dönemin hâkim algısını anlamayı kolaylaştırır:

“...İşte bu batıl ve imansız telakki, Halk Partisinin şah damarlarına kadar işlemiştir. “Dinin hürriyet ve medeniyet içinde bir hayat tarzı bulunmasına mani bir zehir olduğu” telakkisi yalnız Moskovaya mahsustur. Dünyanın hiçbir demokrasi memleketinde dini hürriyet ve medeniyete karşı bir zehir olarak telakki eden bir cemiyet yoktur. Dünyanın en büyük demokratik devleti olan Amerika hükümetinin Başkanı Truman, komünizme karşı dinin bir zehir değil, belki en kudretli, en kuvvetli bir müessese olduğunu söylemekte ve din hürriyetini bütün hürriyetlerden mukaddes bir hürriyet saymaktadır.”(Edib, 1950: 32)

Sebilürreşad özetlediğimiz bu siyasal ve toplumsal iklimde; 22 yılın ardından 1948 yılı Mayıs ayında yayın hayatına “Allahın İnanetiyle Sebilürreşad’a Başlıyoruz” başlığıyla çıkar. Editöryal yazıda tek parti döneminin dini alana yönelik yaklaşımı oldukça sert sözlerle eleştirir. Tek partili sisteminin bitmesinin getirdiği liberalleşme etkisi ilk andan itibaren hissedilir. Tek parti dönemi uygulamalarına dönük bolca eleştiri ilk sayıdan başlamak üzere, neredeyse kesintisiz bir şekilde sürdürülür. Dine baskının “zirvede” olduğunun belirtildiği dönemde bu politikaların benimsenmesinde komünizmin yanına “farmasonluk” etkisi de eklenir; uzun bir zaman bunae ikili tehdit üst sıralarda tutulur. Tek parti yıllarında ülkeyi yönetenlerin hayli planlı bir biçimde dinin görünmez kılınması yönünde hareket ettiği iddia edilirken, daha iddialı bir ifadeyle laiklik kisvesi altında “komünizm” temellerinin atılmaya çalışıldığı savunulur (Sebilürreşad, 1948:2). Dergi savaş sonrası hâkim görüşle uyumlu ve istikrarlı bir biçimde yayınlarında komünizm karşıtlığını işler. Kemalist dönemin komünizm bakış açısı ortadayken, derginin bu vurgusunun yeni dönemin kodlarıyla ilgili olduğu anlaşılır. Zira komünizm tehlikesi ve bununla bağlantılı karşı söylem yeni dönem Türk siyasal yaşamının uzunca bir süre temel söylemlerinin başında gelecektir.³

Sebilürreşad ilk sayısından itibaren yeni dönemin kodlarına hızlı uyum sağlar, siyasal ve iktisadi liberalleşmenin etkisi ile tek parti dönemi uygulamalarına eleştiri yaparken, yeni dönemin ruhuna uygun antikomünizm propagandasını sıklıkla ele alır. Kuşkusuz bu durum sadece Sebilürreşad’ın yayınlarında gözlenmez, genel olarak bütün olarak İslamcılarının yeni dönemi olumlu karşıladıkları görülür. Sebilürreşad’ın ilk sayısında dile getirilen düşünceler de bu genel duyguyu destekler: “Artık korku yoktur. Bütün mâneviyat düşmanlarının taarruzları kırılmış, millet din hürriyetine, vicdan hürriyetine kavuşmuştur.” (Sebilürreşad, 1948, 3). Ancak doğrudan bir devlet ve hükümet eleştirisi de görülmez. Dergi genel yayın çizgisi olarak belirlediği uyumlu olma halini yeni dönemde de sürdürür. 1946 seçimlerinden sonra CHP’nin din eğitimi ile ilgili başlattığı çalışmalar ve atılan adımlar dindarlar tarafından memnuniyetle karşılandığı gibi, dergide bu eğilime uygun bir tavır sergileyerek din eğitimi ile ilgili adımları takdir ve teşvik eder: “Uzun seneler Allah’ın, Peygamberin adı anılmayan mekteplere, Millet Meclisinin arzusu ve hükümetin himmetiyle, din dersleri konacak, çocuklarımız dinini, diyanetini öğrenecek, müslüman çocuklarının kalblerinden sökülme istenen iman ve fazilet tahkim olunacak.” (Sebilürreşad, 1948:3) diyerek geleceğe dair beklentiler özetlenmiş olur.

Derginin yazılarında sıklıkla öne çıkardığı bir diğer husus, komünizm mücadelesinde dinin önemi olmuştur. Dergi tek parti yıllarında din eğitimi alanında yaşanan boşluğu kast ederek din eğitimi eksikliğinin sorunlara yol açtığını iddia ederek ABD, İngiltere ve Fransa gibi ülkelerde din adamlarının “komünizm ejderine” karşı önemli görevler üstlendiğini dile getirmiş, dinin bu meselede önemli bir görev üstlenebileceğini savunmuştur (Gökmen, 1948: 379).

Dinin komünizmin en büyük engelleyicisi olduğu savı yayınlarda işlenmeye, böylece meşruiyet alanı genişletilmeye çalışılır. Hüseyin Saruhan “Komünizme karşı duracak ancak İslâmiyet kalesidir” isimli makalesinde “komünizmin biricik düşmanı İslâmiyettir. (Sebilürreşad, 1948: 142) İkinci bir düşmanı daha varsa o da kapitalizmdir.” diyerek Türk sağının en bilinen tavrını ortaya koymaktadır. Gerçekten de ikinci dünya savaşı sonrasında Türkiye’nin soğuk savaşta batıdan yana tavır almasıyla, ülkede gelişen antikomünizm akımında dinin bir karşı argüman olarak kullanılması büyük etkiye sahiptir. Dönemin sağ entelektüelleri her fırsatta İslam’ı komünizm karşıtlığında elden bırakılmayacak bir araç olarak değerlendirmiş, geniş toplumsal kesimleri etkilemede bir araç olarak düşünmüşlerdir. Savaş sonrası başlayan din eğitimi tartışmalarında bu adımların aynı zamanda, komünizm cereyanını engelleyecek bir adım olarak takdim etmeleri bunu destekler niteliktedir. Saruhan “...komünizme karşı dinî inkişafa kuvvet vermeli. Dinî müesseseleri ihya etmeli, din adamı yetiştirmeli, çocuklarımıza din terbiyesi vermeli, mekteplere din dersleri derhal koymalıdır.” derken komünizme karşı din denklemi dönemin bakışından iyi aktarmıştır (Saruhan: 1948, 142). Saruhan’ın bu yaklaşımı münferit olarak düşünmemelidir. Zira soğuk savaş dönemi Türk siyasal hayatında bu ve buna benzer pek çok örnek bulmak mümkündür. Meclis düzleminde din eğitimi tartışmaları sürdürülürken sık sık din eğitimi ve komünizm arasında bir ilişki kurulduğu görülür. Din eğitimi tartışmalarında irtica hassasiyeti gösteren Kemalistlere cevap veren Sinan Tekelioğlu’nun “Bu memlekette irtica tehlikesi yoktur ve olmayacaktır. ...Bugün asıl tehlike, memleketin etrafını saran komünizm tehlikesidir. Bunu bertaraf edecek olan da

³ Savaş sonrası Türkiye siyasetinde Komünizm karşıtlığı söylemiyle ilgili bkz. Ertuğrul Meşe, **Komünizmle Mücadele Dernekleri**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2016.

ancak dindir, komünizmle mücadele edebilmek için dine sarılmak lâzımdır.”(Edib, 1949: 117) ifadeleri siyaset dünyasının da dâhil olduğu muhafazakârların vaz geçemediği bir argümana dönüşmüştür

Komünizm tehlikesine karşı uluslararası meşruiyet bulmak dergi yazarlarının bir başka politikası olur. Komünizme karşı dünyanın çeşitli ülkelerinde verilen karşı mücadele ülke içerisinde bir referans olmuştur. Hakkı Şenkon “Kızıl Tehlikeye Karşı Din ve Ahlâk Cephesi” başlıklı makalesinde komünizm tehlikesine karşı başta ABD olmak üzere nasıl din aracılığıyla mücadele edildiğini aktarır. Şenkon İtalya’da komünizme karşı papanın “dindarane gayretinin” başarıda önemli rol oynadığını dile getirmesi antikomünizm-din ilişkisindeki evrenselliği desteklemek bakımından dikkate değerdir (Şenkon, 1949: 137). Şenkon bu mücadelede gençlere özel bir yer vererek onları din aracılığıyla manevi olarak donatmak gerektiğini eklemeyi ihmal etmez. Böylece gelecek nesiller açısından da somut bir önlem ortaya koyarak tedbirin devamlılığını ortaya koyar.

Şenkon’un ifadelerini destekleyen gelişmeler yazıyı kaleme aldığı yılın öncesinde ABD öncülüğünde bir organizasyonda hazırlanmıştır. Dinin komünizme karşı bir set olarak düşünülmesi soğuk savaş döneminde sadece bizde düşünülmemiştir. Küresel ölçekte bu konu gündeme gelmiş ve çeşitli organizasyonlarla gündem sıcak tutulmaya çalışılmıştır. 1948 yılında New York da toplanan “Dinler arası sulh birliği”, küresel çapta aynı projenin sürdürüğünü ispatlar niteliktedir. Konferansa Türkiye’den katılan H. Suphi Tanrıöver konferansın ana amacını “komünizme karşı dinî kuvvetleri seferber etmek” olarak özetlemiştir (Tanrıöver, 1948: 144).

Derginin CHP’nin son iktidarı dönemindeki itidalli dili, 1950 seçimleri sonrası değişir. Artık Komünizm ve komünist propaganda üzerinden CHP’nin temel politikaları daha net biçimde eleştirilmeye başlanır. DP’nin iktidara geldiği 1950 sonrasında dergi, CHP merkezli eleştirilerde bir anlamda tek parti yıllarının laiklik uygulamalarını hedef alır. Yapılanlar “Laiklik maskesi altında komünistlik” olarak değerlendirilerek bir anlamda toplumsal meşruiyet alanı genişletilir (Şenkon, 1950: 235). Meşruiyetin sağlanması ve toplumsal desteğin artırılması için komünizm eşittir dinsizlik olarak tarif edilir, dahası komünizm “kızıl irtica” olarak dergide kendine bolca yer bulur (Edib, 1950: 242).

Derginin dilinde, tek parti yıllarına yönelik eleştirinin dozu zaman içinde artar. Sebilürreşad’ın yayınlarında bu dilin izlerini sürmek çok kolaydır. Dergi neredeyse her sayısında bir antikomünizm vurgusu yapmayı yayın politikasının olmazsa olmazı haline getirir. Sebilürreşad beşinci cilde başlarken tek parti dönemine, dolayısıyla devletin uyguladığı politikalara daha sert bir üslupla yaklaşır. Uzun bir süreden sonra DP’nin iktidara gelmesi, özellikle dindar toplum kesimlerinde ve haliyle İslamcı yayınlarda üslup açısından bir farklılık yaratır. Laiklik ilkesi üzerinden dini alana yönelik adımlar çok sert eleştiriler almaya, dönem boyunca sürdürülen politikalar “kızıl taassup”, “zulüm” ve “istibdat” olarak tarif edilirken, 14 Mayıs bir dönüm noktası olarak tarif edilmiştir (Sebilürreşad, 1951: 2-4).

Dergi DP’nin din ve laiklik anlayışında CHP’den ayrışmadığını düşündüğü ve bu nedenle Millet Partisi’ne yakın durduğu dönemde de komünizm karşıtlığını ve bu tehdide karşı dinin önemini vurgulamayı sürdürmüştür. 1953’de 154. sayısında hayli uzun bir yazıda Ahmet Emin Yalman eleştirisi üzerinden komünizmin ne büyük tehdit olduğunu, bunun ancak maneviyatı yükselterek bertaraf edileceğini söylemeyi ihmal etmez (Sebilürreşad, 1953: 50-59).

1945 sonrasında Türkiye’de de etkisini gösteren komünizm karşıtlığı yerel bir politika olarak değil, makro düzeydeki gelişmelerin parçası olarak değerlendirilmelidir. Bu politika ABD’nin küresel ölçekte komünizme karşı başlattığı savaşın yansımasıdır ve Türkiye tercihinin bir sonucu olarak bu sürece dahil olmuştur. Genel olarak milliyetçi muhafazakar toplum çevreleri tarihsel mirasın da etkisiyle sürece daha kolay destek sunmuşlardır.

5. SONUÇ

II. Dünya Savaşı’nın sona ermesi tüm dünyanın yarım asrını belirleyen gelişmelerin kapısını da açmıştır. ABD ve Sovyetler liderliğinde başlayan rekabet, zaman içinde pek çok ülkenin siyasi ve iktisadi pozisyonu üzerinde belirleyici olmuştur. ABD’nin yeni dünya düzenindeki temel amacı, Sovyetlerin etkinlik alanını genişletmesini engellemek olarak özetlenebilir. ABD bunu gerçekleştirmek üzere ekonomik, siyasi ve kültürel adımlar içeren uzun soluklu bir politika belirlemiştir.

ABD'nin önceliği küresel ölçekte komünizm karşıtlığını örgütlemek olmuştur. Truman Doktrini ile de SSCB'ye karşı "soğuk savaş" fiilen başlatmıştır. "Hür insanları desteklemek" amacına yönelik yazılan bu doktrin İngiltere'nin Türkiye ve Yunanistan'a yapmakta olduğu küçük ölçekli yardımları yapmaktan vazgeçmesinin ardından- bu iki ülkeyle sınırlı olmayan, aynı zamanda her ülkeye uygulanabilecek bir siyaset geliştirmiştir. Bu yaklaşım ABD'nin kapitalist dünya görüşüne bağlı batı blokuyla, SSCB'nin etkinliğindeki komünist bloku karşı karşıya getirmiştir. SSCB'nin ekonomik gücünü önlemek isteyen ABD, Marshall yardımlarıyla dört yıl batı bloğunu hem maddi, hem de siyasi olarak desteklemiştir. Türkiye de bu kapsamda yardımlar almış, ABD ve onun politikalarıyla uyumlu bir siyasal sürece girmiştir. Savaş sonrası başlayan liberalleşme dış tercihlerle beraber ülke içi siyaseti de etkilemiş çok partili siyasal düzene geçilmiş, tek parti dönemi uygulamaları gevşetilmiştir. Bu uygulamalardan en önemlisi olan din-devlet ilişkileri alanında liberalleşme olmuştur.

ABD'nin küresel düzeyde diri tutmaya çalıştığı antikomünizm, yeni dönemde Türkiye siyasetinin en önemli söylemi haline gelmiştir. ABD'de aynı dönemde Senatör McCarthy tarafından başlatılan antikomünist akım, Türkiye'de farklı alanlarda uygulamaya konmuştur. Mesele sadece siyasal alanla sınırlı tutulmamış, ABD'de sinema sektörüne kadar uzanan "komünist avına" benzer uygulamalar bir ölçüde Türkiye'de de kendine alan bulmuştur. Siyasal alandan sonra antikomünizmin en bariz izlendiği alan basın olmuştur. İstisnalar dışında basın, resmi ideolojiye uygun olarak komünizmle mücadelede ön saflarda yer almıştır. Milliyetçi muhafazakar basın siyasal ve kültürel kodlarının bir sonucu olarak, bu konuda çok daha aktif bir rol almıştır. Sebilürreşad da yeniden yayına başladığı 1948'den itibaren istikrarlı bir biçimde editöryal ve yazalar düzeyinde bu mücadeleye destek vermiştir. Dergi 1946 seçimlerinden sonra daha dengeli bir dil kullanmış ancak DP'nin iktidara geldiği 1950 sonrasında CHP ve tek parti dönemi uygulamalarını çok sert eleştirmiştir. Laiklik adına yapılanları komünizmi cesaretlendirmek olarak değerlendiren dergi, DP iktidarıyla beraber komünizm tehlikesini daha sık işlemeye başlamıştır. Dergi yayınlarında komünizm tehlikesine karşı dinin daha fazla ön plana çıkarılması gerektiğini söyleyerek, ABD öncülüğünde başlatılan küresel siyasete net bir destek vermeyi ihmal etmemiştir.

Sonuç olarak 1948'de yeniden yayın hayatına başlayan Sebilürreşad, dönemin diğer basın organlarıyla beraber soğuk savaş stratejisine uygun bir tutum almış, ilk andan itibaren ABD liderliğinde Sovyetlere karşı sürdürülen mücadelede önemli bir rol almıştır. Dergi dönemin konjonktürüne uygun bir biçimde dini hassasiyeti diri tutarak, komünizm tehlikesine karşı mücadelede net bir tavır takınmıştır.

KAYNAKÇA

- Arcayürek, C. (1983). *Demokrasinin İlk Yılları (1947-1951)*. Ankara: Bilgi Yayınları.
- Çaylak, A. ve Nişancı Ş. (2018). Türkiye'de Çok Partili Siyasal Sürece Giriş: Demokrasiye Geçiş mi Siyasal Rejimin Restorasyonu mu? *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'nin Siyasal Hayatı*, Ed. Adem Çaylak-Seyit Ali Avcu, Ankara: Savaş Yayınevi.
- Çelik A. (2020). Soğuk Savaş Başlarında Türkiye'de Anti-komünizm Etkisinde Milliyetçilik ce Din". *FÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, (30)1, 399-411.
- Çevik, A. ve Dinçer, F. (2018). Cumhuriyet Halk Partisi'nin Değişen Din Siyaseti: 1947 Kurultayı. *Turkish Studies*, (13) 23, 25-36.
- Edib, E. (1950). Hakka Arka Çevirenlerin Akibeti. *Sebilürreşad*, (4)78, 35-43.
- Edib, E. (1950). Kara İrtica, Sarı İrtica, Kızıl İrtica. *Sebilürreşad*, (4)91, 242-248.
- Ertekin, O. (2003). Cumhuriyet Döneminde Türkçülüğün Çatallanan Yolları. *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce c.4 Milliyetçilik*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Gökmen, F. (1948). Dinsiz Millet Payidar Olamaz. *Sebilürreşad*, (1)24, 379-383.
- Kara, N. (2014). Türkiye'de Çok Partili Sisteme Geçiş ve Demokrasi Sorunları. *Türk Siyasal Hayatı Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme*, ed. Ersin Kalaycıoğlu-Ali Yaşar Sarıbay. Bursa: Sentez Yayınları.

- Karpat, K. (1996). *Türk Demokrasi Tarihi*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Koca, B. (2021). “Kürtler Aslında...” *Uç Sağın Kürtlere Bakışı*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Meşe, E. (2016). *Komünizmle Mücadele Dernekleri*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Örnek, C. (2022). *Türkiye'nin Soğuk Savaş Düşünce Hayatı Antikomünizm ve Amerikan Etkisi*. İstanbul: Yordam Kitap.
- Özakıncı, C. (2002). *İrtica 1945-1999 Türkiye'de İrtica ve Emperyalizm*, İstanbul: Otopsi Yayınları.
- Öztaş, G. G. (2016). *Ezeli Düşman ile Hesaplaşmak: Türk Sağında 'Moskof' İmgesi*, *Türk Sağı Mitler, Fetişler Düşman İmgeleri*, Der: İ. Özkan Kerestecioğlu-G. Gürkan Öztaş, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Öztaş, G. G. ve Öztaş, T. (2012). Militarizm ve anti-komünizmin kesiştiği nokta: Kore Savaşı, *Toplum ve Bilim*, (123), 232-258.
- Saruhan, H. (1948). Komünizme Karşı Duracak Ancak İslâmiyet Kalesidir. *Sebilürreşad*, (1)9, 142-143.
- Sebilürreşad, (1948). Allahın İnayetiyle Sebilürreşad'a Başlıyoruz. *Sebilürreşad*, (1)1, 2-4.
- Sebilürreşad, (1948). Komünizme Karşı Duracak Ancak İslamiyet Kalesidir. *Sebilürreşad*. (1)9, 142-143.
- Sebilürreşad, (1951). Sebilürreşad Becinci Cilde Başlıyor. *Sebilürreşad*, (5)101, 2-4.
- Sebilürreşad, (1953). Müslüman Heyeti İctimaiyesinin Temellerine Taaruz. *Sebilürreşad*, (7)154, 50-59.
- Sebilürreşad, (1953). Müslüman Heyeti İctimaiyesinin Temellerine Taaruz. *Sebilürreşad*, (7)154, 50-59.
- Sencer, M. (1974). *Türkiye'de Siyasal Partilerin Sosyal Temelleri*. İstanbul: May Yayınları.
- Şenkon, H. (1950). Laiklik Maskesi altında Komünistlik. *Sebilürreşad*, (4)90, 235.
- Tanrıöver, H. S. (1948). Amerikada Dinler Arası Konferans. *Sebilürreşad*. (1)9, 144.
- TBMMZC, D:I, C. 6, İ, 115, 1920: 393.
- Teksoy, Rekin. (2005). *Rekin Teksoy'un Sinema Tarihi*. İstanbul: Oğlak Yayınları.
- Temür, H. (2022). *Demokrat Parti'de Parti İçi Muhalefet (1946-1960)*. İstanbul:Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Yıldırım, S. (2016). Nefretin ve Korkunun Rengi: Kızıl. *Türk Sağı Mitler, Fetişler Düşman İmgeleri*, Der: İ. Özkan Kerestecioğlu-G. Gürkan Öztaş, İstanbul: İletişim Yayınları.

A Comparative Examination between the Wandering Minstrels of Medieval Europe; the Troubadours and Traditional Kurdish Wandering Minstrels; Dengbêjs on the Axis of Culture, Art and Language

Ortaçağ Avrupa'sının Gezgin Ozanları Troubadourlar ve Kürt Halk Ozanları Dengbêjlerin Kültür, Sanat ve Dil Ekseninde Karşılaştırmalı İncelenmesi

Assist. Prof. Dr. Serkan DEMİRAL
Batman University,
demiralsirkan@hotmail.com
0000-0001-8343-0636.

Assoc. Prof. Dr. Mehmet Veysi BABAYİĞİT
Batman University,
m.veysi.babayigit@gamil.com
0000-0003-4136-7434.

Zafer KOÇAK,
Batman University
zaferkocak54@outlook.com
0000-0001-7981-3415.

DOI: <http://dx.doi.org/10.29228/cudes.68681>

Article Info

Received: 02.03.2023

Accepted: 10.03.2023

Keywords: Dengbêjs,
Troubadours, Language,
Culture Music

Abstract

Culture is a social memory and accumulation emerging as a result of interaction and communication among people; this accumulation changes and develops over time, and similarly, music becomes one of the most important parts of this social development and formation. Music, which keeps up with the development and change adventure of humanity, has evolved with societies. Thus, music within language and culture being developed through the needs and wishes of the society, have all been the mirror of the society to which they belong in every period of history as it makes it possible for human beings to easily transfer their feelings and thoughts to language with music and reflect them to their culture. Therefore, it has assumed the role of cultural transfer in every period by providing developments with language. The current study aims to comparatively examine the wandering minstrels of medieval Europe, the Troubadours, and the traditional Kurdish wandering minstrels of Anatolia, Dengbêjs. As a result of the study, it has been found that many phenomena in the context of music, language and culture of the regions, where both Dengbêjs and Troubadours are located, hold a significant role in transferring those values and aspects from generation to generation despite various difficulties aroused there.

Makale Bilgisi

Geliş: 02.03.2023

Onay: 10.03.2023

Anahtar sözcükler:
Dengbêjler, Trubadurlar, Dil,
Kültür, Müzik

Öz

Kültür insanlar arasındaki etkileşim ve iletişim sonucu ortaya çıkmış toplumsal bir bellek ve birikimdir. Bu birikim; zamanla değişime uğrar ve gelişir, benzer olarak müzik de bu toplumsal gelişimin ve oluşumun en önemli parçalarından biri haline gelir. İnsanlığın gelişim ve değişim serüvenine ayak uyduran müzik toplumlarla birlikte gelişim göstermiştir. Toplumun ihtiyaçları ve istekleri doğrultusunda gelişen müzik, dil ve kültür tarihin her döneminde ait olduğu toplumun aynası olmuştur. İnsanlar müzik ile duygu ve düşüncelerini rahat bir şekilde dile aktarır, kültürlerine yansıtırmıştır. Dolayısıyla, dil ile birlikte gelişimler sağlayarak, her dönemde kültür aktarımı rolünü üstlenmiştir. Bu çalışmamızda; Ortaçağ Avrupa'sının halk ozanları Trubadurları ve Anadolu'da geleneksel Kürt halk ozanları olan Dengbejleri karşılaştırmalı olarak incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmamızda, hem degbejlerin hem de trabadorsların bulunduğu yöre müzik, dil, ve kültür bağlamında birçok olgunun çeşitli zorluklara rağmen nesilden nesle aktarılmasında önemli roller üstlendiği bulunmuştur.

INTRODUCTION

Music has been the common universal voice of human beings as the way of expressing their feelings from past to present. Even though it is expressed with different tones in different geographies and cultures in all over the world, music has always added colour to people's lives with its presence and has held a crucial place bringing them together. Although language, pronunciation and instrument are different, emotions meet with music at a common point since it has the ability to establish a link between language and culture. Also language; It acts as a bridge between culture and society (Babayiğit, 2020, Balçı, 2019), and in this respect, it reflects the lifestyle, ideas, interests and attitudes of many societies.

One of the examples of music regarded as a universal communication tool is the Troubadour tradition in Europe and “the Troubadours”, the representatives of this tradition, and on the other hand; “the Dengbêjs” in Anatolia. The term “Troubadour” is expressed in two different types in the German language: “Troubadour” and “Trobador”. Troubadour is the French equivalent of the related concept preferred to be used by many researchers, clerks and writers. Besides, “Trobar” is an Occitan word meaning “to find, to discover”, and it is also related to the songs written within this meaning (Balçı, 2019, p. 105). The Troubadour tradition, having taken a place in German literature in the 1100s, grew up in the Provence region of France between the 12th and 13th centuries in the Middle Ages. It is not possible to obtain a great deal of data about the Troubadours from literary sources as most of the related texts were written in the “Occitan” (German: Okzitanisch) language used in the Provence region of France at that time (Balçı, 2019, p. 105). Troubadours managed to maintain their existence in many parts of Europe for more than two hundred years and worked on the themes of love, affection and kindness in their poems and songs based on rhyme (Demiral, 2018, p. 225). Although the Troubadours seem to have emerged from the heart of Medieval Europe, Crusades and Andalusia are possible to be among the sources of inspiration for the Troubadours based on the historical documents, and this aspect emerges as a multicultural and widely spread musical genre of the Troubadour tradition.

Dengbêjs are wandering minstrels who verbally convey the culture, art and experiences of the geography they live in. They are also the performers keeping the cultural heritage of the Kurdish people alive as the most important elements of oral literature. The type of oral cultural transmission is called as “dengbêj” for artists who perform the “dengbêj” tradition. Considering the morphemes of the term “Dengbêj” ; It is the combination of “deng” meaning “sound” and “bêj” meaning “sing / speak / tell”. Dengbêj tradition is an art that depends on the narrator, lives the narrator and adds his own characteristics to the accumulation of this tradition while performing this art. This aspect is the most crucial element of the culture of balance. This feature of Dengbêj, which is related to the human factor, is called as the mastery in the art of rhetoric “Kilam”. “Kilam” is a concept meaning “word / words” (Kardaş, 2003: 56) but it means “song” in Kurmanci dialect of Kurdish language.

The current study, in which the Wandering minstrels; Troubadours and Dengbêjs are examined, aims to reveal the origin of the music performed and what related tradition is, to illustrate which cultures it was influenced by, to define which civilizations were the starting points and sources of inspiration. This study is also expected to contribute to the literature in this field since it may be asserted that the number of conducted studies about the subject of the current one is limited. In addition, Qualitative Research Method was used in our study including document and archive analysis. Similarly, there are qualitative analyses in which the historical development adventure of Troubadours and Dengbêjs is examined in terms of origin, culture, language, the music of which cultures their inspiration sources are, and which civilizations they started this musical tradition by being influenced by.

1. THE ORIGIN AND DEFINITION OF “MUSIC”

The origin of the word music; It appears to come from the "Museums", the nine daughters of Jupiter, who are seen as the hymns of science and fine arts in Greek Mythology. On the other hand, music was transferred to Western languages from the Greek language and expressed with similar words. Music means “musiki” and “music” in Turkish, “musika” in Arabic, “musique” in French, “musica” in Italian, “music” in English, “musik” in German, and in Greek It is generally used with the words “musikhe” (Çakır, 2009, p. 7). It is possible to encounter different terms in many sources in other languages.

Mankind has been in the sound system since the beginning of the earth story. Sound has been a means of communication between people and the universe, and has also recognized and imitated the

beings around them. It is thought that all these sound exchanges create the birth of music, rhythm, timbre, harmony, and the formation of arts over time. The basic materials of handicrafts are based on a tangible existence. Music is the means of expressing emotion. Therefore, the reflection of sound in all beings can be a source for human beings. This narrative style, which consists of sounds, includes the geography, lifestyle and all historical experiences of the society in which it exists. In this context, sound and the meaning of sound by human beings are the two most important elements of music. This unity of sounds is called "music" (Say, 1997:18).

While defining music, Ali Uçan states that "*Music is an aesthetic whole consisting of sounds combined with a certain purpose and method, processed according to a certain understanding of beauty*". In addition, the branch of science that studies music with its scientific and academic aspects is called "musicology" (Çakır, 2009, p. 9). Music is also the common language of humanity and the type of art that human beings utilize at a great rate from birth to death. They can express their feelings and ideas through music; therefore, music has the title of "Common Language". People from different continents of the world and various societies have had the opportunity to get along with music. Human and music are intertwined as music exists at every stage of human life; however, there is no clear data about the origin of music, when, where and how it emerged or evolved. On the other hand, it is stated that the church had an effect on the development of music in the early ages and its place in social life (Çalgan, 2019, pp.11-12). According to some historians, music is as old as human history, nevertheless, clear information on this issue is not available.

An art movement without historical roots is unthinkable. Every event occurring in society becomes the subject of art in its historical consciousness and flow. The memory of civilization formed by the society over the centuries is reflected first on the space, on the stone, on the canvas, and then on the sound, that is, finally on the music. In this context, R. Garaudy; considering the example of Islamic civilization, he asserted that the unique teachings of the Islamic religion spread to all elements of civilization on poetry, music, calligraphy, carpets, architecture, copper and tile work of Islamic civilization. He claims that the entire creed of Islam dominates Islamic art (Garaudy, 2017, pp. 14-15). Changes and developments in society in the historical process affect art. Music, which is a language of art, is affected by all social changes. This effect is reflected from the melody of the music to the musical instrument being played. It is also observed that the musical instruments having taken their final form today, are the last developed state of the first state in the past. To exemplify, the single-hole flute turned into a block flute in the 14th century, an instrument used in daily life turned into a musical instrument (perhaps percussion instruments, etc.) in time, and the arrow used in wars turned into a viola in the 15th century. In this context, place, in other words "geography" is also effective on music.

The tones used outdoors are different from the tones used indoors. African music or the voice used in the local songs sung by the Tyroleans (Tyrolean) in mountainous open areas, the head voice of the Tibetan monks in the indoor temples and the voice intonations in the rituals performed with instruments show the spatial-sound relationship (İzmirli, 2010 p.4). Therefore, the narrowness of the spaces, whether they are closed or open, are also factors affecting the music. Other factors that affect the goal of music production and the process of its emergence are; globalizing world, changing value judgments, traditions and customs, consumption types of communities and cultural elements (Doğuduyal, 2016, p. 21). In other words, it is possible to think of music as a real reflection of cultural values in human life.

1.1. Definition of Troubadour Music

The term "Troubadour" is written in two different types in the German language: "Troubadour" and "Trobador". Researchers and writers prefer the term "Troubadour" more because it is in French and is the most up-to-date form of writing (Felbeck, 2008). However, considering that the texts written in this genre are written in Occitan language and the Occitan language paved the way for the emergence of Troubadour, it should not be surprising that the word Trobador, which is a concept from Occitan, is used by many researchers and writers (Mölk, 1982, p. 6). This term has conceptually been included in many studies in a similar way.

Trobar meaning "to find, to discover" is a word of Occitan origin. This meaning is related to the songs produced, and the text and melody for the song are used in the sense of "finding, discovering" (Mölk, 1982, p. 43). It is clear that the Troubadour poetry genre emerged around the 1100s in the south

of today's France (Herchert, 2010, p. 119). Troubadour, a word of French origin, has been used in world literature with various names. For instance, it is possible to observe that both the terms Troubadour and Minnesang are used for this genre in German literature. Regarding from this aspect, another name of Minnesang, which is the most basic type of poetry in Medieval German Literature, is Trubadur. It is clear that this genre entered German Literature with the influence of Troubadour in Southern France and Touvere in Northern France (Balci, 2019, p. 112).

In addition, Troubadour, which means "inventor, innovator, poet" in the old Provence language, is the name of the wandering minstrels / poets' tradition having emerged from the Provence region of France between the 12th and 13th centuries in the Middle Ages. Troubadour generations represent the first wandering minstrels' tradition in Europe to compose poems and sing songs via using instruments. The Trouveres tradition in Northern France followed them, and in Germany, about 200 years later, the poet-singer and master poet-singer traditions defined as Minnesinger and Meistersenger emerged. The concept corresponds with the words "Travatore" in Italian and "Trovador" in Spanish, in the languages of the two countries most affected by the Troubadours.

Besides, the Troubadour tradition came about in the 12th century with the leadership of the nobility. It is believed that there were knights among those who wrote and composed the poems. But at this point, it should be noted that those wandering from village to village, town to town and performing music were not nobles. The knights employed wandering minstrels to obtain much wider audiences outside their circles. Among the wandering minstrels having written poems via the gentle style of the nobles and composing songs related to those poems, there were also some other ones from the poor (Say, 2005, p. 503). Therefore, it is not possible to present clear views on the dependence of this tradition on certain classes in society.

1.2 Definition of Dengbêj

Dengbêj is considered as a literature holding the characteristics of oral culture literature and, generally based on sound and pattern word indexes. Dengbêj is an art in which the performers are trained in the geography where the Kurdish people live, and they contribute to this oral literature with their own talents by benefiting from the experience of that geography. The most important actor of oral culture transfer is Dengbêj; the performer. This art continues to exist depending on the living Dengbêj. Idioms, melodies, syntaxes being transferred from generation to generation through oral culture, are updated with Dengbêj and transferred to new generations again through Dengbêj (Uzun, 2006: 11-12). As in all pre-industrial societies, in the Dengbêj tradition, the protector and continuation of it and its minstrels have generally been conducted via the support of the governors and pashas. However, Dengbêjism was also performed without this support due to Dengbêj's unique talent and sensitivity. In addition, Dengbêj has been available in every place and region where this art is performed and developed into the art of speech with the experiences gained from there, and there has also been the transmitters forming the preposition cultural ambassador and unity by carrying his art to the places he travels (Kaya, 2007: 260).

Dengbêj meetings indicate distinctive features which may vary based on the season and the place. While the meetings in the winter are done indoors, the ones in the summer are held in the common areas of the community at outdoors. Mansions are preferred as indoor places; and tents depending on their location; either village or city as common areas are preferred for outdoor areas. Dengbêjs name these gatherings places as Divan (Diwanxane). In the divans, Dengbêj often tells his / her stories by enriching them with an instrument s/he plays. Dengbêj's preference for a melodious utterance catches the attention of the audience s/he addresses, and Dengbêj conveys his / her message and stories with cheerful, sad and satirical utterances. While Dengbêjs, as "Çîrokbêjs" (fairytale tellers) are communicating with each other, they act as a memory collector in the society as a culture collector and witness the places and events they visit or experience (Öztürk, 2012:8). Dengbêjs performed their arts by using different dialects of Kurdish, the language of the Kurdish geography they live in. Dengbêjs in Diyarbakir utilize the Kurmanci dialect. According to the area, they also sing in Sorani and Gorani dialects, which are among the other known dialects of Kurdish (Oz, 2003: 17).

1.3 Street Music in History

Although it is not possible to know when, how and where this tradition took place, from Troubadour, the first street performance, to 'Busker', the data on the starting point of street art can be found in most sources, it is associated with knight-travelling minsters, named as "Troubadours", found

in central France in the 19th century. In the first period, most of the “Troubadours” were men including poets, composers, and nobles. It is also known that the majority of these artists are not performers. Besides, the 'Troubadours' performed together with the musicians called as “Minstrels”. It is also stated that from that period to this day, nearly 4000 poems and around 1600 compositions, most of which are about noble women and love, have reached (Hoffer, 2012, p. 64). The Troubadours, who managed to make a name for themselves with their vocal and musical performances, are the owners of compositions and poems, and their art is based on words and music. With these features, it can be stated that the Troubadours are similar to each other with the minstrels and poets who take on the duty of oral culture carriers.

Troubadours having played music in the castles and chateaus of European lords between the 11th and 13th centuries, gradually got rid of the strict rules and oppressive regime of the church. Then, they created earthly themes and lively melodies, and set a new example for the people whose communication opportunities were limited and who could not even find the opportunity to travel by wandering around the city centres and rural areas, singing songs and poems. Also, these wandering minstrels spreading all over Europe in a short time, were called by different names.

**Trouveres - Northern France - Language :
French**

**Troubadour-Southern France-Language:
Occitan**

**Minnesang - Germany - Language :
German**

This term is called as 'Troubadour' and 'Trouvère' in France, 'Minnesinger' in Germany, 'Travatore' in Italy, 'Harper' in England, 'Trovador' in Spain, 'Skomorokhi' and 'Barot' in the east, and they were also referred to as 'ozan' or 'aşık' in our culture (Thessaloniki, 1996, pp. 46-47).

Figure 1. The description of the Troubadours that emerged in France in the Middle Ages (as cited by İlyasoğlu, 2008, p. 26).

2. DENG BÊJ

2.1 Who is Dengbêj?

Dengbêjs are performers who grow up with their own talents in the society and make new additions to that culture by feeding on the cultural memory of the society. Dengbêjs train themselves by memorizing the knowledge produced by previous artists. Dengbêjs tell their stories by adding and dramatizing all the elements of oral cultural accumulation (chansonette, rhyme, etc.) to their own abilities. While telling the story, they perform it by adding silence, lament and melody varying based on the parts of the story. Dengbêjs are generally illiterate; however, thanks to their strong memorization skills, they tell stories that are not dependent on the text for days (Akcan, 2014). Before vocalization, Dengbêjs have a preparation stage and puts one of their hands to his / her ear to use the voice well and to attract the attention of the audience with the purpose of highlighting the talent of his / her voice. Dengbêjs' memorization ability, memory and voices are their assistants in expression. (Keskin, 2006: 38). Dengbêjs perform their narratives that last for days, with a style and melody that s/he determines. They also update the stories that exist in the memory of the society by adding their unique style and knowledge (Mutlu, 1996: 57). Dengbêjs hold the responsibility of being a carrier of cultural transmission and memory as they come up with new elements to oral culture transfer with its own knowledge and ability (Akcan, 2014). Dengbêjs are performers who put the event concerning the society into words, and these features of Dengbêjs have enabled them to be accepted by the society as prestigious and consultant people. Natural events, disasters, migrations, wars, etc. social events taking place in the words and memory of dengbêjs aim to ensure their transfer to the next generations (Benjamin, 2012: 88). The oral elements of society become the source of written texts over time, and the epics of societies are a product of oral transmissions; thus, it may be asserted that these all have been the source of the epics of Kurdish oral literature, the narratives and stories of the dengbêjs. (Benjamin, 2012: 81).

The geography where the Dengbêjs grew up host the areas as the heritage of humanity, and the cultural, social and geographical accumulation of geography has influenced the growth of Dengbêjs and the continuation of this tradition. With the changes in the historical process, the tradition of Dengbêj has reached its original patterns, and they have become as the most important carriers of the folkloric elements and oral culture of the Kurdish people. This cultural role has also prepared the ground for its

transformation into written texts over time since the cultural transfer of the Dengbêjs shows an ongoing process that contributes to today's Kurdish culture. In addition, it is one of the most important sources of Kurdish oral literature and music, and today's theatre, cinema, visual and literary arts. In today's industry, communication and urbanized life, Kurdish culture and traditions have also been affected; therefore, the tradition of Denbêj has been negatively affected like other Kurdish folkloric elements. In sum, new generations of Dengbêjs cannot grow, and new products of them cannot be formed easily (Benjamin, 2012: 83).

Dengbêj tradition will continue to exist by overcoming these negativities as a cultural element that carries the codes of all previous experiences of the society in which it originated. Dengbêjism adapts itself to today's perceptions and acts as a cultural carrier, and thus, the works and sound recordings of Denjbêjs trained by using technological means can be accessed, and their oral narratives are written down (Benjamin, 2012: 83).

2.2 The Tradition of Dengbêj

The two-volume resource conducted by Lescot describing Kurdish Oral culture and Dengbêj tradition pinpoints data about the characteristics of Dengbêjs and the Kurds. Also, Lescot (1940) compiled the sources by the Hesanan tribe from Dengbêj Sebrî based on Kurdish culture, epics and Dengbêjs, and these were all considered to be the features of Dengbêjs within cultural and verbal memory of Kurdish culture. The first volume is Kurdish tales, and the second volume is about Kurdish epics including information about the characteristic features, customs and traditions of the Kurds in the study (Uzun, 2012: 44).

It is accepted that epics and folk poets include extraordinary features and exaggerations, as well as carrying cultural characteristics, as in all epics. In this context, these elements can be found in the stories told by Dengbêjs (Lorenz, 2013). The tradition of Dengbêj, together with all these elements, has become the inner voice of the geography and culture (Akcan, 2014).

3. TROUBADOURS

With the importance and influence of the wandering minstrels, music in the Gothic Age had the opportunity to spread to very large masses. These wandering minstrels or poets, called the Troubadour and Trouveres, are considered as wandering French poets or poets having between the 12th and 13th centuries. They sang poems, usually in French and sometimes in the local vernacular, which everyone could understand and adopt. They usually performed their poems with musical instruments.

The Troubadours were known as wandering minstrels of southern France, and the Trouveres of northern France (Say, 1997, p. 87), and they were regarded as one of the important elements attracting attention in the Renaissance period for the progress in music writing. This progress in music writing is called Tabulatur. "Contrary to letter and musical notation writings, Tabulatur have adopted the principle of highlighting instrument sounds (Say, 1997, p. 111). The definition used for the profession of Troubadour in France is "Menestradié". Menestrels generally used the instrument called "Gigua", which is known as the ancestor of the violin, in their musical performances (Selanik, 2010, p. 65).

Figure 2: Five-string oval seedling (Cited by İlyasoğlu, 2008, p. 25)

In the Gothic era, Troubadour and Trouvères brought a new spirit, kindness and simplicity to Medieval Europe in thought and in art, and thus in music. The understanding of knighthood has also changed with this new understanding.

Knighthood in general means engaging in vulgar arts such as fighting, hunting, and drinking, and with this period, the love for the Immortal Virgin Mary and the mortal woman influenced the understanding of chivalry and promoted the importance given to fine manners, art music and poetry. Besides, the tunes that enriched it with a poem worthy of the nobility's glory were the works of the Troubadours as these were either courtiers, princes, or artists who wandered from castle to castle and sometimes participated in competitions. It was not always the knights themselves who wrote these poems. The poets of the poems bringing the atmosphere suitable for those who had read and wrote could also have come from the lower classes (Say, 1997, pp. 87-88). Knights were also previously nobles known only for their warrior qualities; however, thanks to the Crusades, they had the opportunity to get to know distant lands and new lifestyles. The destructive effect and power of wars, new friendships gained in wars, the value of life, and love-respect have had an effect that weakened the effectiveness of the clergy. The development of ideas outside of religious thought created a new genre of music holding no resemblance to church music, which had been the dominant genre up to that time. These songs, sung in the camps established during the wars, succeeded to take their place in the daily lives of the nobles first and then ordinary citizens.

In addition, these knights- poets or wandering minstrels, who started to spread from the 11th century against the church music written with very strict rules, were called "Troubadour", meaning inventor (Selanik, 2010, p. 64). This term is still widely used today.

3.1 The Tradition of Minnesinger and Minnesänger

German-speaking European countries also had wandering minstrels; "Minne" means "love for women" in Old German, and "Sänger" (singer) is still used today in German. German bard-musicians emerged nearly a century after the French Troubadours; therefore, it would not be wrong to say that the Troubadour movement is an example for German wandering poets / minstrels. Also, the Minnesänger poems were more emotional and sincere than the French ones (Wagner's opera Tannhäuser is about the contest between two wandering minstrels, Wolfram and Tannhäuser). In the second half of the 14th century, the number of Minnesängers decreased, and the cultural heritage of the knights passed into the hands of the instrument poets named Meistersinger (Master Singer) who grew up among the popular strata (Say, 1997, p. 88). Alongside the noble or popular poets / minstrels, street singers also emerged in almost all of Europe, and they also had special abilities such as acrobats and magicians in order to survive and earn money. They were regarded as true instrument masters and could wield several instruments with great dexterity; one of the most important reasons for the increase in the number of instruments was their talent, and the development of instrumental music has thus become even more

advanced. Instrument music was an independent art form and an innovation invented by buskers. The first examples we know about this subject go back to the 13th century. During this period, the type of instruments increased considerably.

3.2 Factors Influencing Troubadour Music

- Church Music (Carol)
- Crusades
- Andalusia Music

Historical events, wars, conquests, occupations, migrations have affected the development of music from its historical development to the present. It is necessary to deal with the Troubadours in a wide area of influence, from ancient Greece, church music, the crusades, the Muslims of Spain to Andalusia. All these factors have experienced processes that affect each other, from the creation of the music of the Troubadours in Medieval Europe to today's street performances.

3.2.1 Church Music (Carol)

The historical period defined as the Middle Ages is the period from the collapse of the Western Roman Empire in 476 until the conquest of Istanbul by the Muslim Turks in 1453. The middle Ages is a period in which different processes were experienced in eastern and western societies. It is centuries of conquests, prosperity and cultural and scientific developments for the East. However, for Medieval Western Europe, it is a process of epidemics, wars and poverty (Cahen, 2016, pp. 13, 19). The Church is the representative of feudalism in Medieval Europe. In the context of the subject of our article, it is not possible to talk about a unity and a strong bond between the Christian communities and churches in the east and the Christian churches in the west. The emotional religious contexts of eastern communities differ from those in the west. Eastern churches have been influenced by the geography they live in and the communities they are in contact with. Even the churches in the east cannot speak of a complete unity.

There was no ceremonial language unity in the Greek and Russian churches before because Byzantine influence was dominant. A union was only compiled with the reshaping of the Saint Gregorius ceremonial music, and later it was used for a long time in ceremonies in western churches (İzmirli, 2010, p. 8). Ancient Greek influences and the melodies of hymns transferred from Judaism have an impact on the formation of church music. Newly Christianized societies in the Mesopotamian area (Palestine, Egypt, Anatolia, Syria) and the Mediterranean basin (Greek, Italy) combined their melodies with the melodies of the church (Say, 1997, p. 71). In the first emergence of Christianity, the main stringed and wind instruments of the Antiquity were abandoned, and these instruments were banned on the grounds that they were "pagan instruments". The church banned the musical tradition and instruments before its existence, and even destroyed written documents like musical notes. However, church choirs and monophonic hymns were allowed (İlyasoğlu, 2008, p.21). After the 8th century, there was a change in the attitude of the church towards instruments, and the number of instruments in church music increased (Say, 1997, p. 103). In the early middle Ages, religious teachings or education dominated church music; hence, non-religious music and folk music cannot be mentioned in this period (Say, 1997, p. 77). Yet, non-religious songs began to be encountered among the people between 10th and 12th centuries, and these folk poets used both a language close to the people and the language of the educated people as there are traces of life outside the church in his songs such as joy of life, woman, wine are the motifs. These minstrels or singers are sometimes students, sometimes members of the public and sometimes priests, who perform their songs on tours. Written examples from this period are either illegible or mostly of extinct numas.

One of the factors affecting church music is that the Islamic state of Andalusia ruled over European lands for more than 700 years. The accumulation of Eastern music was carried to Europe with the Andalusians, interacting with the musical heritage here and creating common rhythms, laments, hymns and instruments. In the states of Andalusia, Mozarabs are known among the Christian community, they are also known to ring church bells, rites, Christian rituals and worship. Besides, in the 13th century, King Alfonso of Castila and Leon prepared the music book ("Cantigas de Santa Maria",

a notebook composed of melodies, poems and miniatures for the “Virgin Mary”), and its 400 hymns, which are influenced by Arabic melody and rhythm, have an Andalusian influence (Karaelma, 2010, p. 15). In the miniatures in the notebook; Instruments in the field of Islamic civilization are depicted. It is understood that these instruments are used in religious and non-religious music, and it is also mentioned in some sources that Muslim lute players were given duties in church rites and dressed in different Christian costumes and included in the church choir. In the centuries when Andalusia was dominant, the field where tolerance was most observed was music. In Andalusia, where Jewish, Christian and Muslim communities are located, religious and non-religious music have formed a common source and fed from each other (Özdemir, 2020, p. 299).

In the miniature below, the interaction of musical instruments in Andalusia can be felt.

Figure 3. A miniature found in the work called Cantigas de Santa Maria (Cited by Karaelma, 2010, p.34)

Figure 4. An oud and kemençe player playing a church hymn (Act. Karaelma, 2010, p.40)

3.2.2 The Crusades

Apart from the destructions, pauses and deaths caused by wars, especially when communication is limited, there were times when societies knew each other and took examples from their developments.

The Crusades, which lasted 200 years, as well as the material wealth of the east were periods when cultural, artistic and scientific influences were also transferred to the West (Şankiti, 2016, pp. 9, 32). The reasons for the spread of the Crusades over a long period of time such as social and economic negativities in the west in the Middle Ages, requests for help to protect against the warrior and dynamic Muslim Turkish raids that came to the remaining lands of Byzantium, and mercenary military service

made these wars attractive for western Europeans and made them last for many years (Cahen, 2016, pp. 315,334). The influence of the Crusade thought on the church cannot be underestimated. The Crusades, which the Church thought as a remedy for all the negativities experienced in Western Europe at that time; In addition to the riches of the east, there were wars in which they wanted to add a holy spirit with the thought of reclaiming the holy lands. Within the church authority, there was the idea of dominating the eastern churches. The church was also cultivated on the poor, non-military masses with intense promises for both worlds, and included them in this expedition by making them dream (TDV Encyclopaedia of Islam, 1996, p. 525). Besides, there were those who did not return as well as those who participated in the Crusades and returned. The remaining crusaders adapted to the society, dressed like them, ate like them, and even married local Christian women, and they also learned local languages and ensured that the original words in these languages were transferred to Europe. There had always been trade relations between Europe and the East. However, the crusades increased these relations, causing destruction from time to time, influences in many ways over time, and an increase in the population in the east (Agulilers, 2019, pp.11, 29). Thus, all these positive and negative developments (in terms of both societies) enabled the cultural accumulation of the eastern culture to be transferred to the west in Europe (TDV Encyclopaedia of Islam, 1996, p. 526).

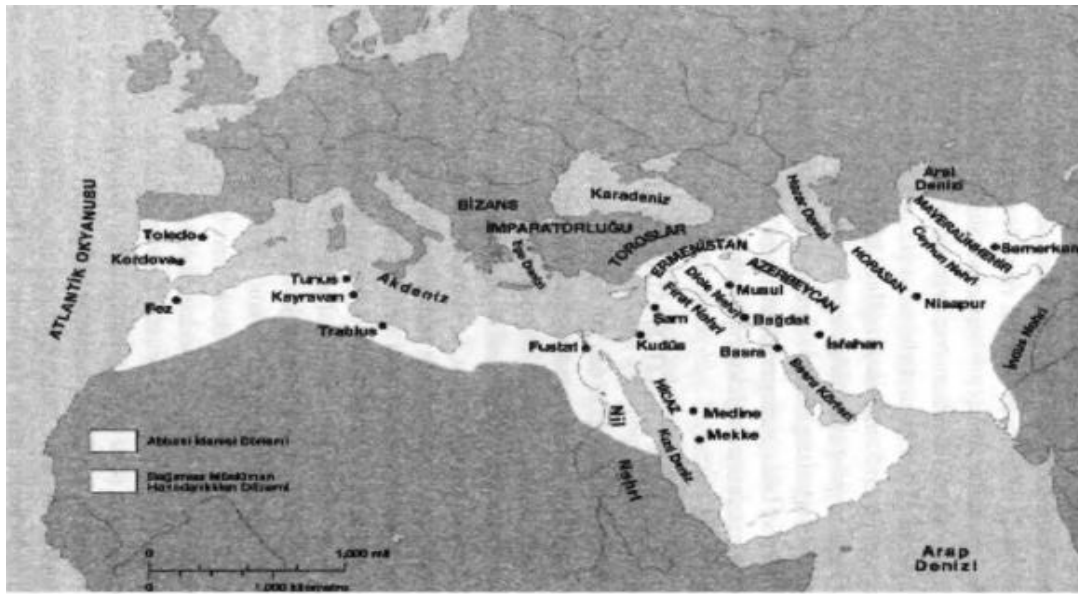

Figure 5. The lands where Islam spread at the beginning of the 9th century. (Cited by Cleveland, 2008, p. 26)

The commercial relations between the East and the West have existed at all times, and Mediterranean ports have always been the first centres of communication between societies and known to traders. Besides, the goods carried by the historical Silk Road were often taken from these ports to the western ports. Thus, starting from China and extending to the Mediterranean, the Silk Road, with the influence of the Islamic conquests since the 8th century, increased its commercial role and contributed to the development of the cities located on the Silk Road. Merv, Samarkand and Bukhara were among the cities that have a share of this wealth, and the merchants, who became rich with the cities, were effective in the formation of these cities. There was also a prosperity of the Islamic civilization, which reigned between the 8th and 12th centuries, and rumours of this development of the East and living standards often reached the West by trade. As stated earlier, the problems of Western Europe in the middle Ages were a process in which the Crusades realized their desire to reach all these opportunities in the east. In this context, again in the 8th century, with the Arabs' conquest of Sind (Pakistan), it enabled all of India's commercial products to be transported to Egypt, Africa and Islamic Spain (Cleveland, 2008, p. 27). Another important item carried in this whole process was paper. The move of paper to the west will have an impact on Europe both at the point of development of currents of thought and later on, with the introduction of paper money into commercial life, which will change the world economic system. Paper in the historical process; B.C. is considered to have been invented in China in the 1st century. In 751, after the Arabs defeated the Chinese in a war, the captured Chinese paper masters taught the Muslims how to make paper. Paper reached Baghdad in the 8th century and

later passed to Islamic Spain. In the 19th century, paper was spread all over the Islamic geography. While the paper has a positive effect on the spread of religious doctrine in the Islamic geography; it was one of the effects that shook the authority of the church, which caused the formation of secular currents in the west. The geography where Islam spread after the 8th century, when it emerged from the Hedjaz region; He created a civilization in which he had a taste for science, technology and art (Cleveland, 2008, p. 28). The effects of this civilization affected Europe through the crusades.

The Crusaders were instrumental in bringing the culture of the East to Medieval Europe. Crusaders experienced all the accumulation in the East, and when they returned to their countries from the East, they began to use all these gains in every field (Watt, 2013, pp.89-90). With the development of commercial roads, travellers who saw all parts of the East also carried this culture. The Crusades had an impact on the musical world of the traveling bards, the Troubadours. Troubadour music; Arab music and instruments, which were brought to Europe with the Crusades, enriched the melodies with Spanish and Persian music (İlyasoğlu, 2008, p. 24, 25). The cultural accumulation brought by the Crusades has also contributed to the centuries when the Islamic state of Andalusia ruled. For example; some musical instruments used to prepare armies for war, both during the Crusades; Percussion instruments (oboes, trumpets, drums) have been included in the European music world in the field that includes both Spain Andalusia and Sicily.

Examples of musical instruments transported to the west through the crusades are shown below:

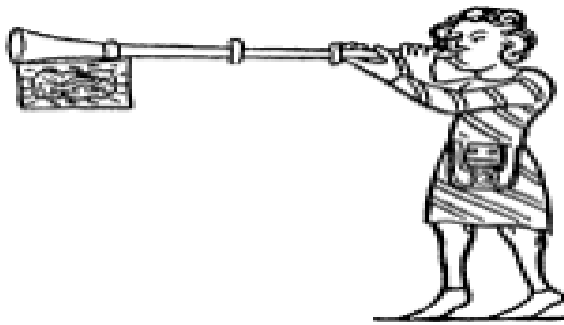

Figure 6. Trumpet in the Middle Ages (Cited by İzmirli, 2010, p.16)

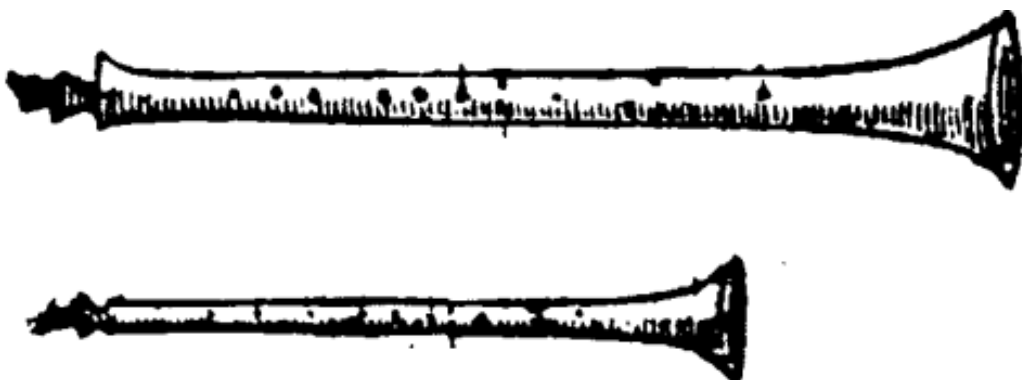

Figure 7. Shawm in the Middle Ages (Cited by İzmirli, 2010, p.16)

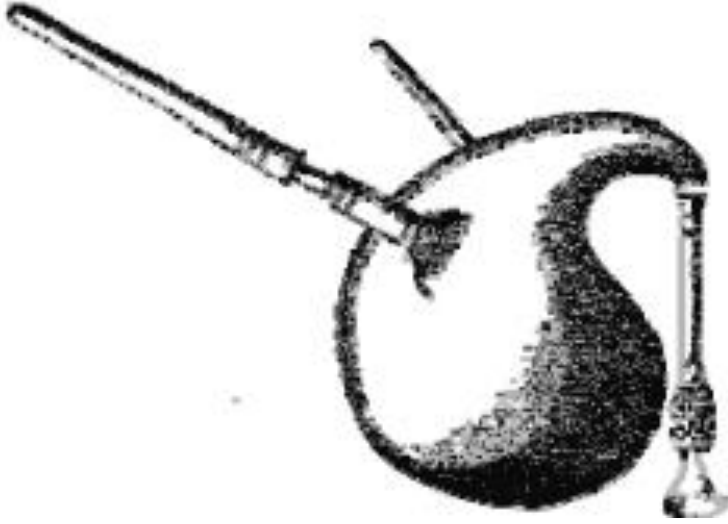

Figure 8. Tulum, Bagpipe in the Middle Ages (Cited by İzmirli, 2010, p.16)

Figure 9. Drums in the Middle Ages (Cited by İzmirli, 2010, p.18)

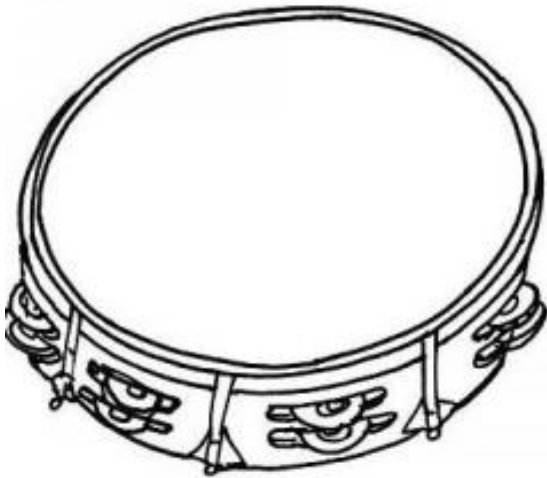

Figure 10. Tamburin in the Middle Ages (Cited by İzmirli, 2010, p.19)

3.2.3 Andalusian Influence

There has always been an ancient trade between East and West, which has always been the way of cultural transfer between them, and The Crusades and the Spanish Andalusia State created effects that intensified this interaction.

While materials such as steel mines and alum were purchased from Europe, in addition to items such as spices and silk from the east; rice, sugarcane, lemons, bananas, dates, spinach, eggplant and cotton would reach first from India to Iraq, from there via North Africa to Spain and then to other parts of Europe (Cleveland, 2008, p. 28). Thus, the intercontinental circulation of goods could affect cultural influences, even religious rituals, as well as financial returns (Özdemir, 2020, p. 287). Also, the interaction starting with the Crusades and the tasteful lifestyles of the East, the daily life teachings making life elegant, and the cultural and scientific accumulation of Andalusia left deep traces in European culture with its existence in Western Europe for more than 700 centuries (Watt, 2013, pp. 50.-51). In terms of music history, within this influence, the qanun (salterio) taken from Egypt and the santur (dulcimer) taken from Iran would turn into cembalo and piano in Western European music. Considering the following periods, the impact of Andalusia on the European cultural world has affected the fields of cultural, artistic and religious tolerance as well as the field of science (Garaudy, 2017, pp. 100-101). For example, the oud, known as the instrument of the Arabs, became the guitar as an instrument that spread to Europe with Andalusia, changed its evolution and survived until today. With the Crusades and the presence of Andalusia, percussion instruments entered European music (Say, 1997, p. 89). Besides, The Islamic State of Andalusia, which has existed for 700 years, brought the rhythm and instruments of the east to the west and took part in the string and percussion instruments of Europe. Especially the influence of Andalusia on Spanish music; has been on folk music that has survived to the present day (Say, 1997, p. 444). These types of music are still widely seen today.

Andalusia Arab culture is a branch of the Islamic faith world, and although Andalusia is fed from the geography it was founded, it has brought all the elements of the culture it came from to Europe. As it is known, in geographies where the religion of Islam is dominant, poetry and music are two elements that complement each other (Garaudy, 2019, p. 197). Therefore, poetry in the Arabs has a tradition that has existed for a long time and that poetry is accepted as a social dignity and pride. After the acceptance of the religion of Islam, Arabic poetry was strengthened by the influence of religious motifs and belief structure (Yalar, 2009, p.2), and it has always preserved its ties with Andalusia Arab Islamic Geography. Students were sent, scholars and scholars made scientific journeys to the Islamic geography. It is possible that especially visiting the Kaaba, pilgrimage times were also times when scientific meetings in the Islamic geography took place. These round trips did not break the ties of Andalusia and the Islamic geography, and had an effect that enabled the blending of knowledge (Özdemir, 2020, p. 237). In this context, the contribution of the translations made since the 12th century is important. A great translation movement for the works created by the Islamic civilization in the East began by Western Europeans, and with the contribution of this, it became an area where all the cultural, scientific and technical accumulation of the East was carried (Watt, 2013, pp.94-98). This situation was crucial for an interaction between east and west.

Saracus, the state of Andalusia, is the centre of Andalusia cultural influences, and considered as an environment affecting and nurturing the Christian community as well as the Muslims. Also, it had the identity of a state where people of all races and creeds travelled in the past; hence, the wandering minstrels, poets or singers having visited Saracus spread the influence they received from there to regions such as Catalonia, Aragon and Navar, and carried the literary and musical elements of Andalusia to the entire European geography (Kahyaoğlu, Egypt, 2019, pp.71, 72), and this cultural accumulation is considered as Andalusian music as poetry and music are two fields that have a strong connection and are influenced by each other (Garaudy, 2019, p. 215,216). In addition to Arabic poetry, Andalusians created two great original poetry types in the style of Muvaşşaha and Zecel with the influence of al-Acemiyye. Besides, Muvaşşaha is a type of poetry in which subjects such as praise, lament and love are included and composed. On the other hand, the type of poetry called Zecel; they are mostly folk poems sung in the local dialect (Kahyaoğlu, Mısır, 2019, p. 84). Zecel poems consisted of poems about the life and traditions of Arabized Müsta'ribs and mostly describing the daily lives of Andalusian Muslims. These poems reflecting the daily social life of Andalusia, have the effects of palace poetry and non-religious music (Kahyaoğlu, Mısır, 2019, p. 78). Zecel poems were also performed by a soloist and a

choir accompanied by various musical instruments; therefore, the performance of zecels with choir was formed for the first time in the Islamic geography in Andalusia (Aydın, 1992, p. 16). It has been stated before that church music also has choral chanting forms over time. Thus, it should be considered natural that such blending and influences can occur in the geography of Andalusia, which has a multicultural and multi-faith structure.

Andalusian music was efficient in strengthening its development and influence with the music schools which it established; thus, the existence of Andalusia holding the effect on western European music has been especially on the music of Spain. In addition, Andalusian music influenced the Troubadours, Catalan and Provence minstrels, which are among the folk music in Spain, and this effect that has survived to the present day via being a source of inspiration for Flamenco music and singers. It is also known that there were 13 Muslim wandering minstrels in the palace of the King of Castile (1252-1284), and the Andalusian oud was accepted as the main instrument and played. In the following periods, the oud continued to exist in European instruments with different versions. That is why it is possible to find traces of Andalusia's musical influence in European languages. For instance; the word "Luthier" was used in Europe in the middle Ages to mean the master who plays the lute. Today, the masters who make the instruments are called "Lutiye" in Europe and in our country (URL 1).

Andalusian historian al-Makkarî (1578-1632) gives detailed information about the Music Schools in Andalusia and writes that the music artist Ziryap brought to Andalusia had a great influence. The arrival of Ziryap in Andalusia has been an element that carries the innovative and tasteful life of the East to Western Europe, not only in the field of music, but also in many areas such as clothing fashion, elegance for daily life, dining-table manners. Moorish Spain's wealthy upper classes attracted attention and these innovations were imitated (Watt, 2013, p.43.44). Ziryap has made a great contribution to music schools in terms of method and method, and has created the first example of conservatory education. Music schools, especially in Cordoba; It was also created in the cities of Toledo, Malaga, Seville and Granada. These music schools have been centres where students from various parts of Europe come and receive education (Can, 1995, p. 10). The remains of these centres can still be seen today.

Figure 11. Andalusia Cities (Cited by Balcioğulları, 2017, p. 113)

Ziryap, the head of music schools, brought these music to Andalusia as an artist mastering all the elements of eastern music (Arab, Kurdish, Persian and Indian) (Özdemir, 1993, p.182). Ziryap also attracted attention from European musicians over time, and there were musicians from many parts of Europe having classes from Ziryap because he taught the oud instrument which he had developed himself to his European musician students; as a result, this oud spread to Europe by taking the name Lute (al-ud). As mentioned above, the oud is the first form of today's guitar instrument, and it may be asserted that Microtonal transitions of flamenco music originate from eastern music. Besides, Ziryap brought a systematic form to Andalusian music, and this form was the source of the European note form. A notation system based on Arabic letters was conducted and placed the method and sound education method in music schools originating the European notation index (URL 3).

Arabic Letters	Dal	Re	Mim	Fe	Sad	Lam	Sin
Musical Notes	Do	Re	Mi	Fa	Sol	La	Si

Table 1. Arabic Letters and today's musical notes (Cited by Karaelma, 2010, p.41)

Among the musicians trained in music schools in Andalusia, there is also the wandering minstrel Trabodur who is a Provençal (Northern France) folk poet and musician as the subject of this article. The Trubadors, who came to Andalusia during the 12th and 13th centuries and were fed by music schools, were itinerant musicians and used an instrument similar to the oud, and these traveling musicians ensured that the influence of Andalusian music spread to Europe. Trabodurs have made an important contribution to the interaction that combines eastern and western music (Karaelma, 2010, p.34). These contributions are clearly seen today in the triangle of art, culture and language.

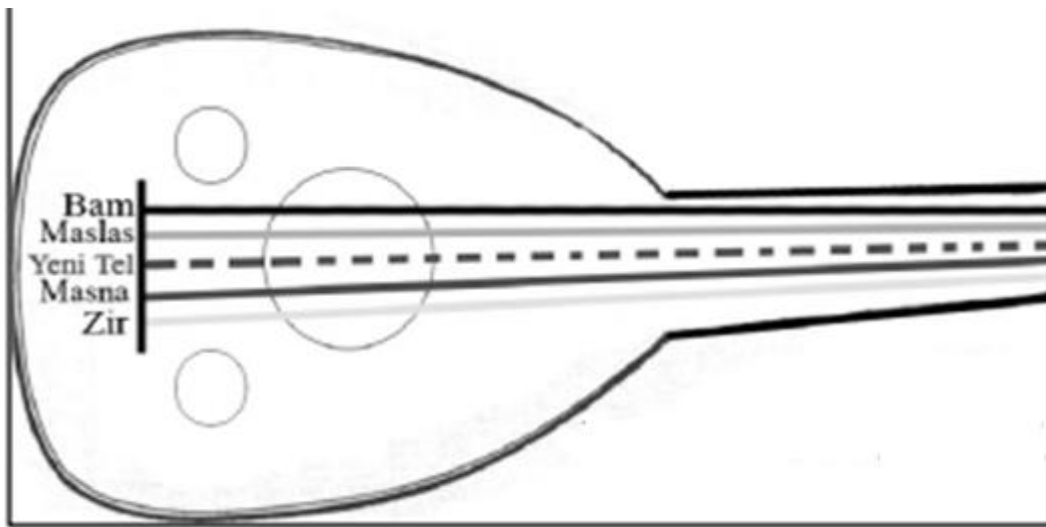

Figure 12. Oud invented by Andalusian Ziriyap (Cited by Karaelma, 2010, p.35)

Figure 13. Oud, conversion phases to guitar (Cited by Karaelma, 2010, p.40)

The historical written heritage of Andalusian music has not survived to the present day due to the burning of Andalusian libraries and books during the collapse of Andalusia in the 15th century. Architectural artifacts from Andalusia, which ruled for more than 700 years are the indicators of its richness (Garaudy, 2017, pp. 101,102). However, the music of Andalusia has survived among the people and even in church music, and the melodies and laments have survived despite these difficulties. Since the 11th century, Andalusian music began to be influential in Europe, and both artists brought from the Arabian Peninsula and local artists were the performers of this music and could create a common music pool. Besides, the city of Cordoba has become the centre of music and artists since then; therefore, in this cultural exchange of eastern and western music, the city of Cordoba has become a common place (URL 2).

CONCLUSION

The Troubadours, who gave life to the character of the wandering minstrel in Medieval Europe, became a breath of fresh air to music and poetry, adding colour to the period. They also made poetry and music more entertaining by dissipating the heavy religious atmosphere that dominated the poetry of that period. In this respect, the Troubadours liberated music by freeing it from the strict rules in which it was imprisoned. In addition, due to the cultural values it offers, it has enabled the language development of the society and the diversification of language products. They generally used the theme of love in their music, and this made their music attract more attention and be loved by a wider audience. In fact, the Troubadours took great risks by going beyond the usual patterns and rules. In some developments, this situation threatened both cultural and linguistic values as well as their families and lives; however, this courage and determination they showed made them poets and musicians known and known all over Europe. They took the subjects that the people were not accustomed to at that time as the subject of their poems and broke the taboos. Troubadours made great contributions to Western European Medieval Literature and music with these brave artistic activities. Thanks to these contributions, the language, culture and art development of Europe has started to progress considerably.

The Troubadours, who conducted the most important works of Western European medieval literature, brought a new approach and colour to poetry, and the Troubadours, which spread rapidly in Europe despite all the pressures of the church, benefited the French culture as the first musicians to use rhyme measure in their poems (Demiral, 2018, p. 228). When it comes to the origin of this art that the Troubadours performed, it is possible to say that the Crusades and Andalusia were the sources of inspiration. Troubadours, who came to Andalusia in the 12th and 13th centuries and studied at the music schools there, played an important role in the spread of Andalusian music all over Europe (Şeyban, 2014, p. 176). From this point of view, it can be said that the Troubadours made significant contributions to European cultural and artistic life by synthesizing eastern and western music. This acculturation created by music; It has allowed many linguistic features to emerge and be used in literature.

The extinction of the Dengbêj tradition and the low growth of new Dengbêjs in this tradition have prepared the environment for this tradition to be forgotten by the society. With the developing technology and urbanization of social life, the transmitters in cultural transmission have changed. The number of Dengbêjs raised by the master-apprentice method has decreased and even according to some opinions; the Dengbej tradition ended with Dengbêj Reşo's death in 1983 because this tradition was raised with a master-apprentice relationship, and the master was continuing his own circle by transferring his own mastery experiences to his apprentice. As it is known, Dengbêjs have also been in roles that shape the society, consult, embassy, and mediator; however, all these social roles have narrowed the field of the Dengbej tradition with the changing social and economic factors (Akcan, 2014). In addition to the difficulties experienced in the cultivation of new Dengbêjs in the area; the Dengbêj archive can be accessed very easily with the opportunities provided by technology and communication, and its works can be listened to hundreds of times. Nevertheless, the mass age group of this interest cannot be known exactly. Having an international reputation, the works of Reşo, Şakiro and Zahiro Dengbêjs are both popular in social media and are the subject of academic research (Eminoğlu, 2020).

Dengbêj tradition and Dengbêjism are accepted as a traditional Kurdish art in regions where Kurds live predominantly. Some researchers argue that the tradition of Dengbêj is the source of other

arts of the Kurds. It is possible to interpret this as a kind of Dengbêjism as an inspiration for other branches of art. Followers who perform traditional and contemporary theatre and performing arts benefit from the talents of Denbêjs and their knowledge that they have brought to the present day (Akcan, 2014).

REFERENCES

- Aguides, R. (2019). *Haçlılar Kudüs 'te* (Çev. Süleyman Genç), *Yeditepe Yayınları*, İstanbul.
- Akcan, S.(2014) Anlatıcı Olarak Dengbêj Ve Dengbêj Anlatılarındaki Kahramanın Makûs Talihi (*Yüksek Lisans Tezi*) İstanbul
- Aydın, M. (1992). *Endülüs 'ten İspanya 'ya*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.
- Babayiğit, M. V. (2020). Kürtçe, Türkçe ve İngilizce Atasözlerinde Azim, Başarı, Çalışkanlık, Kararlılık ve Tembellik İfadeleri. *International Journal of Kurdish Studies*, 6(2), 245-257.
- Balcı, U. & Balcı, T. (2019). Alman Edebiyatında Trubadur. İçinde: (Edt: Seyithan Seydoşoğlu/Merve Kırdıryüz) Çukurova II. Multidisipliner Çalışmalar Kongresi 26-28 Nisan 2019 Tam Metin Bildiri Kitabı. S. 105-113.
- Balcı, U. (2019). Liedtexte der 90er Jahre Mit Migrationshintergrund. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (41), 193-208.
- Balcı, Y. (2016). *Tanpınar: Trajik Bir Şair ve Şiiri*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Benjamin, W. 2012. Son Bakışta Aşk. N. Gürbilek (Çev.). *İstanbul: Metis Yayınları*.
- Cahen, C. (2016). *Haçlı Seferleri Zamanında Doğu Batı*, İstanbul: Yeditepe Yayınları(çev. Mustafa Daş)
- Can, N. (1995) "Tarih İçinde Ud", *Milli Folklor Dergisi*, No: 26, s:10
- Cleveland, W.L. (2008). *Modern Ortadoğu Tarihi*, İstanbul: Agora Kitaplığı (çev. Mehmet Harmancı).
- Çakır, A. (2009). *Müziğe Giriş*, Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, İstanbul, s.7-11
- Çalgan, K. (2019). *Büyük Müzikçileri Nasıl Bilirdiniz?*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, s.11-14
- Demiral, S. (2019). *Saraylı Aşk Anlayışının Kökeni: Trubadurlar I*. Schriften Zur Sprache Und Literatur, 225.
- Doğuduyal, M. (2016). *Müzikten Söze, Müzik Bilimleri Dizisi*, İstanbul, Bağlam Yayınları, s.21
- Eminoğlu, N., & Eminoğlu, G. Ç. Bulanık'ta Dengbêjlik Edebiyatı ve Temsilcileri.
- Felbeck, C. (2008). *Troubadourdichtung*. Eine dreisprachige Anthologie mit Einführung, Kommentar und Kurzgrammatik. Tübingen: Günter Narr Verlag.
- Garaudy, R. (2017) *İslam 'ın Aynası Camiler*, İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları.
- Garaudy, R. (2019). *Geleceğimizde İslam Var*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Herchert, G. (2010). Einführung in den Minnesang. Darmstadt: WGB.
- Hoffer C. (2012). *Music Listening Today*, Boston: Schirmer Cengage Learning.
- İlyasoğlu E. (2008). *Zaman İçinde Müzik*, Ankara: Remzi Kitabevi. s. 24,25
- İzmirli, R. (2010). *Evrensel Müziğin Gelişiminde Etnik Müzik ve Enstrümanların Rolü*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Müzik Ana Sanat Dalı, Kompozisyon Sanat Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Kabaş, B. (2019). Sokaktaki Müzik:Kapı Önünde Mayalanan Bir Halk Gösterisi. *Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi*, (4), 93-106.
- Kahyaoğlu, Y., & Mısıır, F. Z. (2019). Genel Hatlarıyla Endülüs Arap Edebiyatı. *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6(12), 67-86.

- Karaelma, B. (2010). *Endülüs'te Müzik Hayatı Üzerine Bir İnceleme*. İstem, (15), 29-42.
- Kardaş, C. (2013). *Dengbêjlik Geleneği ve Âşık Edebiyatı İle Karşılaştırılması*. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Elazığ.
- Kaya, Ferzende (2007). *Uzun Roman, Mehmed Uzun Portresi*. İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti.
- Keskin, N. 2006. *Mardin ve Çevresinde Bir Anlatı Biçimi Olarak Mıtrıplık*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Lorenz, C. 2013. “*Anlatıcılık Olguculuk ve Mecazi Dönemeç*”. Özkul, B. (Çev.). *Cogito*, 73: 225-250
- Mölk, U. (1982). *Trobadorlyrik: Eine Einführung*. München [u.a.]: Artemis-Verlag.
- Mutlu, E. Kürt Müziği. 1996. İstanbul: Avesta Yayınları.
- Öz, Süleyman (2003), “Doğu ve Güneydoğu Anadolu Sözlü Kültüründe Hikaye Anlatıcılığı”, Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Ana Bilim Dalı Genel Sosyoloji ve Metodoloji Programı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Özdemir, M. (1993). “Müvelledünun Endülüs Emevileri Döneminde Kültürel Hayattaki Yeri”, A.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, no:34, s:182.
- Özdemir, M. (2020). *Endülüs*, Ankara,7.Baskı, İsam Yayınları. ss.237-299
- Öztürk, Selda (2012), “Kadın Kimliği Bağlamında Kültürel Bellek ve Van Merkezdeki Kadın Dengbêjliği Yansımaları”, İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Müziği Anabilim Dalı Türk Müziği Programı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Say, A. (1997). *Müzik Tarihi*. Ankara: Müzik Ansiklopedisi Yayınları.
- Say, A. (2005). *Müzik Ansiklopedisi*, Müzik Ansiklopedisi Yayınları, 1. Cilt, Ankara.
- Selanik C. (1996). *Müzik Sanatının Tarihsel Serüveni*, Ankara: Doruk Yayıncılık.
- Selanik C. (2010). *Müzik Sanatının Tarihsel Serüveni*, Müziğin Görkemli Yolculuğu Ankara: Doruk Yayıncılık, s.64-66.
- Şankiti, M. B.el-Muhtar (2016). *Sünni Şii İlişkileri* (Çev. İdris Çakmak), İstanbul: Mana Yayınları 2.Baskı.
- Şeyban, L. (2014). *Endülüs*. Albaraka Türk Yayınları.
- Tarım, R. (1988). *Mehmed Rauf: Hayatı, Sanatı, Eserleri*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Watt, W.M. (2013). *İslam'ın Ortaçağ Üzerine Etkisi*. Ankara: Bilge Su Yayınları.
- TDV İslâm Ansiklopedisi, (2006). 31. cilt, 257-261, İstanbul.
- TDV İslâm Ansiklopedisi. (1996) 14. cilt, 525-546, İstanbul.
- Uçan, A. (1996) *İnsan ve Müzik/İnsan ve Sanat Eğitimi, Müzik Ansiklopedisi Yayınları*, Ankara, s. 16.
- Uzun, M. (2006), *Dengbêjlerim, İthaki Yayınları*, İstanbul.
- Uzun, M. (2006), *Kürt Edebiyatına Giriş, İthaki Yayınları*, İstanbul
- Uzun, M. (2012). *Dengbêjlerim*. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Yalar, M. (2009) *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 18, Sayı: 1, s. 61-88*

WEB SOURCES:

- URL 1: <https://www.dunyabizim.com/muzik/masalsi-bir-donemin-shitliginde-endulus-muzigi-h44094.html>) E.T. 15/01/2022
- URL 2: <https://www.dunyabizim.com/muzik/masalsi-bir-donemin-shitliginde-endulus-muzigi-h44094.html>) E.T. 15/01/2022

URL 3:<https://www.ilimvemedeniye.com/enduluste-avrupanin-ilk-konservatuarini-kuran-kurt-ziryab.html> E.T. 21/01/2022

Lise Ders Müfredatında Yer Alan Somut Kültürel Miras Varlıklarının Yeterlilik Analizi¹

An Analysis on the Sufficiency of Tangible Cultural Heritages in High Schools' Curriculum

Ramazan ASLAN

Milli Eğitim Bakanlığı

E-posta: ramazan.aslan091@outlook.com

ORCID: 0000-0001-7498-2340

Prof. Dr. Umut BALCI

Batman Üniversitesi

E-posta: balci_u@yahoo.de

ORCID: 0000-0001-8196-4351

DOI: <http://dx.doi.org/10.29228/cudes.68182>

Article Info

Received: 04.02.2023

Accepted: 09.03.2023

Keywords:

Culture,
High School Course books,
High School
Tangible Cultural Heritages,
Tourism
Turkey

Abstract

From the first moments in history when people began to come together for certain purposes and formed communities, their unique basic ways of life emerged and they passed it on to next generations. The main way for today's young generation to adopt, internalize and protect the culture left over from their ancestors is to recognize it. So, it is quite important to introduce our culture, which has thousands of years of history. In this study, whether tangible cultural heritages are included through the high school curriculum and textbooks has been examined using the 'Document Analysis Method'. At the end of the study, it was determined that most of the books did not include enough 'Tangible Cultural Heritage'. On the other hand, it was seen that the 'Tangible Cultural Heritage' given in many books were presented visually or in sentences without being introduced. It is suggested that more space should be given to 'Tangible Cultural Heritage' in order to approach the goal of giving a common culture and developing cultural qualities, which are among the goals of secondary education institutions.

Makale Bilgisi

Geliş: 04.02.2023

Onay: 09.03.2023

Anahtar sözcükler:

Kültür,
Lise Ders Kitapları,
Orta Öğretim
Somut Kültürel Miras Varlıkları
Turizm
Türkiye

Öz

İnsanların tarihte belli amaçlarla bir araya gelmeye başlayıp topluluklar oluşturduğu ilk anlardan itibaren, kendilerine özgü temel yaşam biçimleri ortaya çıkmış ve bunu sonraki nesillere aktarmışlardır. Günümüzdeki genç kuşağın atalarından kalan kültürü benimsemesi, özümsemesi ve koruyabilmesinin temel yolu onu tanımasından geçmektedir. Bu yüzden, binlerce yıllık geçmişi olan kültürümüzün tanıtılması oldukça önemlidir. Bundan dolayı bu çalışmada, lise ders müfredatı ve ders kitapları aracılığıyla somut kültürel miraslara yer verilip verilmediği 'Doküman Analizi Yöntemi' kullanılarak incelenmiştir. Çalışma sonunda, kitapların çoğunda yeterince 'Somut Kültürel Miras'a yer verilmediği belirlenmiştir. Pek çok kitapta ise verilen 'Somut Kültürel Miras'ların tanıtılmadan görselde ya da cümle içinde sunulduğu görülmüştür. Orta öğretim kurumları amaçları arasında yer alan "ortak bir kültür vermek ve kültürel nitelikleri geliştirmek hedefine" yaklaşmak için daha çok 'Somut Kültür Mirası'na yer verilmesi gerektiği önerilmiştir.

¹ Bu makale Prof. Dr. Umut BALCI danışmanlığında Ramazan ASLAN tarafından hazırlanan ve aynı başlığı taşıyan yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

1. GİRİŞ

Konumu itibariyle dünyanın merkezinde sayılabilecek, dünya tarihine şekil vermiş Romalılar, Persler, Lidyalılar, Helenler, Türkler gibi pek çok medeniyete ev sahipliği yapmış Anadolu toprakları içinde kültürel çeşitliliği barındıran önemli bir coğrafyadır. Anadolu'da neredeyse her medeniyetin izlerine rastlamak mümkündür (Sarı, 2017). Mısır piramitlerinden yaklaşık 7500 yıl önce inşa edilmiş Şanlıurfa'daki Göbeklitepe tapınağı, Türkiye'nin tarihi ve kültürel çeşitliliğini gösteren bir örnek olup tarih öncesi izler barındırması ve Anadolu'nun geçmişini gözler önüne sermesi açısından ön plana çıkmaktadır. Anadolu topraklarında yer alan tarihi yapıların korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması hem kültürel açıdan hem de turizm açısından her geçen gün daha çok önem kazanmaktadır. Geçmiş yıllarda olduğu gibi, günümüzde de kültürel mirasın korunması ve gelecek nesillere aktarılması yönünde Türkiye'de uluslararası belgelere imza atılmakta ve hukuksal düzenlemeler yapılmaktadır (Özdemir, 2005). Ama koruma ve yaşatma sadece hukuksal düzenlemelere değil, sosyal ve kültürel bilinç ve sahiplenmeye de bağlıdır, dolayısıyla sahip olunan kültürel mirasın eğitim kurumlarında öğretilmesi ve bu konuda farkındalık yaratılması koruma ve yaşatmanın çok önemli sosyal yönlerinden bir tanesidir. Bundan dolayı bu çalışmada somut olan kültürel miraslarına orta öğretim kurumlarında okutulan ders kitaplarında ne oranda yer verildiği detaylı bir şekilde analiz edilmiştir.

2. KÜLTÜR ve KÜLTÜREL MİRAS

2.1. Kültür

Kültür kavramına dair yapılan çeşitli tanımlamalar söz konusudur. Bu tanımlamaların bazıları kavramı ana hatlarıyla, yani genel bir bakış açısı sunarak verirken, bazıları da detaylı içerik analizi sunmaktadır. Eagleton (2016, s. 1) bu kavramın detaya girmeden tanımlanamayacağını, hatta detaylı tanımlamalar yapmanın bile zor olduğunu ifade etmektedir. Çeçen de (1996) tanımlama zorluğuna vurgu yapmış, *kültür* sözcüğünün tanımı yapılamadığından yeni tanımların denendiğini, bugün için uygarlığın mı bir kültürü doğurduğu veya kültürün mü bir uygarlığı var ettiğinin cevaplanamadığını dile getirmektedir. Özlem (2008) kültür kelimesinin Latince'de *işlemek, düzenlemek, türemek, onarmak, inşa etmek, iyileştirmek, eğitmek* gibi pek çok anlamı içinde barındıran "*colere*" fiilinden türemiş olduğunu belirtmiştir. Bu açıklamadan yola çıkarak, *kültür* teriminin, *insan üretimi olma* ayrıca *insanın işlenmesi, eğitilmesi* anlamlarına geldiğine ulaşılabilmektedir (Acar vd. 2017). Çeçen (1996, s. 11) çalışmasında bazı sosyologların kültürü geniş anlamda ele alarak kültürün bir toplumun sanatını, müziğini, mimarisini, tiyatro ve yazını belirtir demelerine karşın bazı sosyologların da daha dar anlamda ele alarak kültürü; insanın konuşma, düşünme, üretkenlik yeteneklerinin gelişmelerini sağlayan toplumsal kuramların bütünü şeklinde tarif ettiğini dile getirmiştir. Eagleton (2016, s. 1) ise, kültür tanımlanması zor olsa da, dört temel anlama gelebileceğini dile getirmiştir; bunlar sanatsal ve entelektüel çalışma, ruhsal ve entelektüel gelişim süreci, değerler, gelenekler, inançlar, kadın ve erkekler tarafından uygulanan sembolik davranışlar ve bütünsel bir yaşam tarzıdır. Bu tanımdan anlaşılacağı üzere aslında Eagleton çok detaylı bir tanımlama yolunu seçmiştir. Çünkü dört temel anlamı bile açıklayarak ele almak durumunda kalmıştır. Burada yapılan tüm kavramsal analizler kültürün kavramının doğasında insan olduğunu göstermektedir.

2.2. Kültürel Miras

UNESCO miras kavramını, *geçmişten günümüze kalan, bugün yaşadıklarımız ve gelecek nesillere aktardıklarımızdır* şeklinde tanımlamaktadır (Akt. Yılmaz, 2020, s. 158). Kültürel miras, ilk olarak 1907 yılında uluslararası yasada yer almış, akabinde UNESCO ve diğer hükümetler arası çalışan organizasyonlar tarafından 1950'li yıllara kadar korunması için pek çok uluslararası antlaşmalar imzalanmış ve bildiriler yazılmıştır. 1954 yılında UNESCO'nun *silahlı çatışma halinde kültürel mirasların korunması sözleşmesi* bu alandaki sözleşmelerden ilki olup, çoğunlukla II. Dünya savaşının kültürel miraslar üzerinde oluşturduğu tahribatlara cevap olarak oluşturulmuştur (Blake, 2000, s. 61). Kültürel miraslar toplumun ortak mirası olmasının yanı sıra günümüzde turizm sektöründe ülkelerin milli gelirlerine ciddi katkılar sunmakta ve turizm pazarında da yerini her geçen gün sağlamlaştırmaktadır. (Çokişler, Arslan, Çokişler, 2016, s.15). Bu yüzden kültürel mirasların korunması ve gelecek nesillere aktarılması oldukça önemlidir.

Kültür kavramının alt türler bağlamında sınıflandırılması çok çeşitlidir. Fakat en çok kabul gören sınıflandırma maddi ve manevi kültür olmak üzere ikiye ayrılan sınıflandırmadır. Bir

topluma ait bina, araç-gereçler vb. somut değerler maddi kültür olarak adlandırılırken, toplumun inanç, gelenekleri, norm ve düşünce biçimleri gibi değerler de manevi kültür olarak (somut olmayan) adlandırılmaktadır (Bkz. Türker ve Çelik, 2012, s. 88).

2.2.1. Somut Kültürel Miras

Somut kültürel miras uluslararası kurum ve kuruluşlar tarafından korunan bir toplumun ortak değeri olan anıt ve tarihi alanları kapsamaktadır (Yılmaz, 2020, s.158). Ancak bu açıklama her ne kadar doğru olsa da kapsam bakımından eksik kalmaktadır. Anıt ve tarihi alanlar haricinde geçmişten günümüze kalan bir toplumun ortak değeri olan coğrafi değerler ve doğal güzellikler, tarihi geçmişli olan somut kalıntılar da bu kapsama girmektedir. Şüphesiz şu an UNESCO'nun Dünya Miras Listesinde Adıyaman Nemrut dağının bulunması buna bir kanıt olarak gösterilebilmektedir. Ayrıca; UNESCO'nun 16 Kasım 1972 tarihinde kabul ettiği sözleşmenin birinci maddesinde kültürel miras tanımına giren varlıklar şu şekilde ifade edilmiştir;

- Anıtlar: Tarih, sanat veya bilim açısından istisnaî evrensel değerdeki mimari eserler, heykel ve resim alanındaki şaheserler, arkeolojik nitelikte eleman veya yapılar, kitabeler, mağaralar ve eleman birleşimleri.
- Yapı toplulukları: Mimarileri, uyumlulukları veya arazi üzerindeki yerleri nedeniyle tarih, sanat veya bilim açısından istisnaî evrensel değere sahip ayrı veya birleşik yapı toplulukları.
- Sitler: Tarihsel, estetik, etnolojik veya antropolojik bakımlardan istisnaî evrensel değeri olan insan ürünü eserler veya doğa ve insanın ortak eserleri ve arkeolojik siteleri kapsayan alanlardır (Yılmaz, 2020, s.158).

UNESCO çatısı altında bulunan Dünya Mirası Komitesi, 1972 Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunması Sözleşmesi'ne göre Dünya Miras Alanı olarak ilan edilen yerler arasında Türkiye'den 17 kültürel, 2'si karma olmak üzere 19 miras alanı yer almaktadır². Bunlar;

1. Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası (Sivas) 1985
2. İstanbul'un Tarihi Alanları (İstanbul) 1985
3. Göreme Millî Parkı ve Kapadokya (Nevşehir) 1985 (Karma Miras Alanı)
4. Hattuşa: Hitit Başkenti (Çorum) 1986
5. Nemrut Dağı (Adıyaman) 1987
6. Hieropolis-Pamukkale (Denizli) 1988 (Karma Miras Alanı)
7. Xanthos-Letoon (Antalya-Muğla) 1988
8. Safranbolu Şehri (Karabük) 1994
9. Truva Arkeolojik Alanı (Çanakkale) 1998
10. Edirne Selimiye Camii ve Külliyesi (Edirne) 2011
11. Çatalhöyük Neolitik Alanı (Konya) 2012
12. Bursa ve Cumalıkızık: Osmanlı İmparatorluğunun Doğuşu (Bursa) 2014
13. Bergama Çok Katmanlı Kültürel Peyzaj Alanı (İzmir) 2014
14. Diyarbakır Kalesi ve Hevsel Bahçeleri Kültürel Peyzajı (Diyarbakır) 2015
15. Efes (İzmir) 2015
16. Ani Arkeolojik Alanı (Kars) 2016
17. Aphrodisias (Aydın) 2017

² Kaynak: <http://www.unesco.org.tr/Pages/125/122/UNESCO-D%C3%BCnya-Miras%C4%B1-Listesi> (Erişim Tarihi: 15.10.2022).

18. Göbekli Tepe (Şanlıurfa) 2018

19. Arslantepe Höyüğü (Malatya) 2021

Türkiye'nin pek çok ülkeden daha fazla sayıda kültürel çeşitliliğe barındıran tarihi alanlara ve sit alanlarına sahip olması bu alanlara ilgi ve merakı da artırmaktadır. Ancak Türkiye'de tarihi alanların korunması ve yaşatılması ile ilgili yasaların yürürlüğe girmesi diğer ülkelere göre biraz daha geç olmuştur. Tarihi alanların korunması ve farklı işlevler kazandırılmasına yönelik son zamanlarda yapılan çalışmalar, bu alanların artık önemsendiğini, bu konuda bir farkındalık oluşturulduğunu ortaya koymaktadır (Yılmaz, 2020, s.158).

2.2.2. Somut Olmayan Kültürel Miras

Lenzerini' ye göre (2011, s. 101) bir kültürün maddi olmayan tüm tezahürlerinden oluşan somut olmayan kültürel miras, insanlığın ve kültürel çeşitliliğin en önemli yaşayan miras çeşitliliğini temsil etmektedir. Bu tanımda somut olmayan kültürel mirasın çok geniş kapsamlı olduğu vurgulanmaktadır. Somut olmayan kültürel miras kavramı, UNESCO'nun kültürel mirası koruma çalışmalarından ortaya çıkmıştır. 1972 tarihli Kültürel ve Doğal Mirasın Korunması Sözleşmesi'nde yapılan "kültürel miras" tanımlaması sadece somut miras üzerine odaklanmaktaydı. Bu durum 2003 tarihinde Somut Olmayan Kültürel mirasların Korunması Sözleşmesinin hazırlanmasının önünü açmış ve bu kavramın adının belirlenmesinde etkili olmuştur. (Bkz. Oğuz, 2013, s. 6). Türker ve Çelik (2012, s. 88) somut olmayan kültürel mirası aşağıda da görüldüğü gibi beş farklı kategoride ele almışlardır:

- *Somut olmayan kültürel mirasın aktarılmasında taşıyıcı işlevi gören dille birlikte sözlü gelenekler ve anlatımlar (destanlar, efsaneler, halk hikâyeleri, atasözleri, masallar, fıkralar vb.),*
- *Gösteri sanatları (karagöz, meddah, kukla, halk tiyatrosu vb.),*
- *Toplumsal uygulamalar, ritüeller ve şöenler (nişan, düğün, doğum, nevrüz, vb. kutlamalar),*
- *Doğa ve evrenle ilgili bilgi ve uygulamalar (geleneksel yemekler, halk hekimliği, halk takvimi, halk meteorolojisi vb.),*
- *El sanatları geleneği (dokumacılık, nazar boncuğu, telkari, bakırcılık, halk mimarisi) sıralanmaktadır." (Türker, Çelik,2012, s.88).*

2.3. Kültür ve Eğitim

Kültür kavramı konusunda elde edilen açıklamalardan anlaşılacağı üzere, bir kültürün var olması için öncelikle bir insan grubunun var olması gerekmektedir ve bu insan grubunun da varlığını diğer gruplardan farklı kendine özgü yaşayış biçimi, inanışlar ve davranışlar bütünü ile yaşamayı için kültürünün devamlılığını sağlaması gerekmektedir (bak. Balcı 2013). Arslanoğlu (2000, s. 3) bir kültürü yaşatacak bir nüfus yoksa o kültürün ölü olacağını belirtmiştir.

Yılmaz (2020, s.173) toplumun yaygın ve sürekli eğitim ve bilinçlendirme faaliyetleri ile Türkiye'de kültürel miras farkındalığına bireylerin yetiştirilebileceğini söylemiştir. Kidd ve Teagle (2012, s.13) ise kültür, sosyal hayatta önemli bir role sahip olduğu için kültür çalışmalarının da sosyal bilimlerde çalışmalarında önemini koruması gerektiğini belirtmiştir. Bu yüzden, yukarıda da belirtildiği gibi özellikle sürekli değişim ve gelişim halinde olan somut olmayan kültürel miras konusunda yapılan akademik çalışmaların sık sık yenilenmesi ve toplumsal değişimlere bağlı olarak araştırma alanının genişletilmesi gerekmektedir. Bu noktada kültürün korunmasının, yaşatılmasının ve sonraki nesillere aktarılmasının hayati öneme sahip olduğu ortaya çıkmaktadır. Ölümlü olan insanoğlu, ebediyete kadar kültürünü saklayamayacağı için bunun tek yolu kültürünü yaşatacak nesiller yetiştirmektir. Bunun da yolunun eğitimden geçtiği açıktır. Bundan dolayı eğitimin her kademesinde kültür çeşitliliği üzerine sıklıkla değinilmesi gerekmektedir.

Kültürünü tanıyan ve benimseyen bireylerin hem kültürlerini koruma ve yaşatma da hem de sonraki nesillere aktarmada çok daha olumlu roller alacağı açıktır. Çağırkan, Bilek ve Telli (2021, s. 919) üniversite öğrencilerinin serbest zaman algısı ve somut tarihi kültürel miras farkındalığı üzerine yaptıkları çalışmada somut kültürel mirası koruma bilincinin okul türüne göre değiştiğini, somut kültürel mirası koruma bilincinin annenin eğitim durumuyla ilişkili olduğunu tespit etmişlerdir. Aynı

çalışmada anneleri üniversite ve yüksek lisans mezunu olan öğrencilerin kültürel mirasların korunması konusunda ilgili olduğu, anneleri okuma yazma bilmeyen öğrencilerin ise kültürel mirasların korunması konusunda en kayıtsız grupta oldukları sonucuna varılmıştır. Bu da kültür konusunda eğitimin son derece önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Bayır ve Köse (2019, s.1839) ise ortaokul öğrencileri üzerine yaptıkları kültürel miras ve korunmasına ilişkin çalışmada, öğrencilerin koruma bilinci teması altında sorumluluk alma, kültürü bilme, geleceğe aktarma ve vatan sevgisinin ön plana çıktığını belirtmişlerdir. Bu çalışma da aslında sorumluluk verildiğinde ortaokul öğrencilerin bilişsel düzeyinin toplumsal değerleri korumaya hazır olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca, çalışma alanım ortaokuldan daha üst yaş grubunun eğitim gördüğü liseler olduğu için, bilişsel düzeylerinin daha yüksek olacağı hakkında ipucu vermektedir. Nitekim, kültür ve kültürel miras bilinci ancak eğitim, sosyal yaşantı yoluyla aktarılabilir.

3. TÜRKİYE’DE ORTAÖĞRETİM KURUMLARI

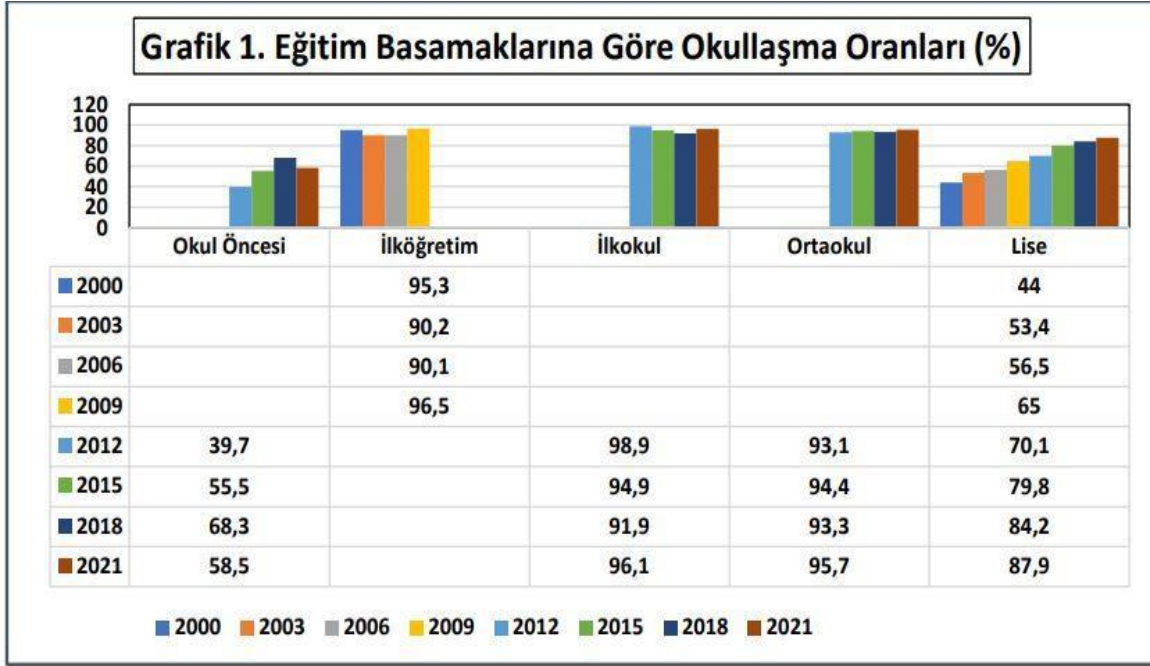
Dünya üzerinde yaşanan sosyal, siyasi ve kültürel olgular, dijital teknolojinin hızlı bir şekilde gelişmesi, kitle iletişim araçlarının yaygınlaşp ulusların küreselleşme sürecine girmesi gibi pek çok etmen eğitim sistemlerinin nerdeyse her ülkede değişmesine, bu sistemlerin geliştirilmesine sebep olmuştur. Türkiye’de de eğitim sistemi Cumhuriyet’in ilanından beri sürekli bir değişim yaşamış, örgün eğitimden yaygın eğitime ve ilköğretimden yükseköğretime hemen her alanda nitel ve nicel boyutta birçok önemli gelişme yaşanmıştır (Akyüz, 2022, s. 272). Değişim ve gelişimlerin temel amacı eğitim sistemini dünyada yaşanan ilerleme ve yeniliklere bağlı olarak güncellemek, döneme ve hedef kitlenin beklentilerine uygun hale getirmektir.

Türkiye’de eğitim sistemi ilköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretim olmak üzere üç ana aşamadan oluşmaktadır (bak. Balcı 2022). Bu çalışmanın kapsamına giren ortaöğretim dört yıllık zorunlu eğitim veren ve çeşitli programlar uygulayan liselerden oluşmaktadır³. Bu liselerin sayısı da farklı etmenler bakımından sürekli artmaktadır. Örneğin dünyanın genelinde olduğu gibi son yıllarda Türkiye nüfusunun da hızlı bir nüfus artışı içinde olduğu görülmektedir. Örneğin Türkiye’nin 2020 yılında binde 5,5 olan nüfus artış hızının 2021 yılında binde 12,7’ye kadar yükseldiği görülmektedir⁴. Hızla artan nüfus oranı ülkede okul, derslik ve öğretmen ihtiyacını da artmasını, böylece yeni okulların hizmete açılmasını sağlamaktadır⁵. Nüfusun artmasıyla beraber her ne kadar okullaşma oranı artmış olsa da aslında okullaşma oranını etkileyen tek faktör bu da değildir. Buna etki eden diğer bir faktör 2012-2013 eğitim öğretim yılından beri devam eden 4+4+4 zorunlu eğitim sistemi olmuştur. Zorunlu eğitim sistemi ile okullaşma oranının en çok arttığı okul seviyesi ortaöğretim olmuştur. 2000 yılından 2021 yılına gelinen sürede ortaöğretim seviyesinde okullaşma oranı iki kat artmıştır (Can ve Sezer, 2022).

³ Kaynak: <https://fulbright.org.tr/turk-egitim-sistemi> (Erişim tarihi: 10.10.2022)

⁴ Kaynak: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=45500> (Erişim Tarihi: 15.10.2022)

⁵ https://ogm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2022_08/08144941_Okul_Turleri.ppd, Erişim tarihi:10 Ekim 2022

Grafik 1: Okullaşma Oranları(Can ve Sezer,2022)

Yukarıdaki grafik 2000 yılından 2021 yılına kadar ki sürede okullaşma oranlarının değişimini göstermektedir. İçişleri Bakanlığının, Ekim 2022 itibariyle MERNİS kayıtları ve MEB (Milli Eğitim Bakanlığı) verileri kullanılarak güncellenen verilere dayanarak paylaştığı bilgilere göre okul öncesinde 5 yaşta okullaşma oranı %93,78'e, ilkokulda %99,63'e, ortaokul kademesinde %99,44'e ve ortaöğretimde ise %95,06'ya yükselmiştir⁶. Okullaşma oranına paralel olarak öğrenci sayısında da sürekli bir artış gözlemlenmektedir. Örneğin 2021-2022 eğitim-öğretim yılı OGM' in (Ortaöğretim Genel Müdürlüğü) istatistikleri incelendiğinde 2 milyon 214 bin 33 öğrencinin ortaöğretim seviyesinde eğitim aldığı görülmektedir. Yine aynı bilgiler göz önüne alındığında OGM' ye bağlı 3 okul türü olduğu görülmektedir. Bunlar; Anadolu liseleri, Fen liseleri ve Sosyal bilimler liseleridir. Yurt genelinde Anadolu liselerinde sınavla ve sınavsız alan 2868 okul, Fen liselerinde 322 ve Sosyal bilimler liselerinde ise 92 okul olmak üzere toplamda 3282 okul bulunmaktadır⁷.

Ortaöğretim kurumlarının zorunlu 4+4+4 eğitim sisteminde ilkokul ve ortaokuldan sonra gelen 3. basamaktaki ve bir kısmı özel, çoğunluğu da MEB'e bağlı olan diğer adı "lise" olan okul türleri olduğu bu çalışmada ifade edilmişti. MEB çatısı altında bulunan ortaöğretim seviyesinde eğitim yapan programlar ise şu şekilde sıralanmaktadır⁸:

1. Ortaöğretim Genel Müdürlüğü: Anadolu liseleri, Fen liseleri ve Sosyal Bilimler liselerinden oluşmaktadır.
2. Mesleki ve Teknik Eğitim Genel Müdürlüğü: Mesleki ve Teknik Anadolu liseleri, Spor liseleri, Güzel Sanatlar liseleri ve Mesleki Eğitim merkezlerinden oluşmaktadır.
3. Din Eğitim Genel Müdürlüğü: İmam hatip ortaokulları, Anadolu imam hatip liseleri, güzel sanatlar, musiki ve spor programı uygulayan Anadolu imam hatip liseleri, proje okulları, program okulları gibi okullardan oluşmaktadır.
4. Özel Öğretim Kurumları Genel Müdürlüğü: Özel eğitim ve rehabilitasyon merkezleri, gemi adamı yetiştirme kursları, pilot yetiştirme kursları, hayat boyu öğrenme programları, özel motorlu taşıt sürücülere kursu gibi daha çok 5580 sayılı özel öğretim kurumları kanununun 6.maddesi gereğince kurs programlarından alınan belge ve sertifikalar ile işyeri açmak ve işyerinde çalışmak için açılmış kurslardan oluşmaktadır. Bu kurumlar seviyesinde

⁶ <https://www.meb.gov.tr/meb-guncel-okullasma-oranlarini-acikladi/haber/27838/tr> (Erişim Tarihi: 15.10.2022)

⁷ https://ogm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2022_08/08144941_Okul_Turleri.ppdf, (Erişim Tarihi: 15.10.2022)

⁸ Kaynak: <http://ogm.meb.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 15.10.2022)

ortaöğretim düzeyinde eğitim gören nüfusu da barındırdığı için bu kategoriye eklenmiştir.

5. Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü: Açık öğretim ortaokulu, açık öğretim lisesi, açık öğretim imam hatip lisesi, mesleki açık öğretim lisesi, mesleki ve teknik açık öğretim okulu ve yaygın eğitim kurs programları gibi okul ve programlardan oluşmaktadır.

Yukarıda ele alınan beş maddede görüldüğü üzere, genel liselerin Anadolu liselerine dönüştürülmesi söz konusu olmuştur da hala farklı türlerde çok sayıda lise türü bulunmaktadır.

3.1. Ortaöğretim Kurumlarında Müfredat

Ortaöğretim sistemi incelendiğinde 2000’li yıllardan bu güne kadar pek çok değişimin yaşandığı görülmektedir. Bunlar arasında liselerin 4 yıla, zorunlu eğitimin ise 4+4+4 şeklinde 12 yıla çıkarılması, genel liselerin Anadolu liselerine dönüştürülmesi ve müfredatlarının güncellenmesi gibi değişimler gerçekleştirilmiştir (Çelik, 2015). Balcı (2016), Tekalmaz (2019), Aksöz ve Balcı (2018) ve Aktaş (2020)’ın çalışmalarında eğitim sisteminde yapılan değişimlerin bazı olumlu yansımaları vurgulanırken İncekara (2013), Öztürk (2009), Demircioğlu (2006) ve Çelik & Bakış (2015) ise bu değişimlerin olumsuz yansımalarına değinmiştir.

Ortaöğretim kurumlarının ilk iki amacı kültür kavramına vurgu yapmaktadır. İlkinde *öğrencileri bedenî, zihnî, ahlâkî, manevî, sosyal ve kültürel nitelikler yönünden geliştirmeyi, demokrasi ve insan haklarına saygılı olmayı, çağımızın gerektirdiği bilgi ve becerilerle donatarak geleceğe hazırlamak*, ikincisinde ise *öğrencileri ortaöğretim düzeyinde ortak bir genel kültür vererek yükseköğretime, mesleğe, hayata ve iş alanlarına hazırlamak*⁹ amaçlanmaktadır. Dolayısıyla bu kurumların ders müfredatlarında somut olan ve olmayan kültürel unsurlara sıklıkla yer verilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda Somut kültürel mirasın orta öğretim ders kitaplarında nasıl ve ne sıklıkla ele alındığını araştırmak üzerine odaklanan bu çalışmada ortaöğretim kurumlarının müfredatına değinmek oldukça önem arz etmektedir.

OGM’ye bağlı liselerin müfredatları incelendiğinde, derslerin genel olarak öğrencilerin yaş gruplarına ve bilişsel düzeyine hitap ettiği görülmektedir. Ancak sözel, sayısal ve teorik derslerin uygulamalı derslere göre çok daha ağırlıklı olduğu görülmektedir. 3 lise türünde de derslerin çok büyük oranda benzerlik gösterdiği bilinmektedir. Ancak yine de bazı farklılıklar da vardır. Örneğin; Fen Lisesi sayısal ağırlıklı olduğu ve sadece sayısal bölümü okutulduğu için sayısal derslerin önde olduğu görülmektedir. Sosyal Bilimler Lisesinin ise adından da öngörüleceği üzere sosyal bilim derslerine ağırlık verdiği için hem ortak hem seçmeli dersler alanında daha çok sözel ders barındırdığı görülmektedir. Hazırlık sınıfı bulunan Sosyal Bilimler Lisesi ve Hazırlık Sınıfı olan Anadolu Liseleri ilk senesinde neredeyse sadece yabancı dil eğitimine yönelmektedir. Ancak Fen Liselerinde ve Anadolu Liselerinin çoğunluğunda hazırlık sınıfı yoktur. Bir başka farklılık ise; Anadolu ve Fen Liselerinde seçmeli olarak okutulan bazı dersler, Sosyal Bilimler Lisesinde zorunlu olabilmektedir (Örneğin; Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi).

4. ÇALIŞMANIN AMAÇ VE YÖNTEMİ

4.1. Amaç

Çalışmanın amacı insanoğlunun bir araya gelerek oluşturdukları medeniyetler ve bu medeniyetlerin bıraktıkları kültürün ve kültürün somut izlerinin genç kuşaklara ders kitapları aracılığıyla ne derece aktarıldığını ortaya koymaktır, çünkü bir milletin kimliğinin kültürünün devamı sonraki kuşakların onu yaşatması ve benimsemesi ile mümkündür (Yıldırım Saçılık ve Toptaş, 2017). Bu çalışma, “ortak bir kültür oluşturmak ve kültürel nitelikleri geliştirmek” gibi hedefleri bulunan Ortaöğretim Kurumlarının lise ders müfredatında SKM’ ye (Somut Kültürel Miras) yer verilip verilmediğini ortaya çıkarmak ve bu doğrultu neler yapılabileceği üzerine önerilerde bulunması, ayrıca sonraki çalışmalara kaynak olması açısından önemlidir. Bu anlamda bu çalışmada SKM unsurlarına lise ders kitaplarında yer verilip verilmediği incelenmiştir. Alt amaçlar olarak da kültür ve eğitim ilişkisini vurgulamak ve turizm/egitim arasındaki ilişkiyi akademik anlamda göstermek olarak belirlenmiştir. Lise ders kitaplarında yer alan SKM konusu farklı araştırmacılar tarafından farklı açılardan ele alınmıştır (Bıyıklı, 2010; Acar, Tan ve Balcı, 2017; Gürel ve Çetin, 2018; Balcı ve Metin,

⁹ Kaynak: https://ogm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2016_11/03111224_ooky.pdf (Erişim Tarihi: 15.10.2022)

2019; Avcı ve Taşer, 2020; Yıldız ve Ceran, 2020). Yapılan literatür analizi sonucunda bu çalışmaların ağırlıklı olarak belli dersler bağlamında yürütüldüğü tespit edilmiş, orta öğretim kurumlarının tüm ders kitaplarını bir bütün olarak inceleyen geniş kapsamlı bir çalışmaya rastlanmamıştır.

4.2. Yöntem

Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden biri olan doküman analizi kullanılmıştır. Her türlü yazılı belgenin içeriğini sistematik olarak ve herhangi bir detayı atlamadan analiz etmek için kullanılan bir nitel araştırma yöntemi olan doküman analizi (Wach ve Ward, 2013) basılı ve elektronik materyaller olmak üzere tüm belgeleri incelemek ve değerlendirmek için kullanılmaktadır. Bu metod bazen literatür taramasında diğer araştırma yöntemlerini tamamlayıcı bir görev üstlenirken bazen de tek başına bir yöntem olarak da kullanılabilir (Sak vd, 2021). Nitel araştırmada kullanılan diğer yöntemler gibi doküman analizi de anlam çıkarmak, ilgili konu hakkında bir anlayış oluşturmak, ampirik bilgi geliştirmek için verilerin incelenmesini ve yorumlanmasını gerektirmektedir (Corbin & Strauss, 2008, Akt. Kırıl, 2020, s. 173).

Somut kültürel miras unsurlarının orta öğretim ders kitaplarında ne şekilde, hangi oranda ve hangi bağlamda yer aldığını araştırma üzerine odaklanan bu çalışmanın dokümanlarını orta öğretim ders kitapları oluşturmaktadır. Orta öğretim kurumlarının seçilme sebebi MEB'in 2021-2022 verilerine göre en fazla öğrenci sayısına sahip olan grupta bulunmasıdır. Ortaöğretimdeki 6 milyon 543 bin 599 öğrencinin 4 milyon 92 bin 604'ü genel liselerde okumaktadır. Bu sayısında 2 milyondan fazlası OGM'ye bağlı olan Fen Lisesi, Sosyal Bilimler Lisesi ve Genel liselerden Anadolu Liselerinde okumaktadır. 6 milyon 543 bin 599 öğrenci sayısının 1 milyon 379 bin öğrencinin Açık Öğretim Liselerinde okuduğu göz önünde bulundurulduğunda çalışma alanına giren liselerde okuyan öğrenci sayısının toplam örgün öğrenci sayısının büyük bir kısmını oluşturduğu görülebilir¹⁰. Bu açıdan çalışmanın Orta Öğretim kurumlarından Fen Lisesi, Anadolu Lisesi ve Sosyal Bilimler Liseleri müfredatında okutulan seçmeli ve zorunlu derslerden 'Dil ve Anlatım' ve 'Sosyal Bilimler' alanındaki ders kitapları seçilmiştir. Dolayısıyla çalışma kapsamında orta öğretimde ders kitabı olarak okutulan 33 adet materyale ulaşılmış, hepsinin PDF sürümlerine, MEB'in çevrimiçi içerik platformu olan EBA (Eğitim Bilişim Ağı) üzerinden öğretmen girişi yapılarak ulaşılmıştır.

4.3. İncelenen Ders Kitapları

Çalışmaya OGM'ye bağlı Fen, Sosyal Bilimler ve Anadolu liseleri dâhil edilmiştir. Anadolu liseleri, hazırlık sınıfı bulunan ve hazırlık sınıfı bulunmayanlar şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Sosyal Bilimler Liseleri ise işleyiş bakımından hazırlık artı 4 yıldır. Araştırma konusunu kapsayan üç lise türünde de haftalık ders sayısının 40 olduğu görülmüştür¹¹. Üç lise türünde de haftalık ders saati yanı sıra okutulan dersler ve içerikleri de aynıdır. Her üç okul türü de OGM'ye bağlı olduğu ve sosyal bilimler ve dil anlatım alanındaki ders kitapları ve içerikleri aynı olduğu için aynı başlıkta incelenmiştir¹². Ancak ders kitapları tek tek analiz edilmiş olup; somut kültürel miraslara yer verilip verilmediği, verilmişse yeterli olup olmadığı doküman analizi tekniği ile incelenmiştir.

4.3.2. Zorunlu Dersler Listesi

İncelenen zorunlu ders kitapları aşağıdaki derslerden oluşmaktadır: Türk Dili ve Edebiyatı, Sağlık Bilgisi ve Trafik Kültürü, Coğrafya, Tarih, T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük, Felsefe Türk Kültür ve Medeniyeti Tarihi, Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi, Sosyal Bilim Çalışmaları, Sosyoloji, Psikoloji, Mantık, Osmanlı Türkçesi, Diksiyon ve Hitabet.

4.3.2. Seçmeli Dersler Listesi

İncelenen seçmeli ders kitapları aşağıdaki derslerden oluşmaktadır: Seçmeli Türk Dili ve Edebiyatı, Osmanlı Türkçesi, Seçmeli Tarih, Seçmeli Türk Kültür ve Medeniyeti Tarihi, İslam Kültür ve Medeniyeti, İslam Bilim Tarihi, Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi, Seçmeli Coğrafya, Psikoloji, Sosyoloji,

¹⁰MEB 2021-2022 okullaşma verileri; <https://www.meb.gov.tr/2021-2022-orgun-egitim-istatistikleri-aciklandi/haber/27552/tr> (Erişim Tarihi: 20.10.2022).

¹¹ Talim Terbiye Kurulu, 01/11/2021 tarihli, Ortaöğretim Kurumları Haftalık Ders Çizelgelerinde Değişiklik Yapılması konulu yazısı, https://ttkb.meb.gov.tr/meb_ays_dosyalar/2022_01/19094445_Ortaoyretim-hdc-2022-2023.pdf (Erişim Tarihi: 17.10.2022).

¹² <https://ogmmateryal.eba.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 10.10.2022).

Bilgi Kuramı, Demokrasi ve İnsan Hakları, Mantık, İşletme, Ekonomi, Girişimcilik, Yönetim Bilimi, Uluslararası İlişkiler.

5. UYGULAMA BÖLÜMÜ: DERS KİTAPLARININ ANALİZİ

OGM'ye bağlı olan Fen, Anadolu ve Sosyal Bilimler Liselerinin müfredatında okutulan dil ve anlatım ile sosyal bilimler alanına giren ders kitaplarının içerdikleri SKM'ler, bunları oranı ve yeterlilikleri bu bölümde incelenmiştir. SKM seçkisi UNESCO'nun 16 Kasım 1972 tarihinde kabul ettiği sözleşmenin birinci maddesinde aşağıdaki kültürel miras tanımına göre yapılmıştır:

- Anıtlar: Tarih, sanat veya bilim açısından istisnaî evrensel değerdeki mimari eserler, heykel ve resim alanındaki şaheserler, arkeolojik nitelikte eleman veya yapılar, kitabeler, mağaralar ve eleman birleşimleri.
- Yapı toplulukları: Mimarileri, uyumlulukları veya arazi üzerindeki yerleri nedeniyle tarih, sanat veya bilim açısından istisnaî evrensel değere sahip ayrı veya birleşik yapı toplulukları.
- Sitler: Tarihsel, estetik, etnolojik veya antropolojik bakımlardan istisnaî evrensel değeri olan insan ürünü eserler veya doğa ve insanın ortak eserleri ve arkeolojik siteleri kapsayan alanlardır (Yılmaz, 2020, s.158).

5.1. Bulgular

Türk Dili ve Edebiyatı dersi hazırlık sınıfı dâhil olmak üzere toplam beş şubede okutulmakta, dolayısıyla çalışma kapsamında bu derse ait beş adet ders kitabı incelenmiştir. Hazırlık sınıfı ders kitabında 21, dokuzuncu sınıf ders kitabında 5, onuncu sınıf ders kitabında 8, on birinci sınıf ders kitabında 19 ve on ikinci sınıf ders kitabında 6 adet olmak üzere beş ders kitabında toplam 59 SKM bilgisine rastlanmıştır. Hazırlık sınıfı *Türk Dili ve Edebiyatı* ders kitabında Türkiye'nin SKM'ından iki defa kale (Bodrum ve Ankara), Efes Antik Tiyatrosu, Kapadokya gibi SKM'lerin yanı sıra farklı illerdeki önemli camilere de yer verilmiştir. SKM'leri ile en fazla tanıtılan il ise 7 tekrarlı Ankara'dır. Kitapta ayrıca dört farklı yerde görsel olarak SKM tespit edilmiş, fakat kitapta bunlara dair bilgi yer almadığı için listeye dâhil edilmemişlerdir. 9. sınıf *Türk Dili ve Edebiyatı* ders kitabında ise sadece 5 SKM'ye rastlanmış, bunların üçü Gelibolu Milli Parkı, biri Büyük Taarruz Panoraması ve Anıtkabir Müzesi olmak üzere milli mücadele ile ilişkilendirilen SKM'lerdir. 10. sınıf ders kitabında ise SKM'lerin büyük bir kısmını cami ve saraylar oluşturmuştur. Bu kitapta Batum Künye Kalesi ile bir defa temsil edilmiştir. 11. sınıf ders kitabında Erzurum, Kars, Artvin, Erzincan, Tunceli, Iğdır, Bitlis, Ardahan, Hakkari gibi çok çeşitli illere ve bu illerde yer alan SKM'lere yer verilmiştir. Bu ders kitabında ağırlıklı olarak mağara ve mezar taşlarına yer ayrılmıştır. 12. sınıf ders kitabı ise Yenicami, Süleymaniye ve Ayasofya örnekleriyle ön plana çıkmıştır.

Yukarıda yapılan analiz sonucunda *Türk Dili Edebiyatı* dersinin tüm kitaplarında SKM'lere yer ayrıldığı, her kitapta farklı türden SKM'lere yer verildiği, dolayısıyla geniş bir SKM yelpazesinin görselleştirilerek tanıtıldığı gözlemlenmiştir. Bu ders için oluşturulan kitapların öğrencilerde SKM bilinci oluşturma açısından yeterli olduğu tespit edilmiştir.

Sağlık Bilgisi ve Trafik Kültürü ders kitabında SKM olarak değerlendirilen Hatay'daki Dünyanın en uzun bisiklet yolu yer almaktadır. Bu ders kitabında SKM'lerin yok denecek kadar az olmasının sebebi, dersin içeriğinin kültür bilgisiyle fazla uyuşmamasıdır.

Coğrafya dersi 9, 10, 11 ve 12. sınıflar için hazırlanan toplam 4 ders kitabı incelenmiş, 9. sınıf ders kitabında 10, 10. sınıf ders kitabında 5, 11. sınıf ders kitabında 19 ve 12. sınıf ders kitabında 50 olmak üzere toplamda 84 SKM tespit edilmiştir. 9. sınıf ders kitabında tespit edilen SKM'lerin ağırlıklı olarak arkeoloji ile ilgili olduğu gözlemlenmiştir. Efes Antik kenti, Piri Reis dünya haritası, İdrisi ve Katip Çelebi'nin dünya haritası, Çatalhöyük, Çayönü, Göbeklitepe ve Alacahöyük kitapta tanıtılan SKM'lerdir. 10. sınıf ders kitabında yer alan SKM'ler ise doğal coğrafi güzellikler olan Nemrut Dağı, Peribacaları ve Antalya'daki Köprülü Kanyon'dan oluşmaktadır. 11. sınıf ders kitabında ise Konya Çatalhöyük, Çorum Hattuşa, Ankara Gordion kalıntıları, Lidyalılar'a ait bir para örnekleri, Van Hoşap Kalesi, İzmir Efes, İstanbul Yarımburgaz mağarası, Diyarbakır Demirköy ve Çayönü, Aksaray Aşıklı Höyük, Malatya Cafer Höyük başta olmak üzere pek çok doğal güzele değinilmiştir. 12. sınıf *Coğrafya* ders kitabı en fazla SKM'nin yer aldığı ders kitabıdır. Toplam 50 SKM'nin yer aldığı bu kitapta Amasya tarihi evleri, Hasankeyf, Küre Dağları Milli Parkı, Ayder

Yaylası, Safranbolu, Tarihi Mardin Evleri, Peribacaları, Pamukkale- Hierapolis, Çatalhöyük, Diyarbakır Kalesi ve Hevsel Bahçeleri, Göreme Milli Parkı, Nemrut, Troya Antik Kenti, Tarihi Halfeti Evleri, Tarihi Safranbolu evleri, Sümela Manastırı gibi birçok SKM detaylı bir şekilde tanımlanmıştır. Bunların dışında ayrıca önemli tarihi camiler ve saraylara da yer verilmiştir. Sonuç olarak, *coğrafya* dersi için hazırlanan ders kitaplarında yer alan SKM unsurlarının yeterli olduğu gözlemlenmiştir.

Tarih dersi de aynı coğrafya dersinde olduğu gibi SKM unsurlarını fazlasıyla barındırabilecek bir içeriğe sahiptir. 9, 10 ve 11. sınıflarda 3 ders kitabıyla temsil edilen tarih dersinin ilk kitabında 28 SKM tespit edilmiştir. Coğrafya dersinde olduğu gibi bu ders kitabında da Göbeklitepe, Çayönü, Çatalhöyük gibi eski yerleşim yerlerine, ayrıca Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Konya Arkeoloji Müzesi gibi müzelerle yer ayrılmıştır. Bunların dışında kaleler, savaş alanları, minyatürler, heykeller bolca tanıtılmıştır. 10. Sınıf tarih ders kitabında ise 97 SKM tespit edilmiş, Erzurum Kale Camii, Tepsi Minare, Ulu Camii, Üç Kümbetler, Mama Hatun Kümbeti, Diviriği Ulu Camii, Yağlıbasan Medresesi, Zinciriye ve Mesudiye Medreseleri, Babür Camii, Hunat Hatun Cami ve Külliyesi gibi cami ve külliyeleere yer verilmiştir. Bunla dışında SKM olarak kabul edilen büstler, kabartmalar, minyatürler, kervansaraylar, mescitler, kümbetler, köprüler, türbeler ve heykellere de sıklıkla rastlanmıştır. 11. sınıf ders kitabında ağırlıklı olarak İstanbul'daki saraylar tanıtılmıştır. Tarih dersinin 3 kitabının hepsi göz önüne alındığında, tarih dersi kapsamında değerlendirilebilecek neredeyse tüm SKM'lerin eksiksiz bir şekilde kitaplarda yer aldığı görülmüştür. Dolayısıyla öğrenciler bu kitapları işledikleri zaman eksiksiz bir SKM bilgisine sahip olacaklardır.

Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersi sadece 12. sınıfta okutulmaktadır. Bu ders için hazırlanan ders kitabında 9 adet SKM tespit edilmiş, bunlar dersin içeriğine bağlı olarak Mustafa Kemal'in Şişli'deki evi, Bandırma Vapuru maketi, Tekâlif-i Milliye Emirleri uygulaması tablosu, Anıtkabir Atatürk ve Kurtuluş Savaşı Müzesi, Çankaya Köşkü, Darülfünun gibi kurtuluş savaşıyla bağlantılı SKM'lerden oluşmuştur.

Felsefe dersi 10 ve 11. sınıflarda okutulmakta, 11. Sınıflar için hazırlanan ders kitabında hiç bir SKM'ye rastlanmamıştır. Diğerinde ise 5 adet tespit edilmiş, Selimiye Cami, Süleymaniye Cami, Anıtkabir gibi unsurlar kendilerine kitapta yer bulmuştur.

Sadece 12. sınıfta okutulan *Türk Kültür ve Medeniyeti Tarihi* dersi için hazırlanan ders kitabında 107 SKM tespit edilmiş, bunların hepsi de dersin içeriğiyle ilgilidir. Örneğin Köktürk madeni para TİKA özel koleksiyonu, Topkapı Sarayı, Eski TBMM binası, Çifte Minareli Medrese, Süleymaniye Külliyesi, Gevher Nesibe Hatun Şifahanesi, Sanayi-i Nefise Mektebi ilk binası, Gülhane Tababet Tatbikatı Mektebi, Fener Rum Erkek Lisesi, Saint Benoit Kilisesi, Selçuklu dönemine ait hat ve tezhip örnekleri, Edirne Selimiye Camisi, İstanbul Sultan Ahmet Camisi, İstanbul Süleymaniye Cami gibi Türk kültür mirasını günümüze taşıyan SKM örnekleri kitapta yer almaktadır. Ayrıca anıtlar, heykeller, minyatürler gibi kültürel değeri olan nesnelere tanıtılmıştır. Bu ders bağlamında 12. sınıf öğrencileri yoğun bir kültürel miras bilgisi edinmektedirler.

Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi dersi sadece 12. sınıfta okutulmaktadır. Bu ders için hazırlanan kitapta Türkiye'nin ilk otomobili Devrim'e iki defa Akdamar Kilisesi'ne de bir defa yer verilmiştir. Bu ders kitabında yer alan SKM sayısı çok az olmakla birlikte, dersin içeriğinden hareketle çok daha fazla SKM bilgisi aktarılabilir.

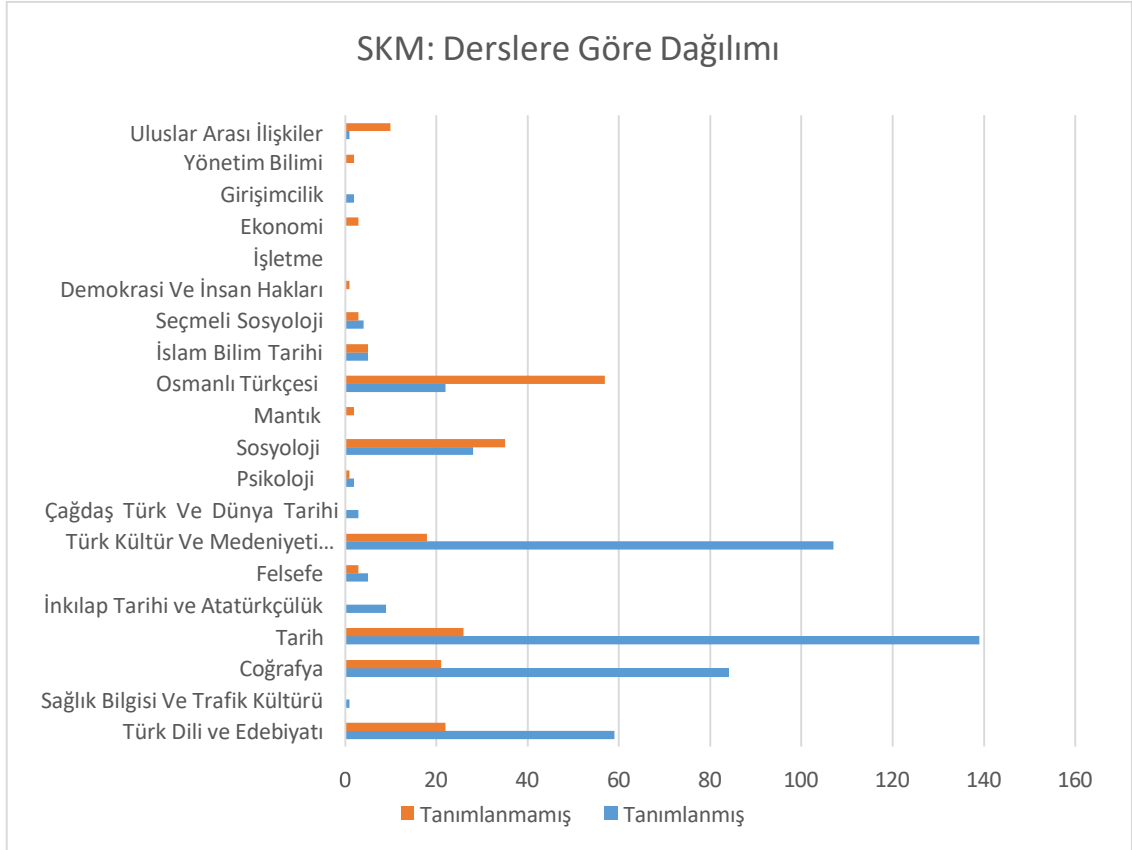
11. sınıfta okutulan *Psikoloji ve Sosyoloji* dersleri için birer ders kitabı hazırlanmış, ilkinde sadece 2, ikincisinde ise 28 SKM yer almaktadır. Arkeoloji ile ilgili SKM örnekleri *Sosyoloji* kitabında yoğunluktadır. Bergama kazı alanı, Alacahöyük, Edirne Kalesi'nin yanı sıra müzelerden Konya Mevlana Müzesi, İstanbul Topkapı Sarayı Müzesi, Nevşehir Hacıbektaş Müzesi, Ankara Cumhuriyet Müzesi, İstanbul Arkeoloji Müzesi, Antalya Aziz Nikolaos Müzesi, Gaziantep Zeugma Müzesi, Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi kitapta yer almaktadır. Seçmeli *Sosyoloji* ders kitabında ise 4 adet SKM yer almakta, bunlar Muğla'daki tarihi Belen Kahvesi, Harran Evleri, Selimiye Camii ve Pera Müzesi'dir.

Osmanlı Türkçesi dersi 10, 11 ve 12. sınıflarda okutulmakta, 10 ve 11. sınıflar için hazırlanan ders kitaplarında hiçbir SKM'a ulaşamamıştır. 12. Sınıflar için hazırlanan ders kitabında ise 22 SKM yer almaktadır. Bunlardan bazıları İstanbul Firuz Ağa, Davut Paşa ve Bayezit Camii kitabeleri ve Edirne Bayezit Camii kitabeleri, Aksaray Pertevniyal Valide Sultan, Edirnekapı Mihrimah Sultan, Altunzade, Rami ve Erenköy Zihni Paşa ve Galip Paşa camileridir.

İslam Bilim Tarihi dersi dört şubede okutulmakta, fakat tüm şubelerde aynı ders kitabı kullanılmaktadır. Bu kitapta 5 tane SKM tespit edilmiş, bunlar El yazması Kur'an'ı .Kerim, Türk ve İslam Eserleri Müzesi-İstanbul, İnce Minareli Medrese- Konya, Zîc-i Uluğ Bey eseri, Süleymaniye Kütüphanesi, Amasya Bimarhanesi ve Darülfün'dur. Bu dersin içeriği kitaba çok daha fazla SKM dahil edilmesini gerektirmektedir.

Girişimcilik ders kitabında Ahi Evran Anıtı-Kırşehir ve Tarihi Ziraat Bankası Binası-Ankara yer almaktadır. *Uluslararası İlişkiler* ders kitabında ise sadece İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde yer alan Kadeş antlaşması kitabesi tanıtılmaktadır.

Yukarıdaki verilerin tablolaştırılmış hali aşağıdaki gibidir:

Grafik 2: Tespit edilen SKM'lerin derslere göre dağılımı

Yukarıdaki grafikte de görüleceği üzere, SKM bilgisinin en fazla aktarıldığı dersler sırasıyla Tarih (139), Türk Kültür ve Medeniyeti Tarihi (107), Coğrafya (84) ve Türk Dili ve Edebiyatı (59) olarak tespit edilmiştir. Bu dersler dört şubenin ana dersleri olduğu için yüksek oranda SKM bilgisi paylaşılmış olması çok önemlidir. Çünkü öğrencileri genel kültür açısından tamamlamaktadır. İnkılap Tarihi, Felsefe, Psikoloji, Mantık, Demokrasi ve İnsan Hakları, İşletme, Ekonomi, Girişimcilik, Yönetim Bilimi ve Uluslararası İlişkiler derslerinin kitaplarında ise SKM unsurlarına neredeyse hiç yer verilmemiştir. SKM bilgisinin bu ders kitaplarına eklenmesi öğrenciler açısından faydalı olacaktır. Örneğin sadece *Osmanlı Türkçesi* ders kitabında 57 adet tanımlanmamış SKM yer almaktadır.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

6.1. Sonuç

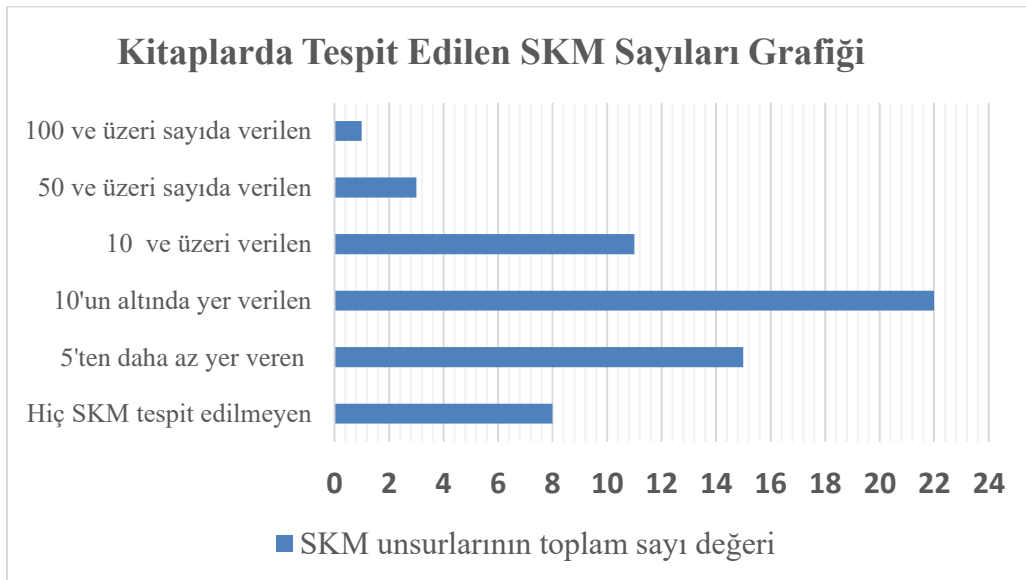
OGM'ye bağlı olan Fen Liseleri, Anadolu Liseleri ve Sosyal Bilimler Liseleri müfredatında okutulan derslere ait olan 33 ders kitabı inceleme sonucunda, bazı derslerde yeterince SKM unsuruna rastlanırken pek çok derste hiçbir SKM unsuruna rastlanmamıştır.

Felsefe 11 ders kitabı, *Sosyoloji* 2 ders kitabı, *Mantık* ders kitabı, *Osmanlı Türkçesi* ders kitabı

10.sınıf, *Osmanlı Türkçesi* 11 ders kitabı, *Demokrasi ve İnsan Hakları* ders kitabı, *İşletme* ders kitabı, *Ekonomi* ders kitabı ve *Yönetim Bilimi* ders kitaplarında hiçbir SKM unsuruna rastlanmamıştır. Bu derslerin içerik bakımından SKM'lerle bağdaşmadığı düşünülebilir. Ancak, *Sosyoloji 1* ders kitabında 28 SKM'ye yer verilirken, *Sosyoloji 2* ders kitabında hiç yer verilmemesi çelişkili bir durum ortaya çıkarmaktadır. En çok SKM unsurunun görüldüğü ders kitapları ise; *Tarih 10* ders kitabı (97), *Türk Kültür ve Medeniyeti Tarihi* (107), *Coğrafya 12* ders kitabı (50), *Tarih 9* ders kitabı (28) ve *Sosyoloji 1* ders kitabı (28)' dir.

Ders kitapları incelenirken, bazı kitaplarda da SKM unsuru olduğu, ancak bunun ya hiçbir şekilde açıklanmadığı ya da sadece isim verilerek hangi ilimizde olduğu ya da Türkiye'de olup olmadığı belirtilmeden verildiği gözlemlenmiştir. Örneğin *Türk Dili ve Edebiyatı 12* ders kitabında tanımı iyi yapılmış SKM sayısı 6 iken, tanımı eksik olan 14 SKM görülmüştür. *Felsefe 10* ders kitabında tanımı eksik olan sadece 1 SKM unsuruna rastlanırken, *Felsefe 11* ders kitabında tanımlı hiçbir SKM olmayıp tanımı eksik 3 SKM unsuruna rastlanmıştır. *Sosyoloji 1* ders kitabında tanımı eksik 18 SKM'ye rastlanırken, *Sosyoloji 2* ders kitabında tanımlı hiçbir SKM olmayıp tanımlı 17 SKM vardır. *Osmanlı Türkçesi 10, 11 ve 12.* sınıf kitaplarında ise toplamda tanımı iyi yapılmış 22 SKM varken, tanımı eksik 57 örnek bulunmuştur. *İslam Bilim Tarihi* ders kitabında da yine 5 SKM örneğine rastlanılmış olup, 5 adet tanımı eksik örnek vardır. Tüm bu örnekler ders kitaplarında sunulan Türkiye'nin kültürel hazinelerinin öğrencilere tanıtılmasında eksik olduğunu göstermektedir. Ayrıca kitaplarda geçen tanımı eksik yapılmış veya hiç yapılmamış SKM unsurları, ya kültürel zenginliğin ve mirasların ders kitaplarında bilinçli olarak sunulmadığını ya da en iyi ihtimalle yetersiz sunulduğunu göstermektedir. Ortaöğretim Kurumlarının amaçlarından ilk ikisinin, öğrencilere ortak bir genel kültür vermek ve kültürel nitelikler yönünden geliştirmeyi hedeflediği göz önünde bulundurulduğunda verilen SKM unsurlarının da bu bağlamda eksik olduğu görülmektedir.

Çalışmada kitapların sayfa sayısı da fikir vermek amacıyla verilmiş ancak SKM'lere yer verilmesi açısından bir bağlantı kurulamamıştır. SKM unsurlarına yer verilmesinin genellikle ders kitaplarının içeriği ile ilgili olduğu söylenebilmektedir. Ancak müfredatın geneli göz önünde bulundurulduğunda SKM'lere yer vermeyen ya da çok az yer veren kitap sayılarının ağırlıklı olduğu gözlemlenmiştir. Aşağıdaki grafikte incelenen ders kitaplarının SKM unsurlarına ne ölçüde yer verdikleri sayısal verilerle gösterilmektedir:

Grafik 3: Kitaplarda Tespit Edilen SKM Sayıları Grafiği

Grafik incelendiğinde, SKM'lere yeterli sayıda yer veren kitapların, yeterli ölçüde yer vermeyen kitaplara göre daha az olduğu görülmektedir. İncelenen 33 ders kitabından 8 tanesinin hiç SKM'lere yer vermemesi, 22 kitabın 10'dan daha az yer vermesi büyük bir eksikliğe işaret etmektedir.

6.2. Öneriler

Öğrencilerin somut kültürel miras konusunda donanımlı bir hale gelebilmesi için;

Lise ders kitapların kullanılan SKM ile ilgili görsellerin altına SKM'yi tancıcı bilgilerin eklenmesi gerekmektedir.

Ünite giriş sayfalarında, *Hazırlık Sınıfı Türk Dili ve Edebiyatı* kitabında olduğu gibi, gezelim görelim temalı bir görsel sunarak Türkiye'nin SKM'leri tanıtılmalıdır.

Metin içinde yer alan SKM unsurları görsellerle de desteklenmeli ve şehir bilgisi aktarılmalıdır. Örneğin, *Selimiye Camii, Mimar Sinan'ın deyimiyle kendisinin ustalık eseridir* yerine *Edirne'de bulunan tarihi ve mimari bir başyapıt olan Selimiye Camii, Mimar Sinan'ın deyimiyle kendisinin ustalık eseridir* şeklinde net bilgi içeren ifadeler kullanılmalıdır.

İleriki çalışmalara ışık olması açısından ve bu çalışmanın devamı niteliğinde olabilecek *Ders Kitaplarında SKM Unsurlarına Yer Verilmesinin Turistik Faaliyetlere Etkisi* şeklinde bir çalışma yürütülebilir. Böyle bir çalışma hem ders kitaplarının bu konuyla ilgili eksikliğini kapatacak, hem de yeni çalışmalara ışık tutacaktır. Keza *Türk Kültürünün Ülke Dışındaki Somut İzlerine Ders Kitaplarında Yer Verilip Verilmediği* ayrı bir başlık altında incelenmelidir.

KAYNAKLAR

- Acar, K. ,Tan, E. , ve Balcı, U. (2017). Turizm Odaklı Almanca Ders Kitaplarının Ülke Bilgisi Bağlamında Analizi. *International Journal of Languages' Education and Teaching*, 5(1), 651-672.
- Aksöz, M. ve Balcı, T. (2018). Deutsch als Zweite Fremdsprache an Anadolugymnasien. Kompetenzerwartungen Undkompetenzniveaus. *Schriften Zur Spracheund Literatur II*, Londra: IJOPEC Publication, s.104-111.
- Aktaş, Ö. (2020). Ortaöğretim Tarih Öğretim Programlarına İlişkin Öğretmen Görüşleri. *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (64), 69-80.
- Akyüz, Ü. (2022). Millî Eğitim Bakanlığında Yeniden Yapılanma Çalışmaları Bağlamında Meb'in Kapasitesinin Güçlendirilmesi (Mebgep) Projesinin Etkisi. *Milli Eğitim Dergisi*, 51(233), 769-790.
- Arslanoğlu, İ. (2000). Kültür ve Medeniyet Kavramları. *Türk Kültürü Ve Hacı Bektas Veli-arastirma Dergisi*, 15.
- Avcı, M. & Taşer. S. (2020). Sosyal Bilgiler Dersinde Kültür ve Miras Öğrenme Alanının Sosyal Bilgiler Öğretim Programı Üzerinden İncelenmesi, *ASOS JOURNAL: The Journal of Academic Social Science*, 8(111), 368-385.
- Balcı, T. (2013). Almanya'da Kültürel Öğeler İçeren Levha Metinleri. *Turkish Studies*, vol.8, no.12, s..121-131.
- Balcı, T. (2022). Almanya ve Türkiye'de Yükseköğretim Kurumları, Programları ve Mezunları. İçinde: *Schriften zur Sprache und Literatur / Dil ve Edebiyat Yazıları VI*, İstanbul: Çizgi Kitabevi Yayınları, s.14-26.
- Balcı, U. (2016). Anadolu liselerinde ikinci yabancı dil olarak Almanca eğitimi: Batman ili örneği. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, (29), 334-341.
- Bayır ve Köse (2019). Kültürel Miras ve Korunmasına İlişkin Ortaokul Öğrencilerinin Görüşleri. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 27(4), 1827-1840.
- Bıyıklı, S.N. (2010). Ders kitaplarında kültürel mirasın sunumu: Türkiye'deki 4. ve 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarındaki (1974-2009) görsellerin incelenmesi. Koç Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Tarih Bölümü / Anadolu Medeniyetleri ve Kültürel Miras Yönetimi Ana Bilim Dalı. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi.
- Blake, J. (2000). On Defining the Cultural Heritage. *International and Comparative Law Quarterly*, 49(1), 61-85.

- Çağırkan,B.& Bilek G. & Telli,H. (2021). Üniversite Öğrencilerinin Serbest Zaman Algısı ve Somut Tarihi Kültürel Miras Farkındalığı. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, (12), 918-919.
- Çeçen, A. (1996). *Kültür ve politika*. Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Çelik, Z. (2015). *Ortaöğretime ve Yükseköğretime Geçiş Sınavlarının Kısacasında Ortaöğretim Sistemi. Türkiye'de Eğitim Politikaları*. 21. Yüzyılda Türkiye'nin Eğitim ve Bilim Politikaları Sempozyumu. Ankara. S. 273-298.
- Çokışler,N.&Arslan,A.&Çokışler,E.(2016). Silahlı Çatışmaların Somut Kültürel Miras Üzerindeki Etkilerinin Turizm Bağlamında Değerlendirilmesi. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (24), 15-25.
- Demircioğlu, İ. H. (2006). Lise Öğrencilerinin Tarih Dersinin Amaçlarına Yönelik Görüşleri. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 4 (2), 153-156.
- Eagleton, T. (2016). 1. Culture and Civilisation. In *Culture* (pp. 1-29). New Haven: Yale University Press.
- Gürel, D. & Çetin, T. (2018). Sosyal Bilgiler Dersi ve Kültür Aktarımında Edindiği Rol Üzerine Bir İnceleme. *Anadolu Eğitim Liderliği ve Öğretim Dergisi*, 6 (2), 22-40.
- İncekara, S. (2013). Ortaöğretim Coğrafya Eğitiminde Uluslararası Eğilimler ve Türkiye Örneği. *Marmara Coğrafya Dergisi*, (16), 109-130.
- Kıral, B. (2020). Nitel Bir Veri Analizi Yöntemi Olarak Doküman Analizi. *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(15), 170-189.
- Kidd,W. & Teagle,A. (2012). *Culture and Identity*. Bloomsburry Academic, 9.
- Lenzerini, F. (2011). Intangible Cultural Heritage: The Living Culture of Peoples *European Journal of International Law*, (22) 1, 101–120.
- Metin, F. & Balcı, U. (2019). Turizm Lisans Öğrencilerine Yönelik Hazırlanan Yabancı Dil İngilizce Ders Kitaplarının Hedef Kitle Açısından Uygunluk Analizi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, (47), s.57-76.
- Oğuz, M. Ö. (2013). Terim olarak somut olmayan kültürel miras. *Milli Folklor*, 25(100), 5-13.
- Özdemir, M. Z. D. (2005). Türkiye'de kültürel mirasın korunmasına kısa bir bakış. *Planlama*, 31, 20-25.
- Özlem,D. (2008). *Kültür bilimleri ve Kültür Felsefesi*. İstanbul: Doğubatı yayımları.
- Öztürk, İ. H. (2009). Yeni Ortaöğretim Tarih Programları Üzerine Eleştirel Bir İnceleme. In *A Critical Analysis of New Secondary History Programs*, *The First International Congress of Educational Research*.
- Sak, R. , Şahin Sak, İ. T. , Öneren Şendil, Ç. & Nas, E. (2021). Bir araştırma yöntemi olarak doküman analizi. *Kocaeli Üniversitesi Eğitim Dergisi*, 4 (1), 227- 256.
- Sarı, İ. (2017). *Anadolu Medeniyetleri Mezopotamya Medeniyetleri*. Net Medya Yayıncılık
- Tekalmaz, G. (2019). Revize edilen ortaöğretim matematik öğretim programı hakkında öğretmen görüşleri. *Kocaeli Üniversitesi Eğitim Dergisi*, 2(1), 35-47.
- Türker, A. & Çelik, İ. (2012). Somut Olmayan Kültürel Miras Unsurlarının Turistik Ürün Olarak Geliştirilmesine Yönelik Alternatif Öneriler. *Yeni Fikir Dergisi*, 4(9), 86-98.
- Wach E. & Ward R. (2013). *Learning about Qualitative Document Analysis*. IDS Practice Papers. 13,1-9.
- Yıldırım Saçılık, M. & Toptaş, A. (2017). Kültür Turizmi ve Etkileri Konusunda Turizm Öğrencilerinin Algılarının Belirlenmesi. *Turizm Akademik Dergisi*, 4(2), 107-119.
- Yıldız, D. & Ceran, D. (2020). 5. ve 7. Sınıf Türkçe Ders Kitaplarında Somut Olmayan Kültürel Miras

Unsurları. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (44) , 295-30.

Yılmaz, L. (2020). Mersin’de Somut Kültürel Miras Bilinci ve Koruma Üzerine Bir Değerlendirme, *Amisos*, 5/8, 156-177.

Online Kaynaklar:

UNESCO Türkiye Kültürel Miras Listesi:

[http://www.unesco.org.tr/Pages/125/122/UNESCO-D%C3%BCn%C3%BCn-Miras%C4%B1-Listesi](http://www.unesco.org.tr/Pages/125/122/UNESCO-D%C3%BCn%C3%BCn%C3%BCn-Miras%C4%B1-Listesi) (Erişim Tarihi: 15.10.2022)

Okul türleri ve güncel sayıları:

https://ogm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2022_08/08144941_Okul_Turleri.pdf, (Erişim Tarihi: 10.10.2022)

Türkiye’de Eğitim kademeleri: <https://fulbright.org.tr/turk-egitim-sistemi> (Erişim Tarihi: 15.10.2022)

Türkiye’nin nüfus artış oranı: <http://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=45500> (Erişim Tarihi: 10.10.2022)

Biyokaçakçılığın Turizm ile İlişkisi: Turist Görünümlü Biyokaçakçılık!

The Relationship of Bio-smuggling with Tourism: Bio-smuggling with a Tourist Appearance!

Ferhat EREN
Batman Üniversitesi
ferhateren1994@gmail.com
ORCID: 0000-0001-5498-5878

Doç. Dr. Erdem SEVEN
Batman Üniversitesi
erdem_seven@hotmail.com
ORCID: 0000-0002-7587-5341

DOI: <http://dx.doi.org/10.29228/cudes.68732>

Article Info

Received: 05.03.2023
Accepted: 12.03.2023

Keywords: Bio-smuggling,
Ecotourism, Sustainable
Tourism, Wildlife tourism

Makale Bilgisi

Geliş: 05.03.2023
Onay: 12.03.2023

Anahtar sözcükler:
Biyokaçakçılık, Ekoturizm,
Sürdürülebilir Turizm, Yaban
hayatı turizmi

Abstract

Wildlife tourism, which is one of the alternative types of tourism, includes activities such as the observation and photography of wildlife in regions with rich biodiversity and ecosystems. Bio-smuggling is the illegal removal of wildlife and their parts from the area where they live for various purposes. In this paper, a literature review was conducted to reveal the relationship between bio-smuggling and tourism. As a result of the research, it is understood that tourist-looking bio-smugglers not only smuggled the species, but also bought products obtained from endangered species. Although there are national and international efforts against bio-smuggling, cases are on the rise. In addition to preventing bio-smuggling, various sanctions other than fines should be applied, as the economic gain is high. Tourists should be informed about bio-smuggling, cooperation and communication between tourism stakeholders should be increased. It should not be overlooked that the sustainability and protection of biological resources are a responsibility shared by all humanity.

Öz

Alternatif turizm türlerinden biri olan yaban hayatı turizmi, biyoçeşitliliği ve ekosistemi zengin olan bölgelerde yapılan yaban hayatın gözlenmesi ve fotoğraflanması gibi faaliyetleri kapsamaktadır. Biyokaçakçılık, yaban hayatına ait canlıların ve bunlara ait parçaların, çeşitli amaçlarla yasadışı olarak yaşadığı bölge dışına çıkarılmasıdır. Bu çalışmada, biyokaçakçılık ve turizm arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmak için bir alanyazın taraması yapılmıştır. Araştırma sonucunda, turist görünümlü biyokaçakçıların canlı türlerini kaçırmakla birlikte nesli tehlike altında olan canlılardan elde edilen ürünleri de satın aldığı anlaşılmıştır. Biyokaçakçılığa karşı ulusal ve uluslararası çabalar olmasına rağmen vakalar artış eğilimindedir. Biyokaçakçılığın önüne geçilmesinin yanı sıra ekonomik getirisi yüksek olduğundan para cezaları haricinde çeşitli yaptırımlar uygulanmalıdır. Turistlere biyokaçakçılık ile ilgili bilgilendirmeler yapılmalı ve turizm paydaşları arasındaki iş birliği ve iletişim çoğaltılmalıdır. Biyolojik materyallerin sürdürülebilirliği ve korunması, tüm insanlığın ortak görevi olduğu unutulmamalıdır.

1. GİRİŞ

Sürdürülebilir turizm, doğal kaynakların uzun vadeli uygulanabilirliği ve kalitesini korumaya yönelik çalışmaları içermektedir (Çavuş vd., 2019). Sürdürülebilir ve alternatif turizm türlerinden olan doğa temelli turizm çeşitleri, turist tercihlerinde önemli bir yer tutmaktadır. Doğa yürüyüşü, kampçılık, dağcılık ve yaban hayatı gözlemciliği gibi birçok turizm türü, biyoçeşitliliğe ve ekosisteme dayanmaktadır (Fennell, 2015). Yaban hayatı turizmi; yaban hayatının izlenmesi, fotoğraflanması, doğa yürüyüşü ve korunan alanların ziyareti gibi aktiviteleri içermektedir (Rizzolo, 2017). Yaban hayatı turizmi, ekoturizme dayalı birçok turizm dalında olduğu gibi çok çeşitli yaşam alanlarının ve flora-fauna türlerinin olduğu yerlerde varlık göstermektedir (Deniz, 2019; Sarı ve Arpacı, 2020; Seven, 2020).

Biyokaçakçılık, yaban hayatına ait canlıların ya da bu canlılara ait parçaların çeşitli amaçlarla yasa dışı bir şekilde bulunduğu bölge dışına çıkarılmasıdır (Warchol vd., 2003; Warchol, 2004; Kumara, 2016; Güler ve Mutlu, 2018; Animondial, 2021). Tahminlere göre, yaban hayatı biyokaçakçılık

ticaretinin ekonomik değeri her yıl 7 ile 21 milyar dolar aralığındadır (Wyler ve Sheikh, 2008; FATF, 2020). Bu değer, yasa dışı yaban hayatı ticaretini; uyuşturucu, insan ve silah kaçakçılığı gibi karlı bir konuma getirdiği iddia edilmektedir (Wyler ve Sheikh, 2008; Esmail vd., 2020; Keskin vd., 2022). Bunun bir sonucu olarak, yasa dışı yaban hayatı biyokaçakçılığı, birçok canlı türünü kapsamakla beraber, çeşitli uyruktan kaçakçıların faaliyetlerinin her geçen gün vaka sayılarını arttırmasıyla küresel bir sorun haline gelmiştir (Kapera ve Kapere, 2021; Keskin vd., 2022). Yaban hayatı biyokaçakçılığı, çevre ve biyoçeşitlilik dışında toplumların sağlığı, ekonomik kalkınması ve yönetimi üzerinde olumsuz etkilere neden olmaktadır. Bununla birlikte birçok canlı türünün azalmasına veya yok olmasına yol açmaktadır (Petrossian vd., 2016; Küçükosmanoğlu vd., 2019; Verissimo ve Wan, 2019).

Yaban hayatı turizmi, zengin habitatlar ve biyoçeşitlilik içeren bölgelerde yapılan faaliyet ve etkinlikleri kapsamaktadır. Bu bağlamda turizm, insan ve yaban hayatı arasındaki çatışmayı hafifletmenin bir yolu olarak kabul edilmektedir (Cui vd., 2021). Ekoturizm, çevre koruma faaliyetleriyle sürdürülebilir kalkınmanın önemli bir aracı olmakla birlikte yaban hayatı, doğal ortamlar ve ekosistemlerin korunmasında farkındalık yaratır (Green ve Giese, 2004; Fennell, 2015). Buna karşın özellikle soyu tükenmekte olan bitki ve hayvanlara yönelik yapılan biyokaçakçılık, turizmin gelişmesiyle birlikte, son yıllarda arttığı iddia edilmektedir (Kumara, 2016). Biyokaçakçılık verilerinin paylaşıldığı haber ve olaylarda da artış olduğu görülmektedir (Arıkan vd., 2021; WTP, 2023). Günümüzde biyokaçakçılık, disiplinler arası kamuoyunun ve akademisyenlerin ilgisini çeken bir sorun haline gelmiştir. Biyokaçakçılığın doğası ve nasıl önleneceği hakkında çeşitli perspektifleri değerlendiren bazı pratik ve teorik çalışmalar yürütülmüştür (Pires ve Moreto, 2016; Sas-Rolfes vd., 2019). Fakat turizm ve biyokaçakçılık ilişkisi bağlamında yapılan bir çalışmaya alanyazında rastlanmamıştır. Biyokaçakçılık ile mücadele noktasında bir dizi paydaşın katkısının gerektiği göz önünde bulundurulduğunda, turizm ve biyokaçakçılık ilişkisinin incelenmesi konuya farklı bir bakış açısı sunacaktır. Yaban hayatı turizmi çalışmalarının, daha çok yerel halkın tutum ölçümü, ziyaretçi destek sistemi ve yönetimi, hükümet politikaları, ekonomi, hayvan refahı, biyoçeşitliliğe tehdit oluşu ve etik perspektifler gibi çeşitli konulara odaklandığı bilinmektedir (Fatima ve Khan, 2017; Sas-Rolfes vd., 2019). Bu çalışmada, nitel araştırma yöntemiyle biyokaçakçılık ve turizm arasındaki ilişki geniş bir perspektifle araştırılarak biyokaçakçılıkta turizmin rolü ve etkisi üzerine değerlendirmeler yapılmış ve yasa dışı yaban hayatı ticareti ele alındığından biyokaçakçılık kavramının kullanılması uygun görülmüştür.

2. METODOLOJİ

Bu çalışma, biyokaçakçılık ve turizm bileşenleri arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmak için ilgili alanyazının taranmasıyla yapılmıştır. Araştırma kapsamında biyokaçakçılıkla ilgili ulusal ve uluslararası alanyazın incelenerek raporlanmıştır.

3. ALANYAZIN İNCELEMESİ

3.1. Yaban Hayatı Turizmi ve Önemi

Değişen insan talepleri, beklentileri ve farklı deneyimler yaşama arzusu göz önünde bulundurulduğunda çeşitli turizm alanlarının ortaya çıkması olağan bir durumdur (Alaeddinoğlu ve Aydın, 2018). İnsanların, kitle turizminden farklı seçeneklere yönelme eğilimi göstermeleri sonucu alternatif turizm türleri ortaya çıkmıştır. Alternatif turizm, klasik turizm anlayışından farklı arayışları olan tüketicilerin istek ve beklentilerini karşılamayı ve deniz-kum-güneş ya da kitle turizminin çevre ve sosyal yapı üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmayı amaçlamaktadır (Arslaner ve Erol, 2017). Alternatif turizm türlerinden biri olan yaban hayatı turizmi, çoğunlukla tüketim amaçlı olmayan eğlence ve etkinlikleri kapsamaktadır (Higginbottom, 2004). Bunlar: yaban hayatı izleme, gözleme ve fotoğraflama, yaban hayatını eğlence, ulaşım ve doğa yürüyüşü için kullanma, korunan alanları ve hayvanat bahçelerini ziyaret etme şeklinde örneklendirilebilir (Rizzolo, 2017).

Yaban hayatı turizminin önemi ve ekonomilere kattığı değer gün geçtikçe artmaktadır. Yaban hayatı turizmi 2018 yılında, ülke ekonomilerine doğrudan 120 milyar dolar, toplamda ise 343,6 milyar dolar katkı sağlamış ve 9,1 milyon istihdam yaratmıştır (Tablo 1; WTTC, 2019; Animondial, 2021). Küresel olarak yaban hayatı turizmi, yıllık yüzde on büyüme oranına sahiptir (Rizzolo, 2017).

Tablo 1. Yaban hayatı turizminin doğrudan ekonomiye ve istihdama katkısı

KITA	Harcama (Milyar)	GSYİH (Milyar)	İstihdam (Milyon)
Kuzey Amerika	25.4	13.5	0.2
Avrupa	28.5	13.3	0.2
Afrika	48.8	29.3	3.6
Asya-Pasifik	118.2	53.3	4.5
Latin Amerika	19.9	10.7	0.5
Toplam	241.0	120.1	9.1

Kaynak: WTTC, 2019.

Yaban hayatı turizmi, ekonomik kalkınmaya direkt katkı sağladığı gibi yerel halkın gelişmesine ve kalkınmasına da fayda sağlamaktadır (Fatima ve Khan, 2017; Thapa vd., 2017). Rehberlik, yiyecek-ıçecek, konaklama, ulaşım hizmeti ve ayrıca hediyelik eşya gibi konularda bölge insanına ekonomik yarar sağlayabilmektedir. Yaban hayatı turizminin sunduğu başka bir fayda ise faaliyetin yapıldığı bölge sakinlerinin, biyoçeşitliliği koruma farkındalığının arttırmasıdır. Yerel halk, ekonomik yarar sağlayan bu durumun süreğenliğini için çabalamaktadır (Burns, 2004; Rizzolo, 2017) ve böylece yaban hayatı turizminin sürdürülebilirliğine katkı verilmektedir. Buna karşın yaban hayatı turizmi birçok riski de bünyesinde barındırır. Bu riskler: hayvanların doğal davranışlarının etkilemesi, doğal yaşam alanlarının tahrip edilmesi, hayvanların ölüm oranlarının artması veya üreme oranlarının düşmesi, doğal kaynakların tüketilmesi ve yaban hayatı kaçakçılığına ortam hazırlaması şeklinde örneklendirilebilir (Green ve Giese, 2004; Rizzolo, 2017; Thapa vd., 2017). Yaban hayatı biyokaçakçılığının popülasyonu düşük, nadir canlılarla ilişkisi bulunmaktadır. Biyokaçakçılık, birey sayısı az olan daha yüksek değer biçilen endemik ve nesli tehlike altında olan canlıları da hedef almaktadır (Wyler ve Sheikh, 2008; Sas-Rolfes vd., 2019). Özellikle filler, gergedanlar, pangolinler, köpek balıkları, deniz atı ve mercanlar, kaplanlar ve diğer kediler, birçok kuş türü, kaplumbağalar, kertenkeleler ve timsahlar gibi hayvan türlerinin biyokaçakçılığa maruz kalma olasılıkları yüksektir (AZA, 2023). Uluslararası Doğa ve Doğal Kaynakları Koruma Birliği (IUCN), 42,100’den fazla canlı türün yok olma tehlikesiyle karşı karşıya olduğunu belirtmektedir. Söz konusu nesli tehlike altında olan canlıların sayısı, 2000-2003 yılları arasında 10 binlerde olduğu bilinmektedir (IUCN, 2022). Yaban hayatı biyokaçakçılığı günümüzde devamlı olarak yükseliş gösteren bir tehdit olarak gündemde olmaya devam etmektedir (Duffy ve Humphreys, 2017).

3.2. Yaban Hayatı Turizminin Türkiye’deki Potansiyeli

Biyoçeşitlilik, ekoturizmin değerli varlıklarından biri olarak kabul edilir ve uzun vadeli sürdürülebilir turizm büyümesinin temel taşıdır (Seven, 2020). Biyoçeşitlilik bakımından zengin olan bölgeler, turizm cazibe merkezleri olarak ilgi görmektedirler (Deniz, 2019). Türkiye, tarımsal, orman, dağ, step, sulak alan, kıyı ve deniz ekosistemlerine sahip bir ülkedir. Yaban hayatı turizmi; amacı, doğası ve faaliyetleri gereği birçok turizm türü gibi canlı çeşitliliğin fazla olduğu alanlarda var olmaktadır. Türkiye, ekolojik sistemleri ve habitat çeşitliliği ile birlikte önemli bir tür zenginliğine sahip olduğundan ülkemizin yaban hayatı turizmi potansiyeli oldukça yüksektir. Bu çeşitlilik Türkiye’nin Avrupa, Asya ve Afrika kıtalarının birleştiği yerde olması, ılıman kuşağı ile subtropikal kuşağı arasında bulunması, çeşitli topografik ve ekolojik özellikleri, farklı yükseltileri, Avrupa-Sibirya, Akdeniz ve İran-Turan fitocoğrafik bölgelerinde bulunması gibi faktörlere dayanmaktadır (Kurt vd., 2019; Seven, 2020). Bu nedenlerle, Türkiye’nin biyoçeşitlilik açısından bir kıta özelliği taşıdığı söylenebilir. Avrupa kıtası ile karşılaştırıldığında, Türkiye’nin bitki türleri bakımından zenginliği anlaşılabilir. Avrupa kıtasında 12,500 açık ve kapalı tohumlu bitki türü bulunurken, sadece Anadolu’da bu sayıya yakın yaklaşık 11,700 civarındadır ve bunların yaklaşık üçte birinin Türkiye’ye özgü olduğu bilinmektedir (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2023). Türkiye, zengin bitki türleri dışında hayvan çeşitliliği açısından da önemli bir konumdadır. Türkiye’de 497 kuş, 170 memeli, 131 sürüngen, 480 deniz balığı ve 236 tatlı su balığı türü bulunmuştur. Bu canlıların önemli bir kısmının Anadolu’ya özgü endemik ve nadir türler oldukları bilinmektedir. Bunun yanı sıra, yaklaşık 34 bine yakın böcek türünün olduğu düşünülmektedir (UBVT, 2020; Seven, 2020, Tezcan, 2020; Trakus, 2023). Tüm bu biyolojik zenginlikler ile birlikte, yaban hayatı

turizminin tasarımı ve içeriği bağlamında düşünüldüğünde Türkiye, yaban hayatı turizminin yatağı olarak nitelendirilebilir. Yaban hayatı turizm kapsamında yapılan (Unur ve Yavuz, 2013; Genç ve Seven, 2020);

- Doğal alanların keşfi ve gezisi,
- Avcılık,
- Kuş ve kelebek gözlemeleme,
- Safari veya balina izleme,
- Üreme alanlarının ve doğal koruma alanlarının keşfi,
- Organize araştırma, eğitim ve koruma projeleri,
- Şehir turları içindeki yaban hayatı keşifleri,
- Fotoğrafçılık ve doğal alanlardaki hayvanların görüntülenmesi,
- Doğal alanların korunması ve çevresel farkındalık artırma projeleri

gibi faaliyetlerin çoğunun uygulanmasına elverişli olduğu ortadadır. Örneğin son zamanlarda, Türkiye’de kelebek gözlemciliği ciddi bir popülerite kazanmış ve farklı yaş aralıklarındaki insanlar ve meslek grupları tarafından ilgi alanı haline gelmiştir (Genç ve Seven, 2020). Av turizmi de benzer bir durumdadır. Anadolu Yaban Keçisi, Türkiye’nin dünya çapında tanınan en önemli av hayvanıdır ve dünya çapında avcılarının Türkiye’ye gelmelerinin başlıca sebeplerinden biridir. Bu av hayvanının sadece Anadolu’ya özgü olması, Türkiye açısından av turizmi için büyük bir fırsat ve gelir kaynağıdır (Özer, 2020). Türkiye’de yaban keçisi, geyik, su kuşları, karaca, sülün ve diğer bazı hayvanların izlendiği 85 adet yaban hayatı geliştirme sahası bulunmaktadır (DKMP, 2023). Bu sahalar, Türkiye’deki yaban hayatının korunması, geliştirilmesi ve sürdürülebilir bir kaynak olarak devam ettirilmesi için oldukça önemlidir (Oğurlu, 2008). Türkiye’de 1661 koruma altında alan bulunmasının yanı sıra 336 Gen Koruma Ormanı, 318 Tohum Standı, 250 Doğa Parkı, 207 Tohum Bahçesi, 134 Şehir (Kentsel) Ormanı, 115 Doğal Anıtı, 85 Doğal Yaşam Geliştirme Alanı, 59 Ulusal Önemdeki Bataklıklar, 54 Koruma Ormanı, 45 Milli Park, 31 Doğal Rezerv Alanı, 14 Ramsar Sitesi ve 13 Yerel Önemdeki Bataklıklar bulunmaktadır ve her geçen yıl buralara olan turist ziyareti sayısında belirgin artış görülmektedir (Aksoy ve Seven, 2022). Verilere bakıldığında Türkiye, sahip olduğu ekosistem, tür çeşitliliği ve diğer özellikleri ile hem yaban hayatı turizmi hem de diğer turizm çeşitlerinde yüksek potansiyele sahip olduğu görülmektedir.

3.3. Biyokaçakçılık

Yaban hayatı ticaretinin geçmişi, tarihin kayıt altına alınışına kadar uzanmaktadır (Sas-Rolfes vd., 2019). Uluslararası yaban hayatı ticaret hacminin 159 milyar dolar değerinde olduğu ve ticarete konu olan çok fazla hayvan ve bitki türünün olduğu tahmin edilmektedir (Warchol, 2004). Ülkemizdeki ilk doğa kaçakçılığı olaylarından biri lale bitkisi yumrularının Hollanda’ya kaçırılması olarak bilinir (Türkoğlu ve Verdiyeva, 2022). Yaban hayatı ticareti yasal ve yasadışı şeklinde olabilmektedir. Bu durum ilgili makamlarca ticaretin izne bağlı olup olmamasıyla ilgilidir. Canlı türlerin yaşam habitatları dışına izin olmadan yapılan ticaret biyokaçakçılık şeklinde ifade edilmektedir (Kumara, 2016; Güler ve Mutlu, 2018). Örneğin bazı türlerinin direkt kendileri, bazılarının parçaları (boynuz, tırnak, tüy, yumru, diş vb.) ve uzuvları (zehir, uçucu yağlar, deri) söz konusu biyokaçakçılığa dahil olmaktadır (Warchol vd., 2003; Warchol, 2004; Aydemir ve Göktürk, 2019; Animondial, 2021). Türkiye’deki biyokaçakçılık olaylarında da en fazla hayvan parçaları öne çıkmaktadır. Bunlardan fildişi ile fildişinden üretilen tespih, takı gibi süs eşyası ile muhtelif hayvanları postları en çok ele geçirilenlerdir. Ayrıca canlı ve ölü hayvan türleri (arı ve su kaplumbağası) ve bitki türleri el konulan başlıca grupları oluşturur (Ticaret Bakanlığı Gümrükler Muhafaza Genel Müdürlüğü, 2021). Örnek vermek gerekirse;

- **Bitkiler;** farmakolojik, gıda, kozmetik gibi sektörlerde kullanılmayan yanı sıra dekoratif amaçlarla ve yenilikçi tarımsal yöntem ve uygulamalarda kullanılmak amacıyla,
- **Böcekler** (kelebekler, geyik böceği vb.), bilimsel ve biyoteknolojik araştırmalarda, yeni nesil antibiyotikler geliştirmek ve kozmetik, ilaç, gıda ve boya sektörlerinde renklendirici olarak kullanılmak, süs eşyası olarak, koleksiyon ve ticari sebeplerle,
- **Balıklar** gastronomide (havyar); tıbbi, bilimsel ve ticari amaçlarla,
- **Çift yaşamlılar** (kurbağalar vb.) ve **yumuşakçalar** (salyangozlar vb.), gıda, süs, kozmetik ve ilaç sektörlerinde veya evcil hayvan olarak kullanılmak amacıyla,

- **Sürünge**ler (yılanlar, kaplumbağalar, iguanalar vb.) evcil hayvan olarak; ilaç, kozmetik ve tekstil sektörlerinde zehirleri, derileri ve yumurtaları nedeniyle,
- **Memeliler ve kuşlar** besleme, avcılık, bilimsel, koleksiyon ve ticari amaçlarla, biyokaçakçılığa maruz kalırlar (Bacak, 2014; Erol, 2014; van Uhm, 2016).

Yaban hayatı biyokaçakçılığına olan talep; geçim ihtiyacı, kültürel önem ve statü sembolleri, finansal yatırımlar, koleksiyonculuk ve geleneksel tıp gibi başlıca nedenlerle desteklenmektedir (Kapera ve Kapera, 2021; Keskin vd., 2022). Bununla birlikte canlılar, kaçakçılık dışında biyoçeşitliliği tehdit eden diğer unsurlardan olan biyolojik savaş için kullanılabilir. Yerli flora ve fauna elementleri için zararlı ve tehlikeli olan istilacı türlerin de kaçakçılığı da bilinçli veya farkında olmadan yapılması söz konusudur (Sümer, 2016). İstilacı türler ile yerli türlerin yok olması başta olmak üzere birçok ekolojik ve ekonomik kayıplara neden olabilir.

Biyokaçakçılık hadiselerinde bilhassa tarım, hayvancılık, avcılık, ormancılık, gıda, endüstri, peyzaj, tıp ve eczacılık sektörleri için canlılar ve genetik yapıları hammadde niteliğindedir (Keçeli vd., 2013; Türkoğlu ve Verdiyeva, 2022). Yaban hayatı biyokaçakçılık ticaretinin ekonomik değerinin yüksek olduğu tahmin edilmektedir (Wyler ve Sheikh, 2008; Esmail vd., 2020; FATF, 2020; Keskin vd., 2022). Bunun bir sonucu olarak biyokaçakçılık olayları sürekli olarak artış göstermektedir. Bu artış 'Wildlife Trade Portal' (2023) verilerine bakıldığında açıkça görülmektedir. 1982 yılında küresel çapta kayda geçen vaka sayısı 2 iken, 2000 yılında 205, 2010 yılında 1125, 2015 yılında 1283, 2020 yılında ise 2939 vaka sayısına çıkmıştır ve veri tabanında kayıtlı toplam 26156 vaka bulunmaktadır (WTP, 2023). Aynı şekilde Türkiye'deki biyokaçakçılık olayları, Emniyet Genel Müdürlüğü'ne (EGM) bağlı Kaçakçılık ve Organize Suçlarla Mücadele Başkanlığı'nın (KOM) 2021 yılında yayımladığı ve Ticaret Bakanlığı'na bağlı Gümrükler Muhafaza Genel Müdürlüğü'nün yayımladığı (2020) raporlarda da biyokaçakçılık olaylarının artan seyirde olduğu anlaşılmaktadır. Gümrükler Muhafaza Genel Müdürlüğü'nün (2020) yayımladığı 2016-2020 yılları arasında yürütülen mücadele çalışmalarında; 'Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora' (CITES) kapsamında olduğu değerlendirilen 27 olay kaydedilmiş ve bu olaylarda; gümrüklenmiş değeri yaklaşık 2,3 milyon TL olan 631 adet canlı hayvan, hayvan parçaları ve bitki ele geçirildiği belirtilmiştir. Arıkan vd. (2021), Google arama motorunu kullanarak Türkiye'de 1999 ve 2020 yılları arasında, devamlı artış eğiliminde olan toplamda 517 vakanın olduğunu saptamışlardır. Biyokaçakçılık doğası gereği gizli olduğu için kesin olay sayısının daha fazla olduğu varsayılabilir (Esmail vd., 2020; Arıkan vd, 2021). Çeşitli kaynaklara göre biyokaçakçılık vaka sayıları farklılık göstermekte ya da sadece belirli bölgelerdeki tespit edilen hadise sayıları belirtildiğinden (Sas-Rolfes vd., 2019), net vaka sayısını vermek çok mümkün değildir.

Yasa dışı yaban hayatı biyokaçakçılığı, 150'den fazla farklı ülkeden bilinen kaçakçı ve 37 binden fazla hayvan ve bitki türüyle küresel olarak ciddi bir problemdir (Kapera ve Kapera, 2021; Keskin vd., 2022). Bu problemin çok geniş çapta, çevre ve biyoçeşitlilik üzerinde önemli ve geri döndürülemez etkilerinin yanında, hem kaynak hem de tüketicinin sağlığı, ekonomik kalkınması ve yönetilmesi üzerinde de olumsuz etkileri olmaktadır (Petrossian vd., 2016; Verissimo ve Wan, 2019). Son yıllarda biyokaçakçılık, birçok hayvan türü sayısının azalmasına ya da yok olmasına yol açmıştır (Küçükosmanoğlu vd., 2019). Bu nedenle yaban hayatı biyokaçakçılığının yaratacağı tehdit ve tehlikeleri ortadan kaldırmak ya da en aza indirmek, doğayı ve doğal hayatı korumak için çeşitli uluslararası organizasyonlar kurulmuştur. 'TRAFFIC', 'Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora' (CITES), 'The Association of Zoos and Aquariums' (AZA), 'The World Wild Fund for Nature' (WWF), 'The Oxford Martin Programme on Wildlife Trade' (IWT), 'The Illegal Wildlife Trade Challenge Fund' (IWTCF) gibi organizasyonları örnek göstermek mümkündür. Asli görevi olmasa da biyokaçakçılığı engellemeye çalışan kuruluşlar da bulunmaktadır. Örneğin 'The International Federation of Freight Forwarders Associations' (FIATA) biyokaçakçılığın engellenmesi ve fark edilmesi hakkında kurslar vermektedir. Bu organizasyonlar dışında ülkemizin de dahil olduğu biyoçeşitliliği korumaya ve biyokaçakçılığın önlenmesine yönelik uluslararası birçok sözleşme bulunmaktadır (Tablo 2; bkz. CBD, 2023; CHM Netherlands, 2023). Tüm bu girişim ve çabalara rağmen biyokaçakçılık olaylarına yönelik caydırıcı yaptırımların olmadığı söylenebilir. Örneğin Kamerun, Avustralya, Endonezya, Rusya, ABD ve Norveç gibi ülkelerde biyokaçakçılıkla ilgili tespit edilen bazı hadiselerde, para cezalarının ağırlık kazandığı görülmektedir (Aydemir ve Göktürk, 2019). Türkiye'de de benzer bir durum söz konusudur. 2007-2014 yılları arasında biyokaçakçılık suçu

nedeniyle 96 kişi hakkında toplam 52 vakada cezai işlem yapılmış ve bunun sonucunda sadece 2,803,000 TL para cezası verilmiştir (Daily Sabah, 2015). Bunun bir nedeni, 1 Temmuz 1975 tarihinde yürürlüğe girmiş ve Türkiye ile birlikte 185 üyesi bulunan CITES, biyokaçakçılığa karşı yaptırımların sadece genel prensiplerini ve kapsamını sunması ve üye ülkelerin, yaptırımların uygulanmasını kendi yasal düzenlemeleriyle gerçekleştirmesidir (CITES, 2023). Türkiye özelinde başka bir nedeni ise Türkiye’de biyokaçakçılık cezalarının 5326 sayılı “Kabahatlar Kanunu’na” göre verilmesidir. Söz konusu kanunda ‘biyokaçakçılık’ kavramsal olarak değerlendirilmediği için ilgili birimler ve kişiler tarafından sadece para cezaları kesilebilmektedir (Güler ve Mutlu, 2018). Biyoçeşitliliği korumak ve biyokaçakçılıkla doğrudan ve dolaylı olarak mücadele etmek için Türkiye’de 52 farklı mevzuat (13 uluslararası sözleşme, 14 kanun, 2 kanun hükmünde kararname ve 23 özel yönetmelik) olmasına rağmen biyokaçakçılığa karşı yaptırımlar noktasında ciddi eksiklikler bulunmaktadır (Birben ve Gençay, 2019; Küçükosmanoğlu vd., 2019). Biyokaçakçılığın kazançlı bir eylem olduğu düşünülürse sadece para cezalarının caydırıcı olamayacağı söylenebilir. Örneğin, 2019 yılında İstanbul Havaalanı’nda 8,5 milyon TL değerindeki pangolin pulları ele geçirilmiştir (Anadolu Ajansı, 2019). Biyokaçakçılıkta yaptırımların yeterince önleyici olmaması birçok araştırmacı tarafından da eleştirilmektedir (UNODC, 2023).

Tablo 2. Türkiye’nin taraf olduğu uluslararası biyolojik çeşitlilik sözleşmeleri

Sözleşme	Kongre Tarihi	Türkiye'nin Onay Tarihi
Conservation of European Wildlife and Natural Habitats (Bern)	1982	1984
Convention on Biological Diversity United Nations	1992	1996
Cartagena Biosafety Protocol	2003	2004
Convention for the Protection of the Mediterranean Sea Against Pollution (Barcelona)	1976	2002
Stockholm Convention on Persistent Organic Pollutants	2004	2010
Forest Europe	1990	1990
Convention on the Protection of the Black Sea Against Pollution (Bucharest)	1992	1994
Convention on Wetlands (Ramsar)	1975	1994
Sevilla Convention	1971	1971
International Convention for the Protection of Birds (Paris)	1950	1956
Natura 2000	The EU Birds Directives (1981)/ The EU Habitats Directives (1992)	

Kaynak: Küçükosmanoğlu vd., 2019.

3.4. Yaban Hayatı Turizmi ve Biyokaçakçılık İlişkisi

Kumara (2016), birkaç çalışmaya dayanarak, turizmin faaliyetleri ile biyokaçakçılığın artması arasında doğru orantılı bir ilişkinin olduğunu düşünmektedir. Biyokaçakçılık sürekli artış gösterdiğinden bilim insanlarının ve sivil toplum kuruluşlarının da desteği ile disiplinler arası kamuoyunun dikkatini çeken bir sorun olmuştur (Arıkan vd, 2021; WTP, 2023). Biyokaçakçılığın nasıl azaltılacağını ya da engelleneceğini anlamak amacıyla, sorunu çeşitli perspektiflerden ele alan çalışmalar yapılmaktadır (Pires ve Moreto, 2016). Yaban hayatı turizmi çalışmalarının daha çok yöre halkının tutum ölçümü, konu ile ilgili politikalar ve ekonomik faydalar gibi çeşitli konulara (Fatima ve Khan, 2017; Sas-Rolfes vd., 2019) yoğunlaştığı görülmektedir.

Yaban hayatı turizmi, doğal yaşam ortamındaki canlıların korunmasını ve sürdürülebilirliğini hedeflese de (Green ve Giese, 2004) turizm, bazı durumlarda biyoçeşitliliğe zarar verebilmektedir (Akyol, 2017; Rizzolo, 2017) Bunun bir nedeni de yaban hayatı turizminin biyokaçakçılığa zemin hazırlaması, biyoçeşitliliğe tehdit oluşturmasıdır (Biggs vd., 2015; Esmail vd., 2020). Yaban hayatı turizmi bir çok paydaşa sahiptir ve bu durum faaliyetlerin izlenmesini ve denetlenmesini

güçleştirmektedir (Newsome vd., 2005; Baral, 2013). Yaban hayatı turizm faaliyetlerine katılan turist görünümü biyokaçakçılar bulunmaktadır. Bu yöntemle yapılan biyokaçakçılık vakaları, ilgili alanyazın, ulusal ve uluslararası medya incelendiğinde açıkça görülmektedir. Örneğin hem canlı çeşitliliğin korunması hem de sürdürülebilir kalkınma bağlamında vahşi hayvan ve bitki ticareti konusunda küresel olarak çalışan bir sivil toplum kuruluşu olan TRAFFIC raporuna (2019) göre; 1997-2019 yıllarını kapsayan biyokaçakçılık olaylarına turistlerin dahil olduğu görülmektedir. Van Uhm (2016) tarafından yayımlanan “*The Illegal Wildlife Trade*” isimli kitapta turistlerin katıldığı biyokaçakçılık hadiseleri olduğu belirtilmektedir. İlgili alanyazında da biyokaçakçılık olaylarına turistlerin dahil olduğunu belirten ve olayların detaylarını paylaşan farklı çalışmalar mevcuttur (Warchol, 2004; Bacak, 2014; Güler ve Mutlu, 2018; Aydemir ve Göktürk, 2019; Dayıoğlu vd. 2019; Kurt vd., 2019; Arıkan vd., 2021). Bu bağlamda turistlerin yaptığı belirtilen biyokaçakçılık vakalarından birkaç örneği paylaşmak, turizm ve biyokaçakçılık ilişkisinin önemini anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

Bu vakaların bazıları;

- Almanya’da bulunun bir üniversitede görev yapan bir akademisyenin, Antalya’ya tatile gelerek, çeşitli doğa turlarına katılırken, Türkiye’ye özgü böcek türlerinden topladığı ve koruyucu tüplere koyarak kargolamaya çalıştığı tespit edilmiştir (Aydemir ve Göktürk, 2019).
- Mersin’in Çamlıyayla ilçesinde bulunan iki Rus vatandaşı, turist olarak görüldükleri halde kelebek ve böcek toplamak için doğada dolaştıkları tespit edilmiştir. Güvenlik güçleri sırt çantalarında 37 kelebek ve 45 böcek bulmuştur. Bu durum için biyokaçakçılık suçlaması yapılmış ve idari para cezası uygulanmıştır (Kurt vd., 2019).
- 2020 yılında toplamda 7 turistin katıldığı 5 biyokaçakçılık vakası, havaalanlarında tespit edilmiştir. Bu hadiselerden birinde Türkiye geçiş ülkesi olarak kullanılmıştır (TRAFFIC, 2022).
- Bir turist, 2019 yılında havaalanı yoluyla 150 kaplumbağayı Cezayir’den Fransa’ya götürmek üzere yakalanmıştır (TRAFFIC, 2021a).
- Roma’da bir havaalanında, Venezuela uyruklu bir turist tarafından bir yaban hayatı hayvanının yasa dışı bir şekilde yurt dışına çıkarılmaya çalışılırken yakalanmıştır (TRAFFIC, 2019).
- Mısır’da ülkeyi terk ederken, turistlerden dokuz ayrı işlenmiş ve işlenmemiş fildişi ele geçirilmiştir (TRAFFIC, 2019).
- Endonezya’ya turist vizesiyle giren iki turistin 300’den fazla böcek türü topladıkları tespit edilmiştir (TRAFFIC, 2019).
- Tayvan’da, Güney Afrika’dan gelen bir turist üzerinde yaban hayatı hayvanlarından elde edilmiş ürünler bulunduğu belirlenmiştir (TRAFFIC, 2019).
- Hindistan’da bir turistik gezi otobüsünde, iki Nepal vatandaşı turist üzerinde yaban hayatı hayvanlarına ait ürünler bulunmuştur (TRAFFIC, 2019).
- Tayland’da bir havaalanında, iki turiste ait bagajlarda Japonya’ya kaçırılmak üzere 144 hayvan bulunmuştur (TRAFFIC, 2019).

Biyokaçakçılığı yapılan türlerin çok geniş bir yelpazede olduğu anlaşılmaktadır. Turist kılığındaki kaçakçıların canlı türlerini kaçırma yöntemleri, gerçek meslekleri ve uyrukları dikkat çekicidir. Örneğin akademisyen, biyolog, çevre mühendisi, ziraat mühendisi ve peyzaj mimari gibi mesleklere sahip olan turist görünümü kaçakçılar vardır (Bacak, 2014; Güler ve Mutlu, 2018; Dayıoğlu vd., 2019). Bu kaçakçıların uyrukları ise Çek Cumhuriyeti, Hollanda, Romanya, Türkiye, Almanya, İsveç, Belçika, İngiltere, Macaristan, İtalya, Suriye, Rusya, Fransa, Danimarka, Japonya, Avusturya, İsveç ve daha birçok ülkedir (Warchol, 2004; Bacak, 2014; Wojciechowski, 2017; Aydemir ve Göktürk, 2019; Dayıoğlu vd. 2019; Arıkan vd, 2021). Buna ek olarak, Birleşmiş Milletler Uyuşturucu ve Suç Ofisi raporuna (UNODC, 2020) göre, biyokaçakçılık hadiselerine karışanların 150 farklı milletten olduğu belirtilmektedir (Kapera ve Kaperea, 2021, Keskin vd., 2022).

Turist amaçlı seyahatlerle yapılan gezilerde toplanan ve kaçırılan biyolojik materyaller bilimsel çalışmalarda kullanılmakta ve çeşitli raporlarla yayımlanmaktadır. Biyokaçakçılık ile elde edilen endemik ve nadir türlerin, canlı gruplarına özgü borsalarda satıldığı veya değiş-tokuş edildiği bilinmektedir (Koçak, 2012). Günümüzde internet üzerinden (sosyal medya platformaları ile) bazı canlılar yasal olmayan yollarla satılmaktadır. Bunların dışında bilinçsizce ve etik dışı yollarla, çoğunlukla teşhis ve DNA sekuans analizi için amatör veya bilimsel amaçlarla yurtdışına gönderilen bitki ve hayvan türleri de olabilmektedir.

Turistler, doğrudan biyokaçakçılık suçunu işleyebilecekleri gibi aynı zamanda dolaylı olarak da biyokaçakçılık suçuna dahil olabilir ya da teşvik edebilirler. Turistlerin bu tür alışverişlerde bulunduğu dair birçok kanıt ve olay bulunmaktadır (TRAFFIC, 2019). Turistlerin aldıkları hediyelik eşyalar, türü tehlike altında olan yabancı hayata ait canlıların kendisi ya da onlardan elde edilmiş ürünler olabilmektedir (Woronuk, 2008; Wyler ve Sheikh, 2008; Kapera ve Kapera, 2021). Turistler, yerel satıcılar tarafından satılan bu tür hediyelik eşyaları alırken, ürünlerin ne şekilde ve neyden üretildiği hakkında farkındalıkları olmayabilir. Bununla birlikte bazı yemek ve gıda ürünleri nesli tehlike altında olan hayvanlara ait olabilir. Örneğin Çinli turistlerden bazılarının tatildeyken yasadışı yaban hayatı ürünlerini yedikleri ya da satın aldıkları gerekçesiyle Çin'in turizm endüstrisinden küresel liderler, Dünya Turizm Federasyonu (WTA) ve Çin Yaban Hayatı Koruma Derneği (CWCA) tarafından oluşturulan Turizm Endüstrisinin Yasadışı Yaban Hayatı Ticareti Sözleşmesini imzalayarak yasadışı vahşi yaşam ticaretiyle mücadele etme taahhütlerini vermişlerdir (TRAFFIC, 2021b). Benzer şekilde Mısır'dan mercanların bilinçsiz bir şekilde turistler tarafından alınma olasılığına vurgu yapılmaktadır (van Uhm, 2016). Diğer taraftan turistler, satıcıların üründe yasa dışı bir durumun olmadığına dair manipüle edilebilmektedir (Bergin ve Nijman, 2014). Bu durum, yasa dışı faaliyetlerin devam etmesine neden olabilmekte ve türlerin doğal ortamların ve yaşam alanlarının korunmasına zarar verebilmektedir. Tüm bunlarla birlikte Woronuk (2008), yaban hayatı hediyelik eşyalarla ilgili araştırmaların yeterince yapılmadığı ileri sürülmektedir. Bu tür hediyelik eşyalara olan talebin azaltılması ve farkındalığının artırılması için araştırmaların konuya yoğunlaşması önem arz etmektedir. ABD Balık ve Yaban Hayatı Servisi'ne (FWS) göre, biyokaçakçılığa olan talebin azaltılmasına yönelik stratejilerden biri de yaban hayatı hediyelik eşyalarına olan talebin azaltılmasıdır (Wyler ve Sheikh, 2008). Ayrıca, bazı turistlerin ise tatil harcamalarına katkıda bulunmak için biyokaçakçılık yaptıkları belirtilmektedir (van Uhm, 2016).

Biyokaçakçılık faaliyetleri hava yolu vasıtasıyla yoğun bir şekilde gerçekleşmektedir (C4ADS, 2018). Örneğin Avrupa komisyonuna sunulmak üzere TRAFFIC (2022) verilerine bakıldığında, belirtilen olayların %21'ni oluşturmaktadır. Yine TRAFFIC (2019) bülteninde yayımlanan bir rapora göre, Birleşmiş Milletler üyesi devletlerin bulunduğu ve CITES listesinde yer alan yaban hayatı hayvanlarının biyokaçakçılığının yapıldığı 6095 vakanın 2678'i (%42'si) havaalanlarında ele geçirildiği belirtilmektedir. Gümrükler Muhafaza Genel Müdürlüğü'nün yayımladığı (2020) araştırmada da benzer sonuçlara ulaşılmaktadır. Raporda 2016 ve 2020 yılları arasında biyokaçakçılık vakalarının %49'u hava yolu ile gerçekleştiği belirtilmektedir. Tüm bunlara binaen turizmin bel kemiği olan ulaşım sektörünün biyokaçakçılık yapılırken aktif bir şekilde kullanıldığı ve biyokaçakçılar tarafından havayolu ulaşımının özellikle tercih edildiği açıkça görülmektedir. Bununla birlikte 'Tourism Economics' (2018) tarafından 'Air Passenger Forecasts Global Report' isimli yayımlanan bir çalışmada, mevcut politikalar çerçevesinde, 2037 yılındaki havaalanını kullanan yolcu sayısı, 2017 yılının iki katına ulaşacağı tahmin edilmektedir. Bu artış, denetleme sürecinde göz ardı edilen olayların yaşanmasına ve denetlemelerin zorlaşmasına neden olabilir. Bununla birlikte çok sayıda turist olduğu bölgelerde azalan sorumluluk ve ahlaki kaygı ortaya çıkabilir (Brunt ve Hambly, 1999). Bu nedenle biyokaçakçılık hadiselerinin tespit edilmesi zorlaşabilir. Bu manzaraya karşın ulaşım sektörünün bazı aktörleri çeşitli girişimlerde bulunmaktadır. Örneğin, Macera Seyahatı Ticaret Derneği (ATTA), Amerikan Seyahat Acenteleri Derneği (ASTA) ve Uluslararası Yolcu Gemileri Birliği (CLIA), bir kamu-özel ortaklığı olan ABD Yaban Hayatı Ticareti İttifakı'nın (AZA) misyonunu desteklemek için güçlerini birleştirmişlerdir. ASTA, ATTA ve CLIA üyelerinin kullanımına sunulan "Gitmeden Önce Bilin / Satın Almadan Önce Sor" dijital araç seti oluşturulmuştur. Bu araç seti, yasadışı vahşi yaşam ürünlerine olan talebi sona erdirmenin önemini vurgulayan eğitim broşürleri, kamu hizmeti duyuruları, infografikler ve filmler içermektedir. Bu ittifaka binaen ASTA CEO'su Zane Kerby, "Seyahat ve turizm endüstrisi, dünya çapında milyonlarca insana ulaşma ve onlara vahşi yaşam kaçakçılığını sona erdirmek için çözümün nasıl bir parçası olabileceklerini gösterme konusunda benzersiz bir yeteneğe sahip" açıklamasında bulunmuştur (Simpson, 2017). Başka bir girişim ise Dünya Seyahat ve Turizm Konseyi'ni (WTTC, 2022) tarafından seyahat ve turizm sektörünün biyokaçakçılık ticaretiyle mücadele etmek ve iş birliği yapmak amacıyla bir rapor yayımlanmasıyla yapılmıştır. Dünya Seyahat ve Turizm Konseyi yönergeleri; tur operatörleri, seyahat acenteleri, konaklama ve ulaşım sağlayıcıları için hayvan refahını teşvik etmeyi, yaban hayatı hayvanlarını tedarik etmekten kaçınmayı, bu hayvanların ticaretinin yapılmasını engellemeyi, üreme ve sömürü gibi hayvanların kötüye kullanılmasını yasaklamayı hedeflemektedir.

Turizmin uluslararası gelişimine önemli katkı sağlayan seyahat acenteleri ve tur operatörleri, turist gönderen ve alan ülkeler için kritik bir bileşendir (Alaeddin, 2007). Temel görevlerinden biri, turistlerin ihtiyaçlarını karşılayarak memnuniyetlerini en yüksek seviyeye çıkarmaktır (Çamlıca vd., 2022). Ancak bu doğru yöntemler ile yapılmadığında olumsuz sonuçlar doğurabilmektedir. Örneğin Güler ve Mutlu (2018) tarafından, Türkiye’de yapılan bazı biyokaçakçılık olaylarına turizm acentelerinin ve tur operatörleri rehberlerinin, turist memnuniyetini arttırmak için katkı sağladığının tespit edildiğini belirtmektedirler. Bu durumu destekler nitelikte, Kenya’da yüzyılı aşkın süredir safari hizmetleri sunan bir işletmenin sahibi; turizm operatörlerinin biyokaçakçılık hadiselerindeki kolaylaştırıcı rollerine vurgu yapmaktadır (Biggs vd., 2015).

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu alanyazın çalışmasında biyokaçakçılığın turizm ile ilişkisi incelenmiştir. Biyoçeşitlilik açısından turizm, doğal yaşam alanlarındaki canlı türlerinin korunması ve sürdürülebilir kullanımı ile ilgili bir kavramdır (Deniz, 2019; Seven, 2020). Alternatif turizm olarak yaban hayatı turizmi, biyoçeşitliliği ve ekosistemi zengin olan alanlarda yapılan faaliyet ve etkinliklerle açıklanmaktadır. Fakat turizm çatısı altında çok farklı yollar ve amaçlar ile biyokaçakçılık yapıldığı anlaşılmaktadır.

Turizm, insan ve yaban hayatı arasındaki çatışmayı azaltmak için bir çözüm aracı olarak görülmektedir ancak bu noktada biyokaçakçılık gibi çeşitli riskler doğurabilmektedir. Bireysel veya kitlesel olarak turizm faaliyetleri kapsamında biyokaçakçılık olaylarına katılan turistler bulunmaktadır. Bu turistler direkt olarak canlı veya bitki türlerini kaçırmanın yanında kasti veya farkında olmadan nadir, endemik ya da tehlike altında olan canlılardan elde edilen ürünleri de satın almaktadır. Bazı turistler ise tatil maliyetlerini düşürmek için biyokaçakçılık yapmaktadır (van Uhm, 2016). Bunun yanında biyokaçakçılık yaparken çok farklı kaçırma yöntemleri de kullanılmaktadır. Hem Türkiye özelinde hem de uluslararası camiada biyokaçakçılığa karşı çeşitli önlemler mevcuttur. Fakat veriler incelendiğinde vakaların artış eğiliminde olduğu açıktır. Bu noktada turizm faaliyetlerine katılan turistlere biyokaçakçılık ile ilgili bilgilendirmeler (afiş, broşür, bilgilendirme notları ve kısa videolar vb. ile) yapılmalıdır. Bilgilendirme süreci turizm faaliyetlerinin ilk aşamasından başlayıp son aşamasına kadar devam etmelidir. Turistlere ulaşım, konaklama ve diğer tüm faaliyetler süresince ilgili diğer paydaşlar da eklenerek sistematik olarak bu bilgiler verilmelidir. Bilgilendirmeler, biyokaçakçıların özellikle yöneldiği canlı türleri ve bu türlerin kaçırılma yöntemleri üzerine olması, konunun anlaşılmasını sağlamaya yardımcı olacaktır. Birçok nedenden dolayı biyokaçakçılık yapıldığından, biyokaçakçıların çeşitli mesleklere ve uyruklara sahip olabileceği belirtilmektedir (Warchol, 2004; Bacak, 2014; Wojciechowski, 2017; Aydemir ve Göktürk, 2019; Dayıoğlu vd. 2019; Arıkan vd, 2021). Turistler tarafından biyokaçakçılık girişiminde bulunan turistin mesleğine ve uyruğuna aldanılmaması gerektiğinin bilinmesi, hadisenin ilgili makamlara bildirilmesini kolaylaştıracaktır. Bilgilendirme faaliyetlerinin yürütülebilmesi, turizm bileşenlerinin ve ilgili diğer alanların (üniversitelerin biyoloji bölümleri, doğa koruma ile ilgili birimler vb.) iş birliğiyle mümkün olacağı açıktır. Nitekim biyokaçakçılık neredeyse her ülkenin muhatap olduğu bir tehlikedir.

Seyahat acenteleri ve tur operatörleri, turistlerin tatil faaliyetlerini planlamalarına ve organize etmelerine yardımcı olan temel araçlardır. Hizmet kalitesini arttırarak müşteri memnuniyetini sağlamak, bu sektörlerin temel amaçlarından biridir. Fakat bazı seyahat acentelerinin ve tur operatörlerinin biyokaçakçılık faaliyetlerine yardımcı olduğu belirtilmektedir (Biggs vd., 2015; Güler ve Mutlu, 2018). Bu kuruluşların eylemlerinin potansiyel sonuçlarının farkında olması, sorumlu ve sürdürülebilir turizmin ilkelerine uygun politikalar benimsemeleri esastır. Seyahat sektörleri, yaban hayatı biyokaçakçılığına karşı mücadele etmenin önemli bileşenleri olmaları, yaban hayatı turizminin ana ürünlerini oluşturan bitki ve hayvanlara doğrudan veya dolaylı zarar veren biyokaçakçılığa destek vermek veya ortam yaratmak, turizmin amacının ve esasının, koruma ve sürdürülebilirlik olduğu düşünüldüğünde kabul edilemez. Sıkı denetimler ve bilgilendirmeler ile seyahat sektörünün, doğal kaynakları ve biyoçeşitliliği korumadaki sorumluluklarını unutturmamak ve bu amaç doğrultusunda hareket etmelerini sağlamak gerekmektedir. Bu konudaki hassasiyetin yüksek olması ve denetleyici kurumların gerektiğinde ağır yaptırımlar uygulayarak caydırıcı olması biyokaçakçılığın azaltılmasına yönelik olumlu sonuçlar doğuracaktır.

Turizmde hava yolunun biyokaçakçılık olaylarında oldukça tercih edildiği, veriler incelendiğinde açıkça görülmektedir. Biyokaçakçılığa karşı, Macera Seyahati Ticaret Derneği (ATTA), Amerikan Seyahat Acenteleri Derneği (ASTA) ve Uluslararası Yolcu Gemileri Birliği (CLIA)

tarafından çeşitli iş birlikleri yapılmıştır. Dünya Seyahat ve Turizm Konsey'i (WTTC, 2022) de biyokaçakçılığa karşı bazı yönergeler açıklamıştır. Bunlara karşın hava yolu kullanıcı sayısında her yıl artış görülmesi, denetimi ve bu nedenle biyokaçakçılık olaylarının tespit edilmesini zorlaştırabilir. Biyokaçakçıların, havaalanlarındaki çalışanların ve cihazların kontrolünden sıyrılma ihtimallerini mümkün olduğunca azaltmak gerekmektedir. Bu noktada tüm paydaşlar biyokaçakçılık olaylarında kullanılan ve kullanılabilecek tüm yöntemler ve buna maruz kalan türler konusunda düzenli olarak bilgilendirilmesi biyokaçakçılığın engellenmesinde ve farkındalığının artmasına önemli katkılar sunacaktır. Bununla birlikte, WTTC (2022) tarafından yayımlanan yönerge kurallarına tüm seyahat ve ulaşım aktörlerinin uymaları sağlanmalıdır. CITES ve IUCN tarafından belirlenen canlı türlerine ait ürünlerin taşınmaması için gerekli önlemler kapsamlı bir şekilde yürütülmelidir. Biyokaçakçılığın ekonomik getirisi yüksek olduğundan yalnızca para cezaları caydırıcı etkide olmayabilir. Biyokaçakçılık, sadece hayvan ve bitki türlerine yönelik bir tehdit gibi görünse de aslında biyoçeşitliliğe yönelik bir tehdit olması nedeniyle insan varlığı için de risk oluşturur. Bu nedenle, biyokaçakçılığı önleyici yaptırımlar uygulanmalı, ulusal ve uluslararası düzeyde çabalar artırılmalıdır. Sürdürülebilir politikaları sağlamak için biyolojik materyaller her ne sebeple olursa olsun yasal yollar dışında gönderilmemeli ve kullanılmamalıdır. Biyolojik unsurların tıpkı diğer yer üstü ve yer altı zenginlikler gibi değerler olduğu, sürdürülebilirliği ve korunması tüm insanlığın ortak görevi olduğu unutulmamalıdır.

Biyokaçaklılığı önleme çabaları, bir dizi paydaşın iş birliğini ve derin bir anlayışını gerektirdiği açıktır. Biyokaçakçılığa karşı mücadelede başarılı olmada ve paydaşlar arasındaki iletişimin artırılmasını sağlamada turizmin rolü önemlidir. Turizm bileşenlerinin koordineli çalışması biyokaçakçılık ile mücadeleyi güçlendirecektir. Bu doğrultuda turizmin; biyokaçakçılıkla ilgili politikaların oluşturulması, değerlendirilmesi ve uygulanmasında kullanılması ciddi katkılar sunacaktır. Bu çalışma ile yapılan alanyazın incelemesi, turizm ve biyokaçakçılık arasındaki ilişkinin yeterince araştırılmadığını ve biyokaçakçılıkla ilgili çalışmaların dar kapsamlı olduğunu ortaya koymuştur. Bu nedenle, turistlerin biyokaçakçılık olaylarına katılma motivasyonları ve farkındalıklarının yanı sıra diğer turizm bileşenlerinin biyokaçakçılıkla ilişkilerinin daha ayrıntılı bir şekilde incelenmesi ve araştırılması gerekmektedir. Biyokaçakçılıkla mücadele eden kuruluşların, organizasyonların ve alanyazındaki araştırmaların, daha çok maruz kalan canlıların ve vakaların tespitine odaklandığı, yasaların ve etkinliğinin yeterince gündeme getirilmediği anlaşılmaktadır. Biyokaçakçılık hadiselerinin detaylarına (yapılış yöntemi, maruz kalan canlıların önemi, biyokaçakçılık yapan kişiler vb.) dayanarak kullanılan yasal düzenlemelerin, uygulamaların araştırılması ve etkililiğinin ortaya konması biyokaçakçılığın azaltılması veya önlenmesinde etkili sonuçlar verecektir. Bu çalışmadaki araştırma sonuçları, biyokaçakçılık ile turizm ilişkisi ve bu konuda yapılacak çalışmalar için temel oluşturacaktır.

KAYNAKÇA

- Anadolu Ajansı, (2019). İstanbul Havalimanı'nda 1,2 ton pangolin pulu ele geçirildi. <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/istanbul-havalimaninda-1-2-ton-pangolin-pulu-ele-gecirildi/1544045>, Erişim tarihi: 12 Şubat 2023.
- Aksoy, Z. & Seven, E. (2022). The Descriptive Overview of Hunting Tourism: General Reviews for Turkey. *Journal of Current Debates in Social Sciences*, 5(Special Issue-1), 110-122.
- Akyol, A. 2017. Contributions of local guidance practices to the natural environment, protected areas and local people. *Applied Ecology and Environmental Research*, 15(3), 1079-1096
- Alaeddinoğlu, F. & Aydın, B. (2018) Van'da Sulak Alanların Mevcut Durumu ve Turizme Konu Olma Yeterlilikleri. TÜCAUM 30. Yıl Uluslararası Coğrafya Sempozyumu, 3-6 Ekim 2018, Ankara.
- Animondial, (2021). Preventing Illegal Wildlife Trade. <https://wtcc.org/Portals/0/Documents/Reports/2021/Illegal-Wildlife-Trade-Guidelines.pdf?ver=2021-07-15-102438-370>, Erişim tarihi: 12 Şubat 2023.
- Arıkan, K. G., Büyük, Ö. G., Yeni, B. & Per, E. (2021). Türk Medyasında Yaban Hayatı Kaçakçılığı. *Acta Infologica*, 5 (2) , 299-317.

- Arslaner, E. & Erol, G. (2017). Alternatif Turizmin Bazı Türleri Üzerine Bir Değerlendirme (An Evaluation on Some Types of Alternative Tourism). *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 5(4), 422-438.
- Aydemir, Y. & Göktürk, T. (2019). Türkiye’de Biyokaçakçılık ve Artvin. *Academic Studies on Natural and Health Sciences, Gece Akademi*, Volume 2, p. 569.
- Bacak, E. (2014). Türkiye’nin Fauna Zenginliği, İ.Ü. OMYO Avcılık ve Yaban Hayatı Programı. İstanbul Üniversitesi Kongre Merkezi, 26 Haziran 2014, İstanbul.
- Baral, A. (2013). *Impacts of wildlife tourism on poaching of Greater One-horned Rhinoceros (Rhinoceros unicornis) in Chitwan National Park, Nepal*. Doctoral dissertation, Lincoln University.
- Bergin, D. & Nijman, V. (2014). Illegal and open wildlife trade In Morocco’s capital. *Swara* July-September, 54-57.
- Biggs, D., Cooney, R., Roe, D., Dublin, H., Allan, J., Challender, D. & Skinner, D. (2015). Developing a theory of change for communities, governance, incentives, and sustainable use in combating illegal wildlife trade. Annex 3, Symposium Report, ‘Beyond enforcement: communities, governance, incentives and sustainable use in combating wildlife crime’, 26-28 February 2015, Glenburn Lodge, Muldersdrift, South Africa.
- Birben, Ü. & Gençay, G. (2019). Bio-smuggling in Turkey. *Crime, Law and Social Change*, 71(4), 345-364.
- Brunt, P. & Hambly, Z. (1999). Tourism and crime: A research agenda. *Crime prevention and community safety*, 1, 25-36.
- Burns, G. L. (2004). The Host Community and Wildlife Tourism. In K. Higginbottom (Ed.), *Wildlife Tourism: impacts, management and planning*, pp. 125-142.
- C4ADS, (2018). The Center For Advanced Defense Studies. *In Plane Sight: Wildlife Trafficking in the Air Transport Sector*, p. 213.
- CBD, (2023). Convention on Biological Diversity. Biodiversity Research and Coordination Network. <https://www.cbd.int/brc/>, Erişim tarihi: 12 Şubat 2023.
- CHM Netherlands, (2023). International agreements. <https://nl.chm-cbd.net/en/policy-biodiversity-netherlands/international-agreements>, Erişim tarihi: 23 Şubat 2023.
- CITES, (2023). Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora. <https://cites.org/eng>, Erişim tarihi: 01 Şubat 2023.
- Cui, Q., Ren, Y. & Xu, H. (2021). The escalating effects of wildlife tourism on human–wildlife conflict. *Animals*, 11(5), 1378.
- Çamlıca, K., Eren, A. S. & Aslan, H. M. (2022). Kapadokya Bölgesi’nde Faaliyet Gösteren Seyahat Acentelerine Yönelik E-Şikâyetlerin İçerik Analizi ile İncelenmesi TripAdvisor Örneği. *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 122-136.
- Çavuş, Ş., Kaya, B. & Demirtaş, B. (2019). Sürdürülebilir turizm açısından slow food hareketine bakış ve Türkiye uygulamaları. Uluslararası Karadeniz Kıyı Ülkeleri Sempozyumu, Batum-Gürcistan, 364-375.
- Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, (2023). Biyolojik Çeşitlilik ve Ekosistem Hizmetleri Genel Müdürlüğü. <http://biodiversity.gov.tr/en/>, Erişim tarihi: 01 Şubat 2023
- Daily Sabah, (2015). Biosmugglers from various countries fined by ministry. <https://www.dailysabah.com/life/2015/02/15/biosmugglers-from-various-countries-fined-by-ministry>, Erişim tarihi: 23 Şubat 2023.
- Deniz, T. (2019). Turizm ve Biyoçeşitlilik. *Safran Kültür ve Turizm Araştırmaları Dergisi*, 2(3), 323-339.

- DKMP, (2023). Tarım ve Orman Bakanlığı, Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü Korunan Alanlar. <http://www.milliparklar.gov.tr/korunan-alanlar>, Erişim tarihi: 17 Ocak 2023.
- Duffy, R. & Humphreys, J. (2017). Poaching, wildlife trafficking and human security. In *Poaching, Wildlife Trafficking and Security in Africa*, pp. 22-37, Routledge.
- Erol, V. (2014). Biyokaçakçılık. *Jandarma Dergisi*, 140, 40–48.
- Esmail, N., Wintle, B. C., t Sas-Rolfes, M., Athanas, A., Beale, C. M., Bending, Z., ... & Milner-Gulland, E. J. (2020). Emerging illegal wildlife trade issues: A global horizon scan. *Conservation Letters*, 13(4), e12715.
- FATF, (2020), *Money Laundering and the Illegal Wildlife Trade*, FATF, Paris, France.
- Fatima, J. K. & Khan, M. A. (2017). World Around Wildlife Tourism. In *Wilderness of Wildlife Tourism*, pp. 277-282, Apple Academic Press.
- Fennell, A. D. (2015). *Ecotourism*. London and Newyork: Routledge.
- Genç, V. & Seven, E. (2020). Kelebek Gözlemciliği ve Türkiye'nin Kelebek Turizm Potansiyeli. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 4(3), 3064-3081.
- Green, R. & Giese, M. (2004). Negative Effects of Wildlife Tourism on Wildlife. In K. Higginbottom (Ed.), *Wildlife Tourism: impacts, management and planning*, 81-93.
- Güler, E. & Mutlu, A. (2018). Türkiye'de biyokaçakçılık sorunu Küre dağları milli parkı örneği. 12. Uluslararası Kamu Yönetimi Sempozyumu (KAYSEM 12), 25-27 Ekim 2018, Kırıkkale.
- Higginbottom, K. (2004). Wildlife Tourism: An Introduction. In K. Higginbottom (Ed.), *Wildlife Tourism: impacts, management and planning*, 1-11.
- IUCN, (2022). International Union for Conservation of Nature. IUCN Red List of Threatened Species. <https://www.iucnredlist.org/>, Erişim tarihi: 12 Şubat 2022
- Kapera, I. & Kapera, A. (2021). Illegal wildlife products as tourist souvenirs—an outline of the problem from the perspective of Poland. *Geography and Tourism*, 1(9), 47-55.
- Keçeli, T., Yaprak, E., Allı, E., Danişman, T., Yorulmaz, T., Kılıçarslan, H., Demircan, A., Kocuklu, B. & Erdoğan, S. (2013). *Biyokaçakçılıkla Mücadele Rehberi Orman ve Su İşleri Bakanlığı*, Ankara.
- Keskin, B. B., Griffin, E. C., Prell, J. O., Dilkina, B., Ferber, A., MacDonald, J., Hilend, R., Griffis, S., & Gore, M. L. (2022). Quantitative Investigation of Wildlife Trafficking Supply Chains: A Review. *Omega*, 102780.
- Koçak, A. Ö. (2012). Milli börtü hain böceklere karşı. <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/milli-bortu-hain-boceklere-karsi-20248617>, Erişim tarihi: 12 Şubat 2023
- KOM, (2021). *Daire Başkanlığı Kaçakçılık ve Organize Suçlarla Mücadele Raporu*. KOM Yayınları: Ankara.
- Kumara, H. (2016) Challenges of Biopiracy: Implementing Community Based Ecotourism (CBET) in the Sri Lankan Context. *Journal of Tropical Forestry and Environment*, 6(2), 36-49.
- Kurt, O., Çelik, N., Göre, M., & Kurt, H. (2019). Türkiye'de Biyolojik Çeşitliliği Tehdit Eden Biyo-Kaçakçılık. *Turkish Journal of Agriculture-Food Science and Technology*, 7(sp2), 46-51.
- Küçükosmanoğlu, A., Uyar, Ç. & Küçükosmanoğlu, G. G. (2019). An Investigation of the Studies on the Conservation of Biodiversity in Turkey. *Bilge International Journal of Science and Technology Research*, 3(2), 246-255.
- Newsome, D., Dowling, R. K. & Moore, S. A. (2005). *Wildlife tourism* (Vol. 24). Channel view publications, p. 299.
- Oğurlu, İ. (2008). Yaban hayatı kaynaklarımızın yönetimi üzerine. *Turkish Journal of Forestry*, 9(2), 35-88.

- Özer, O. (2020). Türkiye'nin Av Turizmi Potansiyeli Konusunda Bir Değerlendirme. *Journal of Gastronomy, Hospitality and Travel (JOGHAT)*, 3(1), 71-86.
- Petrossian, G. A., Pires, S. F. & van Uhm, D. P. (2016). An overview of seized illegal wildlife entering the United States. *Global Crime*, 17(2), 181-201.
- Pires, S. F. & Moreto, W. D. (2016). *The illegal wildlife trade*. Oxford Handbooks Online.
- Rizzolo, J. B. (2017). Exploring the sociology of wildlife tourism, global risks, and crime. *Conservation criminology*, 133-154.
- Sarı, A. & Arpacık, A. (2020). Türkiye'nin yaban hayatı odaklı turizm potansiyeli. *Uluslararası Tarım ve Yaban Hayatı Bilimleri Dergisi*, 6(2), 355-364.
- Sas-Rolfes, M., Challender, D. W., Hinsley, A., Veríssimo, D. & Milner-Gulland, E. J. (2019). Illegal wildlife trade Scale, processes, and governance. *Annual Review of Environment and Resources*, 44, 201-28.
- Seven, E. (2020). Türkiye'nin Biyoçeşitlilik Turizm Potansiyeli Üzerine Bir Değerlendirme. *Journal of Current Debates in Social Sciences*, 3(2), 95-103.
- Sümer, Ç. G. (2016). Çevresel ve Milli Güvenlik Boyutları Açısından Biyolojik Çeşitlilik ve Tehlikeler. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İBBF Dergisi*, 11(1), 207-230.
- Tezcan, S. (2020). Analysis of the insect fauna of Turkey and suggestions for future studies. *Munis Entomology & Zoology*, 15(2), 690-710.
- Thapa, B., Aryal, A., Roth, M. & Morley, C. (2017). The contribution of wildlife tourism to tiger conservation (*Panthera tigris tigris*). *Biodiversity*, 18(4), 168-174.
- Ticaret Bakanlığı Gümrükler Muhafaza Genel Müdürlüğü Faaliyet Raporu, (2020). s. 65-70.
- Ticaret Bakanlığı Gümrükler Muhafaza Genel Müdürlüğü Faaliyet Raporu, (2021). s. 53-54.
- Tourism Economics, (2018). Air Passenger Forecasts Global Report. <https://s3.amazonaws.com/tourism-economics/craft/Latest-Research-Docs/Global-Report-Update-October-2018.pdf>, Erişim tarihi: 23 Şubat 2023.
- TRAFFIC, (2019). A compilation of seizures and prosecutions reported in the TRAFFIC Bulletin from 1997 onwards. <https://www.traffic.org/publications/reports/latest-seizures/>, Erişim tarihi: 23 Şubat 2023.
- TRAFFIC, (2021a). An overview of seizures of CITES-listed Wildlife in the EU in 2019. <https://www.traffic.org/publications/reports/an-overview-of-seizures-of-cites-listed-wildlife-in-the-eu-in-2019/>, Erişim tarihi: 23 Şubat 2023.
- TRAFFIC, (2021b). China's tourism industry commits to strengthening its efforts in tackling wildlife trafficking. <https://www.traffic.org/news/chinas-tourism-industry-commits-to-strengthening-its-efforts-in-tackling-wildlife-trafficking/>, Erişim tarihi: 07 Aralık 2022.
- TRAFFIC, (2022). An overview of seizures of CITES-listed Wildlife in the EU in 2020. <https://www.traffic.org/publications/reports/an-overview-of-seizures-of-cites-listed-wildlife-in-the-eu-in-2020/>, Erişim tarihi: 23 Şubat 2023.
- Trakus, (2023). Türkiye'nin kuşları. <https://www.trakus.org>, Erişim tarihi: 17 Ocak 2023.
- Türkoğlu, M. & Verdiyeva, V. (2022). *Habitat Tahribi ve Biyokaçakçılık*. 132 s., İğdır.
- UBVT, 2020. Ulusal Biyolojik Çeşitlilik Veritabanı. Nuh'un Gemisi, www.nuhungemisi.gov.tr Erişim tarihi: 23 Aralık 2020.
- UNODC, (2023). United Nations Office on Drugs and Crime. Criminalization of wildlife trafficking. <https://www.unodc.org/e4j/en/wildlife-crime/module-3/key-issues/criminalization-of-wildlife-trafficking.html>. Erişim tarihi: 14 Şubat 2023
- van Uhm, D. P. (2016). *The Illegal Wildlife Trade*. Springer International Publishing. Studies of Organized Crime, volume 15.

- Verissimo, D. & Wan, A. K. (2019). Characterizing efforts to reduce consumer demand for wildlife products. *Conservation Biology*, 33(3), 623-633.
- Warchol, G. L. (2004). The transnational illegal wildlife trade. *Criminal justice studies*, 17(1), 57-73.
- Warchol, G. L., Zupan, L. L. & Clack, W. (2003). Transnational criminality An analysis of the illegal wildlife market in Southern Africa. *International Criminal Justice Review*, 13(1), 1-27.
- WTP, (2023). Wildlife Trade Portal, <https://www.wildlifetradeportal.org>, Erişim tarihi: 01 Şubat 2023.
- Wojciechowski, A. (2017). Illegal import of mollusc shells to Poland species composition and trade routes. *Folia Malacologica*, 25(4), 287-296.
- WTTC, (2019). The Economic Impact of Global Wildlife Tourism. World Travel & Tourism Council. <https://wttc.org/Portals/0/Documents/Reports/2019/Sustainable%20Growth-Economic%20Impact%20of%20Global%20Wildlife%20Tourism-Aug%202019.pdf>, Erişim tarihi: 01 Şubat 2023.
- WTTC, (2022). Nature Positive Travel & Tourism. <https://wttc.org/Portals/0/Documents/Reports/2022/Nature-Positive-Travel-And-Tourism.pdf>, Erişim tarihi: 01 Şubat 2023.
- Wyler, L. S. & Sheikh, P. A. (2008). International illegal trade in wildlife threats and US policy. <https://apps.dtic.mil/sti/pdfs/ADA486486.pdf>, Erişim tarihi: 07. Şubat 2023.